

İSLAM HUKUKUNDA
V E R G İ L E R

YAHYA B. ADEM
VE
KİTAB-ÜL HARACI

PROF. DR. OSMAN ESKİCİOĞLU

İZMİR-1966

ÖNSÖZ

Milletlerin ve devletlerin hayatlarında en önemli ve etkili faktör, onların sahip olduğu değer yargıları ile fıtrata tamamen uygun olan bir hukuku uygular olmalarıdır. Bu sebeple tarihe baktığımız zaman hukuk yapanların büyük devlet kurduklarını; başka bir ifade ile büyük medeniyet ve devlet kuranların aynı zamanda hukuk yaptıklarını ve varlıklarını bu hukukla devam ettirdiklerini görüyoruz. Burada bir örnek vermek gerekirse mesela İslam medeniyeti hakkında bir uzman olan Corci Zeydan, Yunanlıların kısa bir süreç müstesna, büyük devletler kuramadıkları için kanun, nizam ve hukuktan daha ziyade felsefeye önem verdiklerini; Romalıların ise birçok memleketi yönetimleri altına almaları ve sınırlarını genişletmeleri dolayısıyla kanun, nizam ve hukuk koymak zorunda kaldıklarını söylemektedir.¹

İnsan ve devlet hayatında hukukun önemini belirtmek üzere bir de bizim kendimizden örnek verelim. Bilindiği gibi hanefi mezhebinin görüş ve fikirlerini bize kadar eserleriyle ulaştıran, büyük İslam hukukçusu İmam Muhammed eş-Şeybani'dir. Ebu Yusuf'un halife Harun Reşid zamanında Başkadılık veya Adalet Bakanlığı gibi resmi bir görevi bulunması dolayısıyla bu meşguliyetinden ötürü ilme, okuyup ve yazmaya pek vakit bulamadığı söylenebilir. Ama İmam Muhammed yazmış, hem de pek çok yazmıştır. Hatta İbn Nedim onun eserlerini 70'e kadar çıkarmaktadır. İmam Muhammed'in bütün eserleri hep hukukla ilgili olup başka konularda kitap yazmamıştır. Bunu gören bazı insanlar gelip Şeybani'ye "Sen hep hukukla ilgili yazıyorsun; zühd, takva ve vera ile ilgili yazmıyorsun", diyenlere, büyük hukukçunun verdiği cevap şudur: "Ben zühd, takva ve vera için Kitab-ül Büyü'yu (Alım satım hukukunu) yazdım. (Onu okuyun). Yine Hanefi âlimlerinden büyük hukukçu Serahsi, İmam Muhammed'in bu sözünü şöyle yorumlamaktadır: "Muhammed b. Hasan eş-Şeybani'nin bundan maksadı şudur: Ben helal ve haram olan (serbest ve yasak olan) şeyleri, kitabımın alım satım bölümünde açıkladım. Zaten zühd de ancak ve ancak haramdan kaçmak ve helal olan şeylere rağbet etmek suretiyle meydana gelir."²

Buradan anlaşılıyor ki, zühd ve takva ancak hukukun içersinde olup ve bu sebeple de hukuku uygulamakla elde edilebilir. Buna göre kim hukuka uygun hareket ederse o aynı zamanda zühd ve takva üzere hareket etmiş olur.

Dinler insanlara hareket ve davranış formüle etmek için ve onlara güzel bir formasyon kazandırmak için gelir. İslam dini, son din olması dolayısıyla bu misyonunu evrensel çapta yapmış ve tüm insanlık için hukukun nirengi noktalarını tayin ve tespit etmiştir. İslam hukukçuları bu nirengi noktalarını birleştirerek İslam hukuk sistemlerini meydana getirmişlerdir.

İşte Yahya b. Âdemin yazmış olduğu Kitabü'l-Harac bu hukuk kitaplarından birisidir. Ancak Yahya b. Âdem, bu eserini genel bir hukuk kitabı olarak değil, çağdaşı Ebu Yusuf'un yaptığı gibi, daha çok maliye konularını ele almış ve hadislere dayanarak yazmıştır. Bu sebeple Yahya b. Âdem'in bu kitabı devlet maliyesi başta olmak üzere, toprak, su, kuyu ve nehirler, alış verişlerde kullanılacak ölçekler, vatandaşların zekât, öşür, cizye ve harac gibi ödeyecekleri vergiler, Müslüman, zimmî ve harbi vatandaşların bazı konulardaki hak ve

1 Corci Zeydan, İslam Medeniyeti Tarihi, Çev: Zeki Megamiz, Er-Tu Matbaası, İstanbul-1976, III, 138.

2 Muhammed b. Ahmed es-Serahsi, Kitab-ül Mabsut, Dar-ul Ma'rifet Matbaası, Lübnan-Beyrut, T.Y. XII, 110.

vazifeleri gibi daha çok kamu hukuku ile ilgili konuları içermektedir. O nedenle anayasanın adının bile anılmadığı bir zamanda vergide bireylerin hukukunun devlete karşı savunulması çok enteresandır.

Bu ilk çağda yazılan eserlerin başka bir özelliği de fikirlerin parça parça sunulmasıdır. Bir meselede birkaç türlü ve belki de zıtlı, çapraz ve çelişkili çözüm yolları da önerilmektedir.

Biz Yahya b. Âdem'in Kitabü'l Harac'ını Ahmed Muhammed Şakir'in tahkik edip birçok açıklama notları ilave ederek yayınladığı nüshasından tercüme ettik. O da bunu müsteşrik Dr. Th. W. Juynboll'un yayınladığı nüsha ile karşılaştırmış ve onun kendine göre bazı yanlışlarını bulmuş-tur. Eseri okurken bunları dipnotlarda göreceksiniz. Ahmed Muhammed Şakir, Yahya b. Âdem'in herhangi bir mezhebin mukallidi olmadığını söyleyerek onun sanki müstakil olduğunu ifade etmektedir. Bu hususta da Hasan b. Salih'in arkadaşlarından biri olduğu halde onun, Ebu Hanife'den rivayet eden İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybani'den de rivayet ettiğini görüyoruz demek suretiyle, 355 nolu paragrafı delil olarak getirmektedir. Hâlbuki Yahya b. Âdem, 359 nolu paragrafta "Bizim arkadaşlar (yani bizim ekole mensup arkadaşlar) ve 537. paragrafta da "Bu söz, bizim arkadaşlarımızın (mezhebimizin) görüşüdür.", demek suretiyle, kendisinin bir mezhebe sahip olduğuna işaret etmektedir.

Biz bu tercümede ayetlerin surelerdeki yerlerini bulup dipnotlarda gösterdik. Ayrıca yeri geldikçe "çev" işaretiyle dipnotlarda bazı açıklamalarda da bulunduk.

Ahmed Muhammed Şakir'in kitabın sonuna ilave ettiği "İstidrak"ı (Açıklamaları) biz ilgisi dolayısıyla sayfalarındaki dipnotlara aktardık.

Biz bu kitabı tercüme edip yayınlamak ve 129 sayfalık bir Giriş yazmak suretiyle Türkiye'mizin düşünce hayatına bir katkıda bulunduğumuza inanıyoruz. Her geçen gün yayın dünyasına böyle fikri eserlerin doğması bizim en halis temenimizdir. Çünkü Türkiye ve İslam âleminin maddi ve manevi kalkınmasının ancak ve ancak fikir planında yapılacak bu çalışmalar sayesinde gerçekleşebileceğine inanıyoruz.

Burada son söz olarak bu dilek ve temennilerimizi dile getirirken aynı zamanda bu Kitab-ül Harac'ın yazarı merhum Yahya b. Âdem ile yine merhum tahkikçi Ahmed Muhammed Şakir'e Cenabı Hak'tan rahmet dilerim.

GİRİŞ

A- Ferdin ve Devletin Ekonomik Kişiliği

İslam hukukunda bireylerin kişilikleri çok önemlidir. Ehliyet ve şahsiyet adı da verilen bu vasıfla insan, alacaklı ve borçlu olabilme yetkisine sahip olur. İslam hukukuna göre anne karnındaki bir saniyelik ceninin bile kişiliği vardır. Çünkü o miras, vasiyet ve nesep hakları gibi alacak kabilinden olup borç türünden olmayan haklara sahiptir. İnsan canlı olarak doğup büyüdüktan ve akıl ve baliğ olduktan sonra borçlu olmaya da sahip olur ve böylece bir takım vazifeleri de yerine getirmesi gereken bir mükellef haline gelmiş olur.³ Onun için birey ve toplum, başka bir ifade ile fert ve Devlet İslam'da bir takım hak ve vazifelere ehil olan hukuki, siyasi ve ekonomik kişiliklere sahip mükelleflerdir.

Ferdin gelir ve giderleri olduğu gibi, toplumun da gelir ve giderleri vardır. Bu bakımdan fert ile devlet, birey ile toplum birbirlerine benzerler. Yani hem fert ve hem de devlet ekonomik bir kişiliğe sahiptir. Bu sebeple devletler aynı fertler gibi ekonomik kişiliğe sahip organlardır. Onun için maliye adı verilen devletin gelir ve giderlerinin tanzimi ve yürütülmesi meselesi ekonomik konular içerisinde en önemli yeri işgal eder. Bu sebeple ilk zamandan beri İslam hukukçuları çalışmalarında maliye konularına, diğerlerinden çok daha fazla ağırlık vermişlerdir. Hatta Fıkıhta ilk yazılan veya azından bize kadar ulaşan ilk eserin, Ebu Yusuf'un daha çok iktisadi ve mali konuları içeren **Kitabü'l-Harac** adı ile yazmış olduğu kitap bulunduğu söylenmektedir.⁴

Ebu Yusuf bu çalışmasını Halife Harun er-Reşid'in isteği üzerine zekât, öşür, harac ve cizye gibi devlet maliyesini ilgilendiren konuları ve bundan başka diğer mevzuları açıklığa kavuşturmak için kaleme almıştır. Ebu Yusuf eserinin önsözünde halifeye hitaben yaptığı tavsiyeleri arasında bu hususu açıkça belirtmektedir.⁵

Ebu Yusuf'un İslam kültür tarihinde müstesna bir yere sahip olan bu eserini tercüme eden Ali Özek, onun hakkında şunları söylemektedir: "Tercümesini sunduğumuz bu kitap, isminden de anlaşılacağı veçhile bir vergi kitabı olması gerekir. Zira **harac**, bilhassa gayr-i Müslimlerden alınan verginin adıdır. Fakat kitabın muhtevası tetkik edildiği zaman görülecektir ki, Kitabü'l-Harac, ünlü Abbasi halifesi Harun er-Reşid devrine kadar gelen İslam devletinin iktisadını ve maliyesini içine almaktadır. Kitapta hemen hemen bütün iktisadi konulara temas edilmiştir. Devlet gelirleri, Beytülmal (Hazine), devlet masrafları, harcamaların nasıl yapılacağı, vergi mevzuu ve çeşitleri, vergi adaleti, milli gelirin adil bir şekilde inkısamı, vergilerin tahsil şekilleri, vergi mükellefi ile devlet arasındaki münasebetler, amme hiz-metleri ve hukukuna dair bazı meseleler, sosyal güvenlik ve sosyal dayanışma, iktisat politikası, para birimleri, enflasyon, devalüasyon, fiyat istikrarı gibi bugün daha fazla vuzuha kavuşmuş olan konular o devrin ihtiyaçları ve ilmi anlayışına göre işlenmiştir. İktisadi ve mali meselelerin ana hatları çizilmiş ve esas prensipleri vaz' edilmiştir."⁶

İhsanullah Han ve Afif Abdülfettah et-Tabbara'ya göre İslam, insanlık âlemine farklı bir ekonomik yapı ve diğer sistemlere benzemeyen, nev-i şahsına münhasır bir sistem sunmaktadır.⁷ Buna göre İslam hukukçularının eserlerinde fert ve devletin gelirleri hakkında

3 Molla Hüsrev, Mir'at-ül Usul, Amire Matbaası, İstanbul 1890 (1307), s. 322; Büyük Haydar Efendi, Usul-i Fıkıh Dersleri, Fatih Matbaası, İstanbul T.Y. s. 475; Muhammed Ebu Zehra, İslam Hukuku Metodolojisi, Çev: Abdülkadir Şener, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1973, s. 322; Osman Eskicioğlu, İslam Hukuku Açısından Serbest Piyasa Ekonomisi, Anadolu Matbaacılık, İzmir 1995, s. 66-67.

4 Muhammed Ziyüddin er-Rayyis, el-Harac ve'n Nüzum-ül Maliyye Li'd Devleti'l İslamiyye, Kahire, 1961, s. 4.

5 Bkz. Ebu Yusuf, Kitabü'l-Harac, Çev: Ali Özek, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1970, s. 27.

6 Ali Özek, "Kitabü'l-Harac", Ebu Yusuf, Kitabü'l Harac, s. 18.

7 İhsanullah Han, İslamiyet ve Komünizm Birbirine Zıddır, Çev: Ahmet Hamdi Hatiboğlu, İstanbul, 1962, s. 3; Afif Abdülfettah et-Tabbara, Ruh-ud Din-il İslami, 10. Baskı, Beyrut, 1973, s. 319.

ve toplumda gerçekleştirilmiş üretimin paylaşımı hususunda, ayet ve hadislerle dayanarak fikir yürütmeleri ve kurallar getirmeleri son derece normaldir. İşte Ebu Yusuf bu çok değerli eserinde bunu yapmıştır. Mesela tamamen tarım toplumu olan o devirde üretimin zeminini teşkil eden toprağa dayalı ürünlerin fert ile devlet arasında hangi oranlarda paylaşılacağı meseleleri açıklanmış bulunmaktadır.

İslam nazarında birey ile toplum, fert ile devlet aynı derecede hakka sahip olup her ikisi de aynı seviyede tutulurlar; biri diğeri için feda edilmez.⁸ Bu sebeple fertlerin hakları ellerinden alınmadığı gibi, tam tersine gerektiğinde korunur ve hatta fertlerin hayatları, hiçbir bedel alınmadan, devletin teminatı altındadır.⁹ Hiç şüphesiz gelir dağılımının da buna göre yapılması, fert ile devlet arasında adil bir bölüşümün gerçekleştirilmesi gerekir. Bu bakımdan toplum da adaletli bir gelir dağılımının önemi çok büyüktür. Bu konuda merhum Muhammed Hamdi Yazır şöyle der:

"Dünyada insanı en çok düşündüren, yoran, boğuşturup çarpıştıran, kamplara bölen kavgaların kökü, infak yani yeme, içme ve gelir dağılımı meselesidir. Kendileri patlayın caya kadar yiyip de Allah için yedirmekten, vergi vermekten kaçınan, toplumdaki muhtaçların ihtiyacını düşünmeyen harisler, insanlıkla ilgisi olmayan zavallılardan başka bir şey değildirler. Bütün bunlar, ben yiyeyim, sen yeme diye kavga ederler. Böylelerinin yüzündendir ki, yeryüzü fitneye verilir, kin ve düşmanlık artar, insanlar birbirine kıyarlar."¹⁰

İşte yukarıdan beri anlattığımız bütün bu konuları içeren Ebu Yusuf'un eseri Kitabü'l-Harac'a hem ismiyle hem ele aldığı konular ve hem de tedvin edilme çağıyla tıpa tıp benzeyen eser, Yahya b. Âdem'in yazmış olduğu Kitabü'l-Harac'dır. Tercümesini sunduğumuz Yahya b. Âdem'in bu eseri, aynı Ebu Yusuf'un eseri gibi fertlerin çalışıp ürettiklerinden devlete ne kadar vergi verilecek ve geriye bireylere ne kadar kalacak, bu hususları açıklayan hadisleri konularına göre tasnif ederek açıklamalarda bulunmuştur.

Ebu Yusuf'un eseri ile Yahya b. Âdem'in eserini karşılaştırdığımız zaman Ebu Yusuf'un Kitabü'l-Harac'ı diğlerinden daha hacimli ve konuların işleniş bakımından daha detaylı olduğu görülür. Bunun kişisel farklılıklardan kaynaklandığını söyleyebileceğimiz gibi, Ebu Yusuf'un Başkadılık (adalet bakanlığı da diyebiliriz) gibi devletin en yüksek kademelerinde bulunmasının da etkisi olduğunu dile getirmemiz gerekir. Her ikisi de Bağdad-Küfe dolaylarında doğup yetişmişler, aynı ilmi ve siyasi atmosferi teneffüs etmişlerdir. Ebu Yusuf 113-182/731-798 tarihleri arasında yaşamıştır. Yahya b. Âdem'in ise doğum tarihi belli değildir. Fakat onun Dicle kıyısında küçük bir kasaba olan Femissih'da 203/811 tarihinde vefat ettiği bilinmektedir. Buna göre Ebu Yusuf'un ölümünden 13 yıl sonra vefat ettiği anlaşılmaktadır.

B-FERT VE DEVLET GELİRLERİ HAKKIN-DAKİ ESERLER

Fert ile toplumu ve bunların gelirlerini inceleyen eserlere bakacak olursanız, özellikle Emevi ve Abbasi dönemi gibi ilk zamanlardaki durumları aksettiren kaynaklara baktığımızda fertlerin gelirlerinden pek bahsedilmediğini ve genel olarak devlet gelirlerinden yani vergilerden bahsedildiğini ve özel vasıflara sahip olan fakirlere yapılan yardımlardan söz edildiğini görürsünüz.

Genel olarak vergiler ve devlet gelirleri hakkında yazılmış olan eserleri yani bu hususta kaynak olabilen ilk temel eserleri isimlerine göre bir tasnife tabi tutacak olursak, onları üç gruba ayırmak mümkündür:

8 Maruf Devalibi, Marksizm ve Komünizm Karşısında İslam, Çev: Sadık Özek, İstanbul, 1970, s. 31.

9 Bkz. Abdülkerim Zeydan, İslam Hukukunda Fert ve Devlet, Çev: Cemal Arzu, İstanbul 1969, s. 83; Muhammed Fazlurrahman el-Ensari, Komünizme Karşı İslam, Çev: Kemal Kuşcu, İstanbul 1961, s. 24.

10 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1935, I, 949; VI, 5014.

- a) Kitabü'l-Harac'lar,
- b) Kitabü'l-Emval'ler,
- c) Ahkamü's-Sultaniyye'ler.

Ebu Yusuf, Yahya b. Âdem, Kudame b. Cafer, Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam, Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed el-Maverdi ve Ebu Yala Muhammed b. el-Hüseyn el-Ferra gibi şahsiyetler doğrudan toplumla ilgili konuları işlemişlerdir. Üç gruba ayırdığımız bu kitaplardaki konuları genel olarak bir tasnife tabi tutacak olursak, bunların dini, ilmi, ictimai, idari, siyasi, iktisadi ve hukuki konular olduğunu söyleyebiliriz. Her ne kadar daha sonra kitapların bazı özelliklerini teker teker ifade edecek olsak da burada Ebu'l A'la el-Mevdudi'nin Ebu Yusuf'un Kitabü'l-Harac'ı hakkındaki genel bir tespitine yer vermekte fayda vardır. Mevdudi, Ebu Yusuf ve eseri için şunları söylüyor: "Büyük ahlâki ve ilmi nüfuzuyla, Emeviler döneminden beri otokratik bir vasfa sahip olarak kabul edilen ve anayasası bulunmayan Müslüman devleti, büyük ölçüde bir anayasayla yönlendirilen bir devlete dönüştürmüştür. Kitabü'l-Harac şeklinde bugüne kadar bozulmadan gelen ve bir tür anayasa işlevi gören bir kitap yazmıştır."¹¹

Sanayi öncesi toplumlarda hayatın kaynağı tarım olması dolayısıyla vergiler de toprak ürünlerinden alınıyordu. Bu sebeple Batı dünyası, henüz merkezi otoriteye sahip büyük devletlerin kurulmadığı sanayi öncesi feodal devlet dönemlerinde vergiyi sadece topraktan alıyordu. Bu hususu ömrünün son çeyreğinde İslamiyet'i kabul ettiğini bütün dünyaya açıkça ilan eden düşünür Roger Garaudy, yazdığı Sosyalizm ve İslamiyet adlı eserinde şöyle açıklıyor: "Batının feodal ve Hıristiyan ortaçağında vergiler yalnız topraktan alınırdı. Arap fethinden sonra yeni bir vergi sistemi beliriyor: kişisel mülkiyet üzerinden alınan vergi."¹²

Böylece Garaudy'nin ifadesinden özel mülkiyet vergisini ve ticaretten vergi alma gibi sistemleri batılıların Müslümanlardan öğrendiği anlaşılmaktadır. Batılı olan bir yazarın bunu söylemesiyle kendisinin ilimde gerçek bir şahit olduğunu göstermekte ve hakkı teslim etmektedir. Yeri gelmişken burada batı kaynaklı sistemler ile İslam'daki gelir dağılımının çok farklı olduğunu göstermesi bakımından bölüşüm üzerinde biraz durmakta yarar vardır.

İslam için ister tarım toplumu olsun, ister sanayi toplumu; üretim ister toprağa dayansın ister petrole, önemli değildir. Önemli olan, toplumda üretim biçimi, iş bölümü ve paylaşım biçiminin hem fert ve hem de devlet açısından fitrata uygun ve hakkaniyete denk olmasıdır. İslam hukukçuları bin yıl önce verginin sebebini üretim olarak tespit etmişlerdir. Fıkıh kitaplarında zekât vergisinin sebebi açık-lanırken "nema" şartından bahsedilir.¹³ Yani bir maldan vergi alınabilmesi için o malın nami yani üretken olması şarttır.¹⁴ Burada açıklanması lazım gelen çok önemli bir nokta vardır. İslam üretimi hem fert ve hem de toplum açısından düşündüğü için, her iki yönden de üretimin ger-çekleşmiş olması gerekir. Bu sebeple alım satımlarda, miras ve intikallerde her ne kadar fert açısından bir üretim ve çoğalma meydana gelmiş ise de toplum açısından böyle bir durum olmadığı için bu alanlardan vergi alınması doğru değildir. O yüzden bugün uygulanmakta olan miras ve intikal vergisi, alım ve satım vergileri gibi kaynaklar İslam hukuku açısından sağlıklı değildir ve bu sebeple de meşru sayılamazlar.

Üretim toplumda ve toplumun hemen hemen bütün sınıflarının iştiraki ile yapıldığı için paylaşımın da ona göre yapılması gerekir. O sebeple İslam'ın kendi nev-i şahsına münhasır bir

11 Ebu'l A'la Mevdudi, Ebu Hanife ve Ebu Yusuf (İslam Düşüncesi Tarihi) Çev: Yusuf Ziya Cömert, İnsan Yayınları, İstanbul 1990, II, 323.

12 Roger Garaudy, Sosyalizm ve İslamiyet, Çev: Doğan Avcıoğlu-E. Tüfekçi, Gün Matbaası, İstanbul 1965, s. 13.

13 Bkz. Burhanüddin el-Merğınani, el-Hidaye, Mustafa el-Babi el-Halebi Matbaası, Mısır 1936, I, 69; Şemsüddin es-Serahsi, Kitab-ül Mabsut, Daru'l Marifet Matbaası, Beyrut-Lübnan, T.Y. II, 149.

14 Bkz. Selim A. Siddiki, İslam Devletinde Mali Yapı, Çev: Rasim Öz-denören, Fatih Matbaası, İstanbul 1972, s. 39.

gelir dağılımı sistemi vardır. Gelir dağılımı konusunda bugünkü sistemlerin hemen hemen hepsinin ortak bir özelliği, geliri sadece üretime katılanlar arasında bö-lüş-türmeleridir. Ürün yalnız üretim vasıtaları arasında pay-laştırılmakta, kara sadece üretim faktörleri sahip olmakta, herhangi bir sebepten dolayı, üretim faaliyetine katılmayan-lar mahrum edilmektedir. İslam ekonomisinde ise devlete verilen vergiden kendilerine bizzat hisse ayrılan muhtelif sınıflar vardır. Fey mallarının dağılımını anlatan ayette, bu malların sadece zenginler arasında dolaşan bir servet olmaması gerektiği ve bu sebeple de adı zikredilen bu gruplar arasında bölüş-türüldüğü bildirilmektedir: "Allah'ın (fethedilen) memleketler halkının mallarından Peygamberine verdiği fey'i, Allah'a, Peygamberine, hısımlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalanlara aittir. Ta ki, (bu mallar) içiniz-den (yalnız) zenginler arasında dolaşan bir devlet olma-sın.." ¹⁵

İslam ekonomisinde gelir ve ürün, üretime katılanlar ve katılmayanlar olmak üzere iki sınıf arasında paylaşılma-ktadır. ¹⁶ Bu şekildeki bir bölüş-türme, kendisini Allah'ın bir emir ve iradesi olarak göstermektedir. Hz. Peygamber (s.a.) bile bu konuda herhangi bir yetkiye sahip olmadığını açıkla-maktadır. ¹⁷ Bu konu ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır: "Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırı-yorlar? Dünya hayatında onların maişetlerini bile aralarında (onlar değil) biz taksim ettik. Kimini derece derece diğer ki-minin üstüne çıkardık ki, bir kısmı bir kısmını iş adamı edinsin. Rabbinin rahmeti onların toplaya geldiklerin den daha hayırlıdır." ¹⁸

Burada dünya hayatında insanların yaşamasını sağlı-yacak ve geçinecek gelirlerini Allahın taksim ettiği, ¹⁹ çalışıp kazanma düzeninin kurulabilmesi için özel mülkiyette farklı derecelerin olabileceği, ²⁰ insanlar arasında farklılıkların bu-lunması yüzünden ve bir kısmının zengin, bir kısmının da fakir olması sebebiyle çalışıp kazandıkları ve üretip tükettik leri açıklanmaktadır. ²¹

Ayetin orjinalinde geçen "suhriyy" kelimesi, masdar olarak, bir adamı gündelikçi tutmak, bir iş teklif etmek manasınadır. ²² İsim olarak ise gündelikçi, işçi demek olur. Serahsi, bu ayeti icare (hizmet ve kira sözleşmesi) bahsinde, ücretle işçi tutmaktan bahseden bölümde zikreder. ²³ Eğer insanlar kuvvet ve zayıflıkta, ilim ve cehalette, zekilik ve bön-lükte aynı derecede olsaydı, birbirine hizmet etmez; işçilik yapmazdı. ²⁴ İnsanlar arasında zengin ve fakir bulunacak ki, iş bölümü gerçekleşebilsin ve toplumda iş hayatı kurulabilsin. Ancak bugünkü gibi işçi ve işveren düşman iki sınıf olarak ortaya çıkarsa, şüphesiz zararlı olur. Fakir zenginin malına muhtaç ise zengin de fakirin çalışmasına, onun emeğine muhtaçtır. ²⁵ Bu sebeple zengin-fakir, işçi-işveren birbirini tamamlayan iki unsur gibi görülmelidir. Bu günkü işçilik problemlerinin doğmasına sebep olan en önemli amil, iş verenlerin servet yığmadaki ihtirasları, maddeyi kutsallaştır-ma hususunda ifrata kaçmaları ve dini-ahlâki kaide ve kural-lardan uzaklaşmalarıdır. ²⁶

Bu konuda Peygamberimiz (s.a.) de şöyle buyurur: "Allah'a yemin ederim ki, ben size kendiliğimden ne bir şey verebilirim ve ne de men edebilirim. Ben sadece bir ha-zinedarım;

15 Haşr 59/ 7.

16 Bkz. Ahmet Şelebi, es-Siyasetü ve'l İktisadü Fi't Tefkiri'l İslami, Mektebetü'n Nahdatü'l Mısıryye, Kahire 1964, s. 190.

17 Bkz. Ebu Yusuf, Kitabü'l-Harac, Kahire 1396, s. 53; Ebu Davud, Harac ve İmara 13.

18 Zuhuf 43/ 32.

19 Bkz. Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Cami-ul Beyan An Te'vil-il Kur'an, 8. Baskı, Mısır 1377/1954, XXV, 66-67.

20 Ahmet Şelebi a.g.e. s. 181.

21 Bkz. Taberi, XXV, 66-67. Ebu Abdullah el-Kurtubi, el-Camiu Li-Ahkam-il Kur'an, 3. baskı, Mısır 1387/1967, XVI, 83; İbn Kesir Ebu'l Fida İsmail b. el-Hatib Ebu Hafs Ömer, Tefsir-ul Kur'an-il Azim, Mısır T.Y. IV, 127.

22 Mütercim Asım Efendi, Kamus Tercümesi, İstanbul 1304, II, 385.

23 Şemsüddin Muhammed b. Ahmed es-Serahsi, el-Mebcut, 2. Baskı, Beyrut T.Y. XV, 74.

24 Muhammed Fahrüddin er-Razi, et-Tefsir-ul Kebir, Mısır,T.Y. XXVII, 209.

25 Serahsi, Mebcut, XV, 75.

26 Muhammed Fehr Şakfe, İş Ahkamı ve İşçi Hakları, Çev: İhsan Toksarı, İstanbul 1968, s. 15.

işleri emir olduğum şekilde yaparım. İhsan eden ise Allah'tır."²⁷

Her nimet bir külfet karşılığıdır.²⁸ Fazla rızık sahibi olanlar, buna çok çalışmak suretiyle ulaşmışlardır. İslam'ın malı elde etmek için meşru tanıdığı yollardan birisi çalışmaktır.²⁹ Çalışma hakkında birçok ayetler vardır.³⁰ Çalışan herkese çalıştığıının karşılığı verilecektir.³¹

Üretime bizzat katılmayıp fakat milli gelirden hisse alanlara gelince; bunları, şer'i, hukuki ve kazai pay sahipleri ve dini, ahlâki ve vicdani pay sahipleri olmak üzere iki sınıfta toplamak mümkündür. Hz. Peygamber'in aynı konu-da zıt gibi görünen iki hadisi, bize meseleyi aydınlatacaktır. Peygamberimiz (s.a.) bir hadisinde "Malda zekâttan başka bir hak yoktur,"³² derken, diğeri bir hadisinde ise "Gerçekten malda zekâttan başka bir hak vardır."³³ buyuruyor. Malda zekâttan başka bir hak olmadığını bildiren hadis, verilmesi zekât gibi farz, şer'i, hukuki ve mecburi olan bir vergi bulunmadığını bildirir. Zekâttan başka bir hak olduğunu bildiren hadis ise verilmesi mecburi olmayan fakat verilmesi dini-ahlâki ve vicdani bir vecibe olan sadakanın varlığına işaret eder. Yani birincisi zekât ve zekât gibi olan mali görevler, kazai-hukuki ve mecburi bir vazifedir. İkincisi ise daha çok dini-ahlâki ve vicdani olan bir hükümdür, diyebiliriz.

Görüldüğü üzere İslam kültüründe toplumda birlikte gerçekleştirilen üretimin adil bir şekilde paylaşılması için bir takım esaslar getirilmiş bulunmaktadır. Zamanımızda bazı ilim adamları bireyci-kapitalist sistemlerin üretimi ger-çekleştirip ancak adil bir bölüşümü sağlayamadığını, toplumcu-komünist sistemlerin ise bölüşümü sağlayıp fakat üretimi gerçekleştiremediğini söylemektedir. Yukarıda isimlerini saydığımız İslam alimlerinin eserlerinde ise fert ile toplum dengede tutularak her ikisi de alınır ve biri diğeri için feda edilmez. İşte bu eserlerden birisi Yahya b. Âdem'in yazmış olduğu Kitabü'l-Harac'dır. Şimdi onu ele alıp açıkla maya çalışalım.

C-YAHYA B. ADEM'İN KİTABÜ'L-HARAC'I

Ebu Yusuf'un çağdaşı olan Yahya b. Adem, onun yaz-dığı eserin eşi denilebilecek bir kitap meydana getirmiştir. Her iki eserin adı da Kitabü'l-Harac'dır. Yahya b. Adem'in yazmış olduğu Kitabü'l-Harac adlı eseri iyice tanıyabilmek için, onu isminden başlayarak elealdığı konuları, işleniş tar-zını, o devirde yazılmış olan benzer kitaplarla mukayese et-mek gerekir.

Yahya b. Adem'in kitabı ile Ebu Yusuf'un kitabı ara-sındaki benzerliğin, çok yakın olduğunu ve hemen hemen Maverdi'nin Ahkamü's Sultaniyesi ile Ebu Yala el-Ferra'nın yazdığı Ahkamü's Sultaniye arasındaki benzerlik kadar ol-duğunu söyleyebiliriz. Pakistanlı alim Muhammed Kame-ruddin Han, Maverdi'nin eseri ile el-Ferra'nın eseri hakkında şu bilgileri aktarmaktadır:

İbn Hallikan, Maverdi'nin eserlerinden hiçbirinin sağ-lığında çoğaltılıp dağıtılmadığını, zira kendisinin mütalaa-larının gerçekten doğru olup olmadığı konusunda şüphe duyduğunu yazmaktadır. Bunun doğru olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Özellikle de **Ahkam el-Sultaniyye** ko-nusunda. Zira Maverdi'nin çağdaşı olan ve 458/1066 tari-hinde vefat eden Ebu Yala el-Ferra'nın da aynı adı taşıyan bir kitabı vardır. Bu kitap uslub ve konuları bakımından Maverdi'nin kitabının tam taklididir. Dili ve ileri sürdüğü fikirler bile Maverdi'ninkiyle neredeyse aynıdır. Dolayısıyla Ebu Yala'nın, Maverdi hayattayken Ahkam el-Sultaniyye'yi gördüğü kesindir. Zira ölüm tarihleri birbirine çok yakındır ve Ebu Yala'nın Maverdi'yle

27 Ebu Yusuf, Kitabü'l-Harac, s. 53; Ebu Davud, Harac ve İmara 13, No: 2949; İbn Teymiyye, es-Siyaset-üş Şer'iyye Fi İslah-ır Rai ve'r Raiyye, Bağdad T.Y. s. 30

28 Mecelle, 88. Madde.

29 Bkz. Ahmet Şelebi, a.g.e. s. 179.

30 Bkz. Kasas 28/7; Necm 53/ 39; Cuma 62/ 10; Müлк 67/ 15; Müzzemmil 73/ 20.

31 Bkz. Hud 11/ 3; Mehmet Vehbi, Hulasat-ül Beyan Fi Tefsir-il Kur'an, 4. Baskı, İstanbul 1968, VI, 2283.

32 İbn Mace, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvini, Sünen, Y.Y. 1372/1952, Zekat 3, No: 1789.

33 Tirmizi Muhammed b. İsa, el-Camiu's Sahih, III, 48 No: 659.

kişisel ilişkisi olduğuna dair bir kayıt yoktur. Bu sonucu 626/1229 tarihinde vefat eden Yakut'un sözkonusu iddiadan bahsetmemiş olması ve 681/1282'de vefat eden İbn Hallikan'ın otoritesinin bu konuda kabul edilemeyeceği gerçeği de teyid etmektedir.³⁴

Biz de bu düşüncelere aynıyla katılıyoruz. Çünkü Ma-verdi'nin eseri ile Ebu Yala'nın eserini ele alıp karşılaştırdığımız. zaman konuların, konu başlıklarının, sıralanış ve işleniş tarz ve şekillerine varıncaya kadar birbirinin aynısı demek mümkündür.³⁵

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi gerek Ebu Yusuf'un ve gerekse Yahya b. Ademin eserinde devlet gelirleri, zekat, öşür, harac ve cizye gibi ekonomik konular daha çok işlenmiştir. Ancak bu konular fayda ve zarar gibi ekonomik anlayışla değil daha çok hukuk penceresinden bakılarak işlenmiştir. İslam alimlerinin böyle meseleleri bile ekonomik açıdan değil hukuki açıdan tetkik ettiklerini ileri süren Pa-kistanlı alim Enver İkbâl Kureşi bu konuda Faiz Nazariyesi ve İslam adli eserinde şöyle demektedir: "İslam'da bütün hukukçular ve Taberi, Zamahşeri, Suyuti, Beyzavi ve İbnü'l Arabi gibi müfessirlerin ekseriyeti, faiz meselesini sadece şeriat yani hukuki nokta-i nazardan tetkik etmişlerdir. Bunlardan hiçbirisi meseleyi iktisat nazariyesi yönünden ele alıp izah etmemişe benzemektedir."³⁶

Aslında bu iddia doğru olmakla birlikte bir yanlışlığı veya bir eksikliği ortaya koyamamaktadır. Çünkü eşyanın tabiatında birlik olduğu için yüzde yüz hukuka uygun hareket edildiği zaman ekonomik bir olayda zarar değil, ancak fayda meydana gelir. İktisadi davranış, faydayı artırmak demek olduğuna göre böylece ekonomik açıdan da amaç gerçekleşmiş olur. Yani İslam'da hukuk, ahlâk ve ekonomi bir bütün olup birbirinden kopuk hiç irtibatı olmayan farklı alanlar olarak kabul edilemez. Onun için mesela İslam Dini'nde faiz haram kılınmıştır. Hukuken yasaklanıp haram kılınmış olan bir şeyi, ekonomik açıdan faydalı bulmak mümkün değildir.

Yahya b. Adem'in Kitabü'l-Harac'ını tashih, tahkik ve şerheden Ahmed Muhammed Şakir, her bir hadisi bir paragraf yaparak sıra ile numaralar vermiştir. Biz faydalı bulduğumuz için tercümede bu rakamları aynıyla muhafaza ettik. Hatta eseri genel olarak şimdi tanıtırken bile dipnotlarda sayfa numaralarını vermek yerine bu paragraf numaralarını vermek istiyoruz. Şimdi Yahya b. Adem'in yazdığı bu Kitabü'l-Harac'ın ele aldığı konulardan bazılarını açıklamak istiyoruz.

1-Toprak

Çağımızda devleti meydana getiren unsurlardan biri olarak kabul edilen toprak, imamın yani devlet başkanının denetim, gözetim ve yönetimine bırakılmıştır.³⁷ Savaşla alınan toprakları devlet isterse beşte dördünü savaşa katılan askerler arasında dağıtır, mesela Hz. Peygamber'in Beni Nadir ve Beni Kurayza topraklarını taksim ettiği gibi,³⁸ isterse eski sahiplerinde bırakır, bunun yerine onlardan belli miktarda bir vergi alır, Hz. Peygamber'in Hayber arazilerinde yaptığı gibi,³⁹ dilerse beşte dördünü savaşa katılan askerler arasında dağıtmaz, Hz. Ömer'in Irak-Sevad toraklarında yaptığı gibi.⁴⁰

Devlet isterse bazı toprakları hazine imkanlarıyla işletir elde edilen gelir, bütün vatandaşların olmak üzere hazineye irad olarak kaydedilir.⁴¹ Ölü topraklar adı verilen ekilip

34 Muhammed Kameruddin Han, Maverdi, (İslam Düşüncesi Tarihi, Çev: Yusuf Ziya Cömert, İnsan yayınları, İstanbul 1990, II, 348).

35 Bkz. Ebu'l Hasan Maverdi, Ahakm-üs Sultaniyye, Mustafa el-Babi Matbaası, Mısır 1966; Ebu Yala el-Ferra, Ahkam-üs Sultaniyye, Matbaat-ü Mustafa el-Babi el-Halebi, Mısır 1966.

36 Enver İkbâl Kureşi, Faiz Nazariyesi ve İslam, Çev: Salih Tuğ, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1966, s. 52.

37 Yahya b. Adem, Kitabü'l Harac, Paragraf No: 9, 26, 79, 101,

38 Yahya b. Adem, a.g.e. Paragraf No: 100.

39 Yahya b. Adem, Kitabü'l Harac, Paragraf No: 18.

40 Paragraf No: 10.

41 Paragraf No: 26.

dikilmez ve ürün alınmaz yerleri kim ihya ederek ürün kaldırılır hale getirirse o topraklar onun olur. Buna karşılık kaldırdığı mahsulün onda birini devlete verir.⁴² Mükellefler elinde bulundukları yerleri üç yıldan fazla boş tutamadıkları gibi, meralardan toprak çeviren kimseler de bu terleri üç yıl içersinde işlemek, ekip ve dikmek mecburiyetindedirler. Arazilerini üç yıl terk edip bakmayan ve ekip dikmeyen kimselerin bu toprakları ellerinden alınır, ekip dikecek kimselere verilir.⁴³

2-Su

Toplumun ihtiyaç duyduğu su, duruma göre herkesin ortak malı durumundadır. Bu sebeple yanlarında su olduğu halde vermedikleri için ölen kimsenin diyetini Hz. Ömer bu su sahiplerine tazmin ettirmiştir.⁴⁴ Çünkü Müslümanlar, su, ot ve ateş gibi üç şeyde ortaklırlar.⁴⁵

Su önce insanların içmesinde, sonra kullanmasında, sonra hayvanların içmesinde, sonra da meyve ve sebzelerin sulanmasında kullanılır.⁴⁶ İçme suyunu alma bakımından suya yakın veya uzak olmak, suyun yukarısında veya aşağısında oturmak bir şey ifade etmez. Herkes sudan içme suyunu alma hakkına sahiptir.⁴⁷

Üst taraftaki tarla sahipleri suyun aşağı taraflara akmasına ve oralandaki yerlerin sulanmasına mani olamazlar. Bunlar suyun geçmesi için arık kazılması veya boru geçirilmesi gibi şeylere izin vermek zorundadır.⁴⁸

Su Allah'ın kullarına ihsan ettiği bir nimet olduğu için hiç emek sarf etmeden kendiliğinden akan suları satmak caiz değildir; böyle suların paraları helal olmaz. Ancak şişe, damacana ve bidon gibi kaplara konulmuş olan sular satılabilir ve bunların paraları helaldir.⁴⁹

Yahya b. Adem eserinde bilhassa tarım toplumunda daha çok olan su kuyuları hakkında da o günkü şartlar altında bir takım kaide ve kurallar getirmiştir. Mesela kendi yerinde kuyu kazmış olan bir kimsenin çevresinde dört bir taraftan yaklaşık 30 metre kadar bir harimi vardır. Kuyu merkez 30 metre uzaklığın çizdiği bu daire alanda hiçbir kimse artık kuyu açamaz.⁵⁰

3-Ölçekler

Dinde, hukuk ve iktisatta ölçü ve ölçeklerin çok büyük önemi vardır. Yahya b. Adem bunu bildiği için kitabında o zamanın ölçeklerinden bahsetmektedir. Zamanı-mızda metre, litre ve kilo gibi ölçekler varsa o zamanda da vask, sa', rıtıl ve gafiz gibi ölçekler vardı. Mesela Yahya b. Adem beş vask'tan daha az olan mallardan vergi (zekat) alınmayacağını bildirmektedir.⁵¹ Yani topraktan yetişen ürünlerden ancak yaklaşık bir ton kadar olduğu zaman vergi alınır demek olur.

4-Vergiler

Bilindiği gibi Yahya b. Adem eserine "Kitabü'l-Harac" adını vermiştir. Harac ise o devirde devletin, toprağı ekip dikmelerine karşılık gayr-i müslimlerden aldığı vergiye denir. Bir tür verginin adını kitabına isim yapmasından da anlaşılacağı gibi yazar, bu eserinde daha çok vergiler üzerinde durmaktadır. Bunlar arasında ganimet, fey, cizye, öşür, ticaret öşrü ve harac gibi vergileri sayabiliriz.

42 Paragraf No: 58.

43 Paragraf No: 285-288.

44 Paragraf No: 352.

45 Paragraf No: 315.

46 Yahya b. Adem, Kitabü'l Harac, Paragraf No: 316-322.

47 Paragraf No: 309-317.

48 Paragraf No: 350.

49 Paragraf No: 338-345.

50 Paragraf No: 318, 323.

51 Yahya b. Adem, Kitabü'l Harac, Paragraf No: 438-457.

Yahya b. Adem, ganimeti müslümanların savaşta galip gelip zorla elde etmiş oldukları mallardır, diye tarif etmektedir.⁵² Savaşta kazanılan ganimetlerin beşte biri altı kurum arasında eşit hisselerle taksim edilir.⁵³ Bu altı hisse Allahın, Rasülün, akrabaların, yetimlerin, miskinlerin ve yolcularındır. Topraklar ise başkanın yetkisine bırakılmıştır. Savaş sonrası zorla alınmış olan bu toprakları hükümet isterse savaşa katılan askerler arasında dağıtır, dilerse dağıtmayıp hazinenin malı olarak tutar.⁵⁴

Fey, savaş yapılmadan ve zor kullanılmadan, barışla ve andlaşma ile elde edilen mallara denir. Bu mallar savaşla değil, barışla ve andlaşma ile kazanıldığı için bunlarda beşte bir yoktur. Bunların tamamı yukarıda sayılan altı sınıf arasında paylaşılır.⁵⁵ Böylece bu fey malları bütün müslümanlara kalmak üzere halka bırakılmış olur.⁵⁶

Cizye, gayr-i müslimlerden kişi başına alınan baş vergisidir. Hz. Peygamber Mekke'de bir hıristiyana yılda bir dinar (cizye vergisi) koydu.⁵⁷ Savaş sonrası halk ya müslüman olmak, ya da cizye vermek üzere serbest bırakılır.⁵⁸ Kendileriyle savaş yapılmamış kimseler üzerine cizye vergisi konulmaz.⁵⁹ Kendilerine zimmi adı verilen gayr-i müslimlerden alınan cizye, mükelleflerin mali güçlerine göre kişi başına 48, veya 24 ya da 12 dirhem miktarında alınır.⁶⁰ Zimmilerden hiç birisi kendi mali gücünün dışında bir şeyle mükellef tutulamaz.⁶¹ Yanında parası olmayan bir zimmi bunun bedeli olan her hangi bir malı verebilir.⁶²

Öşür, müslüman vatandaşların ekip diktikleri arazileri kullanmalarının karşılığı olarak elde ettikleri ürünlerin onda birini devlete verdikleri vergiye denir.⁶³ Eğer araziler yağmur veya akar sularla sulanmış ise böyle toprakların ürünlerinden onda bir vergi (öşür) alınır; yağmur ve akar sular yeterli olmayıp çekme, dökme ve suni yağmurlama gibi sınai usullerle yapılan sulama ile sulanmış arazilerin ürünlerinden de öşürün yarısı demek olan yirmide bir vergi alınır.⁶⁴ Hangi miktardaki ürünlerden ve her çeşit sebze ve meyvelerden vergi alınıp alınmayacağı konusunda farklı görüşler vardır. Bazı hukukçular toprakta yetişen her şeyde, bir demet sebze olsa bile öşür veya yarı öşür vardır derken, kimi hukukçular da toprakta yetişen susam, pirinç, mısır ve arpa gibi buğdaygiller; fasülye, börülce ve buna benzer baklagiller yani insanların elinde bir yıl boyunca kalabilen ve ölçekle alınıp satılan mallar olursa böyle ürünlerden onda bir öşür vergisi alınır görüşündedirler. Diğer bazı hukukçular da öşür vergisi sadece buğday, arpa, hurma, kuru üzüm ve börülce gibi maddelerden alınır, dediler.⁶⁵

Ticaret öşrü, normal topraktan alınan öşür vergisinden farklı bir vergidir. İsminden de anlaşılacağı gibi bu vergi ticaretten, ticari mallardan alınan bir vergidir. Yani bu ticari bir vergidir. Bu vergi harbi adı verilen müslüman memlekete izin almak suretiyle giren gayr-i müslim tüccarlardan alınan bir vergidir.⁶⁶ Bu vergi yılda bir defa alınır. Sınırdan geçerken giriş veya çıkışlarda ticari mallardan alındığı için bu malın miktarı alınacak vergi için önemli idi. Çünkü ticaret öşrü vergisinin alınabilmesi için o ticaret malının 200 dirhem gümüş kıymetinde veya ondan daha fazla olması şartı vardır. Bundan daha az yani değeri 200 dirhem kıymetine ulaşamamış bir ticaret malından bu vergi alınmaz. Ayrıca bu vergi müslümanlardan

52 Paragraf No: 1, 11.

53 Paragraf No: 4.

54 Paragraf No: 9-12.

55 Yahya b. Adem, Kitabü'l Harac, Paragraf No: 1, 16, 79, 86, 130.

56 Paragraf No: 9.

57 Paragraf No: 230.

58 Paragraf No: 131.

59 Paragraf No: 231.

60 Paragraf No: 29, 103.

61 Paragraf No: 232, 235, 236.

62 Paragraf No: 228.

63 Paragraf No: 356.

64 Yahya b. Adem, Kitabü'l Harac, Paragraf No: 357.

65 Paragraf No: 358.

66 Paragraf No: 39, 121.

da alınmaz. Bilakis gayr-i müslimlerden alınması dolayisiyle müslüman lar için fey geliri gibi bir gelir teşkil etmektedir.⁶⁷

Harac, müslümanların savaşarak elde ettikleri topraklar üzerine maktu olarak konulmuş olan vergiye denir. Harac vergisi harac arazileri ile özdeşleşmiş durumdadır. Harac arazisi ölçülüp biçilen ve üzerine belli ve belirlenmiş bir vergi yani harac vergisi konulmuş olan bir topraktır.⁶⁸ Bir harac arazisine sahip olan onu ekip dikerek işleten kimse, aynı bir kiracı gibidir. Nasıl kiracı kiraladığı malı kullansın kullanmasın, kararlaştırılmış olan kirayı vermek zorunda ise, harac arazisine sahip olan kimse de araziyi işlesin işlemedin kararlaştırılmış olan bu harac vergisini ödemek mecburiyetin dedir.⁶⁹ Harac arazisini zimmi bir gayr-i müslim vatandaş ekip diktiği zaman böyle maktu bir harac vergisi alınır. Müslüman bir vatandaş ekip diktiği zaman ise ne olacak, işte bu konuda ihtilaf edilmiştir. Bazıları harac arazisini bir müslüman çalıştırdığı zaman onun haracı ne ise onu verir derken, kimileri de hayır, müslüman harac vermez ne kadar ürün elde etmişse o ürünün onda birini yani oşür verir, demişlerdir.⁷⁰

Yahya b. Adem eserinde bu vergilerden başka bir de yeraltında bulunan madenlerden vergi alınacağını açıklamaktadır. Altın ve gümüş gibi maden ocaklarını işleten kimselerden beşte bir oranında vergi alınır.⁷¹ Maden ocaklarını kadın erkek, müslim gayr-i müslim, hür veya köle, kim çalıştırırsa çalıştırsın farketmez; alınacak vergi miktarı ne ise o alınır.⁷²

İşte Yahya b. Adem bu Kitabü'l-Harac adlı eserinde bu çeşit vergilerden bahsetmektedir. Biz bu vergileri hiç şüphesiz genel olarak elealdık. Yahya b. Adem bunları ayrıntıları ile beraber daha geniş bir şekilde açıklamaktadır. Daha çok ve ayrıntılı bilgi almak isteyen okuyucular dipnotlarda verdiğimiz paragraf numaralarına muracaat ederek ilgili yerlere bakabilirler. Şimdi Yahya b. Adem'in eseri Kitabü'l-Harac'ın hem ismi ve hem de muhtevası bakı-mından benzediği Ebu Yusuf'un eseri Kitabü'l-Harac'ı tanımaya çalışalım.

D-EBU YUSUF'UN KİTABÜ'L-HARAC'I

Ebu Yusuf'un, Halife Harun Reşid'in isteği üzerine kaleme aldığı Kitabü'l-Harac'ın bilhassa iktisadi ve siyasi konuları ilk defa elealdığı için, müstesna bir yere sahip olduğu tartışmasız kabul edilen bir gerçektir. O sebeple bu konuları tartışan her yazar, bu esere dayanmak ve onu kendisine kaynak edinmek zorunda kalmıştır. Böyle bir eseri çok kısa da olsa tanımakta fayda vardır. Şimdi bu hususta Muhammed Ebu Zehra'nın görüşlerini almaya çalışalım.

Muhammed Ebu Zehra Ebu Hanife adlı eserinde Ebu Yusuf'un Kitabü'l-Harac'ı hakkında şunları yazmaktadır: "Bu kitabı Ebu Yusuf devletin mali işleri, gelir kaynakları hakkında Halife Harun Reşid için yazmıştır. Bunda devletin mali kaynaklarını, devlet geliri yollarını etraflı bir surette anlatmaktadır. Bu hususta Kur'an'a, Hz. Peygamber'den rivayet olunanlara, sahabe fetvalarına dayanmaktadır. Hadisleri rivayet eder, illetlerini bulup çıkarır, ashabin ne yaptıklarını anlatır, onların sözlerinden hükme esas kaideler bulur, hükme medar olan illet hususunda sahabenin ihtilafını nakleder, mesela bazan Hz. Ömer'in takdir ettiğine muhalif olan bir takdir yapar, buna varid olacak itirazları yürüttükten sonra kendi takdirini müdafa eder."⁷³

Muhammed Ebu Zehra'nın görüşlerini bu suretle naklettikten sonra, şimdi aynı konuda büyük alim ve mütefekkir insan Ebu'l A'la el-Mevdudi'nin düşüncelerini almaya çalışalım.

67 Paragraf No: 39.

68 Yahya b. Adem, Kitabü'l Harac, Paragraf No: 99, 40.

69 Paragraf No: 599, 600.

70 Paragraf No: 605-612.

71 Paragraf No: 76.

72 Paragraf No: 86.

73 Muhammed Ebu Zehra, Ebu Hanife, Çev: Osman Keskioglu, Ankara Üniversitesi Basimevi, Ankara 1962, s. 188.

Ebu'l A'la el-Mevdudi, Ebu Yusuf'un Kitabü'l-Harac'ını şu şekilde değerlendirmektedir:

1-Raşid Hilafet'e Dönüş:

Kitabü'l-Harac'ı yakından dikkatlice okuyan bir okuyucuyu çarpan ilk şey, Ebu Yusuf'un Halife'den, Abbasi ve Emevi sultanlarının izlediği Bizans ve İran örneklerini terk edip Hulefa-i Raşidin geleneklerine dönmesini istemesidir. Maamafih Halifenin atalarının davranış ve kararlarından örnekler getirerek onları izlenmeye layık kimseler olarak aktarma yanlışlığına da düşmemiştir. Yine Emeviler'den de müsbet örnekler getirmemiştir. Her konuda görüşlerini ya doğrudan doğruya Kur'an'a ve Sünnet'e, ya da Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali gibi örneklere dayandırmıştır. Daha sonraki bir dönemden örnek nakletmişse de, bu örneği Man- sur'dan ya da Mehdi'den değil, Emevi Halifesi Ömer b. Abdülaziz'den getirmiştir. Bu kitabı hazırlarken Emevi ve Abbasi dönemlerine ait yüz otuz iki yıllık sistem ve uygulamaları görmezden gelmiş ve buna sadece Ömer b. Abdül- aziz'in Halife olduğu iki buçuk yıl istisna teşkil etmiştir. Ebu Yusuf'un eseri, sadece takip etmek isteyenler için usta bir fakih tarafından yazılmış dini bir metin olsaydı, fazla bir mana ifade etmeyebilirdi. Ancak resmi kapasitesiyle başkadı ve bir bakıma Hukuk Bakanı tarafından Halife'nin isteğiyle yazılınca, sıradan bir fıkıh kitabı olmaktan çıkıp olağanüstü bir önem kazanmıştır.

Ebu Yusuf kitabın başında temel devlet kavramını Halife'yi şu şekilde sunuyor: "Ey müminlerin emiri! Allahü Teala sana öyle ağır bir sorumluluk yüklemiştir ki, beraberinde büyük bir mükafat ve büyük bir ceza da vardır. O, halkın işlerini senin üzerine yüklemiştir. Dolayısıyla çok sayıda insan için geceli gündüzlü çalışmak senin üzerine farzdır. O, seni onlar üzerine bir muhafız olarak tayin etmiş, sana onların itimadını vermiş, seni onlarla imtihan etmiştir ki, sen de onlar için onların işlerini göresin. Allah korkusun- dan başka bir şey üzerine kurulan bir bina çok geçmeden harabeye döner. Allah onu temelinden sarsar ve onu kurucularının ve yapımına yardım edenlerin üzerine yıkar. Nasıl sürünün sahibi, çobanı hesaba çekerse, Allah da sultanları öylece hesaba çeker... Karışık bir yoldan gitme ki, sürün seni takip edebilsin... Sana yakın olsun olmasın herkese eşit muamelede bulun.. Allah'ın huzuruna müfrit bir kimse olarak gitme, zira hesap gününün hakimi, insanlara rütbelerine göre değil, amellerine göre muamele eder. Senin ihtimamına emanet edilmiş olan sürüyü zayi etme. Zira sürünün sahibi seni sürüdeki her bir koyun için hesaba çeker."⁷⁴

Bundan sonra Ebu Yusuf kitabın her yerinde Halife'ye kendisinin hükümlerinin sahibi olmadığını, ancak asıl sahibin, Halife'si olduğunu hatırlatır.⁷⁵ İyi bir yönetici olması halinde düşünülebilen en iyi akıbetle karşılaşacağını, zalim olması halinde de en kötü şekilde cezalandırılacağını söyler.⁷⁶ Bir yerde ona Ömer'in (r.a.) şu sözlerini hatırlatır: "Emretme hakkına sahip olan hiç kimse, bir kimseden Allah'a itaatsizlik konusunda kendisine itaat etmesini isteyecek kadar yüksek bir mevkide değildir."⁷⁷

2-Demokrasi Ruhu:

Ebu Yusuf Halife'yi sadece Allah'a karşı değil, halka karşı da sorumlu görür. Bir çok yerde Peygamber'in ve sahabenin, Müslümanların yöneticilerini eleştirme konusundaki vazgeçilmez haklarına ve bu eleştirilerin halkın ve devletin yararına olduğuna dair sözlerini nakleder.⁷⁸ "İyiliği emredip kötülükten nehyetmek, kaçınılmaz bir hak ve görevdir. Bir toplumda bunun ihmali demek, Allah'ın gazabını toplumun üzerine davet etmek demektir."⁷⁹ Kendi yanların da söylenen hakikatı dikkate almak, yöneticilerin görevidir. Bir yönetici için

74 Ebu Yusuf, Kitab el-Harac, s. 3,4,5.

75 Ebu Yusuf, a. g. e., s. 5.

76 Ebu Yusuf, Kitabü'l Harac, s. 8.

77 Ebu Yusuf, a. g. e., s. 117.

78 Ebu Yusuf, a. g. e., s. 12.

79 Ebu Yusuf, a. g. e., s.10-11.

eleştiriye müsamahasızlık ve tahammülsüzlük kadar zararlı bir şey yoktur.⁸⁰ Onun üzerindeki meşru hakları ve ona emanet edilmiş varlıkları dolayısıyla Müslümanlar onu hesaba çekme hakkına sahiptirler.⁸¹

3-Halife'nin Görevleri:

Halifenin bunlardan sonraki görevleri özel olarak zikredilmiştir: Allah'ın haklarına riayet etmek, O'nun belirlemiş olduğu hadleri korumak, diğer hak sahiplerinin haklarını doğru bir şekilde belirleyerek bu hakları kullanmalarını teminat altına almak, (son zamanlardaki kötü idareciler yüzünden ortadan kalkan) faziletli yöneticilerin geleneklerini ihya etmek,⁸² adaletsizliği ortadan kaldırmak ve toplumu rahatsız eden hususları tesbit edip gidermek,⁸³ Allah'ın emirleri doğrultusunda halka ona itaat etmelerini emretmek ve günah işlemekten kaçınmak, Allah'ın kanununu hem kendine, hem de başkalarına ayırım gözetmeksizin tatbik etmek,⁸⁴ halktan sadece meşru vergiler alıp onları meşru yollarda sarfetmek.⁸⁵

4-Müslüman Vatandaşların Görevleri:

Bunlara karşılık, Müslümanların kendi yöneticilerine karşı görevleri kitapta belirtildiği şekliyle şunlardır: Yöneticilere itaat etmeli, itaatsizliğe, onlara karşı isyana yeltenmemeli, onları gereksiz yere yermemeli, onları aldatmamalıdır. Onların aşırılıklarına tahammül etmeli, yanlış işlerini düzeltmeye çalışmalı, onlara yardımcı olmalı, bütün iyi işlerde onlarla işbirliği yapmalıdırlar.⁸⁶

5-Hazine (Beytü'l - Mal):

Beytü'l-Mal'e Halife'nin malı olmaktan ziyade Allah'ın ve halkın bir emaneti olarak bakılmaktadır. Halife'nin Beytü'l-Mal ile ilgili konumunu yetimin malını muhafaza eden kimseye benzeten Hz. Ömer'in sözlerini ona hatırlatmakta, mali durumu iyiyse ondan bir şey almamasını, Allah'ın öğüsüne öylece uymasını, onu kendi namına hiçbir şey beklemeksizin yönetmesi gerektiğini söylemektedir. Halife ancak ihtiyaçlı bir kimse olması halinde herkesin makul göreceği belirli bir miktar para alabilecektir.⁸⁷ Ayrıca Halife'nin dikkatini Beytü'l-Mal'den harcarken, kendi malını sarfettiği zamankinden çok daha hassas davranan Ömer b. Abdülaziz örneğine çekmektedir. Ömer'in Küfe'ye bir kadı, bir vali ve bir Beytü'l-Mal görevlisi tayin ederken kendi masrafları için her gün bir keçi almalarına izin verdiği, bu arada da her gün görevlilerin bir keçi aldığı bir bölgenin kısa bir zamanda fakirleşeceğini eklediği örneklerle kendi yaklaşımını açıklar.⁸⁸ Halife'den memurlarının kendi ihtiyaçları için beytü'l-mal'den para harcamalarını yasaklamasını ister.⁸⁹

6-Vergi Toplamının İlkeleri:

Ebu Yusuf vergilendirme konusunda şu ilkeleri getirmektedir. Halkın sadece kendi ihtiyacı dışındaki serveti vergilendirilmelidir. Vergi yükü halka kendi rızalarıyla yüklenmelidir. Vergi, ödeyenin kapasitesine göre değişmelidir. Hiç kimse ödeyebileceğinden fazla bir vergi ile vergilendirilmemelidir. Vergi zenginden toplanıp fakir için harcanmalıdır.⁹⁰ Vergi oranları halkın kanını emer derecede yüksek tutulmamalı ve

80 Ebu Yusuf, a. g. e., s. 12.

81

82 Ebu Yusuf, Kitabü'l-Harac, s.5.

83 Ebu Yusuf, a. g. e., s. 6.

84 Ebu Yusuf, a. g. e., s.13.

85 Ebu Yusuf, a. g. e., s. 108.

86 Ebu Yusuf, a. g. e., s. 9, 12.

87 Ebu Yusuf, a. g. e., s. 36, 117.

88 Ebu Yusuf, Kitabü'l-Harac, s. 36.

89 Ebu Yusuf, a. g. e., s. 186.

90 Ebu Yusuf, a. g. e., s.14.

zalimane metodlarla alınmamalıdır.⁹¹ Hükümet, beyan edilmemiş vergiyi zorla almaktan kaçınılmalı, görevlilerine de bu tür cebri muameleleri yasaklamalıdır.⁹² İslam'ı kabul eden gayr-i müslimlerden cizte alınmamalıdır.⁹³ Bu bağlamda belirleyici olarak Raşid Halifelerin uygulamaları gösterilmektedir. Sözgelimi, Hz. Ali'nin görevlilerine her kesin duyacağı şekilde verginin her kuruluşunun mükelleflerden tahsil edilmesini ve bu konuda onlara fazla yumuşak davranılmamasını tavsiye ederken, ayrıca hiç kimseyi dövmemeye, kimseyi güneş altında bekletmemeye, hiç kimseye vergiyi ödeyebilmek için sığırını, elbisesini, kap-kacağını sattırarak kadar baskı yapmamaya özen göstermelerini tenbih ettiği olayını örnek verir.⁹⁴ Ya da Ömer'in, vergi memurlarının çiftçilere sert muamelede bulunmadığı konusunda emin olmak için vergiler toplandıktan sonra halk temsilcilerini kendilerine kötü muamelede bulunulmadığı konusunda şahitlik etmeye çağırma şeklindeki uygulamasını anlatır.⁹⁵

7-Gayr-i Müslimlerin Hakları:

İslam devletindeki gayr-i müslim vatandaşların hakları konusunda Hz. Ömer'in döneminde uygulanan üç ilke tekrar tekrar gündeme getirilmektedir.

a)- Onlarla hangi anlaşma yapılmışsa bu anlaşmalara sadık kalınmalıdır.

b)- Ülkenin savunması sorumluluğu onlarla değil, yalnızca, müslümanlarla ilgili bir yükümlülüktür.

c)- (Cizye dışında) fazla bir vergi ile kesinlikle vergilendirilmemelidirler.⁹⁶

Daha sonra fakirin, a'manın, yaşlıların, münzevilerin, ibadethanelerde çalışanların, kadınların ve çocukların cizye- den muaf olduğu, gayr-i müslimlerin mallarından ve sığırlarından zekat alınmayacağı, cizyenin alınması için insanlara dayak atılmasını ya da başka türlü eziyet edilmesinin caiz olmadığı, verilebilecek tek cezanın hapis olduğu söylenmiştir. Meşru miktardan fazla vergi tahsilinde bulunmak caiz değildir ve aralarındaki fakir ve sakatlara devlet hazinesinden yardım yapılması gerekmektedir.⁹⁷ Halifeye gayr-i müslim vatandaşlara iyilik ve cömertlikle muamele etmenin devletin yararına olduğu göstermek için tarihten örnekler de verilmektedir. Ebu Yusuf'un anlattığına göre, Hz. Ömer döneminde Suriye'li hıristiyanların kalplerini aynı dini paylaştıkları Romalılar'dan çevirip müslümanları sevdiiren ve onların kalplerini fetheden müslümanların bu alicenaplığıdır.⁹⁸

8-Arazi Tahsisi

Ebu Yusuf yönetimin, vergi gelirini sağlama almak için çiftçilere bir tür ağa tayin ederek onlardan istediğini almasına izin vermesi, ancak bu arada da hükümetin alacağı- nı da teminat altına alması şeklindeki feodal uygulamaya karşı çıkmaktadır. Bu uygulamayı sonunda ülkenin yıkımına neden olacak zalimane bir sistem olarak lanetlemekte, her ne pahasına olursa olsun bu uygulamadan vazgeçilmesini istemektedir.⁹⁹ Ayrıca birinin arazisinin alınıp bir başkasına bağışlanması şeklindeki uygulamayı da caiz görmemektedir. Şöyle demektedir: "Halife, müslüman olsun gayr-i müslim olsun her hangi bir şeyin mülkiyetini birinden alıp ötekine devretme hakkına sahip değildir. Bu ancak hukuken geçerli bir hakkın mevcut olmasıyla mümkündür. Birinden gasbe- dip ötekine vermek, sadaka dağıtmak için soygun yapmaya benzer."¹⁰⁰ "Toprak bağıışı ancak işlenmeyen, sahipsiz, varisi olmayan

91 Ebu Yusuf, a. g. e., s. 16, 37, 109, 114.

92 Ebu Yusuf, a. g. e., s. 109, 132.

93 Ebu Yusuf, a. g. e., s. 122, 131.

94 Ebu Yusuf, Kitabü'l-Harac, s. 15, 16.

95 Ebu Yusuf, a. g. e., s. 37, 114.

96 Ebu Yusuf, a. g. e., s.14, 37, 125.

97 Ebu Yusuf, Kitabü'l-Harac, s. 122-126.

98 Ebu Yusuf, a. g. e., s. 139.

99 Ebu Yusuf, a. g. e., s. 105.

100 Ebu Yusuf, a. g. e., s. 58, 60, 66.

arazilerin, makul ölçülerde, işlenmesini sağlamak, ya da gerçek yararlı sosyal hizmetler karşılığın da kullanmak amacıyla bağışlanması caizdir. Bu tür bağışların da, bağışı alanların toprağı üç yıl içinde işlememesi halinde geri alınma sı gerekir."¹⁰¹

9-Hatayı Düzeltmek:

Ebu Yusuf bundan sonra Harun Reşid'e, devlet görev- lerine zalim ve fasık insanları tayin etmesinin, onları kimi devlet birimlerinin yetkilileri ya da valiler olarak istihdam etmesinin caiz olmadığını söylemektedir. Böyle yapması ha- linde onların yaptıkları yanlışların cezasına kendisi de ortak olacaktır.¹⁰² Ondan tekrar tekrar, devlet görevlerine doğru, dürüst ve müttaki insanları tayin etmesini ister. Hükümetin, çalışanlarının etkinlikleri yanında ahlâki vasıfları konusunda da kendinden emin olması gerektiğini, istihbarat bölümünün sürekli olarak onları izlemesinin, onların fiska yönelmesi ya da zalimane yöntemlere başvurması halinde Halifenin haber- dar olup onları hesaba çekmesinin zorunlu olduğunu söyler.¹⁰³ Halife'ye bizzat düzenli olarak halkın şikayetlerini dinlemesi gerektiğini de söyler. Halka hiç değilse şikayetler için ayda bir kez kapısını açması ve gelenlerin şikayetlerini arzetmesine izin vermesi halinde görevliler yaptıklarının bir gün halife'nin kulağına gidebileceğini düşünecek ve ona göre davranacaklardır.¹⁰⁴

10-Yargı:

Ona göre yargı, saf ve katışıksız olarak adaletin tavsii anlamına gelmektedir. Suçlu olmayan birinin cezalandırılma- sı ya da suçlu birinin cezasız bırakılmasına sebep olması aynı derecede mazur görülemeyecek hatalardır. Ancak hiç kimse şüphe üzerine cezalandırılmamalıdır. Hata ile bağışlamak, hata ile cezalandırmaktan daha iyidir. Adaletin seyrine hiç bir şekilde müdahalede bulunulmamalı, hiç kimsenin tavsiyesi, makam ve mevkii hesaba katılmamalıdır.¹⁰⁵

11-Kişisel Özgürlük:

Ebu Yusuf ayrıca hiç kimsenin salt ithamla hapsedilme mesi gerektiği görüşündedir. İtham edilen kimseye hemen bir mahkeme yapılmalı ve şahitler sınanmalıdır. Suçlu olduğu kesinleşirse hapsedilebilir, ancak kesinleşmemesi halinde serbest bırakılmalıdır. Halife'ye hapisanede bulunanların durumlarını incelenmesini, orada bulunanlardan delilleri su- çun sübutu için yetersiz olanların serbest bırakılmasını tavsiye etmektedir. Gelecek için bütün valilere salt suçlama ya da şüphe üzerine kimsenin hapsedilmemesi, ancak yargılandıktan sonra durumu tesbit edilip gerekenin yapılması tenbih edilmelidir.¹⁰⁶ Ayrıca suçlanan kimsenin dövülmesinin ya da kırbaçlanmasının gayr-i meşru olduğunu savunmaktadır. Bir mahkeme kendisini suçlu olarak ilan etmedikçe herkes cezadan halidir.¹⁰⁷

12- Cezaevi Reformu:

Cezaevlerinin geliştirilmesiyle ilgili teklif ettiği reformlarda her mahkumun maişetini ve giyimini beytü'l-malden alma hakkına sahip olduğunu beyan etmektedir. Mahkumların elleri bağlı, zincirli olarak yiyecek ve giysi dilenmek üzere dışarı çıkarılması şeklindeki Emevi ve Abbasi uygulamasını şiddetle kınamaktadır. Halifeden bu uygulamaya son vermesini istemekte ve her mahkuma hükümet tarafından mevsime uygun giysiler ve yeterli yiyecek tahsis edilmesini teklif etmektedir. Kimsesiz olarak ölen mahkumların yıkanıp kefenlenmeden ya da namazı kılınmadan defnedilmesi uygula masını da şiddetle kınamaktadır. Bunun

101 Ebu Yusuf, Kitabü'l-Harac, s. 59-66.

102 Ebu Yusuf, a. g. e., s.111.

103 Ebu Yusuf, a. g. e., s. 106, 107, 111, 132, 186.

104 Ebu Yusuf, a. g. e., s.152-153.

105 Ebu Yusuf, Kitabü'l-Harac, s. 175-176.

106 Ebu Yusuf, a. g. e., s.175-176.

107 Ebu Yusuf, a. g. e., s.151.

müslümanlar için büyük bir ayıp olduğunu söylemektedir. Vefat eden mahkumların uygun bir şekilde kefenlenip defnedilmesi hükümetin görevi olmalıdır. Cinayetten suçlu olanlar dışında hiçbir mah kumun hapishanenin içindeki hücrelerde tutulmaması gerektiğini de hatırlatmaktadır.¹⁰⁸

Mevdudi, Ebu Yusuf ile eseri hakkında şunları da söylemektedir: "Büyük ahlâki ve ilmi nüfuzuyla Emeviler döneminden beri otokratik bir vasfa sahip olarak kabul edilen ve anayasası bulunmayan Müslüman devleti büyük ölçüde bir anayasayla yönlendirilen bir devlete dönüştürmüştür. *Kitabü'l-Harac* şeklinde bugüne kadar bozulmadan gelen ve bir tür anayasa işlevi gören bir kitap yazmıştır."¹⁰⁹

Kısaca söylemek gerekirse, bunlar Hukuk Bakanı ve Başkadı olarak Ebu Yusuf'un oniki yüzyıl önce bir diktatöre sunduğu anayasal tekliflerdir. Bir İslam devletinin temel ilkelerinin ya da Raşid Halifenin uygulamalarının yanına konulduğunda veya hocası Ebu Hanife'nin öğretileriyle kıyaslandığında yetersiz kalacağı bir gerçektir. Bunlarda ideal bir halife seçimi yöntemiyle ilgili bir şey yoktur. Devlet işlerinin idaresiyle ilgilenen, şura olarak adlandırılan bir danışma organına; zalim ve fasıkların yönetme hakkı olmadığı, yönetime gelmeleri halinde halkın onlara isyan hakkı bulunduğu fikrine dair bir bahis yoktur. Sadece bunlar değil, daha birçok önemli konu eksiktir ve bu gibi şeyler hesaba katıldığında sözkonusu teklifler gerçek bir İslami düzen anlayışının gerisinde kalırlar. Ancak bu bizi Ebu Yusuf'un İslam devleti anlayışının *Kitabü'l-Harac*'da anlatılanlarla sınırlı kaldığı, onun orada dile getirdiklerinin ötesinde bir isteği bulunmadığı şeklinde bir sonuca götürmemelidir. Tersine bizim bu kitapta bulduklarımız, pratik bir düşünür olarak Ebu Yusuf'un Abbasi rejiminin o döneminde mümkün ve başarılabilir gördüğü azami şeyleri göstermektedir. Aslında onun niyeti, pratiğe dönüştürülmesinin mümkün olup olmadığına bakılmaksızın teorik olarak mükemmel bir plan sunmak değildir. Onun gayesi, bir devleti İslami kılan asgari şartlara ilaveten o şartlarda işleme mümkün olan bir anayasal plan geliştirmektir.¹¹⁰

Biz bu yapmış olduğumuz tercüme ile zamanımızda ki fikir cereyanlarına, bilhassa vergiler hakkındaki sorulara cevaplar aramaya çalıştığımızı kaniyiz. Kur'an-ı Kerim' de sadece "Rabbimiz Allah'dır," dedikleri için yurtlarından kovulmuş olan kimselerden bahsedilirken şöyle buyrulmaktadır: "Biz onları yeryüzünde yerleştirirsek namazı kılarlar, vergiyi (zekatı) verirler, iyiliği emreder ve kötülüğü yasaklarlar."¹¹¹ Şu halde bir yer ve toprak üzerin de yerleşik düzene geçen toplumun dört önemli görevlerinden birisi vergi vermektir. Başka bir ayette de inananların özelliklerini sayarken "Onlar vergi vermek için faaliyet gösterirler."¹¹² buyurularak, bir taraftan çalışmanın amacı ifade edilirken diğer taraftan da verginin sebebinin üretim olduğuna işaret edilmektedir. Bunları dile getirmemizin sebebi bugün dünya toplumlarının ekonomik, sosyal ve siyasal bunalımlar içersinde olmaları nedeniyle ülkelerin kendi özlere dönerek, kendi inandıkları değerlere yönelerek bir çözüm aramalarına örnekler sunmaktır. Bu sebeple biz, Türkçemize kazandırdığımız bu eserin kaburgasını teşkil eden vergiler üzerinde biraz daha durmak istiyoruz.

E-İSLAM HUKUKUNDA VERGİ:

1- Vergi Kavramı

108 Ebu Yusuf, *Kitabü'l-Harac*, s. 149-151.

109 Ebu'l A'la el-Mevdudi, Ebu Hanife ve Ebu Yusuf, Çev Yusuf Ziya Cömert, (İslam Düşüncesi Tarihi içinde, İnsan yayınları İstanbul 1990, II, 324-330).

110 Ebu'l A'la Mevdudi, Ebu Hanife ve Ebu Yusuf, Çev: Yusuf Ziya Cömert, (İslam Düşüncesi Tarihi içinde, İnsan yayınları İstanbul 1990, II, 324-330).

111 Hac 22/ 41.

112 Müminun 23/ 4.

Vergi kelimesi Türkçede vermek masdarından türetilmiş bir isimdir. Bunun karşılığında İngilizcede tax, tribute ve duty kelimeleri kullanılmaktadır.¹¹³ Arapçada ise vergi kelimesinin karşılığı olarak "daribe" kelimesi kullanılır. Ancak İslam literatürü olarak vergi, vergiyi veren mükellef ve verginin alındığı malların çeşidine göre farklı kelimelerle ifade edilmiştir. Mesela Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir zamanında İslam devletinin gelirleri olarak zekat, ganimet... ve cizye gibi isimler kullanılırken daha sonra bunlara harac ve öşür kelimeleri ilave edilmiştir.¹¹⁴

Burada isim olarak vergi kelimesinin üzerinde dururken bizim önemli saydığımız bir meseleyi de dile getirmek istiyoruz. Konuyla ilgili olarak ayette "Onların mallarından bir vergi (sadaka) al," buyurulmaktadır.¹¹⁵ Görüldüğü gibi ayette ver demeyip al denilmektedir. Öyleyse vergi verilmekten daha ziyade alınması gerekli olan bir mevzudur. Meselenin hukuki bir obje teşkil etmesi de bunu gerektirir. Vergi mükellefi de gidip kendisinin vereceği yerde, vergi memurunun gelip bizzat kendisinin alması ve düzenin buna göre kurulması icabeder. Nitekim geçmiş İslam toplumlarında da uygulama bu yönde olmuştur. Şu halde devlet gelirlerini ifade etmek üzere Türkçemizde vergi kelimesinin yerine algı kelimesini kullansak daha doğru hareket etmiş oluruz. Tabi bizim burada vergi kelimesinin yerine algı kelimesini teklif ederken bu sadece bir isim değişikliğinden ibaret bir olay değildir. İsimde değişiklik yapmak statüde değişiklik meydana getirecektir.

Vergi hadisesi bugünkü haliyle kabul edilebilecek mutlak bir olay değildir. Bir toplum gerçeği olarak tarihi bir tekamülü vardır. Bunun için vergi kavramını tarihi bir hadise olarak mütalaa etmek gerekir. Bu vergi hadisesi tarih boyunca devamlı değişimler göstermiş ve dolayısıyla içeriği itibariyle gerek vergiyi alan otorite bakımından ve gerekse vergiyi ödeyen mükellefler bakımından değişik anlamlar almıştır.

Vergi başlangıçta her yerde dini-vidani ve ihtiyari bir mahiyet arzeder ve kapsamı da dardır. Bu sıralarda vergi kabile başkanlarına veya devlet başkanlarına çeşitli sebeplerle verilen bir nevi hediyeden başka bir şey değildir. Bu arada verilen hediyein çeşidi ve miktarı tamamen verenin arzu ve iradesine tabidir. Töreden veya ahlâki, dini ve vidani mecburiyetlerden başka bir müeyyide mevcut değildir. Ayrıca insiyatif tamamen verenlerin elinde bulunmaktadır.

Ancak zamanla hükümdarlar bizzat bazı sosyal sınıflara muracaat ederek kendilerinden mali yardım istemişlerdir. İlk zamanlarda bu yardım ihtiyari mahiyetini muhafaza etmiştir.

Tekamülün son safhasında da vergi mecburi hale gelmiş olup vergi kanunlarının tatbikatı, siyasi cebir tehdidi ve gerektiğinde siyasi cebir uygulanması suretiyle güvence altına alınmıştır. Bu arada tabii olarak vergi kapsamı da oldukça genişletilmiştir.

Kaynaklarda en eski vergi çeşidinin harac vergisi olduğu açıklanmaktadır.¹¹⁶ Bazıları bunu tarihin bildirdiği en eski vergi diye kaydeder.¹¹⁷ Corci Zeydan bu harac vergisinin asıl ve menşeinin insanların araziye padişah malı saymalarından kaynaklandığını söyler ve bu inanın pek eski olduğunu ileri sürerek şöyle devam eder: Tevrat'ta arazinin firavunlara nasıl geçtiğine dair bir takım açık haller vardır ki Tekvin Kitabı'nın kırk yedinci bölümünde meşhur kıtlık ve pahalılık açıklamaları arasında zikrolunuyor. Mısırlılar kıtlık esnasında aç kalınca ellerinde ve avuçlarında bulunan her şeyi, bütün gümüş, altın ve hayvanları Hz. Yusuf'a sattılar. Ellerinde araziden başka bir şey kalmayınca bunu da ekmek karşılığında Hz. Yusuf'a verdiler.

113 Bak Redhouse Türkçe-İngilizce Sözlük, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1974, s.1226.

114 Abdüllatif İvaz Bedevi, en-Nizam-ül Mali el-İslami el-Mukarin, Eham Matbaası, Kahire 1972, s. 6.

115 Tevbe 9/ 103.

116 Bkz. Corci Zeydan, İslam Medeniyeti Tarihi, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul 1976, I, 301.

117 Bkz. Abdüllatif İvaz Bedevi, a.g.e., s. 47.

Eski memleket arazilerinin hepsinde bu halde hükümdarların malı sayılarak halk ancak onun gelirlerinden istifade ederdi. Bu gelirlerden hükümetin bir hissesi vardı ki, işte bu hisse harac vergisini teşkil ederdi. Tatarlar nezdinde bir insan müstakil olarak hayvan sahibi olur, fakat fertlerden biri o yolda araziye müstakil olarak sahip olamazdı. Eski Cermenlerde (Germains) de emirler ve başkanlardan başka kimsenin araziye sahip olması caiz değildi. Cermenlerde kabile reisi araziye ikinci sene nöbetleşerek diğer fertlere verilmek üzere bir sene için bazı kabile fertlerine taksim ederdi.¹¹⁸

İslam'ın getirdiği toprak hukukuna bakıldığı zaman toprağa mülkiyet ve bunun karşılığı olarak mahsülden alınan vergi konusunda da tekamülün varlığı ortaya çıkar. Çünkü büyük alim Ebu'l A'la el-Mevdudi ve konuyla ilgili bir çalışma yapan Ali Şafak'ın da tesbit ettikleri gibi İslam ta ilk zamandan beri toprakta özel mülkiyeti kabul etmiştir.¹¹⁹ Buna göre toprağın memleket yönetiminin başında bulunan şahsa ait olduğunu ve onun mülkiyeti altında bulunduğunu söylemek doğru ve faydalı bir görüş olamaz.

Kur'an-ı Kerim'de toprağın fert mülkiyeti altında olacağına işaret eden ve fertlerin işledikleri topraktan vergi vereceklerine dair ayetler vardır. Ayette "...Meyve verdiği zaman ürününden yiyin. Devşirildiği ve biçildiği gün de Allah'ın hakkını verin." buyurulmaktadır.¹²⁰ Burada Allah'ın hakkının verilmesinden maksat, zekat ve sadakanın yani vergisinin verilmesi yahut bunların salahiyyetli kimseler tarafından alınmasıdır.¹²¹ "Ey iman edenler, kazandıklarımızın iyilerinden ve sizin için yerden bitirdiklerimizden infak edin."¹²² Bu ayetle de topraktan alınan mahsülden Hak yolunda dağıtılması emredilmektedir ve bundan maksat zekat ve sadaka olduğunda İslam alimleri hemfikirler.¹²³

Hz. Peygamber de birçok hadisinde topraktan elde edilen ürünlerden sadaka, oşür ve harac yani vergi alına-cağını bildirmiştir. Hatta yağmur, dere ve nehirler gibi tabii yollarla sulanan arazilerden onda bir, kuyu suyu, çekme ve dökme gibi suni sulamalarla sulanan yerlerden bunun yarısı olan yirmide bir vergi alınacağını bildirmiştir.¹²⁴

İşte bu açıklamalarımızdan anlaşılıyor ki, Kur'an ve hadislerde vergiden bahsedilmekte, kimden nasıl ve ne kadar alınacağı açıklanmaktadır. Zaten bizim kitabımızın yazarı Yahya b. Adem de eserinde toplumla ilgili meseleleri ele almakla birlikte bilhassa vergi konusunu merkez edinmiştir. Bu sebeple biz, İslam hukukundaki vergi çeşitleri üzerinde durarak meseleyi biraz daha açmak istiyoruz.

2- Vergi Çeşitleri:

İnsanlığa yalnız insanlara değil, varlıklara ve tüm alemlere rahmet olarak gönderilmiş olan bir peygamberin¹²⁵ getirdiği din, diğer dinlere göre tekamül etmiş siyasi, iktisadi ve mali esaslara sahip bulunmaktadır. Böyle bir din olan İslam'ın son din olması, peygamberi Hz. Muhammed'in de peygamberlerin en sonu olması¹²⁶ dolayısıyla, önlerinde bir peygamber ve din adamı bulunmadan sadece Kur'an ve sünnete bakarak insanların kendi kendilerine yaşayabilmelerinin örnekleri sunulmuştur. Hz. Muhammed peygamber olduktan sonra tüm hayatında, kendisi bulunmadığı zaman müslümanların nasıl hareket edeceklerinin örneklerini göstermiştir. Onun için Hz. Peygamber'in Al-lah'la vahiy yoluyla irtibatı olsa bile (teokrasi), kendisinden sonra onun yerine gelenlerin (Raşid halifeler adı verilen Hz. Ebu Bekir, Hz.

118 Corci Zeydan, a.g.e., I, 302.

119 Ebu'l A'la el-Mevdudi, İslam'da Toprak Mülkiyeti, Çev: Mehmet Yaşar Şahin, İrfan Matbaası, İstanbul 1972, s. 22-24; Ali Şafak, İslam Arazi Hukuku ve Tatbikatı, Doyuran Matbaası, İstanbul, 1977, s. 45-48.

120 Enam 6/ 141.

121 Bkz. Ebu'l A'la el-Mevdudi, İslam'da Toprak Mülkiyeti, s. 22.

122 Bakara 2/ 267.

123 Mevdudi, İslam'da Toprak Mülkiyeti, s. 23.

124 Buhari, Zekat, 55; İbn Mace, Zekat, 22.

125 Enbiya 21/ 107.

126 Ahzab 33/ 40.

Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'lerin) vahiy ke-sildiği için, teokrat olduklarını söylemek mümkün değildir. Bu yüzden İslam'da "din adamları" (ruhban sınıfı) yoktur: İnsan ile Allah arasındaki münasebetler vasıtasız ve fer-didir.¹²⁷ Aslında ruhbanlık diye bir şeyin olmadığını, bunu hıristiyanların kendilerinin uydurduğunu ve üstelik bir de buna riayet etmediklerini bildiren ayette şöyle buyrul-maktadır: "Sonra onların izleri üzerine peygamberlerimizi birbiri ardınca gönderdik ve Meryem oğlu İsa'yı da onların ardından gönderdik ve ona İncil'i verdik; ona uyanların kalblerinde bir şefkat ve rahmet meydana getirdik. Üzer-lerine gerekli kılmadığımız halde Allah'ın rızasına erişmek için, ruhbaniyeti din adına icad edip ortaya çıkardılar; buna rağmen ona da hakkıyla riayet etmediler. Onlardan iman edenlerin mükafatını verdik. Çoğu ise ilahi yoldan çıkmışlardır."¹²⁸ Abdurrahman Azzam Paşa'nın telif edip Hasan Hüsnü Erdem'in tercüme ettiği Ebedi Risalet adlı esere bir mukaddime yazan eski Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki merhum, İslam'da ruhani bir sulta yoktur, mabede dayanan bir kudret ve ruhani bir hükümet de yoktur, derken bir hakikati dile getirmiş oluyordu.¹²⁹ Böylece Hz. Peygamber sonrası bir dünyada teokratik yönetimler son bulmuş oluyordu.

Artık Hz. Peygamber'in tatbikatından sonra insanlar inandıkları dinin yasaları ve sahip oldukları imkan ve şartlar üzerinde kendileri düşünüp ictihad ederek, toplumun işlerini üstlenenler de bilirkişilerle istişare edip bir şura oluşturarak yine kendi kendilerini idare edeceklerdi. Bu zamandan sonra diğer dinlere düşen yani yahudi ve hıristiyanlık dinlerinin mensuplarına düşen görev, Hz. Muhammed'in getirdiği bu yeni düzenlemelere uyarak yeniden yapılanmaya gidecekleri yerde eski teokratik yollarına devam ettiler. Tabi bu yönetim biçiminin zamanı geçtiğinden toplumdaki gelen büyük bir tepki ile karşılaştılar. Şiddetli çarpışmalar oldu, çok kan döküldü ve neticede laik yönetim biçimi geldi. Yani laiklik, teokratik düzene karşı getirilmiş olan alternatif bir sistemdir. İslam'da teokratik düzen yoktur ki, bunun karşıtı ve tedavisi demek olan laiklik bulunsun. Son din olan İslam'ın siyasi alanda nasıl bir yöntem getirdiği sorulacak olursa yukarıda da söylediğimiz gibi "Birey ve toplumların kendi kendilerine verecekleri bir karar (ictihad ve şura) ve bu kararın uygulamaya geçirilmesidir." diyebi- liriz. Bu konuda güzel bir cevap yine Ahmet Hamdi Akseki merhumdan gelmektedir. Ahmet Hamdi Akseki merhum "İslamiyet en yüksek demokrasi esaslarını ihtiva etmektedir"¹³⁰ demek suretiyle bugün demokrasi demokrasi deyip duranlara gerçek demokrasinin kaynağının ne olduğunu göstermiş oluyordu.

İslamiyet, bir taraftan bugün bazılarının insanların en son bulduğu yönetim biçimi şeklinde tavsif ettiği demokrasi yani devlet yönetimi hakkında en yüksek ve en ileri prensipleri getirirken, diğer taraftan iktisat ve maliye hakkında da yine en gelişmiş ve en faydalı kurallar getirmiştir. Yahya b. Adem eserinde topladığı hadislerle dayanarak bu kaide ve kuralların bazılarını açıklamış bulunmaktadır. İşte şimdi biz yazarın ele aldığı vergileri teker teker ele alarak daha geniş bir şekilde açıklamaya çalışacağız.

a) Harac :

Yahya b. Adem eserine aynı Ebu Yusuf'un yaptığı gibi Kitabü'l-Harac adını vermiştir. Bu "harac"dan makdat nedir? Ne gibi manalar ifade ediyor? Ziyaüddin er-Rayyis bunu şu şekilde açıklamaktadır: "Harac" adını verdiği kitabında Ebu Yusufun şu konuları işlediğini görüyoruz: Ganimetler ve hükümleri, fey, harac, cizye, ticaret öşrü gibi harac yerine geçen mallar ve yine haracın mukabili olan öşürler ve sadakalar. Buradan anlaşılıyor ki, yazara göre "harac" kelimesi, birisi genel diğeri özel olmak üzere, iki manaya sahip bulunmaktadır. Buna

127 Bkz. Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, Çev: Salih Tuğ, İrfan Yayıncılık ve Ticaret, İstanbul 1991, II, 885-886; Abdülaziz Çaviş, Anglikan Kilisesine Cevap, Çev: Mehmet Akif, Sadeleştiren: Süleyman Ateş, Ayyıldız Matbaası, Ankara-1974, 39, 129.

128 Hadid 57/ 27.

129 Abdurrahman Azzam, Ebedi Risalet, Çev: Hasan Hüsnü Erdem, Sönmez Neşriyat A.Ş. Matbaası, İstanbul 1961, s. 20.

130 Abdurrahman Azzam, a.g.e., s. 31.

göre eserine Kitabü'l-Harac adını verirken kastedtiği mana genel manadır. Bu ise genel olarak bütün mallar veya devlet gelirleri demek olur. İşte bu mana, Emevi veya Abbasi dönemleri için harac siyaseti dile getirildiği yahut Harun Reşid veya Halife Memun zamanlarında harac, şu kadar mal miktarına ulaşmıştı, denildiğinde anlaşılan manadır. Yahya b. Adem de Ebu Yusuf'un kitabının ihtiva ettiği bütün konuları eserinde toplamış ve ona Kitabü'l-Harac adını vermiştir. Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam ise harac kelimesini, "Emval" (mallar) kelimesiyle eşanlamlı bularak, bu manayı açıklığa kavuşturmuş oluyor du. Çünkü Ebu Ubeyd, Ebu Yusuf ile Yahya b. Adem'in eserlerine tamamen benzer olarak kaleme aldığı kitabına, Kitab-ül Emval adını vermekle daha açıklayıcı bir isim getirmiş oluyordu.¹³¹

Özel manasıyla harac kelimesi, fıkıhçıların kullandığı ve çoğu müsteşrikların anladığı manasıyla Emevilerin son zamanlarına doğru ortaya çıkmış olan bir kelimedir. Her ne şekilde olursa olsun bu, harac kelimesinin genel manada veya başka bir manada kullanılmasına bir engel teşkil etmez.

Ziyaüddin er-Rayyis İslam Ansiklopedisini kaynak göstererek, bu harac kelimesinin Aramice olan "Choregia" kelimesinden veya genel olarak "vergi" manasına gelen Bizansca benzer bir kelimedenden geldiğini söylemektedir.¹³²

Mütercim Asım Efendi'nin Kamus'una baktığımız zaman harc ve harac kelimelerinin insanların mallarından alınan vergi manasına geldiğini görürüz.¹³³ er-Rayyis, ehl-i zimmenin boyunları üzerine konulan cizyeye de harac denildiğini nakletmektedir. Ona göre bu kelime bugün "gelir" ismiyle ifade edilen şey demektir.¹³⁴

1-Haracın Tarihçesi

İnsanlar göçebelikten sonra yerleşik hayata geçince toprak önem kazanmaya başlamıştır. Artık toplumlar yeme, içme, giyme ve barınma gibi bütün ihtiyaçlarını toprağı işleyerek gidereceklerdir. Bu zamanda hayatın merkezi toprak olması dolayısıyla insanlar arazileriyle o kadar haşır neşir oldular ki, böyle toplumlara "Tarım toplumu" adı verildi.

Kişi ve aileler herhangi bir toprak parçasını ellerinde tutmakla bunun karşılığı olarak merkezi otoriteye bir vergi veriyorlardı. Bazı kaynaklarda bu verginin menşei olarak insanların toprağı kral ve padişahların malı saymaları gösterilmektedir.¹³⁵ Hatta bu konuda Tevrat vesika gösteri lerek, arazilerin Firavunların ellerine nasıl geçtiğine dair açıklamalar yapılmaktadır. Hz. Yusuf Peygamber zamanının da Mısır'da çok şiddetli bir kıtlık oldu. Halk ellerinde bulunan bütün malları sattı, Tevrat'ın ifadesine göre Hz. Yusuf Peygamber, Mısır'ın bütün toprağını Firavun'a satın aldı. Daha sonra devlet bu yerleri, mahsulün beşte birini devlete vermek üzere halkın işlemesine bıraktı. Tevratın bu konudaki metni aynen şöyledir: "Ve Yusuf halka dedi: İşte bugün sizi ve toprağınızı Firavun'a satın aldım; işte size tohum, ve toprağı ekeceksiniz. Ve mahsul vaktinde beşte birini Firavun'a vereceksiniz, ve dört kısmı tarla tohumu için, ve yiyeceğiniz için, ve evinizde olanlar için, ve yavrularınıza yiyecek olarak sizin olacaktır."¹³⁶ Buradan anlaşılıyor ki, bazı çiftçiler devlet arazisini ücretle ekmişlerdir. Eski devirlerde her yerde arazi hükümdarların kabul edilirdi. İşleyenler, çiftçilik yapanlar bir hissede hükümdara verirlerdi ki, bu, o yerin haracını teşkil eder- di.¹³⁷ Toprağın Firavunların kendi şahsi malları sanılması yanlıştır. Hz. Peygamber, "Kim bir toprağı ihya

131 Ziyaüddin er-Rayyis, a.g.e., s. 8.

132 Ziyaüddin er-Rayyis, a.g.e., s. 8.

133 Mütercim Asım Efendi, Kamus, I, 729.

134 Ziyaüddin er-Rayyis, a.g.e., s. 9.

135 Bkz. Ahmet Şelebi, es-Siyasetü ve'l İktisadü Fi't Tefkiri'l-İslami, Mektebettü'n Nahdat-ül Mısıryye, Kahire 1974, s. 225; Corci Zeydan, a.g.e.,s. 302

136 Tevrat, Tekvin 47/ 23-24.

137 Ali Şafak, a.g.e., s. 108.

ederse orası onun olur."¹³⁸ demek suretiyle toprağın yönetimin başında olan kimselerin değil, herkesin, bütün milletin müşterek malı olduğunu bildirmiştir. İmam Azam'a göre bu konuda devletin izninin şart koşulması, bir araziye üç, beş kişinin aynı zamanda ihya etmek istemesiyle meydana gelecek kavga ve anarşiyi önlemek ve düzeni sağlamak amacını gütmektedir.¹³⁹ Ayrıca burada toprağın ihyası konusunda Serahsi bilgi verirken Ebu Hanife'ye göre toprağın ihyasında devletin (İmam'ın) müstesnasının şart olduğu, Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'e göre ise şart olmadığını açıkladıktan sonra mülkiyet konusunda Hz. Peygamber'in bir hadisini söyleyerek İmam Azam'ın görüşünü temellendirmektedir. "İmamın (yani devlet başkanı- nın) kendisi hoş görmedikçe hiçbir kimse herhangi bir şeye sahip olamaz."¹⁴⁰

Kaynaklarda harac vergisinin tarihte bilinen en eski bir vergi çeşidi olduğu bildirilmektedir.¹⁴¹ Bu manada harac, toprağın rakabesi üzerine konulmuş vergi olarak anlaşılmaktadır. Bu harac vergisi, Firavunlar, Ptolemaios lar (Batlimus), Romalılar, Bizanslılar ve Perslerde vardı.¹⁴²

2-Firavunlar Devri:

Bu harac vergisi kral II. Ramses¹⁴³ zamanında orta- ya çıktı. II. Ramses zamanında halk, din işlerini yürüten kahinler, devleti koruma ve vatani müdafadan sorumlu askerler, devletin mali külfetini omuzlarında taşıyan üretici olan ziraatçılar, zanaatkarlar ve işçiler gibi sınıflara ayrılmıştı. II. Ramses memleket topraklarını, ülkede bulunan bu tüm sınıflar arasında taksim etti.

Buna göre II. Ramses din adamları sınıfından ve savaşçı askerler sınıfından her bir kişiye geniş, iyi ve verimli topraklar verdi. Bunları topraklarından elde ettikleri karşılığı olarak verecekleri vergiden (Akar vergisi) affetti. Bu iki sınıfın vergi affı onların toplumda sahip oldukları büyük nüfuz ve imtiyazdan kaynaklanmaktadır.

Üçüncü sınıfı teşkil eden ziraatçı, zanaatkar ve işçilerden her birine de belli bir miktar toprak verdi.¹⁴⁴ Fakat bunlar öncekilere göre daha az ve verimsiz, kurak-çorak üçüncü derece önemli olan yerlerdi. Tarihler bu yerlerden ne kadar vergi alındığı hususunda bilgi verirken fertlere verilen toprakların kaç metre kare olduğu hakkında suskun kalması oldukça üzücü bir haldir. Bu arazilerden elde edilen mahsulün onda birini devlete vermek mecburi bir vazife idi.¹⁴⁵

3-Ptolemaioslar Devri

Ptolemaioslar devrinde toprak nizamının değiştirilmesine tabi olarak bu arazilerin dağıtım düzeni de değiştirilmiştir. Toprağa sahip olma işi sadece kral ve yakınlarına ait idi. Din adamları ile savaşçılar ve diğerleri bu dönemde toprağı az bir ücretle kiralyorlardı.

Firavunlar devrindeki uygulamanın bu döneminde imtiyazla donatılmış yerler, üzerlerine vergi konulmadan sınıflara teslim edilmiyordu. Din adamlarının arazilerine yüzde üç vergi konulması kararlaştırılırken savaş yapan askerlerin topraklarına da yüzde on vergi konulmuştu.¹⁴⁶

4-Romalılar Devri

Mısır Roma'nın bir vilayeti haline gelince ülkenin düzeni değişti. Bu değişim maliye

138 Bkz. Ebu Yusuf, Kitabü'l-Harac, Çev: Ali Özek, İstanbul Üniver-sitesi İktisat Fakültesi, İstanbul 1970, s. 111-113.

139 Ebu Yusuf, a.g.e., s. 111; Kamil Miras, Tecrid-i Sarih Tercümesi, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1974, VII, 159-163.

140 Muhammed b. Ahmed es-Serahsi, Kitab-ül Mabsut, Dar-ul Marifet Matbaası, Beyrut-Lübnan, T.Y. , III, 16.

141 Corci Zeydan, a.g.e., s. 301; Abdüllatif İvaz Bedevi, a.g.e., s. 47.

142 Abdüllatif İvaz Bedevi, a.g.e., s. 47.

143 II. Ramses M.Ö. 1330'lu yıllarda memleketi yönetti ve M.Ö.1270-1260 yılları arasında öldü.

144 Herodot, İkinci Kitap Fıkra: 109, s. 156.

145 Abdüllatif İvaz Bedevi, a. g. e., s. 48.

146 Mısır Maliyesi, s. 62-64.

işlerine de şamil oldu. Böylece vergiler ağırlaştırıldı ve harac vergisi yüzde yirmiye, yani zirai topraklardan elde edilen mahsulün beşte birine çıkıncaya kadar yükseltildi.¹⁴⁷

5-Bizanslılar Devri

Bu Bizanslılar yani Rumlar devrinde halk üzerinde- ki mali-vergi zulmü daha ağır bir şekilde devam etti. Bu harac vergisi uygulaması çeşitli bölgelere göre değişiyor- du. Mısır'da harac, büyük eyaletlere ve dar çerçevede ise bölünmüş vilayetlere bağlı bir husustu. Daha sonra küçük köy alanlarına varıncaya kadar daha cüzi dağıtımlar yapılmıştır. Bu esnada iyi ve kötü arazi ayırımı da yapılmıştır.

Şam'daki uygulamaları daha farklı idi. Çünkü işin ilk başında iken vergi, şefkat ve merhamet ölçüleri dahilinde küçük alanlara bağlı olarak, topraktan elde edilen mahsulün ancak yüzde biri miktarında takdir edimişti. Bu bilgileri veren Abdüllatif Bedevi, yüzde bir rakamının şaşılacak ve kabul edilemeyecek kadar küçük bir rakam olup bunun en az yüzde on olabileceğini tercih ettiğini ve hatta inandığını söyleyerek, bunun devletin iştahı ile daha mütenasip ve fethedilen yerlerin halkına koydukları vergi- de zulüm siyasetine daha uygundur, demektedir.¹⁴⁸

Firavunlar ve Ptolemaioslar kendilerini gerçekten milliyetçi krallar olarak görürlerdi. Halkın fayda ve refahını gerçekleştiren memleket kaynaklarının kendilerinin varlık sebebiyle çalıştığına inanırlardı. Hakbuki gerçek durum bunun tam tersi idi. Çünkü Mısır Bizanslıların bir vilayeti olduğu zaman halkın başına pek çok eziyet, bela ve zararlar gelmişti.¹⁴⁹

6-Perslerde Harac:

Eski İran'da ise harac vergisi, başlangıçta orantılı-mukasame usulüne tabi idi. Böylece harac, arazinin bitek ve iyi olmasına ve ziraatın çeşidine göre değişiyordu. Bu usulde verilmesi gerekli olan harac, üçte birden daha fazla olmaz, altıda birden de daha az olmazdı.¹⁵⁰

Zirai topraklardan belli oranda gelirler tahsil ediliyor, bunlar üç taksitle hazineye ödeniyordu. Bu usul Kubad tarafından meydana getirilmiş, Nuşirvan tarafından da ilerletilip geliştirilmiştir. Nuşirvan zamanına kadar takip edilen metod, arazi vergilerinin ürünlerin yüzde ellisini geçmemesiydi. Fakat Hüsrev Perviz bu vergiyi artırmış, Yezdegerd diğer bir takım değişiklikler meydana getirmişti.¹⁵¹

Ali Şafak, toprak hukuku ile ilgili araştırmasında Hanbeli hukukçusu Ebu Hakim Nehravani'nin rivayetinden bahisle, Farslıların yönetimine geçen Sevad arazilerinin Sasaniler zamanında mukasame yani orantılı vergi alma usulüne tabi olduğunu, Kubad b. Feyruz'un bunu senelik belli bir vergi olan muvazzaf haraca çevirdiğini belirtmektedir. Kubad'ın mukasame-orantılı harac vergisini- ni niçin muvazzaf haraca yani yıllık belli bir maktu harac vergisine çevirdiğinin sebebi şöyle açıklanmaktadır. Bir gün Kubad b. Feyruz maiyyeti ile ava çıktığında bostanda çocuğu ile çalışan bir kadın görür. Çocuk nar koparmak istedikçe kadın mani olur. Kubad kadına niçin böyle mani olduğunu sorar. Kadın, "Mukasemeli haraca tabi olan bu mahsulün vergisini memur gelip almadığın- dan çocuğun koparıp alması ve yemesi doğru olmaz.", dedi.

Kubad dönüşünde, mukasemeli (mahsul üzerindeki orantılı) haracı kaldırdığını, arazi alanları üzerine muvazzaf belli bir vergi koyduğunu halka duyurmuş, bu usul Kısralar zamanında da etmiştir. Halife Hz. Ömer (r.a.) o yerleri fethedince bazı değişiklikler yapmakla

147 Barcerdet, X, 294.

148 Abdüllatif İvaz Bedevi, a.g.e., s. 50.

149 Abdüllatif İvaz Bedevi, a.g.e., s. 50.

150 Abdüllatif İvaz Bedevi, a.g.e., s. 50.

151 Mevlana Şibli, Asr-ı Saadet, Çev: Ömer Rıza Doğrul, Eser Matbaacılık, İstanbul 1974, IV, 352.

beraber bu usulü aynen benimsemiştir.¹⁵²

Abdüllatif Bedevi'nin eserine ve diğer kaynaklara dayanarak harac vergisinin kısa bir tarihçesini ortaya koymuş olduk. Şimdi sırası ile Kur'an ve Sünnet'ten başlayarak İslam kültüründeki haracın nasıl olduğunu, miktarını, nereden ve nasıl alındığını araştırmaya çalışalım.

1-Ayet ve Hadislerde Harac

Salih Tuğ, İslam'dan önce değişik toplumlarda genellikle vergi manasında harac tabirine yakın kelimelerin sarıh olarak kullanıldığını tesbit etmemize karşın, Kur'an ayetleri arasında arazi vergisi manasında harac kelimesi- nin kullanılmasına rastlanmaz, dedikten sonra şöyle devam ediyor: Bu kökten bazı deyimler, az ilerde izah edeceğimiz birkaç istisnası bir yana bırakılacak olursa, değişik ve vergi manasına gelmekten uzak şekilde kullanılmışlardır.¹⁵³

Kur'an-ı Kerim'de geçen "harc"¹⁵⁴ ve "harac"¹⁵⁵ keli melerine bazı müellifler "karşılık, ücret" manası verirken, kimileri de vergi manası vermişlerdir.¹⁵⁶

Kehf Suesi'nin 94. ayetinde Yecüc ve Mecüc'den korkan halkın Zülkarneyn'den onlarla kendileri arasına bir sed yapılmasını istediklerini ve bunun karşılığı olarak da bir vergi vermeyi teklif ettiklerini bildirmektedir: "Ey Zülkarneyn ! dediler: Bu memlekette gerçekten Yecüc ve Mecüc bozgunculuk yapmaktadır. Bu yüzden bizimle onların arasına bir sed yapman için sana bir vergi verelim mi?"¹⁵⁷ Müminun Suresi'nin 72. ayetinde de Hz. Peygamber'in insanlara yaptığı hizmet karşılığında bir ücret istememesi gerektiği bildirilerek şöyle buyuruluyor: "Ey Muhammed ! Yoksa sen onlardan bir ücret mi istiyorsun? Rabbi'nin ecri daha hayırlıdır. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır."¹⁵⁸

"Harc" ve "harac" kelimeleri hadislerde de geçmektedir. Genellikle bu kelimeler yapılan bir iş veya satılan bir şey mukabili verilmesi gerekli "karşılık, ücret" manalarında hadislerde geçmektedir.¹⁵⁹

İbn Mace, Hz. Peygamber'in vergi memurlarından biri olan Ala b. Hadrami'nin müslümanlardan öşür, gayr-i müslimlerden ise harac aldığı konusunda bir hadis nakletmektedir: "el-Ala b. Hadrami dedi ki: Rasülüllah beni Bahreyn'e veya Hecer'e gönderdi. Orada kardeşler arasını ayıran duvarın yanına geliyordum. Onların bir kısmı müslüman oldu. Ben müslüman olanlardan öşür (onda bir), gayr-i müslim (müşrik) olanlardan ise harac alıyordum."¹⁶⁰ Bu hadisin aynısını Belazuri de rivayet etmektedir.¹⁶¹

Hz. Peygamber'in "Harac, tazmin iledir."¹⁶² hadisi nin, konumuz olan harac vergisi ile bir ilgisi yoktur. Bu hadisin manası, "Cereme kime, semere ona" veya Türkçemizdeki "Tekkeyi bekleyen çorbayı içer", "Her nimet bir külfet karşılığıdır" gibi genel kaide ve kuralların ifade ettikleri manaları dile getirmektedir.

2- İslam Hukukuna Göre Harac:

Harac, yani arazi gelirlerinin düzenlenmesi Hz. Ömer döneminde Arap tarihine giren

152 Ali Şafak, İslam Arazi Hukuku ve Tatbikatı, s. 109.

153 Salih Tuğ, İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı, Ankara Üniver-sitesi Basımevi, Ankara-1963, s. 86.

154 Kehf 18/ 94; Müminun 23/ 72.

155 Müminun 23/ 72.

156 Salih Tuğ, a.g.e., s. 86.

157 Kehf 18/ 94.

158 Müminun 23/ 72.

159 Buhari, Hars 10; İbn Mace, Ticarat, Harac babı; Nesai, İman 45; Buhari, Menakıb-ül Ensar, 26; Ebu Davud, Büyü', 38; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, No:1136, 3457

160 İbn Mace, Zekat, 22.

161 el-Belazuri, Fütuhu-ul Büldan, Çev: Mustafa Fayda, Sevinç Matbaası Ankara, 1987, s. 115, No: 241.

162 Ebu Davud, Büyü: 71; Tirmizi, Büyü: 53; Nesai, Büyü: 15; İbn Mace, Ticarat: Ahmet İbn Hanbel, VI, 49.

yeni bir olaydır. Müslümanlıktan önce Araplar, idari şubelerin bir kısmını veya hepsini kuran hükümdarlar görmüş iseler de gelirleri düzenleyen bir teşkilat görmemişlerdi. İslamiyetin ilk döneminde, Hayber'in fethedildiği zamanlarda Yahudiler, ziraat işlerinde daha tecrübeli olmalarından dolayı arazinin kendilerine bırakılmasını istemişlerdi. Rasül-ü Ekrem bu arzuyu kabul ederek ürünlerden bir hisse almak karşılığında araziyi onlara bırakmıştı. Bundan başka halkı müslümanlığı kabul eden memleketlerde arazi, ürünlerin yüzde onunu, yani oşrünü vermek karşılığında sahiplerine bırakılmıştı ki, bu suretle zekat toplanmış oluyordu.

Hiz. Ebu Bekir'in başkanlık döneminde Irak'ın bir kısmı fethedilmiş, gelirler olarak ancak tahmini bir meblağ toplanmıştı.

Hiz. Ömer, fetihlerini geniş ölçüde tamamladığından Hıret'in 16. yılında Arab Irak'ının tamamen fethedildiği ve Yermük savaşı sonucunda Bizansın gücü dağıldığı zaman arazi vergilerini ve gelirlerini bir düzene koymaya önem vermişti. Hiz. Ömer'in yapmak istediği düzenlemelere karşı ortaya çıkan ilk engel, ordu komutanlarının fethettikleri arazinin aralarında taksim edilmesini, halkın da işçi veya köle olarak çalıştırılmasının kabul edilmesini istemeleri idi. Sa'd İbn Ebi Vakkas'ın Irak fethini tamamlaması sonucu Hiz. Ömer nüfus sayımı yapılmasını emretmişti. Sa'd, gerekli olan sayımları ciddi bir şekilde önem vererek hazırladıktan sonra Hiz. Ömer'e göndermişti. Irak arazisi, bu bölgeyi fetheden askerler arasında taksim edilirse, her askere halktan üç kişinin düştüğü görüldü. Hiz. Ömer, arazinin sahiplerine geri verilmesine derhal karar vermiş, halk, arazisini kullanması hususunda serbest bırakılmıştı. Sahabilerin büyüklerinden olan Abdurrahman b. Avf, komutanların isteğini destekliyordu. Hiz. Bilal de askerlerin görüşünün şiddetli savunucusu idi. O kadar ki, Hiz. Ömer, "Ya Rabbi, beni Bilal'den kurtar!", demişti.¹⁶³

Hiz. Ömer'in bu isteklere karşı verdiği cevap, arazinin Irak'ta hizmet gören askerler arasında taksim edildiği takdirde ordunun masraflarına, memleketin müdafasına, idarenin devamına hizmet edecek ödeneklerin kalmıyacağına açıklamaktan ibaretti. Abdurrahman İbn Avf ise "Bu ülkeleri kendi silahlarıyla fethedenler, oranın hakiki ve meşru sahipleri değildirler. Müslümanların gelecek nesilleri, karşılık ödemedi bu arazilerden faydalanamazlar!", diyor du.

Hiz. Ömer'in idaresi, cumhuriyet esaslarına dayalı ve her mesele çoğunluğun oyu ile çözüme kavuşturulduğundan bu meselenin de müzakeresi için şura meclisinin asil üyelerinden başka eski Muhacir ve Ensar'ın temsilcileri ile birlikte ve Hazrec kabilelerinin beş üyesi çağırılmıştı.¹⁶⁴

Toplantıda Hiz. Ali ile Hiz. Talha, Hiz. Ömer'in görüşünü savunmuşlar, buna rağmen kesin bir karara varılamamıştı. Müzakereler günlerce devam etmiş, nihayet Hiz. Ömer, Ebu Yusuf'un ifadesine göre, "Arazinin taksim edilmeyip olduğu gibi bırakılmasına dair bir delil buldum," diyerek şu ayet-i kerimeyi okumuştur: "Allah'ın, Peygamber'ine gayr-i müslim ülke halklarından ihsan buyurduğu ganimet Allah'ın, Peygamber'in, yakınlarının, yetimlerin, yoksulların ve yolda kalmışlarındır. Ta ki o mal, zenginleriniz arasında dolaşan bir servet olmasın..."¹⁶⁵ Hiz. Ömer, bu ayet-i kerimeden, gelecek İslam nesillerinin fethedilen arazide hakları olduğunu çıkarmış, toprak askerler arasında taksim edildiği takdirde bunun mümkün olamayacağını söylemişti. Hiz. Ömer, bu ayete dayanarak etkili bir konuşma yapıp bütün toplumu ikna ettiğinden herkes "haklısın Ömer!" demişler, neticede fethedilen toprakların ordu komutanlarına değil, devlete ait olduğu, halkın da bu toprağı kullanma hakkına sahip olduğu kararlaştırılmıştı.

Bu temel kural karara bağlandıktan sonra Hiz. Ömer, fethedilen toprağın gelir

163 Ebu Yusuf, Kitab el-Harac, s. 72.

164 Ebu Yusuf, a.g.e., s. 57.

165 Haşr 59/ 7.

kaynaklarını tesbit etme işiyle uğraşmıştı.

Irak, Arabistan'a en yakın ve birçok Arap kabileleriyle meskun olduğundan Hz. Ömer, dikkat ve bakışlarını önce bu yöreye yöneltti. Hz. Ömer, her vilayetin durum, gelenek ve göreneklerini araştırarak eski idare tarzını yararlı gördüğü takdirde bir takım değişiklik ile onu olduğu gibi bırakırdı.¹⁶⁶

Daha önce Farslılardaki haracı açıklarken söylediği- miz gibi Irak'ta zirai topraklardan belli oranda gelir tahsil ediliyor, bunlar üç taksitle hazineye ödeniyordu. Hz. Ömer, önce arazinin ölçülmesini ve alanının tayin edilmesini emretti. Ebu Yusuf, Kitabü'l-Harac adlı eserinde bu arazilerin hakkaniyetle, çok dikkatli bir şekilde ölçüldüğünü ifade etmek için, Osman b. Huneyf toprakları kumaş ölçer gibi ölçtü, demektedir.¹⁶⁷ Buğday, yulaf, üzüm, bahçe ürünleri, şeker kamışı, pamuk, yağı çıkarılan tohumlar ve hububat gibi mahsullere, her bir cerib (takriben 1366 metre karelik bir alan) başına yılda 1 dirhem ile 10 dirhem arasında değişen harac vergisi konulmuştur.¹⁶⁸

İslam hukukunun teşekkülünde sadece harac ve öşür gibi toprakla ilgili olan konular değil, belki aynı zamanda hukukun tüm alanlarının ibadetten, muamelat, ceza ve diğer alanlara kadar her sahanın tedevvün ve teşekkülünde ayet ve hadislerden sonra sahabe uygulamalarının etkili olduğu bilinmektedir. Onun için biz burada bilhassa Hz. Ömer'in uygulamalarını oldukça uzun tuttuk. Böylece İslam hukukundaki toprak vergisinin esaslarını dayanak- ları ile beraber öğrenmiş oluyoruz. Burada bir örnek vermek gerekirse genel olarak haracın miktarının yüzde on olarak tesbit edildiğini söyleyebiliriz. Şimdi İslam hukukçularının harac konusundaki bazı görüşlerini özetle- meye çalışalım.

Ömer Nasuhi Bilmen, eserinde haracı, sözlük olarak harac, kira ve galle manasındadır. Terim olarak ise harac, harac arazisinden ve ihya edilen bir kısım ölü arazilerden belli alanlara göre hazine adına alınan vergidir, diye tarif etmektedir.¹⁶⁹

Bu tarif ile şu husus ortaya çıkıyor ki, İslam hukukçuları haracı insanla veya başka bir ifade ile mükellefle ilgili bir konu olmaktan daha çok toprakla alakalı bir olay olarak değerlendirmektedirler. Burada Bürhanüddin el-Merğmani'nin düşüncelerinden faydalan- mak yerinde bir hareket olacaktır. Bilindiği gibi deli ve çocuklara hanefilere göre zekat düşmez, şafilere göre ise düşer. Bu zekat (vergi) verme işini Şafii, bu mali bir borçlanmadır; dolayısıyla mesela hanımların nafakasında olduğu gibi, diğer mali yükümlülükler ile birlikte mütaala edilir diyerek, zekat vergisinin öşür ve harac vergisine benzediğini kabul etmektedir. Halbuki hanefilere göre, zekat vergisi bir ibadettir. İbadet ise imtihanın anlamını gerçekleştirmek için, ancak mükellefin kendi ihtiyar ve iradesiyle yerine getirilir. Oysa çocuk ile delinin akılları olmadığı için ihtiyar ve iradeleri de yoktur. Hanefilere göre harac zekattan farklıdır. Çünkü harac, insanın değil toprağın bir yüküdür. Öşürde de durum aynıdır. Öşür de harac gibi olup bunlarda ibadet değil, meünet yani zahmet ve sıkıntı sözkonusudur. İbadet bunlarda olsa olsa ikinci dereceden sayılabilecek tali bir durumdur.¹⁷⁰

Görüldüğü gibi harac vergisini hanefiler ile şafililer toprağın bir yükümlülüğü ve onunla ilgili bir husus olarak değerlendirmektedirler.¹⁷¹ Hatta Kasani, haracın farz olmasının sebebini üretken olan topraktır, demektedir.¹⁷² İşte Hz. Ömer'in, toprakları karış karış ölçtürerek ve ölçüm neticesinde arazinin yüzölçümüne göre harac miktarını tayin ve tesbit ettirmesinin sebebi budur. Böylece toprağa ve topraktan elde edilen ürüne göre vergi verilmesi bir esas

166 Mevlana Şibli, a.g.e., s. 351.

167 Ebu Yusuf, Kitabü'l-Harac, s. 76.

168 Bkz. Mevlana Şibli, Asr-ı Saadet, IV, 352; Ebu Yusuf, Kitabü'l-Harac, s. 76.

169 Ömer Nasuhi Bilmen, Hukuk-u İslamiyye ve Istılahat-ı Fikhiyye Kamusu, Bilmen Basımevi, İstanbul 1969, IV, 75.

170 Bürhanüddin el-Merğmani, el-Hidaye, Mustafa el-Babi el-Halebi Matbaası, Mısır-1936, I, 68.

171 Bkz. Serahsi, Mabsut, X, 79.

172 Alaüddin Ebu Bekir b. Mesud el-Kasani, Bedaiu's Sanai', Lübnan-1974, II, 54.

olarak ortaya çıkmaktadır.

İslam hukukçuları haracı, a) Orantılı harac (Harac-ı mukasame), ve b) Sabit harac (Harac-ı muvazzaf) olmak üzere, haracın mükelleflerden alınış biçimine göre iki kısma ayırmaktadırlar. Şimdi bunları sırasıyla açıklamaya çalışalım.

a) Orantılı Harac :

Fıkıh kitaplarında harac-ı mukasame adı verilen bu orantılı haracı İslam hukukçuları şöyle tarif ediyorlar: Arazinin ürünlerinden yerin tahammülüne göre alınacak bir vergidir. Bu harac, topraktan elde edilen ürüne dayanır. Bir yıl içerisinde topraktan ürün kaldırma işi tekrar ettikçe harac da tekrar eder. Fakat kaldırılan ürün elde edilmeyip mesela yel alıp sel götürse, bu vergi de düşer.¹⁷³

Orantılı harac, 1/2, 1/3, 1/4 veya 1/5 gibi, toprak ürününün bir oranını ve bir kısmını ifade eder. Oysa daha sonra elealacağımız sabit harac, toprak ürünleri üzerine olduğu gibi, birim arazi veya ağaç başına konan sabit bir yükümlülüktür. Az önce yukarıda da söylediğimiz gibi haracın, toprak üzerine konulan bir yükümlülük oluşu çok önemlidir. Bu bakımdan bu verginin konusu insan olmayıp toprak olduğu için, toprak sahibinin büyük veya küçük, kadın veya erkek; reşit veya kısıtlı, hür veya köle, müslüman veya münkir olmasına bakılmaz. Sonuç olarak, mesela, bir toprağın zimmi olan sahibi İslam'ı kabul etse veya toprak bir müslüman tarafından satın alınsa bile, haracın konusu olmaya devam eder.¹⁷⁴

Molla Hüsrev, öşür ile haracı ayırarak, öşrü, içersin- de ibadet manası bulunan bir külfettir, harac ise içersinde ukubet (ceza) manası bulunan bir külfettir, diye tarif etmektedir.¹⁷⁵ Buradan da anlaşılacağı üzere harac bir yükümlülük, bir zahmet ve sıkıntıdır. Molla Hüsrev'in haracda ukubet ve ceza anlamı bulunan bir külfettir, şeklindeki tarifinden bunu genel olarak gayr-i müslimlerle alakalı bir husus saydığı sonucunu çıkarabiliriz. Bilindiği gibi zaten harac, savaş neticesi zorla veya savaş yapmadan barışla ve andlaşma ile müslümanların yönetimi altına girmiş olan topraktan alınan bir vergidir. Böyle arazi ve topraklara da harac arazisi adı verilir.

b) Sabit Harac:

Orantılı haracı böylece anlattıktan sonra şimdi de İslam hukuku kitaplarında harac-ı muvazzaf adı verilen sabit haracı açıklamaya çalışalım. Ömer Nasuhi Bilmen değerli eserinde sabit haracı şöyle tarif etmektedir. Sabit harac yani harac-ı muvazzaf, arazi üzerine her dönüm başına yıllık maktu olarak belli bir miktar meblağ olarak alınacak bir vergidir. Buna "harac-ı vazife" adı da verilir. Bu vergi, zimmete taalluk eder ve araziden yalnız bilfiil faydalanılmakla değil, aynı zamanda faydalanmaya imkan vermek suretiyle de tahakkuk eder. Bunun içindir ki, böyle bir araziye sahibi kasden bile ekip dikmeyip boş bırakacak olursa harac vergisini yine ödemek mecburiyetin dedir.¹⁷⁶

Sabit harac konusunda, Hz. Ömer'in, Irak toprakları üzerinde benimsediği nisbetler, temel teşkil etmiş ve genellikle artırılması yönüne gidilmemiştir.

Hz. Ömer'in koyduğu harac nisbetleri hakkında az önce yukarıda açıklamıştık. Hz. Ömer'in koyduğu bu nisbetler dışında, harac, bir de, vergi taşıyabilme kapa- sitesi üzerinden alınır. Sıddiki, eserinde hanefi hukukçuların toprağın azami vergi taşıyabilme kapasitesini, bütün ürünün, 1/2 si yani yarısı olarak tesbit etmişlerdir, demekle Ömer Nasuhi bilmen ile

173 Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e., IV, 75.

174 Bkz. Kasani, a.g.e. II, 55; Selim A. Sıddiki, İslam Devletinde Mali Yapı, Çev: Rasim Özdenören, Fatih Matbaası, İstanbul-1972, s. 83.

175 Molla Hüsrev Mehmet b. Fıramurz b. Ali, Mirat-ül Usul, Amire Matbaası, İstanbul-1890 (1307), s. 299.

176 Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e. IV, 75.

birleşmiş oluyordu.¹⁷⁷

Hiz. Peygamber (s.a.) Hayber ve Fedek arazilerine bu çeşit bir vergi koymuş ve bu yerlerde oturan yahudilerden 1/2 nisbetinde yani elde edilen mahsulün yarısını vergi olarak almıştır.¹⁷⁸ Bu yüzden, harac gerek sabit olsun, gerekse orantılı olsun, bu azami nisbet aşılmamalıdır. Bununla birlikte, toprak, üzerine konulan harac nisbetini kaldıramıyorsa, bu nisbet gerekli ölçüde düşürülür. Fakat hiçbir durumda, Hiz. Ömer'in koyduğu nisbetleri artırmak yoluna gidilmez. Selim A. Sıddıki, Dürr'e göre, bir asgari ve bir azami vardır ve haraç, hiçbir zaman bütün ürünün 1/5 inden aşağı düşmez ve 1/2 yi aşmaz demektedir.¹⁷⁹ Burada 1/5 den daha aşağı harac alınmaz denilmekle bir yanlışlık yapılmıştır. Çünkü kaynakların ifadesine göre harac genel olarak öşür gibi bir vergidir. Kasani, bu hususta, Hiz. Peygamber Hayber'i fethettiği zaman böyle yaptı diyerek, haracın hükmü aynı öşürün hükmü gibidir, bu da elde edilen ürünün onda biridir, demektedir.¹⁸⁰ Bilindiği gibi öşür, ürünün onda birinin vergi olarak verilmesidir.

Bu konuda Dürrer'de alınacak haracın maksimum nisbeti gösterilirken minimum yani en az miktarı hakkında bir bilgi verilmemiştir. Harac-ı mukasemede vacib olan, yerden çıkan ürünün beşte biri ve benzeri cüzleridir, demek suretiyle asgari nisbeti kapalı bırakmıştır. Diğer taraftan, fakihler, muvazzafa olmayan arzda yerden çıkan mahsulün yarısı, takatın sonudur. Bundan fazla olmaz, demişlerdir. Çünkü tansif (yarılama) insafın sonudur. Eğer o toprak bu vazifeyi taşıyamazsa İslam hukukçularının ittifaklı görüş-leriyle nisbet düşürülür, demektedir.¹⁸¹

İslam hukukçuları aşağıda belirteceğimiz şu hususlarla bir toprağın vergi taşıyabilme kapasitesini gösterdiğini ifade etmişlerdir:

1-Üstünde ekin büyüyen toprağın zengin olup olmadığı hususundaki niteliği.

2-Tahıl, meyve ve sebzenin fiyatı değiştiğinden ürünün çeşidi; harac da zaten buna göre alınır.

3-Sulama düzeni; akar su ile veya yağmur sularıyla sulanan bir ürün, su çarkıyla sulanan bir ürünle karşılaştırılmaz.

Şimdi belirttiğimiz toprağın niteliği, ürünün çeşidi ve sulama usulüne dair bu üç etkene bir dördüncüsünü ekleyebiliriz, o da toprağın, şehirlere ve pazar yerlerine uzaklığıdır. Çünkü fiyat, mesafenin uzayıp kısılmasına göre, artar veya azalır. İlk üç etken her durumda uygulanır sa da, bu sonuncusu, vergi aynen tahsil edildiği zaman uygulanmaz.

Yukarıda anılan etkenler göz önüne alındıktan sonra, harac, aşağıda belirtilen üç yolun en karlı olanına göre belirlenir:

- a) Toprağın alanı üzerinden, veya
- b) Toprağın ekilen parçası üzerinden, veya
- c) Ürünün belirli bir kısmı üzerinden.

(a) da belirtilen durumda ay yılı, (b) deki durumda güneş yılı uygulanır. (c) bakımından yükümlülük, ürün olgunlaştığı, tahıl tüketime hazır olduğu zaman doğar.

Bu üç değişik usulden biri benimsendikten sonra, toprağın sulama tekniği ve niteliği aynı kaldığı sürece, verginin artması veya azalması sonucunu doğuracak her hangi bir

177 Bkz. Selim A. Sıddıki, a.g.e., s. 84; Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e. IV, 82.

178 Ebu Yusuf, a.g.e., s. 92-93.

179 Selim A. Sıddıki, a.g.e. s. 84.

180 Kasani, a.g.e. II, 63.

181 Molla Hüsrrev, Dürrer-ül Hukkam, Fazilet Neşriyat, İstanbul-1973, I, 296-297.

değişikliğe mücade edilemez.¹⁸²

Haracla ilgili başka önemli noktalar daha vardır. Bunları da ele almakla, İslam Devletinin toprak geliri sistemi hakkında oldukça bir fikir sahibi olmuş oluruz.

1- Toprak, bir yıl içinde, bir çok kereler ürün verse bile, harac, yılda ancak bir kere alınır. Fakat bu, yalnız sabit harac için doğrudur, ürünün her büyümesinde tahsil edilen orantılı haraca uygulanmaz. Bu, Hz. Ömer'in uygulamasına dayanmaktadır. O uygulamada toprağın, genellikle yılda bir kere ürün verdiği farzediliyordu ve kanun istisnalarla değil, bu genel durumla ilgili idi.¹⁸³

2- Hanefi mezhebine göre, harac konusu olan bir

toprak, aynı zamanda öşür ödemez. Ömer Nasuhi Bilmen'in deyimiyle, harac ile öşür bir arazide ictima etmez.¹⁸⁴

3- Kaçınılmaz tabii afetler sonunda bütün ürün tahrip olursa harac da düşer. Ancak ürünün sadece bir kısmı tahrip olmuşsa, üzerinde iki kere vergi tahsil edilecek kadar kısım geriye kalmak şartıyla, verginin tamamı tarh edilir. Fakat geriye kalan kısım harac miktarından az ise, bu azlığın nisbeti ne kadar düşük olursa olsun, ancak yarısı tahsil edilir. Hanefi mezhebine göre, bu son durumda yapılacak şey, her şeyden önce, çiftçinin masraflarını çıkartmak ve sonra açıklandığı şekilde hareket etmektir. Ekim masraflarını çiftçiye iade etmek adil bir davranış olacağından, bu durumda haracın azaltılması uygun olacaktır. Elinde olmayan sebeplerden dolayı hükümete karşı yükümlülüklerini yerine getiremeyen tarımcının gayr-i menkulleriyle ilgili mevcut uygulama, bu son hüküm ile karşılaştırılabilir. Hz. Ali'nin Abkara'ya vali tayin ettiği şahsa, vergiler hakkında verdiği emirler durumu açıklığa kavuşturmuştur: "Kış veya yaz, onlara ait bir elbiseyi, kendi ihtiyaçları olan bir yiyeceği ve taşıt olarak kullandıkları bir hayvanı vergi olarak alıp da sakın sonra satma."¹⁸⁵

4- Toprak sahibinin ekip dikmediğine bakmadan, fakat sadece onun ekip dikmeye kadir olduğunu nazar-ı itibara alarak, toprağın üretkenliği üzerinden harac tarh edilir.

5- Başkalarına kiralanmış olsun veya olmasın, köy konutlarından ve evlerden harac alınmaz. Konutun bir kısmı tarla haline getirilmişse aynı şekilde yine vergiden muaftır. Fakat konutun tamamı tarla haline getirilmişse muafiyet yoktur. Bunun tersi de mümkündür; yani bir harac toprağı bir konut haline getirilmişse, harac yine ödenir. Fakat el-Maverdi'ye göre, toprağın binalarla kaplanmış bu bölümü vergiden muaf tutulmalıdır.¹⁸⁶

6- Sahibi yıl içinde toprağını satarsa, bundan sonra yılın nihayetine kadar ekip dikmek mümkünse, harac vergisini arazinin yeni sahibi verir. Ancak en az üç ay içinde harac toprağı kişiden kişiye zincirleme bir şekilde satılmışsa, satın alanların hiç biri harac ödemez.¹⁸⁷

7- Harac toprağı bedelli veya bedelsiz olarak kiralanırsa vergi, el-Maverdi'ye göre toprak sahibinden alınır. Artık bu durumda kiracı harac vermez. Eğer toprak bedelsiz kiralanmış ise Ebu Hanife'ye göre vergiyi kiracı öder. Bedelli ise toprak sahibi öder.¹⁸⁸

8- Harac toplanırken mükellefe saygı göstermeli ve adaletle muamele edilmelidir. Harac taksitle tahsil edilme- li yani her bir üründen, o ürün üzerine düşen haracın nisbi payı

182 Selim A. Siddiki, a.g.e., s. 84-85.

183 Bkz. Serahsi, Mebsut, X, 82.

184 Bkz. Bürhanüddin el-Merğınani, el-Hidaye, Mustafa el-Babi el-Halebi Matbaası, Mısır-1936, II, 118; Kasani, II, 57; Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e. IV, 85

185 Ebu Yusuf, Kitabü'l-Harac, s. 43; Karşılaştır, Selim A. Siddiki, a.g.e., s. 86.

186 Ali b. Muhammed b. Habib Ebu'l Hasen el-Maverdi, el-Ahkam-üs Sultaniyye, Mustafa el-Babi el-Halebi Matbaası, Mısır-1966, s. 151.

187 Selim A. Siddiki, a.g.e., s. 87.

188 Maverdi, a.g.e., s. 151; Krşz. Ebu Yala Muhammed b. el-Huseyn el-Ferra, el-Ahkam-üs Sultaniyye, Matbaat-ü Mustafa el-Babi el-Halebi, Mısır-1966, s. 171.

alınmalıdır. Mükellef vergiyi ödeyemeyecek durumda ise mali durumu iyileşinceye kadar kendisine süre verilmelidir. Hz. Ömer, vergi memurlarına, ümit ederim ki, toprağın güç yetiremeyeceği bir vergi koymamışsınız- dır, demiştir. Ebu Hanife buna dayanarak, toprak sahibi ödemeye kadir olduğu zaman haracın bir mükellefiyet haline geldiğini, kadir olmadığı zaman ise bunun düştüğü nü söylemektedir.¹⁸⁹ Bununla beraber vergiyi ödeyecek durumda iken ödemeyi erteleyen kişinin malı hacz edilebilir. Fakat bu durumdaki kişinin hacz edilebilir bir malı yoksa, kendisi hapse atılır. Yine böylece devlet harac toplanıncaya kadar, toprak ürünlerini kendi denetim ve gözetimi altında tutabilir.¹⁹⁰

9- Kişinin, toprağın haracını bir veya iki yıllık peşin ödemesine müsaade etmek meşrudur. Suları kesilen veya su baskınına uğrayan ya da ekinlerine doğal afet isabet eden bir araziden harac alınmaz. Şu kadar var ki ürünleri yangın ve şiddetli soğuk gibi afat sebebiyle yok olan bir harac arazisi muvazzaf haraca tabi olup da aynı yıl içinde tekrar ekilip ürün vermeye imkan bulunduğu takdirde belli bir miktar harac alınır. Bu imkan en az üç ay ile kayıtlıdır.¹⁹¹

10- Düşmanlar toprakları işgal edip harac vergileri- ni de almışlarsa, araziler düşmandan geri alındıktan sonra, artık bu durumda devlet ikinci bir defa harac toplayamaz. Çünkü vergi, devletin koruma görevine dayanan bir husustur. Oysa burada devlet bu görevini yerine getireme- miştir.

11- Harac ilk olarak konulduğu zaman o yöre ve bölgenin kullandığı ölçüler esas alınır. Orantılı harac bakımından hangi ölçünün benimsendiği önemli değildir. Ancak sabit harac bakımından standart bir ölçü gereği ortaya çıkar.

12- Arazinin ölçülmesinde şu ölçü kullanılır: Her bir dönüm yani teknik ifadeyle cerib, bir birim olup 60 kübittir, (Kübit, dirsekle orta parmağın ucuna kadar ölçülen bir ölçü), her kübit 7 parmak kadardır, yani yaklaşık olarak 6.4 inçtir. Bununla birlikte her bölgenin kendi toprak ölçme birimi esas alınmalıdır.¹⁹²

13- Bir toprak üzerinde, bir kere harac tesbit edilirse, artık bu, toprağın sulama usulü ve nitelikleri değişmedikçe, ne artırılır ve ne de azaltılır. Sulama usulün de ve niteliklerinde meydana gelen bir değişiklik ile toprak sahibinin verimliliği artırıcı veya eksiltici bir hareketinden doğan değişikliklerde, vergi miktarı değişmez. Bununla birlikte çiftçinin aleyhine olarak bir tabiat hadisesinden doğan değişikliklerde mesela nehrin kurumması veya toprak çökmesi gibi durumlarda, devlet zararı tazmin etmeli ve toprak ekilip dikilmediği sürece haracdan vazgeçmelidir. Fakat zararın giderilmesi imkansızsa, topraktan da mesela otlak gibi başka bir amaçla faydalanmak durumu yoksa, sonunda haracdan tamamen vazgeçilir.

Bilakis, sulama usulündeki değişiklik toprağın lehine bir sonuç doğuruyorsa ve bu değişiklik sürekli ise, Devlet, toprak sahibinin ve aynı zamanda kendisinin menfaatlarını göz önüne alarak, harac nisbetini artırabilir. Fakat bu değişiklik arızı ve geçici ise, harac hiçbir şekilde artırılmaz.

14- Eğer toprak kalın, gereksiz bir bitki tabakasıyla kaplanmışsa, harac alınmaz. Fakat toprakta yabancı otlar, ılgın, çam ve söğüt gibi meyvesiz ağaçlar yetişmiş ise sahibi bunları temizleyip de yerine tahıl ekebilirse, haraca tabi olur. Aksi takdirde haractan muafır.¹⁹³

Burada harac vergi nisbetlerinin artırılması veya eksiltilmesi konusunda devletin yetkili

189 Merğınani, el-Hidaye, II, 117. Krşz. Selim A. Siddıki, İslam Devletinde Mali Yapı, s. 88.

190 Selim A. Siddıki, a.g.e., s. 88

191 Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e. IV, 84.

192 Selim A. Siddıki, a.g.e., s. 89.

193 Selim A. Siddıki, İslam Devletinde Mali Yapı, s. 89-90.

olduğunu söylemekte fayda vardır. Ancak devlet keyfi olarak davranamaz; durum ve şartlara göre hareket etmek zorundadır. Mesela devlet gelirleri sadece toprağa ve toprak ürünlerine dayanıyorsa böyle toplumlarda harac gibi vergilerin nisbetlerinin yüksek olması tabii bir hadise dir. Daha önce Yahudilik dininde harac vergi nisbetinin beşte bir olduğunu Tevrat'a dayanarak ifade etmiştik.¹⁹⁴ Hakbuki İslam'da bu nisbet yarı yarıya düşürülmüş ve onda bir olmuştur. Çünkü İslam'da vergi sadece toprağa değil, aynı zamanda ticaret ve özel mülkiyete de dayanmak ta idi. Bunun yalnız Yahudilik'te değil, Hıristiyanlık'ta bile böyle olduğunu ömrünün son zamanlarında müslüman olduğunu tüm dünyaya ilan eden inşafı düşünür Roger Garaudy'den öğreniyoruz. O şöyle diyor: "Batının feodal ve Hıristiyan ortaçağında vergiler yalnız topraktan alınırdı. Arap fethinden sonra yeni bir vergi sistemi beliriyor: kişisel mülkiyet üzerinden alınan vergi."¹⁹⁵

Şüphesiz vergi almak için vergi alınmaz; her ne kadar bugünkü sistemler vergiyi henüz daha bilimselleş- tiremediyse de İslam alimleri onun sebebini, konusunu ve miktarını ortaya koyarak on iki asır önce ilmileştirmişti.

Toplum tarımdan sanayiye geçerken ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçların tatmin yolları olduğu yerde durmaz. Onlar da değişim geçirirler. Hayatın hemen hemen bütün alanlarını tarım ve tarım ürünleri doldururken, sanayi döneminde bu yarı denilebilecek bir seviyeye düşmüştür. Böylece toplum da meydana gelen bu değişme ve gelişmelere göre harac vergi nisbetlerinin de duruma göre indirilmesi veya yükseltilmesi tabii bir durum arzeder.

b) Öşür veya Toprak Ürünlerinin Vergisi:

İslam hukukçularının genel olarak konuları işlerken tariflerle işe başladıklarını biliyoruz. Duruma göre tarif ve tasnifleri yaptıktan sonra ayet, hadis, icma ve kıyas gibi meşruiyetini gösteren delilleri açıklar, konusunu, sebep ve hikmetini dile getirirler. İşte biz de şimdi öşürün tarifinden başlayarak bunları teker teker ele alalım.

1- Öşürün Tarifi

Kelime olarak öşür, onda bir demektir. İslam hukuk terimi olarak ise öşür, buğday, arpa, yulaf, darı, mısır, pirinç gibi hububat; ceviz, fındık, fıstık, badem, zeytin, palamut, keten, keten tohumu, dut yaprağı, pamuk, nohut, mercimek, purçak, susam, soğan, sarmısak, biber, kimyon, hardal, bakla, patlıcan, zağferan, fesleğen, şeker kamışı, kudret helvası, kavun, karpuz ve hıyar gibi toprak ürünlerinden ve arının ürünü olan baldan onda bir nisbetinde devletin aldığı vergiye verilen addır.¹⁹⁶

Öşürün kitap, sünnet, icma ve kıyas delillerini büyük İslam hukukcusu Kasani'nin eserine dayanarak açıklamaya çalışalım.

2- Ayet ve Hadislerde Öşür:

İslam hukukunda genel olarak öşre temel teşkil eden şu iki ayet zikredilmektedir. Tüm kazançların ve araziden çıkan mahsullerin vergiye tabi olacağını bildiren ayette şöyle buyurulmaktadır: "Ey iman edenler, infakı, kazandıklarınızın en güzellerinden ve yerden sizin için çıkardıklarınızdan yapın. Kendinizin iğrenmeden alamıyacağınız pis şeyleri vermeye kalkışmayın."¹⁹⁷ Diğer bir ayette de ekinlere ve çeşitli meyvelere temas edildikten sonra şöyle buyrulur: "Her biri mahsul verdiği zaman mahsulünden yeyin. Devşirildiği ve

194 Bkz. Tevrat Tekvin 47/ 24.

195 Roger Garaudy, Sosyalizm ve İslamiyet, Çev: Doğan Avcıoğlu-E. Tüfekçi, Gün Matbaası, İstanbul-1965, s. 13.

196 Bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e. IV, 79; Ebu Yusuf, Kitabü'l-Harac, s. 121.

197 Bakara 2/ 267.

toplandığı gün de hakkını verin. İsrâf etmeyin, çünkü O, israf edenleri sevmez."¹⁹⁸

Bu ayetlerden başka öşürün meşru olduğunu gösteren hadisler de vardır. Hz. Peygamber, toprak ürünleri vergisinin ne kadar olduğunu sözlerinde bildirmiştir. Ayrıca toprağa daha fazla emek vererek ürün alanların öşürün yarısını vereceği konusunda Hz. Muhammed (s.a.) şöyle buyurmaktadır: "Yağmur ve kaynak suları ile sulananlarda öşür (1/10 vergi), aletle sulama suretiyle yetiştirilen masulde ise yarı öşür (1/20 vergi) vardır."¹⁹⁹ Buhari'nin naklettiği bir hadiste de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Yağmur ve kaynak sularıyla sulanan yahut kökleri suyu bulan mahsulde tam öşür (1/10), sulama ameliyesi ile (alet ve hayvan gücünden faydalanarak) yetiştirilen mahsullerde ise yarı öşür (1/20 vergi) vardır."²⁰⁰ Bu hadislerden anlaşıldığına göre emek verecek, zahmet çekerek ve masraf yaparak sulanan arazilerden 1/20 oranında vergi alınırken, zahmetsiz, masrafsız ve normal yollarla sulanan toprakların ürünlerinden ise 1/10 oranında bir vergi alınacağı bildirilmektedir.

Hukuk, alem-i şahadet denilen bu esbab dünyasında sebeplere dayanan hükümler demektir. Varlık tasnifinde alimler halik, mahluk; fizik ve metafizik; ruh ve beden gibi, ikili tasnifler yapmışlardır. Başka bir açıdan bakarak görünen ve görünmeyen dünya anlamında, alem-i şahadet ve alem-i gayb demişlerdir. Hatta ayet-i kerimede Allah'ın sıfatlarından bahsedilirken, O'nun görünen ve görünmeyen dünyanın bilgini olduğu ifade edilir: "O, görüleni de görülmeeyeni de bilen, kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır."²⁰¹ şeklinde buyurulmaktadır. İşte şimdi bu açıklamadan sonra öşürün sebebi konusuna geçebiliriz.

Kasani, öşürün farz olduğu hususunda ümmetin ittifak ettiğini belirttikten sonra yine öşürün akıl ve kıyas bakımından da gerekli olduğunu şu şekilde açıklamak tadır. Öşürden fakir fukaraya vermek, Allah'ın verdiği nimete karşı bir şükür nişanesidir. Acizi donatarak onu farzları yerine getirmede takviye etmek ve güçlü kılmaktır. Nefsin günahlardan temizlenerek onun paklanmasıdır. Bütün bunlar hem aklın ve hem de şeriâtın gerekli gördüğü hususlardır.²⁰²

3- Öşürün Sebebi:

İnsanoğlu sebepler dünyasında yaşadığından İslam hukuk felsefesiyle uğraşan usul alimleri, her hükmün, her emir ve yasağın bir illet ve sebebini arayıp bulmaya çalışmışlar ve böylece dünyada ilk defa hukuku ilmileştirmişlerdir. Burada örnek vermek gerekirse haccın sebebi, Kabe'nin varlığı, namazın sebebi vaktin-zamanın gelmesi, orucun sebebi ise ramazan ayının gelmesi ve hilalin görülmesidir. İşte İslam hukukçuları bu arada öşür ve haracın da sebebini bulup ortaya çıkarmışlardır. Bu konuyu büyük alim Molla Hüsrev'in eserinden aktarmaya çalışalım.

Öşür ile haracın sebebi, hakikaten ve takdire namî-üretken olan topraktır. Yani bunlardan her birinin vacip olmasının sebebi, üretken olan topraktır. Ancak toprak, öşür için hakikaten üretkenliği ile sebep olurken, harac için hakikaten değil takdiri olarak üretkenliği ile sebep olmaktadır. Takdiran namî (üretken) demek, potansiyel olarak ekip dikme ve dolayısıyla faydalanma imkanı elde etme demektir. Yani harac toprağını elinde tutanlar, ekip dikmiş olmasalar bile, bu imkana sahip oldukları için harac vermek zorundadırlar. Öşür ise böyle değildir Çünkü öşür, toprağın ortaya çıkardığı ürün ile takdir edilir. Bu sebeple de ürünün gerçekten ortada bulunması gerekir. Harac ise dirhemle, lira gibi bir para birimiyle takdir edildiği için, toprağın hakikaten namî oluşuna ihtiyaç kalmadan takdiran namî oluşu yeterli olur.

198 En'am 6/ 141.

199 İbn Mace, Zekat, 17, Hadis No: 1816.

200 Buhari, Zekat, 56.

201 Haşr 59/ 22.

202 Kasani, a.g.e. II, 54.

Öşür, içersinde ibadet manası bulunan bir yükümlü- lüktür. Harac da bir yükümlülüktür; ancak haracda ibadet manası yok, ukubet manası vardır. Yani bu harac ile öşür- den her biri toprak sebebiyle bir yükümlülük haline gelir. Bundan dolayı öşür ve haracın gerekli olmasında insanın tam ehliyetli olup olmaması önemli değildir, onun kısıtlı ehliyetli biri olması da yeterlidir. Hatta bu yüzden öşür ile harac vergisi, çocuk ve deli gibi noksan ehliyetli kişilere bile vacip olur. Çünkü Allah-ü Teala hazretleri vadedilen belli bir zamana kadar alemin baki kalmasına hükmetmiştir. Hiç şüphesiz bu da toprak ve topraktan çıkan ürünlerden faylanmak suretiyle gerçekleşebilecek olan bir husustur. O nedenle bütün İslam toplumu tarafından yeryüzünün imar edilmesi bir vecibedir. Yeryüzünü imar etmek, ekim dikim masraflarını yapmak, ve orada köleler-hizmetçiler bulundurmak, evler yapmak ve hayvan lar üretmek ve böylece onu güzelleştirip yaşanabilecek hale getirmek gerekir.

Bundan sonra Molla Hüsrev ilginç bir şey söylemek tedir. Ona göre sanki savaşçılar zahiri olarak yeryüzünü imar etmektedirler. Çünkü onlar, kafir olan düşmana karşı evleri koruyup müdafa ederler. O nedenle bu mücadeleyi yapanların başarıya ulaşabilmesi ve zaferi elde edebilmesi için onlara mali destek yapmak (harac vermek) gerekli olur.

Fakirler de yeryüzünü batını olarak ve gizli bir şekilde imar etmektedirler. Çünkü onlar sayesinde ve onların yüzünden Allah'ın, düşmana karşı olan yardım ve zaferi gökten inmektedir. Bu sebepten fakirlere kendilerine yetecek kadar bir öşür vermek gerekir. İşte böylece bu iki grup insana yapılan harcamalar takdiri olarak toprağa yapılmış demektir. İşte meünetin-toprağın yükümlülüğü nün manası budur. Sonra öşürde, hakikaten üretken sayılmasıyla, ibadet manası bulunmaktadır. Çünkü öşür fakirlere harcanmaktadır ve vacip olan öşür, zekat konumunda olup nemanın bir kısmıdır ve çok maldan alınmış az bir maldır. Haracda ise, takdiran üretken sayılmasıyla, ukubet manası vardır. Şu itibarla ki, haracın alınmasının sebebi olarak sadece mükellefin ziraatla meşgul olma imkanını elde etmesi ile yetinilmiştir, küçük ve büyük cihadlardan yüz çevrilmiştir, şeriat diliyle kötülenmiş olan cimriliğe yönelinmiştir ve günahların başına yaklaşılmıştır. İşte haracdaki bu durum zillet ve küçüklük için bir sebep olmaya uygun gelmiş bir iştir ve yine aynı zamanda harac cizye konumunda bir vergidir.

Molla Hüsrev, İslam hukukçularının görüşleri bunlar, dedikten sonra burada benim de söyleyeceklerim vardır, diyerek şöyle devam etmektedir: Önce bir defa harac, ziraat sebebiyle vacip olmuş bir şey değildir. İkinci olarak da ukubet sebebi, harac ile öşür arasında müşterek olan bir konudur. İşte bu yüzden ukubetin sadece haraca tahsis edilmesi, öşür ibadettir denilmesi manasız bir şeydir. Bizim iddiamız ise şudur: Toprak asıl olan bir varlık, üretkenlik ise bir vasıftır ve ikinci derecededir. İşte bu yüzden öşür ile haracdan her biri asıl (toprak) itibariyle bir yükümlülüktür; vasıf itibariyle ise, öşür ibadet, harac da ukubettir. İşte bunun için öşürün sebebi üretken olan topraktır diye hükmedilmiş; zekatta olduğu gibi üretilmiş ve elde edilmiş olan maldır, diye hükmedilmemiştir. İşte bu, öşürün ibadet manasını, haracın da ukubet manasını içermelerinden dolayı, öşür ile harac bir tek sebepte, yani nami olan toprak sebebinde ikisi birleşemezler. Halbuki Şafii'ye göre, her ne kadar öşür arazisinde harac vacip olmasa da, harac arazisinde öşür vacip olur. Çünkü Şafii'ye göre haracın sebebi toprağın kendisi, öşürün sebebi ise topraktan çıkan üründür.²⁰³

Kasani de öşürün sebebini hariçte hakikaten üretken olan topraktır, diye açıklamaktadır. Bu sebeple toprağın ürettiği ürünleri sel alıp yel götürse, ortada bir şey bulunmadığı, daha doğrusu toprağın ürettiği mallar yok olduğu için, öşür de düşer.²⁰⁴

Burada tekrar etmek gerekirse, öşür ile harac insan- dan daha ziyade toprakla ilgili bir

203 Molla Hüsrev, Mir'at-ül Usul, Amire Matbaası, İstanbul-1890 (1307), s. 299-300; Krşz. Büyük Haydar Efendi, Usul-i Fıkıh Dersleri, s. 477.

204 Kasani, a.g.e. II, 45.

husustur. O nedenle de her ne kadar öşürde ibadet manası bulunsa da aynı zekât gibi bir ibadet olmaktan uzaktır. Çünkü öşür toprak sebebiyle olan mali bir yükümlülüktür. Zekât ise tam bir ibadettir. Bu farkın mükellefler açısından değişik hükümler doğurması tabii bir neticedir. O yüzden hanefilere göre çocuk ve delilere zekât farz olmazken, öşür ile harac farz olmaktadır.²⁰⁵

4- Öşürün Şartları:

Hanefî hukukçularından biri olan Kasani değerli esri Bedayi'de öşürün farz olma şartlarını, insana ve toprağa ait olmak üzere iki katagoride toplamaktadır. Bilindiği gibi İslam hukukunda bir şahsa bir görev yüklenirken o kimsenin bir takım vasıflara sahip olması gerekir. Mesela zekâtın farz olması için hanefilere göre, müslüman olmak, akil ve baliğ olmak gibi şartlar vardır.²⁰⁶ Yalnız malikilere göre müslüman olmak vücubunun şartı değil, aynı zamanda sıhhatinin şartıdır. Bu sebeple her ne kadar ancak müslüman olmak şartıyla sahih olsa bile, bir kâfire zekat vacip olur. Fakat müslüman olunca, ayete göre kâfirlerin geçmiş günahları bağışlanacağı için, bu vücubiyet düşer. Çünkü ayet-i kerimede "Kâfirlere söyle: eğer son verilerse geçmişte yaptıkları bağışlacaktır." buyurulmaktadır.²⁰⁷

a) İnsanla İlgili Şartlar:

Kasani'nin, öşürün farz olma şartlarının bir kısmı ehliyet ve bir kısmı da mahalliyet dediği şartlara biz, insanla ilgili şartlar ve toprakla ilgili şartlar, diyerek iki kısma ayırdık. Yine Kasani, öşürün farz olması için insanla ilgili olarak, birisi müslüman olmak, diğeri ise bilgi sahibi olmak diye iki şart ileri sürmektedir.

İlk planda müslüman olmanın şart koşulması, öşürün bir nevi ibadet kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü kafirler, kendilerine bir ibadetin farz olmasına ehil değildirler. O nedenle öşürün farz olması için o kişinin ilk önce müslüman olması gerekir. İkinci olarak da bilgi sahibi olması gerekir. Bundan maksat, kişinin bu öşür vergisinin bir vecibe ve Allah'ın emrettiği bir farz olduğuna bilmesidir.²⁰⁸

b) Toprakla İlgili Şartlar:

Daha önce harac bahsinde de geçtiği üzere topraklar bilindiği gibi Hz. Ömer zamanında öşür arazisi ve harac arazisi gibi kısımlara ayrılmış bulunmaktadır. Haracın gerekli olması için o yerin harac arazisi olması lazım geldiği gibi, öşürün de farz olması için o toprağın öşür arazisi olması gerekir. Şu halde öşürün farz olması için toprağın öşür arazisi olması şarttır.

Tarihte öşür arazisi, müslümanların elinde bulunan topraklar olarak değerlendirilmiştir ki, Mevlana Şibli, bu öşür arazilerini şu şekilde üç kısımda açıklamaktadır:

1- Arabistan toprakları ki, bunların sahipleri başlangıçta müslümanlığı kabul etmiş bulunuyorlardı. Mesela Medine arazileri gibi.

2- Aslında zimmilere ait olup fakat zimmilerin nesillerinin kesilmesi, kaçmaları, devlete karşı isyan etmeleri veya kendi istekleriyle haklarından feragat etmeleri sebebiyle müslümanların eline geçen araziler öşür arazisidirler.

3- Kimsenin tasarrufu altında bulunmayan ve hiç kimsenin sahiplik iddiasında bulunmadığı, fakat bir müslüman tarafından ekip dikilen ve kullanılan topraklar öşür arazisidirler.²⁰⁹

Mevlana Şibli, bundan sonra öşür ve haracla ilgili faydalı bilgiler vermektedir ki, onları

205 Selim A. Siddiki, s. 71.

206 Abdurrahman el-Ceziri, Mezahib-ül Erbaa, Mısır T.Y., I, 590-591.

207 Enfal 8/ 38.

208 Kasani,a.g.e. II, 54-55.

209 Mevlana Şibli, Asr-ı Saadet, Çev: Ömer Rıza Doğrul, Eser Matbaacılık, İstanbul-1974, IV, 359.

buraya aktarmayı faydalı buluyoruz:

Bu topraklardan elde edilen gelirlere harac değil, zekat adı veriliyordu. Zekat hükümet tarafından toplanırdı. Çünkü müslümanlardan alınan vergiler zekattır. Bu öşür arazilerinden alınan zekat, ürünlerin onda bir miktarında idi. Bu onda bir miktar Hz. Peygamber tarafından tayin edilmiş ve Hz. Ömer tarafından korunmuştu. Yalnız Hz. Ömer tarafından yapılan değişiklik, İran topraklarından müslümanların eline düşüp müslümanlar tarafından ekilen, fakat zimmilerin kuyularından ve kanallarından sulanan arazinin öşür yerine harac vermesi idi. Hz. Abdullah b. Mesud ile Habbab'ın elinde bu gibi arazi bulunuyordu. Bu şahıslar da harac veriyorlardı.

Müslümanlardan harac yerine öşür alınması milliyet çilik veya imtiyazlı bir davranış sayılabilirse de gerçek durumda öyle değildir. Çünkü müslümanlar zimmilerden daha fazla vergi veriyorlardı. Müslümanlar, besledikleri hayvanlar ve sakladıkları paralar için de zekat verdikleri halde zimmiler bu vergilerden muaftı. Bu itibarla müslümanların, pek mahdud bir surette ellerine düşen arazi hususunda kolaylık görmeleri, adaletin bir gereği idi. Aynı zamanda müslümanlar arasında hiçbir kimse zekattan muaf değildir. Emir-ül mü'minin de zekatını vermeye mecburdu. Halbuki haracın düşürülmesine veya tamamen kaldırılmasına müsaade vardı. İslam tarihinde bunun birçok örnekleri görülür. Bundan başka harac yılda bir defa alınıyor, öşür ise her mahsül kaldırımında alınıyor- du.²¹⁰

Netice olarak öşür hakkında şunları söyleyebiliriz: Öşür, müslüman vatandaşların toprağı kullanmalarının karşılığı olarak, topraktan kaldırdıkları ürünün onda biri- ni bir vecibe olarak devlete vermeleridir. Öşür gayr-i müs- lim vatandaşlardan alınan harac vergisini dengeleyen bir vergidir. Öşür konusunu böylece tamamladıktan sonra şimdi cizye vergisini açıklamaya çalışalım.

c) Cizye Vergisi:

Kelime olarak cizye, kafi gelmek, karşılığını vermek ve ödemek manasına *ceza* masdarından türetilmiş bir isimdir. İslam hukuk tabiri olarak ise cizye, tebaadan olan gayr-i müslimlerin ödedikleri vergiye, harbi olanlardan (yani İslam ülkesine izinle girmiş olan yabancıardan) ayrı tutulmalarına, can ve mal güvenliğine kavuşturulmalarına karşılık sayıldığı için bu ad verilmiştir.²¹¹

1-Ayet ve Hadislerde Cizye:

Cizye kelimesi Kur'an-ı Kerim'de terim manasıyla bizzat zikredilmektedir. Tevbe Suresi'nde Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor: "Kitap verilenlerden, Allah'a, ahiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Peygamberi'nin haram kıldığını haram saymayan, hak dinini din edinmeyenlere, boyunlarını büküp kendi elleriyle cizye verene kadar savaşın."²¹²

Cizyenin tarifinde geçtiği üzere, bu vergi İslam toplumunda yaşayan yahudi, hıristiyan, mecusi, sabie ve samiri gibi²¹³ gayr-i müslim halkların himaye edilmeleri karşılığında yönetime ödedikleri bir vergidir. Elmalılı merhumun ifadesine göre, hiç şüphe yok ki, himaye görmek ne kadar teşekkür edilecek bir nimet olursa olsun, himaye eden nimetinin şeref ve haysiyeti karşısında onun hakkı küçülmekten, zillet ve minnetkarlıktan başka bir şey değildir. Bu ayette görülüyor ki, cizye vermek ehl-i kitap hakkında varid olmuştur.²¹⁴ Mecusiler ise Hz. Peygam ber'in hadisine dayanarak ehl-i kitaptan sayılmışlardır. Ebu Ubeyd Kasım b.

210 Mevlana Şibli, a. g. e. IV, 359-360.

211 Mehmet Erkal, Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, cizye maddesi.

212 Tevbe 9/ 29.

213 Bkz. Ebu Yusuf, a.g.e., s. 201.

214 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Matbaa-i Ebuzziya, İslam-1935, III, 2508.

Sellam'ın rivayet ettiği bir hadise göre Hz. Ömer, "Mecusilere ne yapacağımı bilmiyorum; zira onlar ehl-i kitaptan değildir," dedi. Bunun üzerine Abdurrahman b. Avf (r.a.) şöyle dedi:

-Rasülüllah'ın (s.a.) şöyle buyurduğunu işittim: "Onlar (mecusiler) hakkında, ehl-i kitaba tatbik ettiğiniz usul ve muameleyi tatbik ediniz."²¹⁵

Buhari'nin nakline göre, Hz. Ömer başlangıçta mecusilerden cizye almazdı. Nihayet Abdurrahman b. Avf, Rasülüllah'ın Bahreyn'in Hecer şehri mecusilerinden cizye aldığına şahadet etti. (Bunun üzerine Hz. Ömer de mecusilerden cizye almaya başladı.)²¹⁶

Ebu Davud'da zikredilen hadisler de cizye vergisinin nasıl olması gerektiği hususunda bize ışık tutmaktadır: Hz. Peygamber bu konuda şöyle buyuruyor: "İnsanlarla savaşırsınız ve onların direncini kırarsanız ve onlar da harac ödemeyi kabul ederse (başka bir hadise göre, sizinle anlaşmaya varırlarsa), taahhüt edilen miktardan, fazla almayın. Çünkü bu sizin hayrınıza olmaz."²¹⁷

"Biliniz ki, kim eman sahibi muahide zulmederse, veya onun hakkını yerse, yahut gücünün üzerinde bir vergi yüklerse ya da gönlünün olmadığı bir şeyi ondan alırsa, kıyamet gününde ben bu kimseden davacı olacağım."²¹⁸

2-Cizyenin Tarihçesi:

Cizye İslam dininin ortaya koyduğu bir vergi türü değildir. Kadim medeniyetin ilk devirlerinden beri cizye vergisi vardı. Bu vergi, Yunan, Roma, Pers ve Bizans gibi devletlerde uygulanıyordu. Bu verginin dağılmasında, toplanmasında ve miktarının tesbit edilmesinde her devletin kendisine mahsus özel bir statüsü vardı.²¹⁹

a) Yunanlılar'da Cizye:

Atina yönetimi, milattan önce beşinci yüz yıl dolaylarında geniş bir alanda hüküm sürüyordu. Küçük Asya-Ege sahillerinde bulunan İyonya şehirleri onun sömürgesi altında idi. Pers devleti ile sürekli bir mücadele sürüşme ve çatışma içersinde bulunuyordu. Buna sebep düşman devlet İran'ın bu şehirleri alma arzusuna sahip olması idi. O nedenle şehirler her hücumu uğradıklarında kendilerini himaye eden Atina'dan yardım istiyorlardı. Atina da onların bu taleplerini kabul edip şehirleri müdafa ediyor, buna karşılık halktan cizye alıyordu. Ancak bu cizye ne kadar ve kimlerden alınmıyordu belli değildir.²²⁰ Bu çağlarda aynı zamanda bu şehirlere Fenikeliler de hücum ediyordu. Atina Yunanlıları İyonyalıları bunlara karşı da müdafa ediyorlardı. Fenikeliler ise Perslerin himayesi altında bulunuyordu.²²¹

b) Romalılar'da Cizye:

Romalılar da kendi egemenlikleri altında bulunan beldeler üzerine cizye vergisi koymuşlardı. Hem bunların koydukları cizye, İslam'daki ile mukayese edildiği zaman ondan kat kat daha fazla olduğu görülür. Mesela Romalılar Galya -Gol (Fransa)- kıtasını fethettikleri zaman yılda adam başına miktarı 9 ila 15 dinar arasında değişen bir baş vergisi (cizye) koymuşlardı. Bu miktar, müslümanların koyduğu cizye miktarından yedi misli daha fazla idi. Bu cizye hür ve köle erkekler üzerine on dört yaşından itibaren, kızlara ise on iki yaşından, altmış beş yaşına varıncaya kadar, devam ederdi. Corci Zeydan cizye vergisinin bu kadar yüksek olmasının sebebini, hem asillerin, hem de köle ve uşakların bu vergiye tabi olmalarına

215 Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam, Kitab-ül Emval, s. 45, No. 78.

216 Buhari, Cizye, 1.

217 Ebu Davud, Harac, 32, No: 3051.

218 Ebu Yusuf, Kitabü'l-Harac, s. 205, No: 9; Ebu Davud, Harac, 32, No: 3052.

219 Abdüllatif İvaz Bedevi, en-Nizam-ül Mali el-İslami el-Mukarin, s.31.

220 Abdüllatif İvaz Bedevi, a.g.e., s. 31.

221 Corci Zeydan, İslam Medeniyeti Tarihi, I, 296.

bağlamaktadır.²²²

c) Bizanslılar'da Cizye:

Romalılar devrinde konulmuş olan cizye uygulaması Bizanslılar çağında da aynıyle devam etmiştir. Hiç acımadan ve merhamet göstermeden bütün halk üzerine cizye yükleniyordu. Bunun miktarı için sabit bir ölçü de yoktu. Tersine memleketin şartlarına ve himaye eden devletin durumuna göre azalıp çoğalıyordu. Köy üzerine toptan bir cizye biçiliyor; köy sakinleri de onu kendi aralarında paylaşıyorlardı. Miladi dördüncü asırda durum böyle idi. Sonra bu eski vergi uygulamasından vazgeçilerek, kişi başına olan diğer şahsi vergi esasına geçilmiş ve bu da arapların Mısır'ı almalarına kadar devam etmiştir.²²³

d) Persler'de Cizye:

Cizye, Pers devletinin en önemli gelir kaynaklarından birini teşkil ediyordu. Kısra Anu Şirvan devletinin başına geçinceye kadar cizye böyle düzensiz ve kural dışı bir şekilde devam etti. Anu Şirvan Kısra koltuğuna oturunca memlekette mali ve iktisadi işlere son derece önem verdi. Cizye için çok dikkatli çalışmalar yapılarak miktarı belirlendi, anlaşmaların sınırları çizildi, fakirlik ve zenginlik hallerinin değişmesiyle cizyenin de değişmesi kabul edildi, yirmi yaşından elli yaşına kadar bütün insanlar bununla yükümlü kılındı. Ancak devlet büyükleri tabakası, din adamları, askerler ve kralın hizmetinde olanlar bundan muafı. Herkes kendi durum ve gücüne göre on iki, sekiz, altı veya dört dirhem cizye verecekti.²²⁴

Corci Zeydan müslümanların cizyeyi İran'dan aldıklarını ve o sebeple nasıl Anu Şirvan zamanında devlet ricalinden cizye alınmadıysa, müslümanlar da kendilerinin bu vergiyi vermediğini söylemekle, İslam hukukunda cizyenin can, mal, ırz ve namus güvenliklerinin sağlanma karşılığı olarak alındığını bilmediğini ortaya koymuş oluyor.²²⁵

e) İslam'da Cizye:

Hz. Peygamber (s.a.) zamanında cizyenin belli bir statüsü, konulmuş belli kaide ve kuralları yoktu, cizye verilecek malın cins ve miktarı da belirlenmiş değildi. O nedenle bir zaman altın alınırken başka bir zaman elbise, koyun, sığır, deve ve odun gibi şeyler de cizye olarak kabul edilmiştir. Mesela Necran hıristiyanlarından iki bin elbise,²²⁶ Yemenlilerden kişi başına bir dinar (altın)²²⁷ ve yine Necranlıların Hz. Peygamber ile yaptıkları anlaşmada binek hayvanı, at ve zırh gibi şeylerin cizye olarak verilmesi kabul edilmiştir.²²⁸

Cizye bazı zaman bir köy halkına toplu olarak konulduğu gibi, mesela Yemen, Eyle, Tebale ve Cüreş halkına cizye vergisi böyle konuldu,²²⁹ başka bir zamanda kişi başına konulmuştu.²³⁰ Mesela Hire, Ülleys ve Banikya halkı ile bu yolda anlaşma yapılmıştı.²³¹ Cizye müslümanların ihtiyaçlarına, mükelleflerin mali durumlarına, zengin veya fakir olmalarına göre artırılıp eksiltilebilir.

f) Cizye Mükellefleri:

Daha önce geçtiği üzere cizye gayr-i müslimlerden alınan bir vergidir. Ebu Yusuf bu

222 Abdüllatif İvaz Bedevi, a.g.e., s. 32; Corci Zeydan, a.g.e. I, 296.

223 Abdüllatif İvaz Bedevi, a.g.e., s. 32.

224 Abdüllatif İvaz Bedevi, s. 32.

225 Corci Zeydan, a.g.e. I, 297.

226 Belazuri, Fütuh-ul Büldan, s. 95, No: 201.

227 Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam, Kitaül Emval, s. 38, No: 64.

228 Bkz. Ebu Ubeyd, a. g. e. , s. 272, No: 502.

229 Belazuri, s. 84-85, No: 190-192.

230 Bkz. Abdüllatif İvaz Bedevi, s. 33.

231 Bkz. Belazuri, s. 350-351, No: 609; Krş. Abdüllatif İvaz Bedevi, s. 33.

konuda aynen şöyle demektedir: "Cizye, Beni Tağlib hıristiyanları ile bilhassa Necranlılar hariç Sevad, Hire ve diğer memleketlerde oturan yahudi, hıristiyan, mecusi, sabie ve samire gibi gayr-i müslimlerin hepsinden alınması vacip olan bir vergidir. Cizye sadece erkeklerden alınır, kadınlar ve çocuklardan cizye alınmaz."²³² Yalnız kadın ve çocuk değil, aynı zamanda köle, a'ma, kötürüm, işi ve kazancı olmayan fakirden de alınmaz. İnsanlar arasına karışmayan ve çalışıp kazanmayan rahiplerden de alınmaz.²³³ Çünkü onların müslüman erkeklerde olduğu gibi cihada katılma gibi bir yükümlülükleri yoktur. Bu konuyla ilgili olarak Muhammed Hamidullah, gayr-i müslimlerin savaşa katılmadıklarını bundan dolayı da cizye verdiklerini ifade ederek şöyle der: "Gayr-i müslimler, can ve malları üzerinde Devlet güvenliğinden faydalanmakla birlikte mecburi askerlik mükellefiyeti demek olan Cihad'dan da muaf tutulmuşlardır. Sadece büyük miktarlar tutan "milli savunma" masraflarına belli bir nisbette iştiraklerini sağlamak üzere Gayr-i müslimler arasında elinden bir iş gelen, eli meslek tutan kimseler, bir "baş vergisi"ne (cizye 'an yed) tabi tutulmuşlardır. Bununla beraber onlar şayet belli bir yıl, savaş halindeki İslam Ordularına yardım etmişlerse o yıl ödemekle mükellef oldukları bu cizye vergisinden muaf tutulurlardı."²³⁴

İşte bu sebeple İslam hukukunda cizye, gayr-i müslim tebaa (zimmi) ile yapılan zimmet antlaşması sonucunda alınır. Kasani, cizyenin vücut sebebinin zimmet akdi olduğunu eserinde açıkça söylemektedir.²³⁵ Hanefilere göre İslam devleti sınırları içinde bir yıldan fazla ikamet eden gayr-i müslimlerden (müstemenden) de alınır. Nitekim Hz. Peygamber, Eyle halkı ile yaptığı zimmet antlaşmasıyla cizye ödemeleri karşılığında onlara bu hakları taahhüt etmiştir.²³⁶ Teyma'da oturmakta olan yahudilerle yapılan antlaşmalarda da, "Onları himaye etmek bizim vazifemiz, cizye ödemek de onların vazifesidir." denilmektedir.²³⁷

Hz. Peygamber Muaz b. Cebel'i Yemen'e vali olarak gönderdiği zaman ona her yetişkin erkekten cizye almasını emretmişti. Bundan cizye mükelleflerinin akıl ve baliğ erkekler olduğunu anlamak mümkündür. Ebu Ubeyd'in Hz. Peygamber'den kadın ve kölelerin de cizye vereceği hakkında nakletmiş olduğu hadis,²³⁸ fertlerin değil de toplumun topluca ödemesi lazım gelen cizyeyi ifade etse gerektir. Çünkü büyük İslam hukukçusu Kasani'nin ayetten anladığı manaya göre cizye savaş ehlinde yani savaşa katılan askerlerden alınan bir vergidir. Ona göre ayette "...cizye verinceye kadar...edenlerle savaşın."²³⁹ buyurulmakla burada savaşacak iki taraf vardır ve cizyeyi verecek olan da bu savaşa katılanlardır.²⁴⁰

İslam hukukuna göre cizye yükümlüsü prensip olarak akıl, baliğ, hür, maddi gücü yerinde ve sağlıklı olan gayr-i müslim erkeklerdir. A'ma, felçli, yaşlı, çalışmaktan aciz ve yoksul kimseler, farklı bazı görüşler bulunmakla beraber, cizye vermekle yükümlü değildirler.²⁴¹

g) Cizyenin Miktarı:

Görüldüğü gibi cizye bir vergidir; vergi ise mala mülke dayanan yani ekonomik güce dayanan bir faaliyettir. İnsanların ve toplumların iktisadi yönden farklı yapılarda olması nedeniyle cizye vergisinin miktarı bakımından da farklı olması tabii bir olaydır. Zaten

232 Ebu Yusuf, Kitabü'l-Harac, s. 202.

233 Bkz. Molla Hüsrev, Dürer, I, 298.

234 Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, II, 968. Krş: Şibli Numani, Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi, Çev: Talip Yaşar Alp, Eif Ofset Tesisleri, İstanbul-1979, II, 230-231.

235 Bkz. Kasani, Bedayi', VII, 111.

236 Bkz. Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam, Kitab-ül Emval, s. 287, No: 513.

237 Bkz. Mehmet Erkal, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cizye Maddesi. Krş. Belazuri, Fütuh-ül Bülđan, s. 48, No: 120.

238 Ebu Ubeyd, Kitab-ül Emval, s.28, No: 66.

239 Tevbe 9/ 29.

240 Kasani, Bedayi', VII, 111.

241 Bkz. Merginani, el-Hidaye, II, 119; Kasani, Bedayi', VII, 111; Molla Hüsrev,Dürer, I, 298-299.

cizyenin miktarı zamana, alındığı bölgeye ve ferdi veya müşterek (toplu) cizye oluşuna göre farklılık göstermek tedir.²⁴²

Cizyenin miktarını, aynı veya nakdi ödeme şeklini araştırmak istediğimiz zaman, hadislerle ve Emval, Harac ve Fütuh-ul Büldan gibi hadis kaynaklı eserlere baktığımızda meselenin çok farklı, bireylere göre değişik ve ayrı ayrı uygulamalar olduğu; İslam hukuku kitaplarına baktığımızda ise cizyenin daha bir prensipleştirilmiş, dağınıklıktan kurtarılmış ve bir takım kaide ve kurallara bağlanmış olduğu görülür.

Ebu Ubeyd, Ömer b. Abdülaziz'den naklederek, ciz ye ile haracın farklı şeyler olduğunu; haracın toprağa bağlı olduğunu, cizyenin ise başlara (kişilere) bağlı olduğunu ve toprağa bağlı olmadığını açıklamıştır.²⁴³

Kasani, değerli eserinde cizyeyi,

1- Barışla ve antlaşma ile kararlaştırılan cizye ve,

2- Savaş neticesinde hakim duruma gelen İslam devletinin gayr-i müslim tebaanın erkekleri üzerine, onların rızaları olmadan, koymuş olduğu cizye olmak üzere iki kısma ayırmaktadır.²⁴⁴

Barışla ve antlaşma ile yani her iki tarafın karşılıklı rızası ile uzlaşarak ortaya koydukları cizyeye bir örnek vermek gerekirse, Hz. Peygamber'in Necran halkı ile yaptığı cizye sözleşmesini gösterebiliriz. Bilindiği gibi Hz. Muhammed (s.a.) Necran hıristiyanları ile cizye olarak iki bin elbise vermeleri üzerine antlaşma yapmıştı.²⁴⁵

Cizye miktarının tesbitinde ikinci yol ise İslam devletinin bir savaş neticesi galip gelerek herhangi bir yeri kendi hükmü altına alıp insanları himaye etmesi karşılığı koyduğu cizyedir. Hükümet bu cizyenin miktarında karşı tarafın rızasının olup olmadığına bakmaz. İslam hükümeti tarafından doğrudan konulan cizyelerin miktarı, şahıslara göre değişmektedir. Cizye, zimmetin karşılığı, yani can, mal, ırz ve namus güvenliklerinin sağlanmasına karşılık olarak alındığı için, böyle şahısları Kasani üç sınıfa ayır maktadır: Zengin olanlar, orta halliler ve fakirler. Zimmet böylece üç çeşit olunca, bunun karşılığı olan cizyenin de üç çeşit olması gerekir. Bu sebeple İslam hukukçuları, zengin olanların yılda kırk sekiz dirhem cizye, orta halli olanların yılda yirmi dört dirhem cizye, çalışabilen fakir kimselerin ise yılda on iki dirhem cizye vereceklerini söylemektedirler.²⁴⁶

Bu konuda Ömer Nasuhi Bilmen, Kerhi'nin şu görüşünü nakletmektedir: İmam Kerhi'ye göre 200 dirhem veya onun değeri kadar bir ekonomik güce sahip olan kimse fakir, 201 dirhemden 10 bin dirheme kadar sahip olanlar orta halli, on bin dirhemden daha fazlasına sahip olanlar ise zengin sayılırlar.²⁴⁷

Ebu Yusuf, Kitabü'l-Harac'da cizye miktarlarının mükelleflerin zengin ve fakirlik durumları ile ilgili oluşunu şöyle açıklamaktadır: Bağdad, Küfe, Basra ve benzerleri gibi şehirlerde oturan zimmilerin cizyelerine gelince, benim görüşüm şudur: Halife, dini-emaneti bakımından güvenilir, hayır ve salah sahibi kimselerden seçeceği bir şahsı veya şahısları her şehire gönderir, yanına yardımcıları da verir. Bu yardımcıları yahudi, hıristiyan, mecusi, sabii ve samiri dinlerine mensup mükellefleri toplarlar. Önceki konularda anlatıldığı üzere, mükelleflerin ekonomik güçlerine göre vergilerini tahsil ederler. Mesela kuyumcu, manifaturacı, çiftlik ve akar sahibi, tacir, doktor ve eczacı, zanaatkar ve benzeri meslekler gibi

242 Bkz. Mehmet Erkal, İslam Ansiklopedisi, cizye maddesi.

243 Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam, Kitab-ül Emval, s. 120, No: 223.

244 Kasani, Bedayi', VII, 112.

245 Bkz. Ebu Yusuf, Kitabü'l-Harac, s. 127; Ebu Ubeyd, Kitab-ül Emval, s. 272, No: 502.

246 Ebu Yusuf, a.g.e., s. 203; Kasani, a.g.e. VII, 112; Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e. IV, 99.

247 Ömer Nasuhi Bilmen, Hukuk-ı İslamiye Kamusu, IV, 99.

bir mesleği olandan durumuna ve zenginliğine göre vergi alırlar. Zengin olandan 48 dirhem; orta halli olandan 24 dirhem; terzi, boyacı, ayakkabıcı, saraç ve benzeri gibi el gücü ile çalışan kimselerden 12 dirhem cizye alırlar. Bu vergiler valilerin elinde toplandıktan sonra Beyt-ül Male gönderilir.²⁴⁸

Netice olarak cizyenin miktarı konusunda zenginlik ve fakirlik gibi birisi iktisadi güç, diğeri ise iki tarafın cizye miktarını belirlemede kullandıkları pazarlık gücü ve hakim olan İslam devletinin kendi iradesi gibi iki amilin etkin olduğu görülmektedir. Şu halde cizyenin miktarı ekonomik güce ve insan iradesine göre belirlenmektedir.

h) Cizyenin Tahsil Şekli:

Cizye Hz. Peygamber zamanında ya doğrudan mükelleflerden veya gayr-i müslim kabile reisleri yahut da ileri gelenlerinin aracılığı ile toplanırdı. Bu dönemde özel cizye memurlarının bulunmadığı, zekat toplayan amillerin gayr-i müslimlerden cizyeyi de tahsil ettikleri görülmektedir. İlk defa Hz. Ömer zamanında gayr-i müslimlerden cizye ve harac gibi vergileri tahsil etmek üzere özel memurlar görevlendirilmiştir.

Ebu Yusuf ve Ebu Ubeyd'in bildirdiklerine göre Sevad arazisine vergi memuru olarak gönderilen Osman b. Huneyf ve Huzeyfe b. Yeman, bu bölgedeki cizyeyi köy muhtarları vasıtasıyla toplamışlardır.²⁴⁹

Emeviler devrinde ise eyaletlere validen ayrı olarak harac amilleri tayin edilmiş, harac ve cizye bunlar tarafından toplanmıştır. Mısır'da bulunan papirüsler sayesinde Mısır ve Şam'daki vergi uygulaması hakkında ayrıntılı bilgiler elde edilmektedir. Bu belgelerden önce ödeme güçleri dikkate alınarak vergi mükelleflerinin listelerinin hazırlandığı bunun için de her köy halkı tarafından seçilen etkili kimseler ve büyük arazi sahiplerinden bilirkişi olarak faydalanıldığı, bu listelerin bir nüshasının bölgedeki vergi görevlisinde kalıp diğeri'nin Fustat'taki beytülmale gönderildiği, Mısır valisinin tasdikinden sonra listeye uygun olarak vergilerin tahsiline geçildiği anlaşılmaktadır.²⁵⁰

Hz. Peygamber döneminde ve ondan sonraki devirlerde cizye tahsilinin nakdi olduğu kadar ayni de yapıldığı anlaşılmaktadır.²⁵¹ Ancak şarap ve domuz gibi İslami açıdan hukuki değere sahip bulunmayan (gayr-i mütekavvim) mallar cizye olarak alınmamıştır. Hz. Ali'nin, sanatkarların mamul mallarını da değerlendirip cizye yerine kabul ettiği rivayet edilmektedir. Yine onun vergilerini ödeyenlere deri parçasına yazılmış bir makbuz verdiği de kaydedilir. Benzer bir uygulamaya Hz. Ömer devrinde de rastlanmaktadır. Osman b. Huneyf'in, Sevad bölgesinden cizye toplarken ödenen cizye miktarının yazılı bulunduğu mühürlü bir deri parçasını mükelleflerin boynuna astırıldığı bilinmektedir.²⁵² Bu şekilde mühürlü belge taşıyanların sayısı Ebu Yusuf'a göre 500 bin, Belazuriye göre 550 bin dir ki, bu rakamlar bölgedeki cizye mükelleflerini göstermesi bakımından önemlidir.²⁵³

Emeviler devrinde de nakdi ve ayni cizye tahsiline devam edildiği ve mükelleflere makbuz verildiği bilinmektedir.

Cizyenin tahsil zamanına gelince, Hz. Peygamber'in Necranlılar'dan biri receb, diğeri de safer ayında olmak üzere bu vergiyi iki taksitte aldığı kaydedilmektedir.²⁵⁴ Halife Ömer devrinde Kudüs halkı ile yapılan antlaşmada gerek harac ve gerekse cizyenin hasat zamanı

248 Ebu Yusuf, Kitabü'l-Harac, s. 203.

249 Ebu Yusuf, Kitabü'l-Harac, s. 74; Ebu Ubeyd, Kitab-ül Emval, s. 73, No: 134.

250 Mehmet Erkal, İslam Ansiklopedisi, cizye maddesi.

251 Bkz. Belazuri, Fütuh-ul Büldan, s. 92-96.

252 Bkz. Ebu Yusuf, Kitabü'l-Harac, s. 207-208.

253 Ebu Yusuf, Kitabü'l-Harac, s. 208. Belazuri, Fütuh-ul Büldan, s. 388, No: 683.

254 Ebu Yusuf, Kitabü'l-Harac, s. 127; Belazuri, Fütuh-ul Büldan, s. 90, No: 198; Corci Zeydan, İslam Medeniyeti Tarihi, I, 298.

tahsil edileceği belirtilmiştir. Emeviler döneminde de cizyenin taksitler halinde alındığı görülmektedir. Hanefi hukuk çuları cizyenin yıl başı itibariyle tahakkuk ettirileceğini, yıl başında cizye ile mükellef olmayanların yıl ortasında şartları oluşsa bile mükellef tutulmayacaklarını belirtirler. Yine bu hukukçulara göre cizyenin sadece tahakkuk değil tahsil vakti de yılbaşdır. Ancak ödemede kolaylık sağlamak üzere cizyenin on iki taksitte alınmasında da bir sakınca yoktur. Diğer üç mezhebe göre ise cizye borcu yıl başından itibaren başlarsa da zekatta olduğu gibi ancak yılın dolmasıyla tahsil zamanı gelmiş olur.²⁵⁵

Netice olarak cizyeyi şöyle özetleyebiliriz: Cizye, İslam toplumunda yaşayan, İslam devletinin can, mal, ırz ve namus güvenliği gibi korumalarından faydalanan, ama bu korumaya yani vatani müdafa demek olan askerlik hizmetine fiilen katılmayan gayi müslim vatandaşların askerlik bedeli olarak devlete ödedikleri bir vergidir. İnsanlar mali güç bakımından farklı düzeyde bulduklarından İslam hukukçuları da bu vergiyi mükelleflere farklı miktarlarda yansıtmışlardır.

d) Zekat Vergisi:

Zekat sözlük olarak birisi üreme, diğeri ise temizleme olmak üzere iki manaya gelir.²⁵⁶ Serahsi, dünyada malın, ahirette ise sevabın artıp çoğalmasına sebep olduğu için zekata bu ad verildiğini söylemekte ve aynı zamanda zekatın, sahibini, günahlarından temizlediği için bu ismi aldığını ifade etmektedir.²⁵⁷ Zekatın temizleme manasına da geldiğini şu ayetten öğrenmekteyiz: "Habibim! Servet sahiplerinin mallarından zekat al! Zekat, onların mallarını temizler ve vicdanlarını arıtır."²⁵⁸ Hz. Peygamber (s.a.) de zekatın malların paklanması için farz kılındığını bildirerek şöyle buyurmaktadır: "Yüce Allah zekatı, sadece ellerinizde, geride kalan malların, onun sayesinde paklanması için farz kılmıştır."²⁵⁹

İslam hukukunun bir ıstılahı, terimi ve deyimi olarak ise zekat, belli malların belli bir kısmını belli bir zaman sonra belli yerlere vermektir.²⁶⁰

1- Ayet ve Hadislerde Zekat:

Kasani, zekatın Kitap, Sünnet, icma ve kıyas (akıl) ile sabit olduğunu söyleyerek, zekatın farz olduğuna delil olarak şu ayetleri zikretmektedir.²⁶¹

"Namazı kılınız, zekatı veriniz ve Rasüle itaat ediniz."²⁶² "Öyleyse namazı kılınız ve zekatı veriniz."²⁶³ "Namazı kılınız, zekatı veriniz ve Allah'a karz-ı hasen veriniz."²⁶⁴ "Onların mallarında muhtaç ve yoksullar için bir hak vardır."²⁶⁵ "O kimselerin mallarında isteyen ve (istiyemediği için) mahrum kalanın belli bir hakkı vardır."²⁶⁶ Buradaki "belli hak"dan maksat

255 Bkz. Kasani, Bedayi', VII, 111; Ömer Nasuhi Bilmen, Hukuk-ı İslamiyye, IV, 99-100; Mehmet Erkal, İslam Ansiklopedisi, cizye maddesi.

256 Bkz. Kamus zekat maddesi; Ebu'l Kasım el_hüseyn b. Muhammed, el-Rağib el-İsfahani, el-Müfredat Fi Ğarib-il Kur'an, Matbaat-ü Mustafa el-Babi el-Halebi, Mısır-1961 (1381), s. 213; Serahsi, Mabsut, II, 149.

257 Serahsi, Mabsut, II, 149; Bkz. Hasan İbrahim Hasan-Ali İbrahim Hasan, en-Nüzum-ül İslamiyye, Matbaat-üs Sünnet-ül Muhammediyye, Kahire-1970, s. 248.

258 Tevbe 9/ 103.

259 Ebu Davud, Zekat, 32, No: 1664; İbrahim b. Musa eş-Şatibi, el-Muvafakat, çev: Mehmet Erdoğan, Eramat Matbaası, İstanbul-1993, IV, 10 dipnot.

260 Ömer Nasuhi Bilmen, Hukuk-ı İslamiyye, IV, 77; Kamil Miras, Tecrid-i Sarih, V, 5; Yunus Vehbi Yavuz, İslam'da Zekat Müessesesi, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul-1972, s.29.

261 Kasani, Bedayi, II, 2.

262 Nur 24/ 56.

263 Mücadele 58/ 13.

264 Müzzemmil 73/ 20.

265 Zariyat 51/ 19.

266 Mearic 70/ 24-25.

zekattır. Başka bir ayette de şöyle buyurulmaktadır: "Altun ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlara hemen acıklı bir azabı müjdele."²⁶⁷ Ayetin aslında geçen "kenz" (yığılma) den maksat, hadisın delaletiyle altın ve gümüşün yığılması demek, bunların zekatlarının verilmemesi demektir.²⁶⁸ "Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızık olarak yerden size çıkardıklarımızdan infak edin, hayra harçayın."²⁶⁹ Zekat vermek de Allah yolunda infak etmek demektir. "İhsan ediniz (karşılıksız iyilik yapın). Çünkü Allah, ihsan edenleri sever."²⁷⁰ "İyilik ve (Allah'ın yasaklarından) sakınma üzerinde yardımlaşın; günah ve düşmanlık üzerine yardımlaşmayın."²⁷¹ Kasani'nin ifadesiyle, zekat vermek demek aynı zamanda ihsan etmek, iyilik ve takva üzerinde yardımlaşmak demektir.²⁷²

Zekat Hz. Peygamber'in hadislerinde de geçmektedir. Zekatın İslam dininin beş esasından birisi olduğunu bildiren hadiste Abdullah İbn Ömer tarafından şöyle bir olay anlatılmaktadır: Bir gün Rasülullah'ın (s.a.) huzurunda bulunurken yanımıza elbisesi bembeyaz, saçsımsiyah, üzerinde yolculuk eseri görülmeven ve bizden kendisini kimsenin tanımadığı bir zat ansızın çıkageldi. Nihayet Peygamber'in yanına oturdu. İki dizini Peygamber'in dizlerine dayadı. Ellerini dizlerinin üzerine koydu ve "Ya Muhammed! Bana İslam nedir anlatır mısın", dedi. Rasülullah (s.a.): "İslam Allah'dan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şahitlik yapman, namazı dosdoğru kılman, zekatı vermen, ramazan orucunu tutman, yoluna gücün yeterse hacca gitmendir." buyurdu.²⁷³

Sünnetin zekatın belirlenmesinde önemli bir yeri vardır. Sadece zekat vermenin farz olduğunu değil, aynı zamanda zekatın kimden, ne kadar, nasıl, ne zaman alınacağını ve nerelere dağılacığını hep sünnetten öğrenmekteyiz. Nerelere dağılacığı hususunda ayet bulunsa da bu ayette²⁷⁴ adları geçen sınıfların da ayrıca kimler olduğu ve hangi özellikleri bulunduğu hususunda açıklamaya ihtiyaç duyulur ki, işte sünnet bu ihtiyaca cevap vermiştir. Aslında İslam hukuk felsefesine göre zekat, mücmel-kapalı bir kelimedir.²⁷⁵ Usul alimlerinin ifadesine göre mücmel, kelimenin sözlük anlamı açık olmakla birlikte bununla ne kastedildiği belli olmaz.²⁷⁶ Mesela riba (faiz), salat (düa-namaz) ve zekat (vergi) kelimeleri böyle mücmel ifadelerdir.²⁷⁷ İşte mücmel ve kendisinden kastedilen manası belli olmayan zekat kelimesi Peygamber'in sünneti, sözleri ve uygulamaları ile müfesser yani manası son derece açık ve belli hale gelmiştir.²⁷⁸ Şu halde hadisler Kur'an ayetlerini özellikle zekatı o kadar açıklığa kavuşturmuşlardır ki, artık bu konuda tevile, tahsise ve neshe hiç bir suretle ihtimal kalmamıştır. Hatta bu konuda Şatıbi'nin şu ifadesi Kur'an ile sünnet arasındaki birlikteliği net bir şekilde ortaya koymaktadır: Kur'an-ı Kerim zahir, açık ve görünürde olan bütün mallardan zekat alınması gerektiği hükmünü getirirken, sünnet bunu mahdud ve belirli mallara tahsis etmiştir.²⁷⁹

2- Zekatın (Verginin) Önemi:

-
- 267 Tevbe 9/ 34.
268 Kasani, Bedayi, II, 5.
269 Bakara 2/ 267.
270 Bakara 2/ 195.
271 Maide 5/ 2.
272 Bkz. Kasani, Bedayi', II, 2.
273 Müslim, İman, I; Buhari, Zekat, I; Ebu Davud, Zekat, I; Tecrid-i Sarih, V, 19-20.
274 Bkz. Tevbe 9/ 60.
275 Bkz. Molla Hüseyin, Mir'at-ül Usul, Amire Matbaası, İstanbul-1890 (1307), s.107.
276 Muhammed Ebu Zehra, İslam Hukuku Metodolojisi, Çev: Abdülkadir Şener, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara-1973, s. 134-135.
277 Ömer Nasuhi Bilmen, Hukuk-ı İslamiyye, I, 79; Büyük Haydar Efendi, Usul-i Fıkıh Dersleri, Fatih Matbaası, İstanbul T.Y. s, 187.
278 Muhammed Ebu Zehra, İslam Hukuku Metodolojisi, s. 135.
279 İbrahim b. Musa eş-Şatıbi, el-Muvafakat, Matbaat-ül Medeni, Kahire-1970, IV, 7.

İslam Devletinin mali yapısı üzerine bir doktora yapan Pakistan'lı alim Selim A. Sıddiki eserinde zekatın önemi hakkında şunları söyler: İslam Devletinin mali yapısının temel taşı zekattır. Zekat, bu mali öneminden başka, aynı zamanda İslam'ın, üzerine oturtulduğu beş emirden birisidir. Namazdan sonra müslümanlara verilen görevlerin en önemlisidir.

Kur'an-ı Kerim'de yirmi ayrı yerde namazdan sonra zekatın zikredilmiş olması, ona verilen önemin büyüklüğünü gösterir.²⁸⁰ İslam hukukçuları, zekatın, namazdan sonra en önemli yeri aldığının şüphesiz olduğu konusunda tam bir görüş birliği halindedir.

Burada söz konusu zekat, ne adi anlamında bir sadaka ve ne de bir mali fedakarlıktır. Çünkü zekat vergisini ödemek zorunludur, miktarı bellidir ve ödeme zamanı da önceden gösterilmiştir.²⁸¹ Yani zekat sırf özel bir merhametten doğan sadaka değildir. Her ne kadar bazı belirli şartlar altında zekatı şahsi olarak ödemeye izin verilmiş ise de bu ancak ve ancak çok istisnai durumlarda olmuştur. Hatta bu yüzden zekat, bazı özelliklerini kaybetmiştir. Kasani'nin ifadesine göre zekatı toplama hakkı bizzat Sultanın (devletin) dır. Bunun için Hz. Peygamber (s.a.), Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde zekata tabi malların vergilerini devlet bizzat kendisi alır ve gereken yerlere dağıtırdı. Bu usul Hz. Osman dönemine gelinceye kadar böylece devam etti. Hz. Osman iş başına geldiği zaman İslam ülkesi pek çok genişlemiş, müslümanların nüfusu artmış ve malların miktarı çoğalmıştı. Bu sebeple zekatın hükümet memurları vasıtasıyla tahsil edilmesi bazı zorluk ve yolsuzluklara, hatta vergi mükelleflerine haksızlıklara neden oluyordu. İşte bu yüzden Hz. Osman vergi mallarını görünen ve görünmeyen (zahiri ve batini) diye iki kısma ayırdı. Bir ramazan günü hutbeye çıkıp batini malların zekatlarını mükelleflerin hak sahiplerine bizzat kendilerinin vereceğini ifade ederek şöyle dedi: "Ey müminler, dikkat ediniz, zekat verme ayınız geldi. Buna göre kimin malı ve borcu varsa, hesabını yapıp geri kalan malının zekatını versin." Hz. Osman, bu tebliğatı oldukça kalabalık bir sahabe topluluğunun huzurunda yaptı. İçlerinden hiçbir kimse itiraz etmediği için de Hz. Osman'ın bu görüşü kabul edilmiş oldu.²⁸²

Hz. Peygamber'in ölümünü müteakip meydana gelen karışıklıkta bazı arap kabileleri zekatı hazineye ödemeyi reddettikleri zaman, Halife Ebu Bekir kılıca başvurdu ve bu suretle yalnız Devletin mali yapısını değil, bütün İslam sistemini ve yapısını kurtardı. İlk Halifeye göre, İslam, namazla zekat arasında bir fark gözetmemiş ve zekat ödemeyen müslüman cemaati üyelerine karşı kutsal savaş açmanın meşru olduğunu öngörmüştür. Ona göre, namaz, müslümanlar üzerinde Allah'ın hakkı ise, zekat da şahısların serveti üzerinde bütün bir topluluğun hakkıdır.

Zekatın bu önemi, ona, en yüksek dereceden dini bir kutsallık verir ve böylece, onun kolay, ucuz ve gönüllü olarak elde edilmesini sağlar. İslam'ın insanlar üzerindeki nüfuzu ne kadar büyük olursa, kaçamak şansı da o kadar az olur. Zekat, İslam Devletinin, müslüman vatandaşları üzerine tarh ettiği mecburi bir vergidir.²⁸³

3- Zekatın-Verginin Tarihi:

İslam hukuk literatüründe zekatın vergi olup olmadığını daha sonra ayrı olarak tartışacağız. Fakat burada biz zekata İslam devletinin vergisi gözüyle baktığımız için ona vergi demek istiyoruz. Tabi bunun yalnız bizim görüşümüz olarak değil, Türk kamu oyunda kendisini kabul ettirmiş ve müslümanların itimadını kazanmış olan Ömer Nasuhi Bilmen de değerli eserinde, Dokuzuncu Kitabın Birinci Bölümünde, "İslam Hukukundaki Vergiler Hakkındadır" başlığı altında, zekatın konuları olan hayvan ve ticaret mallarının vergilerini

280 Bakara 2/ 43, 83, 110, 177, 277; Nisa 4/ 77; 162; Maide 5/ 12, 55; Tevbe 9/ 5, 11, 18, 71; Meryem 19/ 31, 55; Enbiya 21/ 73; Hac 22/ 41,78; Nur 24/ 37, 56; Neml 27/ 3; Lukman 31/ 4; Ahzab 33/ 33; Mücadele 58/ 13; Müzzemmil 73/ 20; Beyyine 98/ 5.

281 Muhammed Hamidullah, Modern İktisat ve İslam, Çev: Salih Tuğ-Yusuf Ziya Kavakçı, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul-1969, s. 17.

282 Kasani, Bedayi, II, 6-7; Ömer Nasuhi Bilmen, Hukuk-ı İslamiyye, IV, 78.

283 Bkz. Selim A. Sıddiki, a.g.e., s. 18-19.

"Hayvanatı Ehliye Vergileri" ve "Ticaret Mallarından Alınacak Vergiler" gibi başlıklar altında açıklamıştır.²⁸⁴ Böyle zekatın, müslüman vatandaşların İslam devletine ödedikleri bir vergi olduğu anlaşılmaktadır.

4- İslam Öncesi Zekat:

Abdüllatif İvaz Bedevi, İslam öncesi zekatın (verginin) tarihçesini şöyle açıklamaktadır: Bu vergi eskiden beri bilinmektedir. Özellikle kadim Asya memleketlerinde. Onlar arasında bu verginin dayanak noktası şu idi: Bütün insanlar, özellikle dindar olanlar, servetin dünyanın geçici malı ve ziyneti olup insanı iyi ve yararlı işler yapmaktan alıkoyduğuna inanıyor ve böylece dünya malına sahip olmanın onların Cennete girmesini engellediğini kabul ediyorlardı.

Musa Şeriatinde zekat böyle biliniyordu; ve oradaki zekat nizamı, İslam'ın zekat nizamından farklı idi. Çünkü sığır, koyun ve diğer hayvanlardan alınan vergi miktarı nisabın onda biri nisbetinde idi.²⁸⁵

M.A. Mannan, sanayide uygulanacak olan yüzde on nisbetindeki bir vergi nisbetini yüksek bulmaktadır.²⁸⁶

5-İslam Döneminde Zekat (Vergi):

İslam dönemindeki zekata gelince bu, devlet maliyesindeki temel kaynaklardan birisini meydana getiriyordu. Aynı zamanda zekat İslamda önemli vecibelerden birisidir. Hz. Peygamber'in Mekke'de ikametleri esnasında zekat ihtiyarı, kişinin kendi isteğine bağlı bir iş veya bir hayır ve ihsandan ibaret idi; ve bu hayır ve ihsanın belli bir nizamı ve özel bir kanunu da yoktu.²⁸⁷ Bunun sebebi ise Hz. Peygamber'e tabi olanların sayısı bu sırada az olmasıydı ve yine o ortamda vergilerin düzenlenmesini ihtiyaç gösteren zaruri bir durum da yoktu. Fakat Medine'de müslümanların durumları Mekke'dekine göre çok farklı idi. Müslümanların Mekke'den Medine'ye göç etmeleri, mallarını, yer ve yurtlarını bırakmaları, sayıları az olduktan sonra çoğalmaları, zayıflıktan sonra güçlü ve kuvvetli olmaları, Medine'de savunma, ordunun techizi ve müslümanların tesir ve yönetiminde kendilerini artık güçlü hissetmeleri, işte bütün bunlar kamu nafakasının (harcamalarının) artırılmasına şiddetle ihtiyaç göstermiştir. İşte bu suretle zekat vergisi sosyal şartların değişmesi ve müslümanların devlete kavuşması ile hemen hicretin ilk yıllarında düzenlenmişti. Mekke'de inmiş olan Müzzemmil Suresi'nde bir ayette "Namazı kılınız ve zekatı veriniz."²⁸⁸ buyurulmaktadır. Buna göre Elmalılı merhumun ifadesiyle zekat Mekke'de farz kılınmış, Medine'de ise kimden, nasıl ve ne kadar alınacak ve nerelere dağılacak gibi düzenlemeler emredilmiştir.²⁸⁹ Bundan dolayı bazı kaynaklarda zekatın müslümanlara Hicret'in ikinci senesi farz kılındığı kaydedilmektedir. Mesela Abdurrahman el-Ceziri eserinde "Zekat, Hicret'in ikinci senesinde farz kılındı." demektedir.²⁹⁰

Abdüllatif İvaz Bedevi, Fecr-ul İslam'a²⁹¹ dayanarak zekat vergisinin Allah'dan gelen vahiy ile farz kılınmış olsa da, İslam'ın ilk dönemlerinde kanuni bir gereklilik ve bir kurala bağlanmadığını ve bunun ancak Halife Hz. Ebu Bekir'in meşhur kendi zamanında meydana gelen ridde olayına (dinden dönme) şiddetli bir şekilde karşı çıkışından sonra gerçekleştiğini iddia etmektedir.²⁹² Halbuki zekat vergisinin bütün ahkâmı, Mevlana Şibli'nin de güzel bir

284 Bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, Hukukı İslamiyye, IV, 87-92.

285 Dairet-ül Maarif-il İslamiyye, IV, 1202; Şam baskısı V, 48.

286 M.A.Mannan, İslam Ekonomisi, Çev: Bahri Zengin, Özdemir Basımevi, İstanbul-1973, s. 409,410.

287 Ahmet Emin, Fecr-ul İslam, Matbaat-ü Lecnet-it Te'lif ve't Terceme, Kahire-1354 H. 1935, I, 280.

288 Müzzemmil 73/ 20.

289 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Matbaai Ebuuziyya, İstanbul-1935, VII, 5438-5439.

290 Abdurrahman el-Ceziri, Mezahib-ül Erbaa, Matbaat-ü Dar-ul Kitab-il Arabi, Mısır, T.Y., I, 590.

291 Ahmet Emin, Fecr-ul İslam, I, 284.

292 Abdüllatif İvaz Bedevi, a.g.e., s. 24.

şekilde ifade ettiği gibi, Hz. Peygamber'in hayatında ikmal edilmiştir.²⁹³

Onların yorumu şöyle: Hz. Peygamber'in vefatından sonra bir çok arap kabileleri, bilerek veya bilmiyerek zekatın Hz. Muhammed'in kendi şahsı ile ilgili bir vergi olduğunu sanarak O'nun vefatından sonra zekat vermekten imtina ettiler. Hz. Ebu Bekir de zekat vermeyenlerle savaşaacağını bildirdi ve kendi hükmüne boyun eğmeleri gerektiğini söyledi. Onlar da Hz. Peygamber'e verdikleri vergiyi vermeyi kabul ettiler.²⁹⁴

İşte bunun için mükelleflerin ödevlerinin sınırları en görünür biçimde çizildi, zekatın her yıl verilmesi gerekli olan kanuni bir vergi olduğu kararlaştırıldı ve daha sonra İkinci Halife Hz. Ömer'in İslam Devletinin hazinesini kurduğu zaman aynen muhafaza edeceği kaide ve kurallar tanzim edildi.²⁹⁵

Bedevi, netice olarak şunu söyleyebiliriz diyerek kendi kanaatını bildiriyor: Bu mali kaynağın veya bu verginin (zekatın) üzerindeki kapalılığı, gizlilik ve belirsizliği Hz. Ebu Bekir kaldırdı ve onu İslam binasının önemli bir temel taşı haline getirdi.²⁹⁶

Bize göre bu iddia yanlıştır. Çünkü daha önce de ifade ettiğimiz gibi, zekat vermek, Hz. Peygamber'in hadisiyle başka bir deyişle Cibril hadisiyle İslam dininin beş temel esasından biri olduğu kesinlik kazanmıştı.²⁹⁷ İslam'da Devlet Bütçesi üzerine bir doktora çalışması yapan Celal Yeniçeri eserinde aynen şunları söylemekte dir: "Pek çok kaynakta beytülmalin Hz. Ömer zamanında ortaya çıktığı kaydedilir. Rasülullah zamanındaki tatbikata ve bir kısım hadislere bakacak olursak beytülmalin Hz. Peygamber tarafından ihdas edildiğini açıkça görürüz. Hz. Ömer'in yaptığı şey ise beytümali geniş bir teşkilata kavuşturmak olmuştur."²⁹⁸ Bu görüşe biz de katılmaktayız; çünkü beytümali bir depo gibi yer olarak düşünmemek gerekir. Çünkü Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir zamanlarında bu mali işleri yürütme görevi şahısların üzerinde bulunuyordu. Bu sebeple Kettani, Hz. Ömer'in Hz Ebu Bekir zamanında beytümale bakmakla görevli olduğunu kaydetmektedir.²⁹⁹

Netice olarak zekatın kimden, ne kadar ve nasıl alınacağı ve nerelere dağılacağı hususu Hz. Peygamber zamanında hiç bir şüpheye yer kalmıyacak bir şekilde açıklığa kavuşturulmuştu. Hz. Ebu Bekir zamanındaki olay ise devlete zekat-vergi vermek istemeyenlerin bu konuda isyan etme olayıdır. O zaman Ebu Bekir'in söylediği şu söz de bizim görüşümüzü desteklemektedir: "Allah'a yemin olsun ki, Peygamber'e verdikleri bir keçi yavrusunu, başka bir rivayette ise bir deve yularını³⁰⁰ bana verinceye kadar onlarla savaşırım."³⁰¹

6-Zekat-Vergi Mükellefi:

İslam hukuku açısından vergi mükellefi olmak için bir takım şartlar ileri sürülmüştür. Kasani bunlar arasında insanla ilgili ve mal ile ilgili olmak üzere iki kısım şartlar saymıştır. Hanefilere göre zekatın farz olması için insanla ilgili olan şartlar şunlardır: Müslüman olmak, bilgi sahibi olmak, baliğ olmak, akıllı olmak, hür olmak ve borçlu olmamak.³⁰²

İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı adıyla bir doktora tezi hazırlayan Salih Tuğ, bu çalışmasında vergi mükellefi hakkında şu bilgileri vermektedir: İslam'ın en eski ve en çok

293 Mevlana Şibli, Asr-ı Saadet, Çev: Ömer Rıza Doğrul, Eser Matbaacılık, İstanbul-1974, IV, 360.

294 Bkz. Celal Yeniçeri, İslam'da Devlet Bütçesi, Fatih Gençlik Vakfı Matbaa İşletmesi, İstanbul-1984, s. 62.

295 Abdüllatif İvaz Bedevi, a.g.e. s, 24.

296 Abdüllatif İvaz Bedevi, a.g.e. s, 24.

297 Bkz. Müslim, İman, I; Buhari, Zekat, I; Ebu Davud, Zekat, I.

298 Celal Yeniçeri, İslamda Devlet Bütçesi, s. 46.

299 el-Hasan el-İdrisi el- Kettani, et-Teratib-ül İdariyye, Rabat-1346 H., I, 225.

300 Bkz. Muhammed Ebu Zehra, et-Tekafül-ül İctimai Fi'l İslam, ed-Dar-ul Kavmiyye, Kahire-1384 H.-1964, s. 80.

301 Bkz. Kasani, Bedayi, II, 31.

302 Kasani, Bedayi', II, 4-5.

malzemeye sahip, sahih bir kaynağı bulunması dolayısıyla Kur'an'a bakacak olursak, vergi mükellefleri konusunda esaslı izlerle karşılaşırız. Mekke'de nazil olan ilk ayetlerde tek ve semavi bir Allah'a inanmanın sonucu bütün insanlara yöneltilen bu mükellefiyet, "Muhakkak ki Allah, adaleti, ihsanı ve akrabalara yardım etmeyi emreder."³⁰³ ayetinden de anlaşıldığı gibi, *Allah'ın emrettiği* bir vecibe manasında konulmuştur. Allah'ı bir Rabb olarak benimsemiş mümin, bu vecibeyi-görevi bir kul ('abd) sıfatıyla yerine getirmeye kendini mecbur hissedecektir.³⁰⁴

İnanmayanların aynı şekilde mallarından bir kısmını bu yollarda sarfetmeleri ise, ayette gösterildiği gibi³⁰⁵ Allah indinde aynı kabule mazhar olmamakta, inanmayanların mallarından bir kısmını toplum için vermeleri, bir zekat-vergi mükellefiyeti karşılığı ve manası olarak kabul edilmemektedir.³⁰⁶

Müslümanlar Medine'ye hicret ettikten sonra ilk defa zekat emrini getiren şu ayette, müslümanların namaz kılmalarını ve zekat vermelerini emretmektedir: "Namazı kılınız, zekatı veriniz ve rüku edenlerle birlikte rüku ediniz."³⁰⁷ Yine Bakara Suresi'nin başka ayetlerinde³⁰⁸ de aynı şekilde müslümanlardan, diğer dini görevlerin yanında zekatı da ifa etmeleri istenmekte, bunun iman ve inanmanın bir gereği olduğu bildirilmektedir.

İslam hukukunda zekat mükellefiyeti bakımından kadınla erkek arasında bir ayırım yapılmamakta, kadınların da Allah ve Rasülüne itaat etmeleri, namaz kılmaları ve zekat vermeleri emredilmektedir. Mesela şu ayette bu husus açıkça görülmektedir: "Ey Peygamber hanımları!..namazı kılınız, zekatı veriniz, Allah ve Rasülüne itaat ediniz."³⁰⁹

Bizzat Hz. Peygamber'in kadınların zekat vermesi lazım geldiği hususundaki sözlerini de Ebu Davud ile Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam bize nakletmektedirler: "Amr b. Şüayb, babası ve dedesinden şu olayı işittiğini söyledi: Yanında kızı bulunan Yemen'li bir kadın, elinde iki altın bilezik olduğu halde, Rasülullah'ın huzuruna çıkageldi. Hz. Peygamber, "Bunların zekatını veriyor musun ?" diye sordu. Kadın, "hayır", dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Bu iki bilezikten dolayı Allah'ın seni iki ateşten bilezikle cezalandırmasını ister misin?" dedi.³¹⁰

Netice olarak zekat, kadın olsun erkek olsun, akıl, baliğ ve hür olan zengin müslüman vatandaşların devlete vermekle yükümlü oldukları bir vergidir, diyebiliriz.

7-Zekat Vergisinin Sebebi:

Zekat konusunun başından buraya kadar dikkat edilirse zekatın İslam Devletinin bir vergisi olduğu anlaşılacaktır. Zekatın vergi olup olmadığını daha sonra elealacağız; ancak burada zekat niçin verilir, zekat vergisinin sebebi nedir, bu konu üzerinde durmak istiyoruz.

Burada hemen ifade edilmesi gereken husus şudur: Verginin sebebi, milk ve mülk anlayışına yani malların ve insanların yönetimi felsefesine dayanır. Daha genel bir deyimle bir toplumun vergi uygulaması, o toplumun vergi teori ve felsefesine dayanır. Vergi felsefesi de devlet felsefesi, dünya görüşü, insan ve eşyaya bakışa dayanır.

Bilindiği gibi bugünkü vergi anlayışında *iktidar teorisi* ve *faydalanma teorisi* olmak

303 Nahil 16/ 90.

304 Bkz. Enbiya 21/ 73; Rum 30/ 38; Mearic 70/ 24-25.

305 Enfal 8/ 36.

306 SalihTuğ, İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara-1963, s. 51.

307 Bakara 2/ 43.

308 Bkz. Bakara 2/ 83, 110, 177.

309 Ahzab 33/ 32-33.

310 Ebu Davud, Zekat, 4, No: 1563; Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam, Kitab-ül Emval, s. 600, No: 1260.

üzere iki türlü görüş bulunmaktadır.³¹¹ Faydalanma teorisi, devletin getirdiği hizmetlere karşı vatandaşların bir katkıda bulunması şeklinde özetlenebilir. Buna göre devlet bir ticari şirket gibi hizmetlerini bir bedel karşılığı yapmaktadır ki, bu İslam esaslarına ters düşmektedir. Devlet, ne bir dernek ve ne de ticari bir şirkettir. Tam tersine devlet, bir aile gibi tabii bir uzviyettir. Onun için İslam kültüründeki ilgili deliller, metinler ve eserler incelendiği zaman devletin para ile hizmet eden bir kurum olmadığı görülür. Kaynaklarda kamu görevlerinden ve devlet başkanlığından *velayet* diye bahsedilmektedir.³¹² Kendisine veliyyülemr, halife ve emirulmüminin gibi unvanlar verilen devlet başkanı ise, kamu üzerinde velayeti bulunan bir şahsiyettir.³¹³ Hadislerde devlet başkanı, kendisi ile korunulan bir kalkan ve idare ettiklerinden sorumlu olan bir yöneten (çoban) olarak tavsif edilmektedir.³¹⁴ Hz. Peygamber de konuya delil olabilecek şu hadislerini ifade etmiştir: "Velisi olmayanın velisi benim."³¹⁵

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, İslam'da devlet, bir veli olduğu için hizmetlerini karşılıksız yapar. Bu sebeple müslüman vatandaşlar, vergiyi devletten faydalandıkları için değil, az sonra açıklıyacağımız gibi, iktidara ve iktisadi güce sahip oldukları için verirler. Tabii ki bu anlayış, iktisadi güce sahip olmayan fakir vatandaşlardan da vergi alındığı için dolaylı vergilerin, ve birinci, ikinci ve üçüncü mevki (mesela tren ve uçak yolculuğu) gibi, lüks ve farklılık vergilerinin haksızlığını ortaya koymaktadır.

Serahsi ve Kasani başta olmak üzere bütün İslam hukukçuları, zekatın nisaba sahip olan mal-mülk sahibi müslümanlara gerekli olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.³¹⁶ Kasani ile Serahsi hemen hemen aynı ifadelerle görüşlerini şöyle açıklıyorlar: Zekatın farz olmasının sebebi, şeriatın sebep olaraktayin ettiği maldır. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de "Ey Muhammed! Onların mallarından bir vergi al"³¹⁷ buyurulmaktadır. Çünkü burada farz olan görev mala izafe edilmiştir. Zaten vecibeler, sebeplere izafe edilir. Mesela öğle namazı (salat-üz Zuhri) ve ramazan orucu (savm-üş Şehri) dediğimiz zaman namazın farz olmasına sebep öğle vaktinin gelmesi, orucun farz olmasının sebebi de ramazan ayının gelmesidir.³¹⁸ Bürhanüddin el-Merğınani de zekatın sebebini nami-üretken olan maldır, diye açıklamaktadır.³¹⁹

Peygamber'imizin Muaz b. Cebel'i Yemen'e vali olarak gönderdiği zaman ona vergileri, mal-mülk sahibi zenginlerinden al, fakirlerine ver diye talimat verdiği zaman³²⁰ verginin nami (üretken) olan maldan veya üretimden alınacağı hususu ortaya çıkmış oluyordu.

İslam hukukçuları böylece sadece verginin, üretim den ve üreyen mallardan (nami mal) alınmasını açıklamakla kalmıyor, aynı zamanda onlar, tüketim mallarından yani tüketimden verginin alınmıyacağını da söylüyorlardı. İslam hukukçularının bu husustaki ifadeleri aynen şöyledir: "Oturulan evlerde, giyilen elbiselerde, kullanılan ev eşyalarında, binek hayvanlarında ve kullanılan silahlarda zekat vergisi mezheblerin ittifakıyla yoktur. Çünkü bu mallar, kişilerin asli ihtiyaçlarıyla ilgili olduğu gibi, aynı zamanda nami-üretken değildirler."³²¹

311 Bkz. Osman Eskicioğlu, Modern Vergi Anlayışı ve Zekat, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası, İzmir-1989, s. 225-250.

312 Maverdi, Ahkam-üs Sultaniyye, s. 55, 65, 77; Ebu Yala el-Ferra, Ahkam-üs Sultaniyye, Matbaat-ü Mustafa el-Babi el-Halebi, Mısır-1966, s. 28-30; Ahmed İbn Abdülhalim İbn Teymiyye, el-Hisbe Fi'l İslam, Selefîyye Matbaası, Kahire-1387, s. 6-8; es-Siyaset-üş Şer'iyye, Matbaat-ül Müsenna, Bağdad-T.Y., s. 10-15.

313 Bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e. VIII, 249.

314 Ebu'l Huseyn b. el-Haccac Müslim, Sahih-u Müslim, Mısır-1374/1955, İmare, 20,43.

315 Ahmed İbn Hanbel, Müsned, Beyrut-1389/1969, IV, 133.

316 Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd el-Kurtubi, Bidayet-ül Müctehid ve Nihayet-ül Muktesid, Mektebet-ü ve Matbaat-ü Mustafa el-Babi el-Halebi, Mısır-1379/1969, I, 245.

317 Tevbe 9/ 103.

318 Bkz. Serahsi, Mebsut, II, 149; Kasani, Bedayi', II, 4.

319 Bürhanüddin el-Merğınani, el-Hidaye, Matbaat-ü Mustafa el-Babi el-Halebi, Mısır-1936, I, 69.

320 Ebu İsa Muhamme b. İsa, Sünen-üt Tirmizi, Mısır-1356/1937, Zekat, 6.

321 Merginani, Hidaye, I, 68; Ömer Nasuhi Bilmen, Hukuk-ı İslamiyye, IV, 87; Abdurrahman el-Ceziri Kitab-ül Fıkh Ala'l Mezahib-ül Erbaa, Matabi-u Dar-ul Kitab-il Arabi, Mısır-T.Y., I, 595.

Netice olarak İslam hukukuna göre vergiler üretimden ve üreyen mallardan alınır; tüketimden, tüketim mallarından ve tüketmekten vergi alınmaz, diyebiliriz.

8- Zekat İbadet midir Vergi midir?

Zekatın bir ibadet olup olmadığı, İslam hukukçuları arasında tartışmalı bir konudur. Bazıları zekat ibadettir derken, diğerleri ise ibadet değil, mali bir borçtur, demişlerdir. İbn Rüşd, eserinde mezheplerin çocuk ve delinin malına zekat düşer mi yoksa düşmez mi diye ihtilaf etmelerinin sebebini, zekatın bir ibadet mi yoksa mali bir hak mı olduğu hususunda ihtilaf etmelerine bağlamaktadır.³²² Bilindiği gibi Şafii, Maliki ve Hanbeli'ye göre çocuk ve deliye zekat görevi düşerken, hanefilere göre düşmez. Çünkü Hanefi mezhebine göre zekat vermek sırf ibadettir. Çocuk ile deli ise ibadete ehil ve muhatap değildir. Onun için bunların velilerinden Allah'ın hakkı olması nedeniyle zekat vermeleri istenmez. Halbuki nafaka ve borçlar gibi olan şeyleri, insan hakkı olmaları nedeniyle ödemeleri gerekir. Öşür ve fitır sadakası da aynı kul hakkı olup meünet-yükümlülük manası taşıdıkları için ödenmesi lazım gelen borçlardandır. Bu öşür ve fitır sadakasında ibadet manası ise ikinci derecede tali bir husustur. Hanefilerin zekatın ibadet olması yönündeki düşünce tarzları böyledir.³²³

Şafii ve diğerlerinin görüşü ise zekatın mali bir borç olmasıdır. Böylece zekat, diğer mali yükümlülükler gibi sayılmaktadır. Mesela eşlerin nafakası böyledir. Bu suretle zekat, aynı öşür ve harac gibi olmaktadır.³²⁴

Kasani, zekat vermek için müslüman olma şartını anlatırken, "Biz hanefilere göre zekat, ahiret ahkamı hakkı için kafirlere farz olmaz. Çünkü zekat, bir ibadettir. Kafirler ise, ibadet olan şeriatlere (kanunlara) muhatap değildirler. Şafiilere muhalif olarak bizim arkadaşlarımızın doğru görüşleri bunlardan ibarettir. Bu meseleler, fıkıh usulü konularına girer."³²⁵

İslam hukukçularının fıkıh usulünde hak tasnifleri ne geçmeden önce hak kavramı üzerinde biraz durmak istiyoruz. Ömer Nasuhi Bilmenin de belirttiği gibi hak kelimesi birçok manalara gelir.³²⁶ Dini, ilmi, ictimai, idari, siyasi, iktisadi, psikolojik, felsefik ve fiziki açıdan hak kelimesinin çeşitli manaları vardır. Ancak biz burada hukuk açısından *hak* üzerinde durmak istiyoruz.

Hukuk açısından hak, ancak vazife ile anlaşılabilen bir kavramdır. Vazife olmadan hak olmayacağı gibi hak olmadan da vazife olmaz. Zira her vazifenin karşılığında bir hak vardır.³²⁷ Bunun için atalarımız emeksiz yemek olmaz demişlerdir. Emek vermiş isen yemeye hakkın vardır. Şu halde hak, diğer yüzünde vazife bulunan iki cepheli bir kavramın beri yüzünü ifade etmektedir. Burada parayı örnek olarak verebiliriz. Bilindiği gibi paranın biri yazı, diğeri ise tuğra olmak üzere iki yüzü bulunmaktadır. İşte hak da böyledir. Eğer her hangi bir konuda hak sahibi olanlar varsa bu hakkı yerine getirecek görevlilerin de bulunması zaruridir. Eğer hak sahipleri var, fakat vazife sahipleri yoksa bu hak hukuk açısından bir hak olmaktan çıkar ve hiç bir şey ifade etmez.

Bu hak kelimesini hukuki açıdan daha iyi anlamak istersek alacak kelimesiyle daha güzel açıklayabiliriz. Alacak, yalnız başına hiçbir şey ifade etmez. Alacak borca muhtaç olan bir kavramdır. Çünkü borçlu yoksa alacaklı hiçbir şey elde edemez. Şu halde alacak ile borç aynı şeyi ifade ediyor; fakat aynı zamanda bunlar farklı şeyler gibi gözükmektedir. Meseleyi farklı taraflardan ve farklı açılardan bakarsak, farklı bir sonuca varacağımız kaçınılmazdır. Konu şu örnekle daha açık ve net bir şekilde anlaşılır kanaatındayım. Mesela Ahmed'in

322 İbn Rüşd, Bidayet-ül Müctehid, I, 245.

323 Merğınani, Hidaye, I, 68; Kasani, Bedayi', II, 4; Abdurrahman el-Ceziri, a.g.e. I, 591.

324 Merğınani, a.g.e. I, 68.

325 Kasani, Bedayi', II, 4.

326 Ömer Nasuhi Bilmen, Hukuk-ı İslamiyye, I, 12.

327 Mamut Ebussuud, İslami İktisadın Esasları, Çev: Ali Özek, Fatih Matbaası, İstanbul-1969, s. 107.

Mehmed'e bir milyon lira borcu vardır. Ahmet açısından bakarsanız bu bir borçtur. Aynı şeye (borca) başka açıdan ve diğer taraftan baktığınız zaman bu aynı zamanda bir alacaktır. Yani meseleye Mehmet tarafından baktığınız zaman bunun bir alacak olduğu görülür. O nedenle bu hükmü Mehmed'in Ahmed'den bir milyon lira alacağı vardır, şeklinde de söylemek mümkündür. Öyleyse alacak aynı zamanda bir borçtur; borç ise aynı zamanda bir alacaktır. Çünkü burada iki taraf bulunduğu için alacak ile borç onlara göre bir değer kazanmaktadır. Şu halde hukuk iki yönlü, iki yanlı ve tarafları bulunan veya çok yönlü ve çok yanlı ve tarafları bulunan, hareket ve davranış biçimleridir, diyebiliriz. Bütün bu açıklamalar neticesinde hakkı şöyle tarif edebiliriz: Hak, bir kişinin karşı taraftan şu veya bu şekilde davranmasını isteme yetki ve salahiyetine sahip olmasıdır. Mesela örnekteki Mehmet, Ahmet'ten getirip kendisine bir milyon lira vermesini isteme, yani böyle bir davranışta bulunmasını talep etme yetkisine sahiptir.

Bu uzun açıklamadan sonra İslam hukuk usulcülerinin hak tasniflerine geçebiliriz. İslam hukukçuları hakları dört kısma ayırmaktadırlar:

1- Sırf Allah'a ait olan haklar. (Mesela iman etmek, namaz kılmak, oruç tutmak ve hacca gitmek gibi)

2- Sırf fertlere ait olan haklar. (Mesela mülkiyet hakkı gibi. Bu sebeple başkasının malına dokunmak haramdır; telef edildiği takdirde tazmin edilmesi gerekir.)

3- Allah ile insanlar arasında müşterek olup Allah'a ait olması ağır basan haklar. (Mesela iftira cezası gibi.)

4- Allah ile insanlar arasında müşterek olup insanlara ait olması ağır basan haklar. (Mesela kısas cezası gibi.)³²⁸

Burada sırf Allah hakkı olarak isimlendirilen haklar, insanlar tarafından mükellefiyet olan farz ibadetlerdir ve vazifelerdir. Hanefiler zekatı bu katagoride mütalaa etmektedirler. Halbuki zekat, İslam devletinin vergisi olduğu için, aynı zamanda kamu hakları ile de ilgilidir. O yüzden zekata sırf Allah hakkı demek biraz zorlama olur. Bu açıdan zekatın yüzde yüz namaza benzediği söylenemez. Belki zekatı Allah ile insanlar arasında müste rek olup insanlara ait olması ağır basan haklar arasında düşünmek daha doğrudur, diyebiliriz. Şu halde zekatın bir ibadet yönü bulunmakla beraber, kamu ile ilgisi dolayısıyla daha çok insanların haklarıdır, diye bir neticeye varmak istiyoruz.

Zekatın bir ibadet olup olmadığını böylece tartıştıktan sonra sıra şimdi onun vergi olup olmaması konusuna geldi. Bilindiği gibi Batı dünyasında ekonomi kelimesi kültür dünyasına XVII. yüzyılda ortaya çıkmış bir tabirdir. İslam ekonomisi ifadesi ise Sabahaddin Zaim'in tesbitine göre, XX. asrın 2. çeyreğinde Hindistan yarımadasında doğmuştur. Hintli müslüman alimler hem Batı kültürüne ve İngilizceye vakıf oldukları, hem de İslam kültürüyle yetişip Arapça ve Farsça bildikleri için, müslüman toplumların karşılaştığı sosyo-ekonomik meseleler karşısında, İslam'ın iktisadi görüşlerini klasik fıkıh kalıpları dışına çıkararak, modern iktisadi kavram ve müesseseler açısından izah etmeye çalışmışlardır.³²⁹

O günden bu güne kadar İslam ekonomisi üzerine çalışan alimler zekatın vergi olup olmadığı konusunda da tartışmışlar ve görüşlerini açıklamışlardır. Bunlar arasında zekat vergidir, diyenler olduğu gibi, vergi değildir, diyenler de vardır. Zekatı, vergi kelimesiyle ifade eden İslam alimlerinin başında Ömer Nasuhi Bilmen³³⁰ olmak üzere adları şunlardır:

328 Bkz. Molla Hüsrev, Mir'at-ül Usul, Amire Matbaası, İstanbul-1307/1890, s. 313; Ömer Nasuhi Bilmen, Hukuk-ı İslamiyye, I, 225; Muhammed Ebu Zehra, İslam Hukuku Metodolojisi, s. 313-314.

329 Sabahaddin Zaim, İslam-İnsan Ekonomi, Nesil Matbaacılık, İstanbul-1992, s. 11.

330 Ömer Nasuhi Bilmen, Hukuk-ı İslamiyye, IV, 72-97.

Muhammed Hamidullah,³³¹ Seyyid Kutub,³³² Menna Kattan,³³³ Muhammed Fazlur Rahman Ansari,³³⁴ Muhammed Kutub,³³⁵ Selim A. Siddiki,³³⁶ Mahmud Ahmed,³³⁷ ve M. A. Mannan.³³⁸ Bunlar arasında zekatı vergi ile o kadar eşit sayanlar vardır ki, zekat kelimesini, İngilizce vergi karşılığı olan *tax* kelimesiyle çevirmektedirler. Mesela bu konuda Pakistan'lı alim Prof.Dr. Mahmud Ahmed, yazdığı İslam İktisadı adlı eserinde aynen şöyle demektedir: "Kelime olarak zekat temizleme manasını ifade eder. Teknik olarak, sosyal adaleti temin maksadıyla zengine yüklenen bir vergi (tax)dir."³³⁹

Zekatın vergiden çok farklı bir şey olduğunu söyleyenler de vardır. Sabahaddin Zaim, Muhammed Necatullah Siddiki ve Mustafa Rafii bunlar arasındadır. Zaim, "Zekat dini bir vecibe, mali bir ibadettir. Vergi, devlet gelirlerine iktisadi ve mali vatandaşlık katkısıdır." derken,³⁴⁰ Siddiki de, "Zekat sadaka değildir. Yoksulların zenginlerin servetinde olan hakkıdır. Aynı zamanda hükü-metin harcamalarını karşılamak için konan vergilerden çok farklı bir şeydir." demektedir. Mustafa Rafii ise zekatın niçin bu adı aldığını sorarak, onun vergiden daha şumüllü bir isim olduğunu ileri sürerek şöyle söylemektedir: "Zekata niçin zekat dendi de, vergi (daribe) denmedi? Acaba manevi yönden zekatla vergi arasında herhangi bir fark var mıdır?"

İslam, kendisinin ruhani yönünü ve mali düzenin ahlâki olduğunu bizzat zekat kelimesiyle ortaya koymaktadır. Zira zekat kelimesi, yeni mali terimlerden vergi ve benzerinden daha şumüllü bir isimdir. Çünkü zekat, elde kalan malın tezkiyesi (paklanması) manasını belirtir. Yani sanki stok edilen veya kalan malda manevi bir pislik varmış da, bunu ancak zekat temizlermiş."³⁴¹

Ahmet Şelebi ise meseleyi zekat ve verginin işlevleri bakımından ele almaktadır. Bu bakış açısıyla zekat, fakirlerin zenginlerin mallarında bulunan hakkı olduğuna göre, bir toplumda fakirlerin ihtiyaçları hükümetin vergileri ile temin edildiği takdirde zekatın fonksiyonu yerine gelmiş demektir. Eğer vergilerle fakirlerin azından bir kısım fakirlerin zaruri ve asli ihtiyaçları giderilmemiş olursa, zekatın görevi ifa edilmemiş olur. Böylece bu fakirlerin zenginlerin malları üzerindeki hakları devam eder ve müslüman zenginler de zekat sorumluluğundan kurtulmuş olmazlar.³⁴² Bu düşünceye göre zekat yerine vergi alan bir İslam Devleti, bu vergilerle zekatın toplumdaki işlevlerini üstlenmiş olursa zekat vecibeleri yerine gelmiş demektir. Eğer bu konuda açıklar varsa o takdirde zekat vecibesi ifa edilmemiş olur ki, böylece müslümanlar günah kazanmış olurlar. Burada göze çarpan husus, zekatın toplumsal bir olay olarak değerlendirilmesidir.

Biz burada şöyle bir neticeye varmak istiyoruz: Zekat, İslam devletinin bir vergisidir, iradeli bir davranış olması bakımından genel manada bir ibadet yönü de bulunmaktadır. Ancak namaz gibi bir ibadet değildir. Namaz, doğrudan doğruya Allah için, onun huzurunda ve araya hiç bir vasıta girmeden yapılmış olan hareket ve davranışlardır. O nedenle namaz ile zekat arasında fark vardır.

331 Muhammed Hamidullah, İslama Giriş, Çev: Kemal Kuşcu, İrfan Matbaası, İstanbul-1973, s. 111-114, İslam Peygamberi, II, 740, Modern İktisat ve İslam, Çev: Salih Tuğ-Yusuf Ziya Kavakçı, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul-1969, s. 16-17, 49.

332 Seyyid Kutub, İslamda Sosyal Adalet, Çev: Yaşar Tunagür-M. Adnan Mansur, Çağaloğlu Yayınevi, İstanbul-1968, s. 133.

333 Menna' el-Kattan, İslamda Mülkiyet Nizamı, Çev: Mustafa Varlı, Türkiye Basımevi, İstanbul-1967, s. 59-60.

334 Muhammed Fazl-ur Rahman Ansari, Komünizme Karşı İslam, Çev: Kemal Kuşcu, Sönmez Neşriyat ve Matbaacılık, İstanbul-T.Y. s. 18.

335 Muhammed Kutub, İslam'ın Etrafındaki Şüpheler, Çev: Ali Özek, Nuruosmaniye Matbaası, İstanbul-1965, s. 114,188.

336 Selim A. Siddiki, İslam Devletinde Mali Yapı, s. 19, 38.

337 Mahmud Ahmed, İslam İktisadı, Çev: Yusuf Ziya Kavakçı, Fatih Gençlik Vakfı Matbaa İşletmesi, İstanbul-1975, s.127, 152.

338 M. A. Mannan, İslam Ekonomisi, Çev: Bahri Zengin, Özdemir Basımevi, İstanbul-1973, s.386-388, 401.

339 Mahmud Ahmed, a.g.e., s. 127.

340 Sabahaddin Zaim, İslam-İnsan Ekonomi, s. 93.

341 Mustafa Rafii, İslamda Sosyal Düzen, Çev: Ahsen Batur, Özdemir Basımevi, İstanbul-1975, s. 149.

342 Ahmet Şelebi, es-Siyaset ve'l İktisat Fi't Tefkir-il İslami, Matbaatü Lecnet-it Telif ve't Terceme ve'n Neşr, Kahire-1964, s. 224, 225.

Buraya kadar anlattığımız vergi çeşitleri, normal ve mutad olan vergilerdir. Bundan başka İslam hukukunda arızı ve geçici vergiler de vardır. Bu vergiler, ganimet, fey ve enfal gibi savaşla alakalı olan vergilerdir. Şimdi bunları açıklamaya çalışalım. Fakat bunlar her zaman periyodik bir şekilde alınan vergiler olmadığı için üzerlerinde uzun uzun durmuyacağız.

e) Ganimet:

Ganimet sözlük olarak, bir şeyi zorluk çekmeden ele geçirmek demektir.³⁴³ İslam hukuk tabiri olarak ise ganimet, kitabımızın yazarı Yahya b. Adem'in ifadesiyle, müslümanların savaşta galip gelerek zorla elde etmiş oldukları mala denir.³⁴⁴ Ganimetin tarihi, savaşın tarihi kadar eskidir. Çünkü ganimet savaşın bir neticesi ve meyvesidir.³⁴⁵

Bir savaş neticesinde gayr-i müslimlerden elde edilen ganimet malları, menkul mallar ve gayr-i menkul mallar olmak üzere iki kısma ayrılır. Gayr-i menkul ganimet malları, harbilerin elinden alınan arazilerden ibarettir. Harac vergisini anlatırken geçtiği üzere ve Mergımani'nin de ifade ettiği gibi, bir ülke fethedildiği zaman ya Hz. Peygamber'in Hayber'i yaptığı gibi müslümanlar arasında taksim eder, ya da gayri müslim halkın topraklarını kendi ellerinde bırakır ve bu topraklar üzerine harac vergisi koyar.³⁴⁶

Menkul ganimet malları ise her türlü eşyadan, paralar ile mücevherlerden ve diğer menkul mallardan meydana gelir. Bu kısım ganimet mallarının beşte biri beytülmale, diğer geriye kalan beşte dördü ise bu malların kazanılmasına sebep olan mücahid askerler arasında taksim edilir.³⁴⁷

Kur'an-ı Kerim'de ganimet mallarının dağılımını yapan ayette pay sahipleri şöyle açıklanmaktadır: "Biliniz ki: Ganimet olarak aldığınız her hangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Rasülüne, O'nun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir."³⁴⁸

Ganimet ve fey mallarının dağılımı böylece Allah (c.c.) tarafından yapılmakta, bunların hak sahipleri Kur'an-ı Kerim'de bildirilmektedir. Bu ayette zikredilen altı sınıf aynı zamanda feyde pay sahibi olan kimselerdir. Çünkü fey ayetinde de şöyle buyurulmaktadır: "Allah'ın Peygamber'ine memleketler ahalisinden verdiği fey, Allah için, Peygamber için, akraba, yetimler, yoksullar ve yolcular içindir. Ta ki, o mal, sizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet olmasın."³⁴⁹

Aslında bu ayette ekonomik yönden ve gelir dağılımı açısından önemli bir husus açıklanmaktadır. Böylece bu malların bu şekilde çeşitli sınıflar arasında dağılmasıyla sadece zenginler arasında dolaşan bir servet haline gelmesi engellenmektedir. Ahmet Şelebi'ye göre bu suretle gelirin sadece birkaç kişinin veya mutlu bir azınlığın ya da aristokrat bir sınıfın elinde bulunmasına karşı çıkılmakta ve aşırı sermaye birikimleri önlenmektedir.³⁵⁰

1-Ganimetin Taksimi ilahidir:

Burada önemli gördüğümüz hususlardan birisi de zekat, ganimet ve fey gelirlerinin taksimlerinin ilahi (tevkîfî) olduğunu söylemektir. Yani bunları Hz. Peygamber kendiliğinden yapmış değil, bilakis bu konuda O, Allah tarafından verilen emirleri uygulamaya koymuştur. Buna rağmen bazı münafıklar, bunu Hz. Peygamber'e izafe ederek dedi-kodularda bulunmuşlardır. "Münafıklardan bir kısmı, sadakaların taksimi hakkında senin arkandan

343 Vehbe Zuhayli, İslam Fıkı Ansiklopedisi, çev:Beşir Eryarsoy, Feza Yayıncılık, İstanbul-1994, VIII, 215.

344 Yahya b. Adem, Kitabü'l-Harac, el-Matbaat-üs Selefîyye, ikinci baskı 1384, s.18.

345 Abdüllatif İvaz Bedevi, a.g.e., s. 29.

346 Mergımani, Hidaye, II, 105.

347 Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e.IV, 104.

348 Enfal 8/ 41.

349 Haşr 59/ 7.

350 Ahmet Şelebi, a.g.e. s. 182, 193, 200.

konuşuyorlar. Çünkü ondan kendilerine verilmişse memnun olurlar, verilmemişse derhal kızarlar."³⁵¹ buyurulan ayette münafıkların sadakaların, vergilerin dağılması konusunda Hz. Peygamber'i (s.a.), haksız davranmakla itham edip tarizde buldukları anlatılmaktadır.³⁵² Münafıklar, Hz. Peygamber'in sadakalardan kendilerine de vermelerini istediler. Halbuki Hz. Peygamber'in bu sadaka mallarından onlara vermesi caiz değildi; çünkü onlar, zekat ehli değillerdi.³⁵³ Bunun üzerine, kendi akrabalarını kayırıyor, malları, sevdiği kimselere ayırıyor, kendi arzusuna göre tercih yapıyor şeklinde Hz. Peygamber'in aleyhinde tan etmeye başladılar.³⁵⁴ Böylece bu münafıkların Hz. Peygamber'in aleyhinde konuştukları ve "Muhammed elde edilen savaş gelirlerini, ganimetleri dağıtmayıp kendisine ayırdı", dedikleri ve dedi-kodu yaptıkları zaman şu ayet gelmiştir.³⁵⁵

"Bir Peygamber için ganimet malına hiyanet etmek olur şey değildir. Kim böyle hainlik ederse, kıyamet günü, aşırıldığı malı boynunda taşıyarak getirir. Sonra da herkese kazandığı iyilik veya kötülüğün karşılığı ödenir; ve hiç birine zulmedilmez."³⁵⁶

Burada özel olarak Hz. Peygamber'in zikredilmesi önemlidir. Alusi, bu konuda şöyle der: "Ganimet işlerini ayarlayan Peygamber olduğu halde O'na bu konuda bir değişiklik yapma salahiyeti verilmemiştir. Bu hak, Hz. Peygamber'den başka imam veya emire (devlet başkanı veya valiye) nasıl tanınabilir."³⁵⁷

Başkanın, valinin ve vergi memurunun, herhangi bir kimseyi vergi vermekten muaf tutmaya hakkı olmadığı gibi,³⁵⁸ kendi yakınlarını kayırmaya, Ahmed'in hakkını Mehmed'e vermeye de hakları yoktur. Hz. Peygamber, böyle yapmış ta değildir. Münafıklar, kendilerine daha çok, belki başkalarının payları da kendilerine verilsin isterler. Çok verildiğinde sevinirler, az pay düştüğü zaman ise kızarlar.³⁵⁹

Hz. Muhammed'in bu konu ile ilgili hadisleri de vardır. "Meks yapan (vergi nisbetini yükselten veya düşüren)³⁶⁰ Cennet'e giremez.", "Meks yapan Cehennem'dedir.", "Aşır (kırkta bir yerine onda bir vergi alan memur) ile karşılaşacak olursanız onu öldürünüz."³⁶¹ Bu hadislerin açıklamasında Ebu Ubeyd, haksız yere aldığı bu vergiden dolayı öldürülür, demektedir.³⁶² Ebu Yala el-Ferra ise, "Vergiyi artırmak halkın hukukuna zulümdür; vergiyi düşürmek ise beytülmalin (bütçenin) hukukuna zulümdür." demek suretiyle ekonomik bir açıklamada bulunmuştur.³⁶³

Bu konuda netice olarak şöyle diyebiliriz. Zekat, öşür, harac, ganimet ve ne tür bir vergi olursa olsun, bunların ne kadar alınacağı ve nerelere dağılacağı naslarda (ayet ve hadislerde) bildirilmiştir. Zaruri bir ihtiyaç hasıl olmadıkça bu vergi oranlarına dokunulmadığı gibi harcama alanlarında da bir değişiklik yapılmaz.

Bedevi'nin ifadesine göre müslümanlar ganimeti ancak Medine'ye hicretlerinden sonra tanıdılar. Çünkü İslam davetinin için başında geçirmekte olduğu merhaleler sadece irşad

351 Tevbe 9/ 58.

352 Muhammed Fahrüddin er-Razi, et-Tefsir-ul Kebir, Mısır T.Y. XVI, 98.

353 Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Razi, Ahkam-ül Kur'an, Dar-ul Kitab-il Arabi, Beyrut T.Y. II, 121.

354 Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Cami-ul Beyan An Te'vil-il Kur'an Mısır-1373/1954, X, 155-157; Cassas, Ahkam-ül Kur'an, II, 121.

355 Fahrüddin er-Razi, Tefsir-ul Kebir, IX, 70.

356 Ali Imran 3/ 161.

357 Şihabüddin Mahmud el-Alusi, Ruh-ul Meani, et-Tıbaat-ül Müniriyye, Beyruy T.Y. IV, 109; İbn Teymiyye, es-Siyaset-üş Şer'iyye, s. 30.

358 Bkz. Ebu Yusuf, Kitabü'l-Harac, s. 133; İbn Teymiyye, es-Siyaset-üş Şer'iyye, s. 41-45.

359 er-Razi,a.g.e. XVI, 98.

360 Meks kelimesi hakkında bak. Ömer Nasuhi Bilmen, Hukuk-ı İslamiyye, IV, 76.

361 Ebu Davud, Harac, 7, No: 2937-2938; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 234; ed-Darimi, Zekat, I, 393.

362 Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam, a.g.e. s.703-706, No: 1624-1632.

363 Muhammed b. Hüseyin Ebu Yala el-Ferra el-Ahkam-üs Sultaniyye, Matbaat-ü Mustafa el-Babi el-Halebi, Mısır-1966, s. 246.

etmek ve bu yolla arabların hikmeti ve güzel öğütü elde etmelerinden ibarett.³⁶⁴

Müslümanların düşmanlardan elde ettikleri ilk ganimet, Hz. Peygamber'in Abdullah b. Cahş komutasında sekiz kişilik bir seriyeyi Mekke ile Medine arasında bulunan Nahle'ye gönderdiği zaman kazanılmıştır.³⁶⁵ Bundan sonra Arap Yarımadası İslam ve müslümanların gücüne boyun eğinceye kadar daha bir çok gazveler yapılmış ve ganimetlet elde edilmiştir. Bilhassa Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir dönemlerinden sonra Hz. Ömer zamanında ganimetlerin giderek çoğaldığı görülmektedir.³⁶⁶

f) Fey ve Enfal:

Muhammed Ziyâüddin er-Rayyis'e göre, ganimet, fey, harac, cizye ve oşür gibi kelimeler İslam devletinin ortaya çıkışından sonra özel manalar kazanmıştır.³⁶⁷ Buna göre kelime olarak fey, rücu ve geri dönmek demektir.³⁶⁸ Güneşin doğudan batıya doğru dönmeye başlayan gölgesine de fey' denilmiştir.³⁶⁹ İslam hukuk terimi olarak fey, mezhebler arasında çok farklı anlamlar ifade eden bir kelimedir. Salih Tuğ, fey mefhumu içine menkul veya gayri menkul nelerin girdiği çok uzun münakaşa ve ihtilaflara sebep olmuştur, diyerek meselenin karmaşıklığını ortaya koymaktadır.³⁷⁰ İbn Rüşd de İslam Hukukçularının fey'in sarf ve harcama yerleri hakkında ihtilaf ettiklerini söylemektedir.³⁷¹ Bundan sonra feyin terim anlamını kaynaklara dayanarak şöyle açıklayabiliriz: Fey, cumhura göre müslümanların düşmandan tehdit ve korkutma yolu ile aldıkları mallara denir.³⁷² Bu konuda Ömer Nasuhi Bilmen, "Harac, cizye, ticaret rüsumu, gayr-i müslimlerden harb etmeksizin alınan müsaleha bedelleri ve onlardan bihakkın alınan sair mallar da "feyi" namıyla yad olunur.", demektedir.³⁷³ Müslümanların savaşta galip gelip zorla elde etmiş oldukları mallara ganimet, barış ve andlaşma ile kazanılan mallara da fey adı verilir.³⁷⁴ Çağımız İslam hukukçularından Vehbe Zuhayli de fey'i şöyle tarif etmektedir: Fey', harbilerden savaş olmaksızın alınan şeydir.³⁷⁵

Ebu Yusuf, Halife Harun Reşid'e hitaben fey hakkında şunları söylemektedir: Fey'e gelince ey Emirelmüminin! O bize göre harac yani arazinin haracı, toprak mahsullerinden alınan vergidir (Allah'ü alem). Çünkü Allah Teala Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurur:

"Allah'ın, (fethedilen diğer) memleketler ahalisinden alıp Peygamber'ine verdiği fey'i; Allah'a, Peygamber'ine, akrabalara, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir. Ta ki bu mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet olmasın."³⁷⁶

Bu ayette sayılanlardan sonra şöyle buyrulur:

"O fey', bilhassa Allahın rızasını gözetip ihsanını uman, Allah'a ve Rasülün'e canlarıyla ve mallarıyla yardım ederlerken yurtlarından çıkarılıp mallarından mahrum edilen fakir muhacirlere aittir. Zira onlar sadıkların ta kendileridir."³⁷⁷

Sonra Allah şöyle buyrdu: "Onlardan evvel Medine'yi yurt ve iman evi edinmiş olan kimseler kendi yanlarına hicret edenleri severler. Onlara verilen şeylerden dolayı kalblerinde

364 Abdüllatif İvaz Bedevi, a.g.e. s. 29.

365 Bedevi, s. 30; Bkz. Muhammed Hamidullah, İslamda Devlet İdaresi, Çev: Kemal Kuşçu, Ahmed Sait Matbaası, İstanbul-1963, s. 220, No: 509; Celal Yeni Çeri, İslam'da Devlet Devlet Bütçesi, Fatih Gençlik Vakfı Matbaa İşletmesi, İstanbul-1984, s. 244; Mehmet Hüseyin Heykel, Hazreti Muhammed Mustafa, Çev: Ömer Rıza Doğrul, Kenan Matbaası, İstanbul-1948, s. 246.

366 Abdüllatif İvaz Bedevi, a.g.e., s. 30.

367 Muhammed Ziyâüddin er-Rayyis, el-Harac ve'n Nüzum-ül Maliyye, s. 111.

368 Mütercim Asım Efendi, Kamus, Bahriyye Matbaası, İstanbul-1304.

369 Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e. IV, 74.

370 Salih Tuğ, a.g.e., s. 89.

371 Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd el-Kurtubi, Bidayet-ül Müctehid, Matbaat-ü Mustafa el-Babi el-Halebi, Mısır-1379/1969, I, 403.

372 İbn Rüşd, Bidayet-ül Müctehid, I, 402.

373 Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e. IV, 74.

374 Yahya b. Adem, a.g.e., s. 17.

375 Vehbe Zuhayli, a.g.e VIII, 214.

376 Haşr 59/ 7.

377 Haşr 59/ 8.

bir ihtiyaç hissi bulmazlar. Kendilerinde bir ihtiyaç olsa bile onlara verilmesini tercih ederler. Nefsin mala karşı olan hırsından ve cimriliğinden korunurlar, şüphesiz, kurtuluşa eren kimselerdir."³⁷⁸

Bundan sonra da Allah şöyle buyurmaktadır: "Bunların arkasından gelenler şöyle derler: Ey Rabbimiz! Bizi ve iman etmekte bizi geçmiş olan din kardeşlerimiz yarlığa. İman etmiş olanlar için kalblerimizde bir kin ve hoşnutsuzluk bırakma, Ey Rabbimiz! Şüphesiz sen esirgemesi ve rahmeti bol olansın."³⁷⁹

Burada yazdığımız dört ayette görüldüğü gibi, feyde hak sahibi olanların sınırı dar alandan geniş alana doğru genişletilmiştir. Hanefiler hem bu ayete ve hem de Hz. Ömer'in Irak-Sevad topraklarında uyguladığı, bu toprakları kıyamete kadar gelecek bütün müslümanların faydasına sunmak üzere, devletin yönetimine bırakma usulüne dayanarak, fey' mallarının tüm müslümanlara ait olduğunu söylerler.³⁸⁰

İmam Şafii ise ganimetin beşte birinde olduğu gibi, fey'in de beşte birini ganimet ayetinde adı geçen beş sınıf arasında taksim eder. Geri kalan beşte dördü de İmamın-Başkanın ictihad ve yetkisine bırakır ve devlet başkanı kendisi ile çocuk ve çoluğunun ve uygun göreceği kimselerin geçimine harcar, görüşlerini getirmiştir.³⁸¹

Fey'in tamamı devlet başkanının görüş ve yetkisine bağlıdır diyenler ile ganimetteki beş sınıfa verilir diyenler arasındaki ihtilafın sebebi, aynı ganimetin beşte biri hak kındaki ihtilafın kendisidir. Zira ganimetin beşte biri ayette zikredilen beş sınıftan başkasına verilemez diyenler, fey' de bu beş sınıfa mahsustur, demişlerdir.³⁸²

Ayette adı geçen beş sınıftan maksad, bütün müslümanlardır, diyenler, ganimetin beşte biri gibi, fey'in tamamı hazinenin olup başkanın yetkisine bırakılmıştır, demişlerdir. Ganimetin beşte biri gibi, fey'in de beşte birinin ganimet ayetinde zikredilen beş sınıfa verildiği görüşü ise, İmam Şafii'den önce hiçbir kimse tarafından söylenmemiştir. İmam Şafii'yi bu görüşe götüren sebep, ganimet ayetinde adı geçen beş sınıfın fey' ayetinde de geçmiş olmalıdır. İmam Şafii bundan, ganimetler gibi, fey'in de beşte birini bu beş sınıfa verildiği zannına kapılmıştır. Halbuki bu ayetin zahirinden, fey'in beşte biri değil, fey'in hepsinin bu beş sınıfa verilmesinin gerekli olduğu anlaşılmaktadır. İbn Rüşd'e göre bu görüşü savunanlar da vardır. Müslim'in rivayetine göre, Hz. Ömer: "Beni Nadir malları, Allah'ın kendi Peygamber'ine fey olarak vermiş olduğu bir mal idi. Müslümanların at sürerek ve deve koşturarak savaşla elde ettikleri ganimetlerden değildir. Bu sebeple Beni Nadir malları Peygamber'e mahsus idi. Rasülullah ailesinin bir yıllık geçim masraflarını bundan temin ederdi. Sonra bundan arta kalan malları da Allah yolunda savaş hazırlığı olarak atlara ve silahlara harcardı." demiştir.³⁸³ İbn Rüşd'e göre Hz. Ömer'in naklettiği bu hadis, İmam Malik'in görüşünü desteklemektedir.³⁸⁴

Netice olarak fey' mallarının harcama kalemleri hakkında meydana gelen bu ihtilafı çözüme kavuşturacak olan kurum şuradır. Devlet başkanı mesleyi şura üyelerinin görüşlerine sunar ve istişare neticesinde çıkan karara göre hareket eder.

Selim A. Sıddiki fey' gelirlerinin harcanmasında şöyle bir çözüm yolu önermektedir: Fey gelirinin tamamının elden çıkarılması Devlet başkanının ve onun danışma kurulunun oylarına tabidir. Devletin gerekli gördüğü her konuda kullanılabilir. Bununla birlikte, bu

378 Haşr 59/ 9.

379 Haşr 59/ 10.

380 Ebu Yusuf, Harac, 55-56.

381 Bkz. Muhammed b. İdris eş-Şafii, el-Ümm, el-Matbaat-ül Emiriyye, Bulak-Mısır-1322, IV, 64.

382 İbn Rüşd, Bidate-ül Müctehid, I, 403.

383 Müslim, Cihad, 15.

384 İbn Rüşd, Bidayet-ül Müctehid, I, 403.

konuda bir noktaya işaret etmekte fayda vardır. İslam devletinde fey' gelirinin harcanması konusunda şu iki durum söz konusu olabilir:

1- Gelir, çeşitli özel kişilerin aracılığı ile elde edilmişse bu kişilerin gelir üzerinde özel talepleri doğar. Bu kategoriye ganimetler, madenler, defineler girer. Bu mallar onları bulan veya elde denlere ait olacağından yani sırasıyla orduya, madenciye ve keşfedene ait olacağından devletin bunlar üzerindeki payı sadece beşte birdir.

2- Gelir, herhangi belli bir kişinin aracılığı ile elde edilmemiştir; ama geniş anlamda müslümanların menfaati sonucunu doğurmaktadır. Bu da fey kapsamına girer ve devlet bu geliri, genel masrafları karşılamak üzere kullanır.³⁸⁵

Burada kendisinden bahsetmemiz lazım gelen konulardan birisi de enfaldır. *Enfal*, İslam hukukunda başkanın savaşa teşvik için, bazı askerlere ve gazilere, fazla olarak verdiği mallara verilen addır.³⁸⁶

Nefel, sözlükte "fazlalık" manasına gelir. Terim olarak ise devlet başkanının savaşa teşvik etmek maksadıyla, kimi mücahidlere özel olarak tahsis ettiği maldan ibarettir. Buna nefel veya enfal denilmesinin sebebi ise, mücahidin ganimetteki payından fazla olarak kendisine mal verilmesi dolayısıyledir.³⁸⁷ Burada savaşa teşvikten bahsederken İslam hukukunda savaşın asıl olmadığını, hele hele mal için, mülk ve ganimet için asla savaş yapılamıyacağını, bunu böylece İslam hukukçularının bin sene önce ifade ettiklerini söylemeliyim.³⁸⁸ Ayette savaşa ancak zulme uğranıldığı zaman izin verilebileceği ne işaret edilerek şöyle buyurulmaktadır:

"Kendilerine savaş açılarak zulüm ve haksızlığa uğramış kimselere savaşmaları için izin verildi. Şüphe yok ki Allah onlara yardım etmeye kadirdir."³⁸⁹ Kur'an-ı Kerim'de savaşa teşvik edilirken ve ayette "Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa, onlar ikiyüz kafire galip gelirler. Eğer sizden yüz kişi olursa, kafir olanlardan bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar anlayışı olmayan bir millettir."³⁹⁰ buyurulurken buradaki savaşın da zulme karşı yapılması gereken bir savaş olduğunu anlamak lazımdır.

Burada bir örnek vermek gerekirse mesela Devlet başkanının, ker kim bir şey elde ederse onun dörtte biri veya üçte biri onundur; veya elde ettiği şey ona ait olacaktır; ya da her kim birisini öldürürse onun selebi (üzerindeki elbisesi, araç ve gereçleri) ona ait olacaktır; veya askeri bir birliğe, ne ele geçirirseniz sizin olacaktır, demesi gibi.³⁹¹

Şu halde nefel veya enfal, savaşan askerlere ilgililerin savaşa teşvik için daha fazla mal ve daha fazla maaş vermeleridir. Merğınani'nin ifade ettiği gibi bu İslam hukukunda caiz olan bir husustur.³⁹²

g) Ticaret Öşrü Vergisi

İslam hukuku açısından vergileri incelerken kendisinden bahsedilmesi lazım gelen vergi türünden birisi de ticaret öşrüdür. Ticaret öşrü, ticari mallardan alınan onda bir vergi manasına gelir. Yani bu vergi sadece ticaret mallarından ve kar amacıyla alınıp satılan mallardan alınır. Yani kişilerin kendi kullanmaları ve tüketimleri için alıp sattıkları malları sınırlardan geçirirken bu mallardan vergi alınmaz.

385 Selim A. Siddıki, İslam Devletinde Mali Yapı, s. 187-188.

386 Merğınani, Hidaye, II, 110-111; Kasani, Bedayi', VII, 114-115.

387 Vehbe Zuhayli, a.g.e. VIII, 212.

388 Bkz. Serahsi, X, 5.

389 Hac 22/ 39.

390 Enfal 8/ 65.

391 Vehbe Zuhayli, a.g.e. VIII, 212.

392 Merğınani, Hidaye, II, 110-111.

Bazı alimlerimiz, sınırdan geçerken alındıkları için bu ticaret öşrü vergisi ile gümrük vergisini karıştırmakta dırlar. Halbuki bu vergi ile gümrük vergisi arasında çok büyük fark vardır. Daha doğrusu bu iki vergi çeşidinin farklı tarafları müşterek taraflarından daha fazladır. Buna rağmen mesela Ömer Nasuhi Bilmen,³⁹³ Muhammed Hamidullah,³⁹⁴ Salih Tuğ,³⁹⁵ Selim A. Sıddıki,³⁹⁶ Celal Yeniçeri³⁹⁷ gibi araştırmalar bu ticaret öşrü vergisine gümrük vergisi demektedirler. Bana öyle geliyor ki bunlar sadece bir isim olarak böyle söylüyorlar; terim ve ıstılah olarak söylemiyorlar. Çünkü ticaret öşrü ile gümrük vergileri aynı veya benzer vergiler değildir. Bunların birbirine benzeyen tek tarafları vergi olmalarıdır. Zaten İslam hukukunda bugünkü anlaşılan manada bir gümrük vergisi yoktur.³⁹⁸

Elmalılı merhum da zannedirim anlaşılması için olacak, bu vergiden "ticaret öşrü yani gümrük" şeklinde bahsetmektedir.³⁹⁹

Ticaret öşrü vergisine gümrük vergisi adı verilmesi önemli sonuçlar doğurur. Çünkü ticaret öşrü, kişilere kendi kullanacakları tüketim mallarını sınırdan geçirirken vergi verme yükümlülüğünü getirmez. Çünkü bu vergi isiminden de anlaşılacağı üzere ticari bir vergidir. Onun için sadece ticari mallardan alınır. Halbuki gümrük vergisi, ne çeşit ve hangi tür mal olursa olsun, ister az ve isrese çok olsun vergi verme zorunluluğunu getirir. Ebu Yusuf'un kitabından bir paragraf nakletmek suretiyle ticaret öşrünü biraz daha tanımaya çalışalım:

"Vergi memurunca görülüp tesbit edilen ve kıymeti 200 dirhem veya daha yukarı olan ticari eşyadan vergi alınır. Vergi haddi ikiyüz dirhem ve yukarıdır. Eğer malların kıymeti 200 dirhemden az olursa bir şey alınmaz. Altına göre değerlendirmede, kıymeti 20 miskal (96 gram) altına balığ olan ticari eşyadan vergi alınır. Eldeki mevcut malın tutarı 20 miskal altının tutarından az ise ondan vergi alınmaz."⁴⁰⁰

Görüldüğü gibi bu verginin alınabilmesi için:

1- Mal ticaret malı olacak, (Buna göre ticaret malı olmayan mallardan bu vergi alınmaz).

2- Bu ticaret malı, 96 gram altın değerinde olacak, yani altının bugünkü değeri ile (11/02/1996) 80 milyon değerinde bir mal olacak. Yani sınırdan geçen malın değeri 80 milyon veya daha yüksek olursa ancak o takdirde vergi alınabilir. Bu değerden daha düşük olan ticari mallardan dahi vergi alınmaz. Bu sebeple ticaret öşrüne gümrük vergisi denilemez. Bir şahsın kendisi kullanmak üzere mal ithal ve ihrac etmesi bize göre kişinin özlük haklarından. Toplumla zarar vermediği müddetçe buna kısıtlama getirilmemelidir.

Ticaret öşrünü daha güzel anlayabilmek için önce bu vergi mükelleflerini tanımaya ihtiyaç vardır. Kaynaklara baktığımız zaman bu vergi mükelleflerinin müslümanlar, zimmiler ve harbiler olmak üzere üç kısım görürüz.⁴⁰¹ Müslüman vatandaşın kim olduğu bilinmektedir. İslam Hukuk tabiri olarak zimmi, İslam devletinin zimmetine, ahid ve emanına sahip bulunan gayr-i müslimlere denir.⁴⁰² İslam devleti ile aralarında barış, sözleşme ve andlaşma bulunmayan gayr-i müslimlere ait ülkeler halkından olan herhangi bir kimseye de harbi adı verilir.⁴⁰³ Bu üç şahıstan yani müslüman, zimmi ve harbiden birisi İslam devletinin bölge ve

393 Ömer Nasuhi Bilmen, Hukuk-ı İslamiyye, IV, 93.

394 Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, II, 910, 920, 943, 959, 967.

395 Salih Tuğ, İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı, s. 99.

396 Selim A. Sıddıki, İslam Devletinde Mali Yapı, s. 104.

397 Celal Yeniçeri, İslam'da Devlet Bütçesi, s. 189.

398 Bkz. Osman Eskicioğlu, İslam Hukuku Açısından Serbest Piyasa Ekonomisi, Anadolu Matbaacılık, İzmir-1995, s. 147-151.

399 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul-1935, VI, 4820.

400 Ebu Yusuf, Kitabü'l-Harac, s. 218.

401 Ebu Yusuf, Harac, s. 217-223; Serahsi, Mebsut, II, 199-205; Kasani, Bedayi', II, 38; Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e. IV, 92-96.

402 Bkz. Abdülkadir Udeh, Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk, Çev: Ruhi Özcan-Ali Şafak, Rehber Yayıncılık Ankara-1990, I, 254; Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e. III, 353.

403 Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e. III, 338; Abdülkadir Udeh, a.g.e. I, 279.

eyaletlerinden daha doğrusu sınırlarından geçerken, yanlarında bulunan ticaret mallarının vergisini verirler. Bu vergi müslümanlardan % 2,5, zimmilerden % 5, harbilerden ise % 10 nisbetinde alınır.⁴⁰⁴

İslam hukukçuları bu verginin Hz. Ömer tarafından ihdas edildiğini söylerler. Hz. Ömer eyaletlere vergi memurlarını tayin ettiği zaman Ebu Musa el-Eş'ari'yi de Basra'ya gönderdi. Ebu Musa, Hz. Ömer'e bizim müslüman tüccarlarımız düşman ülkesine gittiği zaman düşman ülkenin görevlileri bizim adamlarımızdan vergi alıyorlar; bu durumda biz ne yapalım diye mektup gönderdi. Hz. Ömer de el-Eş'ari'ye müslümandan kırkta bir, zimmiden yirmide bir, harbiden de onda bir oranında vergi al diye cevap verdi.⁴⁰⁵ Böylece bu ticaret öşrü vergisi yürürlüğe girmiş oldu. Müslümanlar zaten yüzde iki buçuk yani kırkta bir zekat vergisini ticaret mallarından farz kılındığı günden beri vermekteydiler. Zaten müslümanların verdikleri bütün vergiler Ebu Yusuf'a göre zekat hükmündedir.⁴⁰⁶ Zimmi ve harbi vatandaşlardan niçin alındığına gelince bu hususta İslam hukukçuları tarafından üç türlü görüş beyan edilmektedir:

1-Düşman ülkenin yöneticileri bu vergiyi bizim tüccarlarımızdan aldıkları için, biz de onların tüccarların dan bu vergiyi mütekebbiliyet esasına göre almaktayız.

2-Tüccarların malları himaye ve korumaya muhtaçtır. İslam devleti zimmi ve harbi gibi yabancı tüccarların mallarını hırsızların alıp çalmasından, ve yakılıp yıkılmasından koruyup muhafaza ettiği için bu vergiyi alır.

3-Yabancı ülkenin gümrükçüleri zulmederek bizim tüccarların bütün mallarını ellerinden alsalar bile biz onlara böyle bir muamele yapmayız. Eğer onlar müslüman lardan hiç vergi almıyorlarsa İslam devleti de onlardan almaz. Çünkü onlar ellerinde bir baskı gücü olduğu halde bu kozu kullanmıyorlarsa, müslümanlar zaten kullanmaz lar; çünkü müslümanlar daha erdemlidirler.⁴⁰⁷

Böylece İslam hukukuna göre gümrük vergisi diye bir şeyin olmadığı, İslam tarihinde buna benzer bir verginin Hz. Ömer tarafından ihdas edildiği, buna sebep de yabancı ülkelerin İslam ülkesine uyguladığı bir vergiyi mütekebbiliyet esasına göre müslümanların da bu vergiyi koyduğu anlaşılmaktadır. Buna göre bu ticaret vergisinin yani zimmi ve harbi vatandaşların ticaret mallarından alınan bu verginin İslam'ın koyduğu esaslardan birisi olmayıp duruma göre, geçici bir uygulama olduğu ortaya çıkmaktadır.

Sonsöz:

Yahya b. Adem'in tercümesine bir giriş yazmak için yaptığımız bu araştırmayı özetlemek gerekirse şunları söylemek mümkündür:

Yahya'nın bu Kitabü'l-Harac'ı gerek ismi ve gerekse muhtevası bakımından aynı Ebu Yusuf'un eserine benzerdir. Ebu Yusuf eserinde daha çok mali konular üzerinde durduğu gibi, Yahya b. Adem de tercümesini sunduğumuz bu Kitabü'l-Harac'ında maliye-vergi konularını işlemiştir.

Ebu Yusuf kitabını Halife Harun er-Reşid'in arzusu üzerine yazdığını açıklarken Yahya b. Adem el-Kureşi ise eserini niçin kaleme aldığını belirtmemiştir. el-Kureşi, zekat, öşür, harac, cizye ve ticaret öşrü gibi vergilerden bahsederken bunların müslüman, zimmi ve harbi vatan- daşlardan hangisine ait olduğunu da açıklamıştır. Yani bu Kitabü'l-Harac'da vergi sebebi, vergi yükümlüleri ve veri- lecek vergi miktarları açıklanmıştır. Ayrıca ganimet ve fey gibi savaşa ilgili vergiler de anlatılmıştır.

404 Selim A. Siddiki, a.g.e., s. 104-105; Salih Tuğ, a.g.e.,s. 63.

405 Ebu Yusuf, Kitabü'l-Harac, s. 220-221.

406 Ebu Yusuf, Kitabü'l-Harac, s. 220.

407 Selim A. Siddiki, a.g.e., s. 106; Serahsi, Mabsut, II, 199; Kasani, Bedayi', II, 38; Ömer Nasuhi Bilmen, Hukuk-ı İslamiyye, IV, 96.

O günkü toplum tarım toplumu olması dolayısıyla onları ilgilendiren toprak, su, su kuyuları, nehirler ve bunların hukukundan bahsedilmektedir.

Toprak mahsulleri alınıp satılırken, ödünç verme gibi diğer muamelelere tabi tutulurken ve vergileri ödenirken onların miktarlarını tesbit edecek ölçeklerden ve ölçek çeşitlerinden de bahsedilmektedir.

Yahya b. Âdem, hayatında Abbasi halifelerinden Mehdi, Hadi, Harun b. Muhammed er-Reşid, el-Emin ve el-Memun dönemlerini yaşamıştır. Bu sultanların ağızlarından çıkan her hangi bir söz, her hal- karda kanun sayılırdı. Onları bağlayan ne bir yasa ve ne de bir anayasa vardı. İşte yle bir zamanda vatandaşla devlet arasında en önemli bir mesele olan vergileri tanzim eden bir kitap yazan Yahya b. Âdem'in eseri hakkında, Mevdudi'nin Ebu Yusuf'un kitabı hakkında söylediğini söylemek istiyoruz: Yahya b. Âdem el-Kureşi, bir tür anayasa işlevi gören bir kitap yazmıştır, dersek çok aşırı gitmiş olmayız.

Burada son söz olarak adından çokca bahsetmiş olduğumuz büyük ilim adamları Ebu Yusuf ile Yahya b. Âdem el-Kureşi'ye Allah'dan rahmet niyaz ediyoruz.

KİTAB-ÜL HARAC

YAHYA B. ADEM

YAYIMCININ SUNUŞU

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Hamd, din gününün sahibi, âlemlerin Rabbi, rahman ve rahim olan Allah'ındır. Allah'ın salat ve selamı, nebilerin sonu Allah'ın elçisi Muhammed üzerine olsun.

Selefiyye Matbaası'nın sahibi olan iki kişi, büyük İmam Hafız Ebu Zekeriyya Yahya b. Âdem b. Süleyman el-Kureşî el-Emevi'nin yazdığı "Harac" adlı kitabı yayınlamaya karar verdikleri zaman tashih ve talik için benden yardım istediler. Bu iki kardeş, sözleri geri çevrilmeyecek, görüşleri küçümsenmeyecek ve amaçları da hayır ve faydadan başka bir şey olmayan kimselerdi.

Hiç şüphesiz bu değerli eseri yayınlama hususunda ilk şeref sahibi, bizim için onu arapçaya kazandıran, doğu bilimci büyük alim Dr. Th. W. Juynboll'dur. O, edebiyat ve hukuk alanlarında doktora sahibi bir kimsedir. Juynboll bu kitabı, Paris'de yaşayan Doğu Dilleri Enstitüsü müdürü ve bilim kurulu üyesi M. Charles Schefer'in elinde bulunan tek yazma nüshadan nakletmek suretiyle 1314/ 1896 tarihinde Hollanda'nın Leiden şehrinde E. J. Brill Matbaası'nda bastırarak yayınlamıştır.⁴⁰⁸ Bu nüsha birçok defalar okunmuş eski bir nüsha olup 95 varaktır. Tarihi ise beşinci asrın sonlarına kadar gider. Bu nüshanın üzerinde üstadın dinleyeninin bir notu vardır. Metni şöyle: " Ebu'l Kasım Ali b. el-Ecell Tarrad b. Muhammed b. Ali ez-Zeynebi ve Ebu Ğalibi Muhtar b. Said b. Cehsar, bu kitabın tümünü büyük üstad Ebu Abdullah el-Hüseyn b. Ali b. Ahmed b. el-Büsri' den -Allah ona başarılar ihsan eylesin- dinleyip okudu. İmza katip (falan kimse).

Halil b. Ali b. Halil b. Ahmed el-Cevseki ve el-Hacib Ebu'l Abbas Ahmed b. Muhammed b. İsa da bu kitabı Muhammed b. Ubeydullah b. Muhammed b. Kadis el-Aldi'den dinleyip okudular. (İmza falan kimse). Bu okuma işi, 489/1096 senesinin (kameri ayların beşincisi) cemaziyelevvel ayının 26'sında perşembe günü yapılmıştır. Kitabın son yarısını da üstad Ebu Muhammed el-Hasen b. Ahmed et-Taraifi el-Fakih dinlemiştir.

Buradan şu ortaya çıkıyor ki, bu nüshanın sahibi bu kitabı üstad Ebu Abdullah el-Hüseyn b. Ali b. Ahmed el-Büsri'den dinleyenlerden birisidir ve bu şahıs, bu kitabın dört bölümden her birinin başında Üstad bize haber verdi demektedir.

408 Suriye'de Arap İlmî Kurul başkanı büyük üstad Muhammed Kürd Ali, 1927 yılı 6 Mayıs'ta Şevki Bey'e saygı toplantısında Kahire Yüksek Öğretmen Okulu'nda verdiği konferansta Yahya b. Adem'in Harac'ını müsteşrik Young'ın yayınladığını söyledi. Bu bir yanılıdır. Bu konferans, el-Muktataf Mecmuası'nın 1927 yılı Haziran-Temmuz sayısında "Şarkiyat Alimlerinden Arap Olmayanların Arap Medeniyetine Tesirleri" başlığı ile yayımlanmıştır.

Yine bu nushada üstad Ebu Abdullah el-Büsri'den nasıl ders görüldüğü hususunda dinleme şekli de anlatılmaktadır. Yazının metni şöyle: "(Falanın) oğlunun yazmasından aslında cildli olan bu kitabı üstad Ebu Abdullah b. el-Büsri'den okuduk. Ben Muhammed b. Ali b. Müclid'in okuyuşunu baştan sona kadar dinledim. Bunu benden başka Ebu'l Kasım Ali b. Ahmed b. el-Büsri el-Bündar ve onun oğlu Ebu Abdullah el-Huseyn ile Nevfel b. Ali ve Muhammed b. Ali de 416/1019 senesinin Muharrem ayında (kameri ayların birincisi) dinlediler."

Ben asıl nushayı birinci baskıda dört küçük parçaya böldüm:

Birinci Bölüm, s. 147

İkinci Bölüm, s. 177

Üçüncü Bölüm, s. 215

Dördüncü Bölüm, s. 275

İbnü's-Semani'nin Ensab adıyla meşhur olan en-Neseb adlı kitabında (Bu eser 1912 yılında İngiltere'de basıldı) ilk varakta (no: 18) dediği gibi, Üstad el-Büsri, Bağdad muhaddislerinden birisidir. İbnü's-Semani der ki, el-Büsri'nin doğumu 409/1018 veya 410/1019 tarihinde, ölümü ise 497/1104 yılının Cemaziyel Ahir ayında vuku bulmuştur. Buradan anlıyoruz ki, el-Büsri, kitabı babası ile birlikte Ebu Muhammed Abdullah b. Yahya b. Abdülcabbar es-Sükkeri'den dinlemiştir. O zaman bunun yaşı 7 den küçüktü. Daha sonra bu kitabı 73 dolaylarında öğrenci kendisinden dinlemiştir.

Bu durum, müteahhirin hadis alimlerinin isnadın ali olmasına gölge düşmemesi konusunda ne kadar titiz davrandıklarını gösterir. Bu, hadislerin isnadlarının korunmasında güdülen gayeye ters düşmeye sebep olsa bile onlar yine de bu konuda hırslı idiler. Çünkü 7 yaşındaki bir çocuğa yakışan duyduğunu ve okuduğunu koruyamamasıdır. E-ğer müteahhirin alimleri böyle davranarak çocukların dinle-yip de dinlediklerini yazdıkları nushalar üzerine düşkün ol-masaları rivayet etmekte oldukları hadislerin sika (güve-nilir vesika) olma vasıfları kaybolup giderdi.

El-Büsri'nin üstadı olan es-Sükkeri, Harac kitabını İsmail b. Muhammed es-Saffar'dan rivayet eden şahıstır. Bu kitapta yazarın bütün rivayetlerinde ravi zincirine katılma-sıyla adeta mütekaddiminin geleneği devam ettirilmiştir. Bu yüzden yazarın her bir hadis veya haberin evvelinde İsmail bize haber verdi dediği görülmektedir. Bundan dolayı ki-tabın bu yazılış tekniği üzerinde dikkat sarfetmeyen kimse-ler, onun son ravi tarafından yazılmış olduğunu zannederler. Bu, okuyuculardan pek çoklarının aklına takılabilecek bir husustur.

Bu kitaba yazdıklarım, yeterli bir açıklama olmaktan ziyade, küçük notlardan ibarettir. Buralarda biz daha çok hadislerin sahih veya yazıf oldukları üzerinde görüşümüzü söyledik ve yine biz bu açıklamalarda şerefli hadiscilik mesleğine rağbet kazandırmak amacıyla, hadis usulünde olduğu gibi, hadis ricali ve hadislerin illetli olup olmadığı üzerinde durduk. Zamanımızda hadiscilik üzerinde derinleşmiş insanlar pek nadir görülmektedir. Şer'i ilimlerle uğraşan kimseler, hadis ilmi ilgi görmeye layık olduğu halde, ondan yüz çevirmektedirler. Eğer insanlar hadislerin sırlarına vakıf olsalardı, şer'i delillerin ispatında ve tarih olaylarının araştırılmasında ilmi olan en doğru yolun, hadis ve hadiscilik olduğunu yakından görürlerdi.

Bu kitabın tashihi için elimden gelen bütün gücümü sarfetmiş bulunuyorum. O nedenle hakkında elimin altında bulunan kitaplara baş vurmduğum ne bir hadis, ne bir haber ve ne de tek bir kelime vardır. Baş vurduğum kaynakları ileride anlatacağım. Bilgimin ulaştığı son noktaya kadar ravi isimlerini de tahkik edip araştırmış bulunuyorum. Çünkü bunlar kıyas

yaparak ve cümlenin akışına bakarak anlaşılabilir şeyler değildir. Hadis ravilerinin isimlerini tanımak, sadece sahih olarak nakledilmiş vesikaların ve belgelerin nakline dayanır. Bu nokta, hadis bilginlerinin koyduğu kurallara göre bilimsel bir araştırma yapmak için en önemli prensibi oluşturur.

İnşallah bizim hazırladığımız bu kitabın baskısı Dr. Juynboll'un baskısından daha doğru ve daha faydalı olacaktır. Okuyucular, tashih edilen bir çok noktalarda sağlam bir delil bulduğum yerlerde benim Juynboll'a muhalefet ettiğimi görecektir. Biz bunu söylemekle onun şeref ve faziletinden bir şey eksiltmiş olmuyoruz. Çünkü o bu konuda eseri ilk defa neşretme şerefine sahiptir. Kim onun baskısını bulup da düzeltilmesi hususunda biraz dikkat sarfederse, adamın elinden gelen gayreti gösterdiğini ve teşekkürüne layık bir iş yaptığını görecektir. Çünkü bazı şeyler, her zaman tekrar tekrar kontrolden geçirildikten sonra göze çarpar. Gerçekten Allah kendi kitabından başka hiçbir kitap için hatasız sıfatını vermemiştir. Keşke görevlerini tam yerine getiren dürüst ecdadamızın eserlerine Batılı müsteşrikler gibi biz de özen gösterip dikkatli çalışmalar yapsaydık. Bu eserlere itina göstermenin yollarını bize müsteşrikler açtı, bu eserlerin faydasını bizim için onlar meydana çıkardı. Çünkü değerli hiçbir kitap yoktur ki, onu ilk defa Avrupalı müsteşrik bilginler bulup neşretmesin. Biz elimizin altındaki bu hazinelerden habersiz uyurken onlar bu çalışmalarını yapıyorlardı.

Bana öyle geliyor ki, evvelki asırlarda bu Kitabü'l-Harac'ın nüshaları çok değildi. Çünkü Tezhibü'l Esmâ ve'l Luğât adlı kitabın ikinci kısmında (II, 6) bu kitabın 394 nolu paragrafında İmam Muhyiddin en- Nevevi' nin "el-Ba'l ve'l Asri" kelimelerinin tefsiri hakkındaki görüşü kendisinden nakledilmektedir. O, bunu İbn Mace' nin Sünen'inden faydalanarak nakletmektedir. Eğer Kitabü'l-Harac'ın bir nüshası onun elinde olsaydı arada vasıta kullanmadan nakledeceği fikrini ağırlıklı olarak tercih ediyordum. Ve yine bana öyle geliyor ki, Hafız İbn Hacer bu kitabı görmüştür. Çünkü et-Telhis' de (s. 180-181) ondan iki hadis rivayet etmektedir. 371 ve 374 nolu paragraflara bakınız. El-Fetih' de (V, 14) de 271, 280 ve 287 nolu paragraflarda görüleceği üzere haberler nakledilmiştir. Bunları o yazardan rivayet etmiştir. Bana göre bütün bunlar, İbn Hazer'in Kitabü'l Ha-rac'ı gördüğünü ve hiçbir ravi kullanmadan doğrudan kendi-sinden naklettiğini ortaya koymaktadır.

Kitabı paragraflara böldüm ve bu paragraflara sıra numaraları verdim. Biz bu usulü de batılılardan almakla birlikte, ben bunun kitap neşretmede faydalı bir yol olduğuna inanıyorum. Keşke yayımcı kardeşlerimiz, Arapça kitap neşrinde bu yolu tutsalar diye temenni ediyordum. Hele hadis kitaplarında buna şiddetle ihtiyaç vardır. Nitekim Seyyid Ebu' l Hasen Ebu Davud et-Tayalisi' nin Müsned' ini Haydarabad Matbaası'nda tashih edip bastırıldığı zaman aynı şeyi yapmış; hadisleri sıra ile numaralamıştır. Bunun faydası müracaat ve fihristlerde kendisini gösterir. Ayrıca baskı farklılıkları da buna etki yapmaz. Sonra bu kitabın sonuna tesbit ettiğim sayfa numaralarına göre geniş bir fihrist koymuş bulunuyorum. Bu emeğimin hem kendim hem bu kitap okurları için faydalı olmasını ve sırf kendi rızası için yapılmış bir amel kılmasını Cenab-ı Allah' dan niyaz ederim.

Şimdi sıra Zakazık' ta avukatlık yapan faziletli üstad Ahmed Vecdi Bey ile Haheya Medeni mahkemesinde hakim olan üstad Talat el-Müslimi Bey hazretlerine teşekkürlerimi sunma görevini yapmaya geldi. Çünkü bu iki zat benim arkadaşlarım olmakla birlikte Dr. Juynboll'un neşrettiği kitaba yazdığı Fransızca mukaddimeyi bana tercüme etme lutfunda bulundular.

Bu kitapta geçen meselelerden herhangi birinde enine boyuna araştırma yapmak ve tahkik etmek isteyen kimselerin baş vurması için tashihde müracaat ettiğim kitapların isimlerini ve bunların yazarlarının bir listesini de eserin sonuna koymuş bulunuyorum.

YAZARIN BİYOĞRAFİSİ⁴⁰⁹

1-İsmi, Künyesi, Soyu ve Ailesi

Yahya b. Adem b. Süleyman⁴¹⁰ el-Kureşi, el-Emevi Ebu Zekerriyya el- Ahvel,⁴¹¹ vela (anlaşma) yolu ile Kureyşli olmuştur. Çünkü Yahya'nın babası Adem, Halid b. Halid b. Umara b. el- Velid b. Ukbe b. Ebi Muayyıt el-Emevi'nin mevlasıdır.

Tarih çoğu mevlanın neseblerini tam olarak muhafaza etmemiştir. Bu sebeple biz bu gün Yahya'nın dedesi Süleyman'ın, ailesinden Allah'ın dini İslam'a giren ilk kişi mi, yoksa o müslüman bir babanın oğlu mu bilmiyoruz. Sonra biz, bu Adem'in mevlası olan Halid b. Halid hakkında da İbn Sa'd'ın (VI, 233) Bu Halid b. Halid, zengin, cömert ve şerefli bir adamdı, dediğinden başka, kimliği hususunda bir şey bilmiyoruz. Ne kendisinin, ne babasının ve ne de dedesinin biyoğrafisini bulabildim. Sadece büyük dedesi Ukbe b. Ebi Muayt'ın Kureyş asılladelerinden biri olup Hz. Peygamber'e (s.a.) düşmanlığını ilan ettiğini, O'na çok işkence verdiği ve müslümanlara karşı şiddetli olduğu kaynaklarda geçer. Ukbe Bedir savaşında esir düşer, zaferden sonra Peygamber'imiz onu biraz hapis tuttuktan sonra öldürtür.

Ukbe'nin oğlu Velid Ebu Leheb, Mekke'nin fethinde müslüman olup sahabeden sayılmıştır. "Ey iman edenler, eğer fasıkın biri size bir haber getirirse onun doğru olup olmadığını araştırın."⁴¹² ayeti bu şahıs hakkında gelmiştir.⁴¹³

Velid, Hz. Osman ile anabir kardeşti. Anneleri Erva binti Keriz b. Rabia, onun annesi de Beyza binti Abdülmuttalib'dir. Hz. Osman Velid'i Küfe valisi yaptı. Çok şarap içerdi.⁴¹⁴ Hz. Osman ona içki cezası tatbik ederek görevinden azletti. Cömert bir şair idi. Allah bizim ve onun günahlarını bağışlasın. İbn Sa'd, onun hakkında şunları yazar: "Velid Rakka'da vefat etti. Orada çocukları da vardı. Çocuklarının bazısı da Küfe'de idi. Velid'in Küfe'de saray gibi bir köşkü vardı". İbn Sa'd Velid'in bunu Küfe'ye vali olduğu zaman Mescid'in yanında

409 Bu biyoğrafi için şu kaynaklardan faydalanılmıştır: İbn Sa'd, et-Tabakat, VI, 281;Buhari, et-Tarih-us Sağır, s. 225; Nevevi, Tehzib-ül Esmā, s. 150; Mizzi, Tehzib-ül Kemal (yazma, Dar-ul Kütüb-ül Mısriyye'de, No: 25);Zehebi, Tezkirat-ül Huffaz, I, 327; İbn Hacer, Tehzib-üt Tehzib, XI, 175.

410 Tehzib-ül Esmā'da "Yahya b. Adem b. Ali" diye geçer ki, bu yanlıştır. Yalnız bunun yazardan mı yoksa baskı hatasından mı kaynaklandığını bilmiyoruz.

411 Bu "Ahvel" sıfatını Tezkiret-ül Huffaz'ın dışında başka bir yerde bulamadım. Bunun ne kadar doğru olduğunu da bilmiyorum.

412 Hucurat, 49/ 6.

413 Bak. et-Ta'lik Ala'l Avasım Mine'l Kavasım, Selefıyye baskısı, s. 90-93.

414 Bak. adı geçen kaynağın Tahkiki, Selefıyye baskısı, s.94-99.

yaptırıldığını söyler. Taberi tarihinde (V, 218; VII, 144) de bu köşkten bahsedilmektedir. Velid'in biyografisi İbn Sa'd'da (VI, 15), (VII, II, 176), İstiab'da (II, 620) ve İsabe'de (VI, 321) geçer.

Yahya'nın dedesi Süleyman'ın da biyografisini bulamadım. Babası Adem ise sika, güvenilir bir hadis ravisidir. Rivayet ettiği hadislerin sayısı azdır. Said b. Cübeyr, Nafi ve Ata gibi şahsiyetlerden rivayet eder. Süfyan Sefri, Şu'be ve İsrail -Bunlar onun oğlu Yahya'nın hocalarındandır- gibi şahıslar da ondan rivayet etmişlerdir. Adem, oğlu Yahya onu anlayacak seviyeye gelmeden vefat etmiştir. Nesai ve İbn Mace Adem' i sika (güvenilir) kabul etmiştir. İbn Sa'd Tabakat' ında ondan bahseder: (VI, 223, Tezhib, I, 196). Müslim Sahih' inde (I, 47) onun rivayet ettiği hadislerden birisini Süfyan'dan Veki' yoluyla nakleder: "Halid' in mevlası Adem b. Süleyman' ın Said b. Cübeyr'i İbn Abbas'dan bahsederken dinledim, dediğini duydum." İbn Hacer' in dediği gibi Müslim' de bu bir tek hadisten başka onun rivayeti bulunmamaktadır.

2-Doğumu ve Yetiştirilmesi

Elimizdeki tarih ve biyografi kitaplarından hiçbirisi Yahya b. Adem' in ne zaman doğduğunu söylememekte ve hatta ödüğü zaman kaç yaşında olduğunu bile bildirmemektedir. Bu hususta tahmin dahi yapmamaktadır. Öyleyse bize düşen bu tarihe götürecek vasıtalara ulaşmak için çaba sarfettir. Şu üzerinde ittifak edilen bir husustur ki, Yahya b. Adem 202/817 yılının Rabiulevvel ayının yarısında vefat etmiştir. Yazarın hocalarından bahseden biyografik eserlerde onun kendilerinden rivayette bulunduğu hocalarından bahsederken, 155/771 yılında vefat eden (153/770 yılında vefat ettiği de söylenir) Müs'ir b. Küdām' dan ve 155/771 senesinde vefat eden Fatr b. Halife' den rivayet ettiği görülür. Bu iki zat onun ilk hocalarıdır. Bu iki hoca ile Yahya' nın vefatı arasında 50 yıl kadar bir zaman vardır. Allah kendilerinden razı olsun mutakaddimun, rivayet edilen şeyi anlamıyacak kadar küçük yaşta çocuklara hadis öğretme düşkünlüğünü aralarında yasaklamadılar. Nitekim bu durum, bereketli ilk asırlardan sonra gelenler arasında da yaygındı. Onların hadis öğretmek üzere 15 yaşından küçük çocukları talebe yaptıklarını zannetmiyorum. Bu sebepten dolayı yazarın altmış yaşın üzerinde olduğu ortaya çıkmaktadır. Yakub b. Şeybe, "onun ileri bir yaşı olmadığı" demektedir.⁴¹⁵ Ben bu ifadeden daha öte bir delil bulamadım.

Yetiştirilmesine gelince, bu konuda da hiçbir kimse hiçbir şey bahsetmemektedir. Ancak biz kendilerinden rivayet ettiği şeyhlerinin (hocalarının) çokluğundan anlıyoruz ki, -işini uzatacağı için bu hocaların hepsini anlatmıyacağız- Yahya, tam İslami bir atmosfer içerisinde yetişmiştir.

Yahya takva ve vera sahibi olmakla birlikte Resülullah'ın hadisini rivayette vüsat ve Allah'ın dinini öğreten fıkhıta meleke sahibi olduğu için ahkam istinbat ederdi. Bu sebeple o yol gösteren bayraklardan biri olmuştur. Aynı zamanda kendi parlak asrında rivayet ilminin kendileriyle son bulduğu üç kişiden birisidir. Onun babasına yetişemediğini biliyoruz. Sanki

415 Evet mütekaddimun, üstadlarından ilim alma hususunda son derece hırslı idiler. Üstadın yaşı ilerleyip isnadı ali oldukça ona mülaki olmaya daha çok rağbet ederlerdi. Bu onlar için güzel bir alışkanlıktı.

ergenlik çağına gelmeden babası vefat ettiği için hayatını kazanma ile karşı karşıya kalmıştır. Acaba onun geçimini kim üstlendi, gençliğinin baharında işlerini kim gördü, onu kim besledi ve büyüttü? Ey Allah'ım, elimizde bize bunları açıklayan hiçbir delil yoktur. Hidayet ancak Allah katındandır.

Yahya b. Adem' in kendi kıraat, imamlarından biri olan Hamza b. Habib ez-Zeyyat' dan (80-158 / 699-774, veya 156 / 772) yaptığı rivayetlerden tahmin ediyoruz ki, bu onun ilk üstadlarından birisi olup Kur'an-ı Kerim' i ondan öğrendi ve kıraat ilmini ondan aldı. Fakat biz bu konuda kesin bir şey söylemekten çekiniyoruz.

3-Kendilerinden İlim Tahsil Ettiği Hocaları

Yahya b. Adem' in gerçekten çok hocası vardı. Kendilerinden rivayet ettiği hocalarının hepsini kitabından arayıp bulduk. Ve onların isimlerini fihrist olarak kitabın sonuna koyduk. Hocalarının çoğunun vefat tarihlerini bilmiyoruz. Yine aynı şekilde onların doğum tarihlerini de bulamadık. Hocaların bir kısmı hakkında ise Harac'da adı geçen isimlerinden başka hiçbir şey bilmiyoruz. Bu durum insanlığa sunulan tarih ve teracim kitaplarının tümü için büyük bir eksiklikten başka bir şey değildir. Allah kendi-lerinden razı olsun, bu mutekaddimun üstadların eserleri basılmış olsaydı, onlardan çok ilim ve büyük faydalar elde etmiş olacaktık. Allah izin vermedikçe hiçbir hareket mey-dana gelmez ve hiçbir kuvvet elde edilmez.

Şu anlaşılıyor ki, Yahya b. Adem, hocalarının arasında diğerlerinden daha çok Hasan b. Salih b. Hayy'e bağlı idi. Hatta onu ashab ve arkadaşlarından biri olarak kabul ederdi. Bu sebeple İbn Hazm İhkam'ında (V, 100) Hasan b. Salih'i onun arkadaşları arasında saymıştır. Harac'ı okuyan bir kimse için bu açıkça görülür. Mütakaddimun hadiscilerin adeti üzere Yahya'nın da yaşca kendisine yakın olan üstaplardan, belki kendisine akran sayılabilecek kadar yakın olan bazı kimselerden rivayet ettiği anlaşılır. Çünkü kendi akran ve emsallerinden ve hatta kendilerinden yaşca küçük olanlardan bile ilim öğrenmek onlara ağır gelmezdi. Bundan dolayı Yahya b. Adem'i bazan bir adamdan ve aynı zamanda onun oğlundan da rivayet ettiğini görürüz. Nitekim o, Abdurrahman b. Hamid er-Ruasi ile onun oğlu Hamid; ve Abdülaziz b. Siyah ile iki oğlu Yezid ve Kitabe için de aynı şeyi yapmıştır.

Yahya meşhur büyük imamlardan pek çok alime yetişmiştir. Ancak bunlardan yaptığı bir rivayetini bulamadık. Fakat bazı alimler arada vasıta kullanarak kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Mesela kendisinden rivayet eden bazı şahsiyetler şunlardır:

Hariz b. Osman er-Rahbi (80-163 / 99-780)

İmam Abdurrahman İbn Amr el-Evzai (88-159 / 699-775)

Hayat b. Şurayh (-158 / . 774)

İbn Ebi Zi' bi Muhammed b. Abdurrahman (80-159 / 699-775)

Kadı Ebu Yusuf (112-182 / 730-798)

İmam Malik b. Enes (93-179 / 711-795) Abdullah b. İdris (Bkz. paragraf No: 107, 353), İbn Ebi Zaide ve İbn-ül Mübarek (Bkz. paragraf No: 598) yoluyla da ondan rivayet edilmiştir. Büyük İmam hafız Şu' be b. Haccac da ondan rivayet etmiştir (.-160 / .-776). İbn Ebi Zaide ve Abdüsselam b. Harb ve İbn-ül Mübarek yoluyla da rivayet edilmiştir.(Bkz. paragraf No: 82, 88, 427)

4-Yaşadığı Asır ve Akranları

Biz Yahya b. Adem'in, 140/757 seneleri civarında, daha önce ve daha sonra da olabilir, doğduğunu kabul ediyoruz. Yahya'nın yaşadığı çağda şu Abbasi halifeleri iş başına gelmişti:

Mehdi (Muhammed b. Abdullah) 158-169 / 774-785.

Hadi (Musa b. Muhammed) 169-170 / 785-786

er-Reşid (Harun b. Muhammed) 170-193 / 786-808

el-Emin (Muhammed b. Harun) 193-199 / 808-815

el-Me'mun (Abdullah b. Harun) 199-218 / 815-833

Biz burada adını saydığımız bu halifeler zamanında ister yargı ile, ister onun dışında siyasi ve idari bir mesele ile ilgili olsun, Yahya'nın devlet işleriyle ilgili bir görevi üzerinde durmadık. Bundan onun ilmi yalnız Allah rızası için arayıp alan kimselerden birisi olduğu sonucu ortaya çıkar. Gerçekten o, bütün hayatını ilim öğrenip ve öğretmekte geçirmiştir. İki kardeş olan Halife Emin ile Halife Memun arasında geçen fitne zamanında Yahya olgunluk çağını yaşamaktaydı. Zamanındaki insanlar onu faziletli bir kişi olarak tanır; bu sebeple de ondan ilim alanların sayısı pek çoktur. Böyle olmasına rağmen az veya çok Yahya b. Adem'in adının bu fitneye karıştığını hiç duymadık. Hidayet önderleri işte böyle olur. Halife Memun'un 212/827 yılında alimler arasında ortaya çıkarmış olduğu Kur'an'ın mahluk olması fitnesine Yahya ulaşamadı. Bu fitne yüzünden Halife pekçok ehl-i sünnet İslam alimlerine çile çektirdi.

Yahya'nın kendi zamanında yaşayan akranları, çağdaşı olan alim, muhaddis ve imamların adedi sayılamıyacak kadar çoktur. Bunlar hafız Zehebi'nin taksimine göre yedinci tabakayı meydana getirirler. Zehebi der ki: "Nebevi ilmi hıfzedenlerin yedinci tabakası sayıca pek çoktur. Ancak ben bunlardan sadece bayraklaşanlarını ele alıyorum ki bunların sayısı da 100 kadardır" (I,301). Bu alimlerin en meşhurlarından bazılarını verelim. Büyük alim İmam Muhammed b. İdris eş-Şafii (150-204/ 767-819) , İmam Abdurrahman b. Mehdi (135-198/ 752-813) , Mısır fakihî İbn'ül Kasım (123-191/ 740-806) , Müsned (Haydarabat' da basıldı) Müsned sahibi Hafız Ebu Davud et-Tayalisi (132-204/ 749-819), et-Tabakat müellifi İbn sa'd'ın hocası, el-Meğazi yazarı Muhammed b. Ömer el-Vakıdi (130-207/ 747-822) , Kitabü'l Esnam yazarı Hişam b. Muhammed b. es-Saib el-Kelbi el-Ahbari (.-204/ .-816) , yazarın öğrencilik arkadaşı ve hocasının oğlu Vehb b. Cerir b. Hazim (.-206/ .-821)

5-

Alimlerin Onun Hakkındaki Övgüleri

İbn Sa'd , Yahya b. Adem sika (güvenilir) demiştir. Yahya b. Main ile Nesai de onu sika kabul etmişlerdir. Sünen sahibi Ebu Davut, Yahya b. Adem, insanlar arasında tekdi, dedi. Ebu

Hanim, güvenilir bir fıkıhçı idi, dedi. Yakub b. Şeybe dedi ki: Yahya b. Adem sikadır, çok hadis rivayet etti, fakihtir, onun çok ilerlemiş bir yaşlılık hali olmadı. Ali b. el-Medini' nin onun hakkında şöyle dediğini duydum: Allah Yahya b. Adem' e rahmet etsin, o çok büyük alimdi, dedi ve onu övmeye başladı. Ubeyd b. Yaiş'in şöyle dediğini işittim: Ebu Üsame dedi ki: Yahya b. Adem'i gördükçe mutlaka Şa'bi'yi hatırlardım. Yani Yahya b. Adem ilmi kendisinde toplamış bir kimse idi.

İcli der ki: Yahya sika, güvenilir idi, ilmi kendisinde toplamıştı, akıllı olup hadiste derinleşti.

İbn Hıbban, Yahya güvenilir alimler arasında olup sağlam bir fıkıh bilginiydi, dedi.

Ali b. el-Medini der ki: Dikkat edip baktığım zaman bütün isnadın altı kişi arasında yani güvenilir altı büyük alim arasında dönüp dolaştığını gördüm. Medineliler için İbn Şihab, Mekkeliler için Amr b. Dinar, Basralılar için Katade ve Yahya b. Ebi Kesir, Küfeliler için Ebu İshak ve A'meş. Daha sonra bu üstadların ilmi, kitap yazan alimlere intikal etti. Mesela Medine'de Malik ve İbn İshak; Mekke'de İbn Cüreyc ve İbn Uyeyne, Basra'da Said b. İbn Arube, Hammad b. Seleme, Ebu Avvane, Şu'be ve Mamer. Bunlar adı geçen altı alimden ilim almışlardır. Küfe'de Süfyan Sevri, Şam'da Evzai ve Vasıt (Irak) ta Heşim.⁴¹⁶

Sonra bu on iki alimin ilmi şu alimlere intikal etti: Yahya el-Kettan, Yahya b. Zekerriyya b. Ebi Zaide ve Veki'. Daha sonra bu üç bilginin ilmi şu üç alime intikal etmiştir: İbn'ül Mübarek, Abdurrahman b. Mehdi ve Yahya b. Adem.

Zamanının hadis hafızı ve imamı olan, cerh ve ta'dil ilminin bayrağını elinde tutan Ali b. el-Medini'nin vermiş olduğu bu bilgilerden sonra artık başka bir bilgiye ihtiyaç kalmamıştır. Allah'ın rahmeti hepsinin üzerine olsun.

6-

Talebeleri

Yahya b. Adem'in bütün üstadlarını sayıp bir bir isimlerini anmak ne kadar zor ise ona talebe olan ve ondan hadis öğrenip rivayet edenlerin hepsini teker teker anlatmak da o kadar zordur. Buna ne bizim gücümüz yeter ve ne de elimizdeki kitaplar bu işe elverir. Yahya b. Adem'in çağı Halife Memun zamanı olup bu asır ilmin araştırıldığı, yazılıp çizildiği ve korunup muhafaza edildiği, büyük imam ve büyük hafızlardan sünneti alıp öğrenmeye hırsla yapıldığı bir dönemdir. Ancak biz burada meşhur altı hadis kitabında geçen, Yahya b. Adem'e ulaşmış ve ondan rivayet etmiş olan kimseleri anmak istiyoruz:

1-Ahmed b. Ebi Reza Abdullah el- Herevi (Ölm:232/846)

⁴¹⁶ Zehebi der ki: Hammad b. Zeyd'i unuttu.

- 2-Ahmed b. Süleyman er- Rahavi el- Hafız (Ölm:261/875)
- 3-Ahmet b. Ömer el-Vakıdi el-Vekiyy Veki'in talebesi (Ölm. 235/849)
- 4-İmam Ahmed b. Muhammed Hanbel (164-241/780-855)
- 5-İshak b. İbrahim b. Nasr el-Buhari (Ölm. 242/856)
- 6-İmam İshak b. Raheveyh el-Hafız (166-238/782-852)
- 7-Bişr b. Halid el-Askeri (Ölm. 255/869)
- 8- el-Hasen b. Ali b. Affan el-Amiri(Ölm.270/883)
- 9-el-Hasen b. Ali el-Hılal el-Hafız (Ölm. 242/856)
- 10-el-Huseyn b. Ali b. el-Esved el-Icli (254/868)
- 11-Hafs b. Ömer el-Mıhrakani Ebu Hatem er-Razi ve Ebu Zür'a'nın hocası.
- 12-Süfyan b. Veki' b. el-Cerrah (Ölm. 254/868)
- 13-Abbas b. el-Huseyn el-Kantari (Ölm. 240/854)
- 14-Ebu Bekir b. Abdullah b. Ebi Şeybe (Ölm. 235/849)
- 15-Abdullah b. Muhammed el-Müsnedi (Ölm. 229/844)
- 16-Abdü'l A'la b. Vasıl el-Esedi (Ölm. 247/861)
- 17-Abdurrahman b. Salih el-Ezdi (Ölm. 235/849)
- 18-Abd b. Hamid (Ölm. 249/863)
- 19-Abedete b. Abdullah el-Huzai es-Saffar (Ölm. 258/872)
- 20-Ubetd b. Yaiş el-Mahamili (Ölm. 229/844)
- 21-Osman b. Ebi Şeybe (156-239/773-853)
- 22-İsmet b. el-Fadl en-Nisaburi (Ölm. 250/864)
- 23-Ali b. Abdullah b. el-Medini (161-234/778-848)
- 24-Ali b. Muhammed et-Tanafisi (Ölm. 233/847)
- 25-Muhammed b. İsmail Ebu Bekir b. İlimiyye (Ölm. 264/878)
- 26-Muhammed b. Rafi' en-Nisaburi ez-Zahid (Ölm. 245/859)
- 27-Muhammed b. Abdullah b. el-Mubarek el-Mahrımı (Ölm. 255/869)
- 28-Ebu Kerib Muhammed b. el-Ala el-Hemedani (161-248/778-862)
- 29-Muhammed b. Ömer b. el-Velid el-Kindi (Ölm. 256/870)
- 30-Muhammed b. el-Velid b. Ebi'l Velid el-Fahham (Ölm. 252/866)
- 31-Mahmud b. Gıylan el-Mervezi (Ölm. 239/853)
- 32-Musa b. Hızam el-Fakih (Ölm. 251/865)
- 33-Musa b. Abdurrahman el-Mesruki (Ölm. 258/ 872)
- 34-Harun b. Abdullah el-Hammal el-Hafız (171-243/787-857)
- 35-Vasıl b. Abdü'l Ala b. Hilal el-Esedi (Ölm. 244/858)
- 36-Yahya b. Main Cerh ve tadil imamı (158-233/769-847)

7-İctihad ve Eserleri

Her hangi bir kimsenin, Yahya b. Adem'in mukallid olduğunu iddia ettiğini bilmiyoruz. Çünkü bu faziletli çağın ne alimleri, ne hadis hafızları ve ne de rey (görüş ve mezheb) imamları, kendileri için taklide razı olurlar. Onlardan her biri Kur'an ve Sünneti anlama hususunda sarfettikleri cehd ve gayretin ulaştığı seviyeye göre fetva verirlerdi. Diğer taraftan biz bu alimlerin ayrı görüş ve farklı mezheplere mensup üstadlardan ilim öğrendiklerini biliyoruz. Fakat sonunda kendileri için en hayırlı olanı heva ve heveslerine kapılmadan ve taraf tutmadan tercih ederlerdi. İşte bu anlayıştan dolayı Yahya'nın, Hasan b. Salih'in arkadaşlarından olduğu halde, Ebu Hanife'den rivayet eden Muhammed b. el-Hasan'dan rivayet ettiğini görüyoruz.⁴¹⁷ Halbuki Hasan b. Salih Ebu Hanife'ye kırgındı. Abdullah b. Davud el-Haribi (121-213/738-828) dedi ki: "Ben Küfe mescidinde imamlık yapıyordum; bu sebeple Ebu Hanife'yi övdüm. Bunun üzerine Hasan benim elimden tuttu ve beni imamlıktan

uzaklaştırdı." Bu bilgiyi Tehzib'den almış bulunuyorum.⁴¹⁸

Yahya b. Adem'in Harac'dan başka teliflerine gelince biz bu hususta herhangi bir şey bulamadık. Ancak bundan başka kitaplar da yazdığı görüşü bizce tercih edilmektedir. Nevevi bu konuda şöyle der: "Yahya b. Adem eli kalem tutan alimlerden biriydi." Zehebi Tezkire'de Yahya'yı "eserler sahibi" olarak tavsif etmektedir. Ancak Harac'dan başkasını anmaz. Ümit edilir ki, Zehebi onun başka kitaplarını görmüş ve duymuştur. Onun bu şekilde konuşması bunun delilidir.

8-Vefatı

Yahya b. Adem, Memun'un hilafeti zamanında 203/811 yılının Rabiu'l Evvel ayı ortasında Femi's Sıh'da vefat etmiştir. Namazını Memun'un veziri ve akrabası olan el-Hasan b. Sehl kıldırmıştır. Femi's Sıh Dicle kıyısında Vasıt'ın (Irak'ta bir yer) 30 km. kadar yukarısında bir kasabadır. Hasan b. Sehl'in kızı Hatice Buran Halife Memun ile evlenip burada zifafa girdi. (210/825 yılı Ramazan ayında). Haticenin babasının evi burada idi. Burada misli görülmemiş düğün şölenleri yapıldı.

Yahya b. Adem'in (r.a.) tarihi hakkında gücümün ulaştığı en son bilgi sınırı bunlardan ibarettir. Enerjimin son damlasını sarfetmiş bulunuyorum. Müslümanlara ve Sünnet-i seniyye hizmetkarlarına faydalı olacak bilgileri yazmamda Allah'ın beni muvaffak kılmasını niyaz ediyorum. O, düaları işiten ve kabul edendir.

Yazan: Ebu'l Eşbal (Ahmed Muhammed Şakir) 16 Şevval 1347/1928.

418 Bununla beraber Yahya'nın Harac adlı kitabı Mısır Milli Kütüphanesi'nde Hanefi fıkhı Bölümünün fihristi içersinde yer almaktadır.(I, 456) ve Yahya b. Adem'in hanefi olduğu söylenmektedir. Bu sıfatı ona kimin uydurduğunu bulamadım; bunun için bir delil de bilmiyorum. Deliller bunun aksini ortaya koymaktadır.

KİTABÜ'L HARAC

YAHYA B. ADEM

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Üstad Ebu Abdullah el-Hüseyn b. Ali b. Ahmed b. el-Büsri, Allah ona başarı ihsan eylesin, bize, Ebu Muhammed Abdullah b. Yahya b. Abdülcabbar es-Sükkeri (416/1019 senesinin Muharrem ayında) Ebu Ali İsmail b. Muhammed b. İsmail es-Saffar (okuyarak) ve Ebu Muhammed el-Hasen b. Ali b. Affan el-Küfi yoluyla,

Yahya b. Adem b. Süleyman el-Kureşi'nin şöyle dediğini haber verdi:

1-Hasan b. Salih bize müslümanların savaşta galip gelip zorla elde etmiş oldukları mala ganimet, barış ve anlaşma ile elde edilen mala fey denildiğini ve feyin cizye ve harac çeşidinden bir mal olduğunu bildirdi.

2-Hasan b. Salih, savaş yapılmadan sahiplerinin bıra-kıp kaçtığı ve müslümanların da at ve develeriyle bir müda-halede bulunmadığı mallar, Rasülullah içindir, dedi ve böy-le malları Peygamber'in dilediği yere harcayacağını bildirdi.

3-Yahya der ki: Müslümanlar yaya olarak galip gelinceye kadar savaşılırsa (bu mallar kimindir diye) Hasan'a sordum. O, bu takdirde malların müslümanların olacağını söyledi.

4-Hasan dedi ki: Ganimetlerin beşte biri Allah'a aittir. Allah bu beşte bir hisseyi şu kimselere geri vermiştir: "Bu hisse Peygamber'in, yakınların, yetimlerin, yoksulların ve yolcularındır."⁴¹⁹ başkalarına verilmez. Bu hisseyi kullanma yetkisi başkana ait olup o adaleti araştırıp kendi görüşü ile icihad ettikten sonra bu sınıflardan mevcut olan hak sahipleri arasında paylaşır. Ancak bu konuda başkan kendi isteği ve keyfine göre hareket edemez. Ganimetin diğer geri kalan beşte dördü de savaşa katılan müslüman askerler arasında eşit olarak dağıtılır.

5-Bazıları da sadece ata hisse verileceğini, insana karşı atın üstün tutulamıyacağı; fakat at için bir hisse, insan için de bir hisse verileceğini söyledi. Bizim arkadaşlarımız ise at için iki hisse, sahibi için ise bir hisse verilir, dediler. Buna göre kimin yanında bir at varsa, atı için iki hisse, kendisi için ise bir hisse ayrılır.

6-Yanında iki at bulunan kimse için ise ihtilaf edildi. Bazıları yalnız ata bir hisse verilir derken, diğerleri de iki at için dört hisse ayrılacağını ileri sürdüler. İki atın fazla olan atlar için ise hiçbir hisse verilmez. Ayrıca deve, katır ve eşek gibi hayvanlar için de yine birşey verilmez.

7-Kadana atları⁴²⁰ hakkında ihtilaf edildi. Bazıları bu kadana atlarını at cinsinden olan hayvanlardan kabul etti. Bu sebeple bu at için bir hisse verilir derken, bazıları da kadana atlarına hiçbir şey verilmez, dediler.

8-Ganimete hak eden askerlerin, ganimet taksim edilinceye kadar kendi hissesini satması ve köleyi azad etmesi caiz değildir. Ganimet deyince de toprak müstesna, ister az çok, hatta bir iğne bile olsa, askerlerin elde ettikleri şeylerin tümüne birden verilen addır.⁴²¹

419 Bak. Enfal, 8/ 41.

420 Kadana Macar dilinden gelen bir kelime olup bir cins iri atlar için kullanılır.(Çev.)

421 Burada kitabın aslında bir dipnot vardır. Metni şöyle: Kadı İmam Ebu Temmam ez-Zeynebi (r.a.) nin nushasında (bu eski bir nusha olup es-Saffar'dan naklederek yazmıştır.) şöyle denilmektedir: Ganimette hazır bulunmuş olan askerlerden hiç birisinin, ganimet taksim edilinceye kadar, kendi hissesini satması ve kölesini azad etmesi caiz değildir. Çünkü ganimet henüz bir bütündür. Bu görüş doğru ve güzeldir.

9-Çünkü topraklar başkanın reyine bırakılmıştır. Eğer başkan fethedilen toprağı beşe taksim edip beşte dördünü galip askerler arasında dağıtmak isterse bunu yapabilir. Eğer bu toprağı, bütün müslümanlara kalmak üzere, fey olarak, olduğu gibi ebediyyen bırakmak isterse bunu da yapabilir. Ancak bunu bu konuda istişare yapıp kendi reyini ile ichtihad ettikten sonra yapabilir. Çünkü Rasülullah (s.a.) fethedilen topraklardan bir kısmını taksim etmekle beraber, bir kısmını vakıf yaparak taksim etmemiştir.

10-İsmail bize Hasan, Yahya ve İbn Mübarek yoluyla Ebu Süfyan'ın şöyle dediğini haber verdi: Eğer başkan diler-se toprağı beşe böler ve beşte dördünü taksim eder. Dilerse onu Hz. Ömer'in Sevad toprağını yaptığı gibi fey toprağı yapar.

11-İsmail bize Hasan, Yahya ve Veki' yoluyla Süfyan b. Said'in şöyle dediğini haber verdi: Ganimet müslümanların zor kullanarak elde etmiş oldukları mallardır. Bunun beşte biri Allah'ın isimlerini saydığı kimselerin hakkı, beşte dördü ise savaşa katılanların hakkıdır. Fey ise müslümanların savaş yapmadan anlaşma ile elde ettikleri mallardır. Feyde beşte bir yoktur. Onun tamamı Allah ve Rasülünün isimlerini saydığı kimseler içindir.

12-Bazı hukukçular toprak beşe bölünmez dedi. Çünkü toprak fey olup ganimet değildir. Çünkü ganimet vakfedilmez. Toprağı başkan dilerse vakfeder, dilerse fey'i taksim ettiği gibi, onu da taksim eder. Ancak feyde beşte bir yoktur. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın Kur'an'da buyurduğu gibi fey bütün müslümanların ortak malıdır: "Allah'ın o fethedilen kasabalar halkından Peygamber'ine ayırdığı fey, "fakir muhacirler içindir" dedikten sonra "Daha önce Medine'yi yurt edinmiş ve imanı gönüllerine yerleştirmiş olan kim-seler", buyurdu. Daha sonra Allah "Onlardan sonra gelenler"⁴²² buyurmaktadır ki, bu suretle müslümanlardan fey mallarına katılmamış hiçbir kimse kalmaz. Eğer başkan beşe taksim ederse toprak ganimet olur; böylece onun beşte dördünü savaşta hazır bulunanlar arasında bölüştürür.

13-Göçebe müslümanlar hakkında Peygamber'den (s.a.v) şu prensip gelmiştir: Göçebe müslümanların fey ve ganimette, müslümanlarla birlikte cihad etmedikçe hiç bir hakları yoktur. Bu sebeple müslümanların yanında cihad etmeyen, fakir olmayan ticaretle meşgul olan veya başka bir iş yapan kimsenin ganimet ve feyde bir hissesi yoktur. Ancak muhtaç duruma düşerse o zaman ihtiyaç sahipleri ile beraber hisseye dahil olurlar.

14-İsmail bize Hasan, Yahya, Süfyan b. Said, Alkama b. Mersed, Süleyman b. Müreyde ve onun babası yoluyla rivayet ediyorki, Peygamber göçebe müslümanlar hakkında şöyle buyurdu: Müslümanlarla birlikte cihad yapmadıkça bunların ganimet ve feyde hiçbir hakları yoktur.⁴²³

15-Yahya, Ömer b. el-Hattab'ın sağ ellerinizin sahip olduğu kimseler (köleler) müstesna, bütün müslümanların bu feyde hakkı vardır, dediğini haber verdi.⁴²⁴

16-İsmail bize Hasan, Yahya, Osman b. Muksim el-Berri⁴²⁵ ve Amr b. Ubeyd yoluyla

422 Haşr 59/ 6-10.

423 Bu uzun bir hadisten alınmış bir özetdir. Hadis şöyle başlar: "Rasülullah bir ordu veya birliğe komutan tayin ettiği zaman onu özellikle Allah'dan ittika etmesini tavsiye ederdi". Bu hadisi Ahmed b. Hanbel Müsnedinde Veki ve Süfyan yoluyla rivayet eder. Müslim ise Sahih'inde (V, 352, Cihad, 2) Ebu Bekir b. Ebi Şeybe, Veki ve Süfyan yoluyla rivayet eder. Ayrıca Müslim İshak b. İbrahim ve bu kitabın yazarı Yahya b. Adem yoluyla Süfyan'ın bu hadisi dikte ettirip yazdırdı, dediğini haber verir. (II, 46). Bu hadisi Tirmizi ile İbn Mace de rivayet etmişlerdir.

424 Ebu Davud Hz. Ömer'den nakledilen bu hadisi Sünen'inde (III, 102), Zühri ve Ömer yoluyla rivayet eder. Zühri Ömer'den dinlememiş olduğu için bu hadis munkatıdır.

İslam hukuku köle konusuna apayrı bir statü getirmiş, kişiliği elinden alınmış kimselere adeta şahsiyet tanımıştır. Bu sebeple İslam toplumunda köleler esirlerden ibaret olup sadece mülk (insanları yönetme) ve milk (malları yönetme) hak ve vazifeleri yoktur. Bunun dışında bütün medeni haklara sahiptirler. Irak fethedildiği zaman Sevad halkına uygulanan muamele konusunda bilgi veren Ebu Ubeyd şunları söylemektedir: Bunlar esir alınmamışlarsa haliyle hürdürler. Şayet esir edilip sonra devlet başkanı kendilerine ihsanda bulunmuş ve taksim etmemişse, Hayber halkı gibi, hürriyetlerine kavuşmuş olurlar. Buna göre şahitlik, evlenme ve miras gibi bütün medeni muamelelerinde hürdürler. Bak. Kitab-ül Emval, Mektebet-ül Külliyyat-il Ezher neşri, Kahire 1388 (1968), 206, No:378. (Çev.).

425 Bu Osman gerçekten zayıf bir ravidir. Hadis hafızlarından pek çoğu onun yalancı olduğuna kanidirler. Bu ravinin biyografisi için Lisan-ül Mizan'a bak.

Hasan'ın şöyle dediğini haber verdi: Fey ile ganimet sağlam bir hükme dayanır; hiçbir şey onları neshetmemiştir.

17-Yahya, Şüreyk b. Abdullah'ın harac arazisi, müs-lümanlara harac vergisi vermek üzere, anlaşma yapılmış o-lan topraklardır, dediğini dinledim ve Şüreyk'e öyleyse Kü-fe'nin hurmalıklarının durumu nedir diye sordum. Bu top-raklar zorla alınmıştır, o sebeple fey sayılır. Fakat halk bu topraklarda bırakılmış ve kendilerine harac olmayan bir ver-gi konulmuştur dedi, diye haber verdi.

18-İsmail bize Hasan, Yahya ve Ziyad b. Abdullah b. Tufeyl yoluyla Muhammed b. İshak'ın şöyle dediğini haber verdi: İbn Şihab'a Hayber'in durumunu sordum. Bu konuda bize gelen Rasülüllah'ın savaş yaptıktan sonra Hayber'i zorla fethettiği haberidir, dedi. Hayber, Allah'ın elçisine verdiği fey arazilerinden biridir. Bu sebeple Rasülüllah onu beş kıs-ma ayırıp müslümanlar arasında taksim etti. Hayber halkın-dan bazıları kıtlık yüzünden yurtlarını terketmeye kalkınca, Hz. Peygamber onları Hayber topraklarını işlemeğe çağır-dı.⁴²⁶

19-İsmail bize Hasan ve Yahya yoluyla Hasan b. Salih'in şöyle dediğini haber verdi: Bizim sevad (yani hurmalık arazileri) hakkında; dağın beri yakasında olan arazilerin fey olduğunu, dağın öbür yakasındaki toprakların ise sulh, barışla alınan araziler olduğunu işitirdik. Hasan, bu anlaşmalı yerlere sahip olanların görevi anlaştıkları vergiyi vermektir, dedi. Böylece bu kimseler, topraklarıyla başbaşa serbest bırakılırlar. Bu mükellefler an-laştıkları meblağı müslümanlara verdikleri müddetçe, bu topraklar üzerine başka bir vergi konmaz.

20-Yahya, eğer bunlar bu vergiyi vermekten aciz ka-lırlarsa ne olacak diye Hasan'a sorduğumda o şöyle cevap verdi der: O zaman verginin miktarı düşürülür. Fakat daha fazla vergi verme güçleri olsa bile onların vergileri artırılmaz. Eğer bunlar kendi aralarında bir meseleden dolayı bir-birlerine zulmederlerse, müslümanların başkanı adalete sevkeder ve mal ve arazilerinde güç yetirebilecekleri bir ver-gi miktarı ile onların hepsini sorumlu tutar. Bunlardan biri-si öldüğü veya müslüman olduğu zaman başkan bunların vergilerini kaldırmaz. Güçleri yettiği ve ödeme ihtimaline sahip oldukları müddetçe verginin hepsi diğer geri kalan-lardan alınır.

21-Yahya, bir hadisten Ülleys halkından iki kişinin müslüman olduklarını öğrendik dedi.⁴²⁷ Ülleys halkı anlaşmalı (vergiye tabi) oldukları için Hz. Ömer, onların bütün haraclarından cizye vergilerini kaldırdı.

22-Yahya Hasan'ın şöyle dediğini haber verdi: Vergi-de anlaşma yapmış halkdan kim müslüman olursa onun kendisi ve toprağı üzerindeki harac vergisi kaldırılır. Topra-ğı öşür arazisi olur. Ancak kendileriyle sulh yapılmış halk-dan olmaları sebebiyle kişi başına cizye, arazilerine de harac konulması hususunda anlaşma yapılır. Buna göre bunlardan kim müslüman olursa cizye kalkar. Arazisindeki (toprağın-daki) harac vergisi ise olduğu gibi kalır. Zaten bunlar İranlı-lara mağlup oldukları için onlara harac vergisini vermektey-diler.

23-Yahya Hasan'ın şöyle dediğini haber verdi: Biz bu Sevad topraklarının Nabatlıların elinde olduğunu işittik. Müslümanlar, farslılara karşı galip gelince Sevad'ı, kendileri ile savaşan nabatlıları ve çiftçileri olduğu gibi bıraktılar. Kişi başına cizye vergisi ve halkın elinde bulunan toprakları öl-çerek ona göre harac vergisi koydular. Hiç bir kimsenin ma-lı olmayan bütün toprakları da alıp safiy (başkanın kendi-sine ayırdığı ganimet malı) olarak başkana tahsis ettiler.

426 İbn Hişam, İbn Şihab'dan nakledilen bu hadisi, İbn İshak'ın Sire'sine yaptığı Tehzib'inde (s. 779) bundan daha uzun olarak rivayet etmiştir. Ayrıca bunu Belazuri (s. 29-30) Hüseyin b. el-Esved ve Yahya b. Adem yoluyla rivayet eder.

427 Yakut'un dediğine göre Ülleys, müslümanlarla İranlılar arasında, çöl tarafından, Irak topraklarında ilk defa meydana gelen savaşın cereyan ettiği yerdir ki, burası Enbar'da bir köyün adıdır.

24-Yahya, toprağın sahibi müslüman olduğu zaman, bunun öşür arazisi olup harac vergisi konulmadığı hakkında Hasan'ın delilinin Hz. Ömer'in şu sözü olduğunu söyledi: Bir adam Hz. Ömer'e gelir, müslüman oldum, toprağımdan harac vergisini kaldır, der. Hz. Ömer de senin arazin sa-vaşla, zorla alınmış olan bir yerdir, diye cevap verir.⁴²⁸ Bu-rası anlaşma ile ele geçirilmiş bir toprak değildir. Sahibi toprağı ister işlesin, ister işlemesin, ekilip dikilebilen ve gerektiğinde sulanabilen arazi sahiplerinden herkese Hz. Ö-mer harac vergisi koymuştur. Hasan, ancak bir mazeret sebebiyle toprağı işlememişse o takdirde bunun harac vergi-si hafifletilir ve gücünün dışında bir şeyle mükellef tutulmaz, dedi.⁴²⁹

25-Hasan zimmilerin harac arazileri hakkında şöyle dedi: Bu zimmilerden İslamiyet'i kabul edenler, artık hür müslümandırlar. Adam başına alınan cizye bunlardan kal-dırılır. Toprak husunda ise bunlar serbesttirler; isterlerse bu topraklar üzerinde kalır ve daha önce verdikleri vergiyi ay-nen ödemeye devam ederler, dilerlerse bu toprakları başkana bırakırlar. Başkan da bu yerleri alır ve onları, daha önce İ-ranlıların elinde olup şimdi ise kendisinin eline geçmiş bu-lunan topraklarla birlikte müslümanlar için değerlendirir.

26-Bunlardan kim savaşta öldürülürse ve kim de kaçıp arazisini bırakırsa; ve bu her iki toprağı ekip biçecek bir kimse de yoksa böyle topraklar üzerine harac vergisi konulmaz. Hasan, bu toprakların mülkiyeti müslümanlara kalır, dedi. Ne yapılacağı hususunda başkan karar verir. O dilerse işleyecek birisine verir, elde edilen ürünün bir kısmını müslümanların hazinesine bırakır, geri kalanı kendisi alır. Başkan dilerse ücretle işçi tutarak hazine yardımı ile bu yeri işletir, böylece elde edilen fazla ürün müslümanların olur; dilerse bu yeri, müslümanlara muhtaç olmayan kimselerden birisine ikta eder.

27-Yahya, Hasan b. Salih'in harac arazisinin satılmasını mekruh gördüğünü bildirdi. O, Hire halkı ve benzerlerinde olduğu gibi, sulh ile alınan arazilerin satılmasında ise bir beis görmezdi.

28-İsmail bize Hasan, Yahya ve Hasan b. Salih yoluyla İbn Ebi Leyla'nın şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer bunlara arazilerini geri verdi. Yerlerini kendilerine bırakarak harac üzerinde anlaşma yaptı. Ayrıca Hz. Ömer bu arazilerin satılmasında bir sakınca görmezdi.

29-Yahya, Hasan'ın, Ömer b. el-Hattab'ın kendilerine cizye vergisi koyduğu harac vergisine tabi halk hakkında şöyle dediğini haber verdi: Bunlardan kişi başına kırksekiz, yirmi dört veya on iki dirhem vergi alınırdı. Ravi onlara bundan daha fazla cizye vergisi konulmadığını söyledi. Bunu dahi veremeyecek durumda olanların vergileri düşürülürdü. Arazilerine gelince, bunlar üzerinde Hz. Ömer'in koymuş olduğu harac vergisi vardı: Her cerib üzerinden bir gafız ve bir dirhem alınırdı.⁴³⁰ Yaş ve kuru hurma, yaş üzüm ve (diğer) ağaçlar (ve meyveler) üzerinden Hz. Ömer'in koyduğu kadar vergi alınırdı. Eğer bu yerlerin fazla ürün verme ihtimali olursa bunların vergileri artırılmaz, eğer maktu vergiyi vermekten aciz kalırlarsa vergileri hafifletilir ve Hz. Ömer'in dediği gibi hiçbir kimse gücünün üstünde bir şeyle mükellef tutulmazdı.

30-Yahya, Hasan'ın Küfe'ye geldiği zaman ne Hz. Ali'nin ve ne de bir başkasının Hz. Ömer'in yaptığı şeylere muhalefet edip başka türlü yaptığını gördük, böyle şeyler olmadı, dediğini haber verdi.

31-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek, İsmail b. Ebu Halid ve Şa'bi yoluyla Necran halkına kavuştuğu zaman Hz. Ali'nin şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer işin ehlidir. (Kamu görevinde ne yapacağını bilir ve doğru dürüst hareket eder). O nedenle ben Hz. Ömer'in

428 Belazuri, (s. 277) bunu Huseyn ve Yahya b. Adem yoluyla rivayet etti. 149 nolu paragrafa bak.

429 Burada arapça metinde olumsuzluk ifade eden "la" harfi bulunmakta, halbuki burada ancak anlamındaki "illa" istisna edatının kullanılması daha doğrudur. Yayıncının bu görüşüne katılarak biz de tercümeyi ona göre yapmış bulunuyoruz. (Çev.)

430 Gafız, eskiden kullanılmış, miktarı yer yer değişen bir ölçek. (18 kg. kadar.) Dört gafız bir cerib eder. Cerib tarla manasına da gelir. Buna göre 75 kg. kadar mahsül veren yere bu ad verilmiş olabilir.(Çev.)

yaptığı bir şeyi hiçbir suretle değiştirmem.

32-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Muaviye, Haccac, ona haber veren ve Şa'bi yoluyla Küfe'ye ayak bastığı zaman Hz. Ali'nin şöyle dediğini bildirdi: Ben Hz. Ömer'in bağladığı bir düğümü çözecek değilim.

33-İsmail bize Hasan, Yahya ve Şüreyk yoluyla Zübeyd'in⁴³¹ şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ali düşünce ve davranışlarında Hz. Ömer'e benziyordu.

34-Yahya, Hasan b Salih'in, harac arazisini satın alan bir müslümanın bu davranışını kerih görerek "Eğer bir müslüman bunu yapamıyorsa onun, bu yerden alınan harac vergisini vermesi, ayrıca meyve ekinde öşür veya yarı öşür (onda ibr veya yirmide bir vergi) vermesi gerekir.", dediğini haber verdi. Hasan b. Salih ayrıca Ömer b. Abdülaziz'den, harac toprağın vergisidir; onda bir veya yirmide bir vergi müslümanlar üzerine farz kılınmış bir zekattır; rivayetini nakletmektedir.

35-Yahya, Beni Tağlib'den iki hıristiyanın bir harac a-razisini satın aldıklarında, bunlar üzerine harac vergisi ko-nulup bundan başka bir verginin konulmaması, bize göre doğru ve güzel bir davranıştır, dedi. Nitekim Hz.Ömer, bir harac arazisini aldığı zaman Utbe b. Farkad'a aynı şeyi söy-lemiştir. (Ey Utbe) daha önce bu araziden ne kadar vergi (harac) veriliyordu ise sen de onu ver. Yahya, biz İkrime'nin (Bir toprak üzerinde) öşür ile harac birleşmez, dediğini dinledik, dedi.⁴³²

36-İsmail bize Hasan, Yahya ve hasan yoluyla İbn Ebi Leyla'nın şöyle dediğini haber verdi: Kendi yurtlarında oturan Beni Tağlib hıristiyanlarına bir görevli gönderilir ve vergileri artırılırdı (katlanırdı).

37-Hasan, deve, sığır, koyun ve keçi gibi hayvanlarından ve topraklarında yetişen sebze ve meyvelerinden dolayı zimmi halktan hiçbir kimseye vergi memuru gönderilmedi, dedi. Ancak Beni Tağlib hıristiyanları ile bu gibi malların hepsinden vergi alınmak üzere sözleşme yapıldığı için onlar bunun dışında kalır. Hasan'ın demek istediği şey budur. Hasan, Beni Tağlib hıristiyanlarından alınan bu verginin, başkalarından alınan cizye mesabesinde olduğunu söyledi. Beni Tağlib'den alındığı gibi diğer zimmi halktan böyle kat kat vergi alınmazdı. Fakat tüccarların, ticaret mallarını aşirin (onda bir ticaret öşrünü alan vergi memurunun) yanından geçirdikleri zaman ödedikleri fazla vergi bunun dışında kalır.

38-İsmail bize Hasan ve Yahya yoluyla Hasan'ın şöyle dediğini haber verdi: Beni Tağlib halkından müslü-man olanların toprakları (onda bir vergi alınan) öşür arazisi haline dönüştürülmüştür. Çünkü bu topraklar artık harac arazisi değildirler.

39-Hasan, yanlarında bulunan ticaret mallarıyla aşire uğrayan zimmi halkın hepsinden vergi alınırdı, dedi. Bunlardan yılda yalnız bir defa vergi alınırdı. 200 dirhem kıymetinden daha az olan mallardan hiç vergi alınmazdı. Tabi bu ticaret mallarından alınan vergi (müslümanlara göre) onlardan kat kat fazla alınırdı. Fakat bu zimmilerden öşür değil, öşrünün yarısı (yirmide bir ticaret vergisi) alınırdı. Öşür (onda bir ticaret vergisi) harbi adı verilen tüccarlardan alınırdı. Yahya bize göre bu işin doğrusu şudur, der: Beni Tağlib'den alınan bütün vergiler, ehl-ül ahd adı verilen halkın yaptığı ticaretten alınan vergiler ve ticaret yapmak için emanla (izin almak suretiyle) bizim topraklarımıza girmiş bulunan ehlü'l harp kimselerden alınan vergiler, bunların hepsi fey vergisi gibi kabul edilir. Çünkü bu vergiler anlaşma ile alınan vergiler olup zekat vergisi gibi değildirler. Bunlar, harac ve cizye konumunda alınmış bir vergi olup müslümanlar için fey geliri teşkil ederler.

431 Zübeyd adındaki bu şahıs, İbn-ül Haris el-Yami (el-Eyami de denir) dir. Hadiste güvenilirliği sabit olmuştur. Şiiliğe eğilimi olan bir şahıstır. Bu sözü muttasıl değildir. Çünkü Zübeyd Hz. Ali'ye yetişmemiştir. 123/740 senesinde vefat etmiştir.

432 168, 169 ve 612 nolu paragraflara bak.

40-Yahya Hasan'ın harac arazisini, ölçülüp biçilen ve üzerine belli bir harac vergisi konulan toprak diye tarif ettiğini söyledi. Başkaları ise nehir sularının ulaşmadığı, buna rağmen mahsül kaldırılan yerler öşür arazisi; harac nehirlerinin suladığı veya bu suların sevkedildiği bütün topraklar harac arazisidir, dediler.

41-İsmail bize Hasan, Yahya, Kays, Muğallis,⁴³³ Mukatil b. Hayyan, Ebu Miclez ve Ziyad b. Hudayr yoluyla Hz. Ömer'in harb arazisi hakkında şöyle dediğini haber verdi: Ehl-i harb olan kimselerden memleketimizde altı ay ikamet edenlerden öşür (onda bir vergi) alınır; bir yıl ikamet edenlerden ise öşürün yarısı (yirmide bir vergi) alınır.

42-Ebu Hanife, toprağa harac ırmaklarının suyu ulaşırsa o yer harac arazisi olup öşür arazisi değildir, dedi. Yahya, Ebu Hanife'nin bu görüşü bana ulaştı dedi.

43-İsmail bize Hasan, Yahya ve Ubbad b. Avvam yoluyla Avfu'l A'rabi'nin⁴³⁴ şöyle dediğini haber verdi: Ömer b. Hattab'ın (r.a.) Ebu Musa'ya gönderdiği mektubu okudum. Hz. Ömer mektubunda Ebu Abdullah Dicle kenarında atlarını otlattığı bir araziyi benden istemektedir. Eğer bu yer cizye arazisi değil, üzerinden cizye suyu da akıyorsa sen bu yeri ona ver, diyordu.

44-Yahya, bazı hukukçuların Beni Tağlib arazisi hakkında şöyle dediğini bildirdi: Bu toprağı bir müslüman satın alırsa onun üzerinde ebediyen değişmez, katlanmış (artırılmış) öşür vergisi vardır. Öşür arazisinden elde edilen ürünlerden de böyle artırılmış vergi (sadaka) alınır. Yer sahibi eğer müslüman olursa veya müslüman olan birisine satarsa yine bu topraktan artırılmış öşür alınır.

45-Yahya Hasan b. Salih'in şöyle dediğini haber verdi: Beni Tağlib halkından kim müslüman olursa onun arazisi öşür toprağı olur. Çünkü onun arazisinden alınan vergi harac vergisi değildir. Onların kendileri üzerinde cizye vergisi de yoktur. Kendilerinden cizye kabul edilmeyen ve; ya İslam ya da savaştan birisini tercih etme durumunda olan arapların toprakları öşür arazisidir. Rasülullah, arap topraklarından savaş kazanılarak alınan bütün topraklara bunu uygulamış, onlar üzerine harac vergisi koymamış, ve böylece onlar öşür arazisi olmuşlardır.

46-İsmail bize Hasan, Yahya, Fudayl b. Iyaz ve Leys⁴³⁵ yoluyla Mücahid'in şöyle dediğini haber verdi:Putpe rest halk İslam'a, ehl-i kitap ise cizyeye karşı savaş verirler.

47-Yahya şöyle dedi: İslam'dan dönen halk aynı arap müşrikleri gibidir. Kendilerinden cizye kabul edilen acem putperestlerinin veya acem ya da arap ehl-i kitaplarının elinde bulunan topraklar harac arazisi olup kendilerinden cizye, arazilerinden ise harac vergisi almak üzere anlaşma ya-pıldığı için, bunlardan bu şekilde alınmaktadır. Eğer müs-lümanlar bunları savaşta mağlup ederse, başkan (imam) el-de edilen at, silah ve malları, beşte birini ayırdıktan sonra geri kalanın hepsini askerler arasında taksim eder. Bu, içersinde hiç bir şeyin vakıf yapılamayacağı ganimet malıdır. Ayette "Ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a aittir."⁴³⁶, buyurulmaktadır. Köyler, şehirler ve topraklara gelince, bunlar ayette belirtildiği üzere feydir: "Allah'ın fethedilen köyler halkının mallarından Peygamber-r'ine verdiği feyler..."⁴³⁷, buyurulmaktadır. başkan bu fey konusunda muhayyerdir; onu dilerse

433 Bu ravi kimdir ben bilmiyorum. Elimdeki biyoğrafik eserlerde bu şahsın terceme-i halini bulamadım. Taberi tarihinin fihristinde Muğallis b. Ziyad el-Amiri ile Muğallis b. Abdurrahman adında iki şahıs bulunmaktadır. Bizim adı geçen ravinin bunlardan biri olup olmadığını da bilmiyorum. Fakat bunun ikinci şahıs olması gerçekten mümkün değildir. Çünkü o, 96/714 yılında öldürülmüştür. Bak. Taberi, VIII, 109. Birincisi olması ise ihtimal dahilindedir. Çünkü o, 125/742 yılında (ve 128/745 senesinde) henüz sağdı. Bak. Taberi, VIII, 301; I, 67. Bu isnad 635 nolu paragrafta gelecektir. Bu şahıstan rivayet eden Kays b. er-Rabi' zayıf bir ravidir.

434 Bu, İbn Ebi Cemile el-Abedi'dir. Ravi 59/678 tarihinde doğup 146/763 tarihinde öldüğü için bu haber mürseldir. Bunu Belazuri (s.359) Said b. Süleyman ve Ubbad b. el-Avvam yoluyla rivayet eder. Tahavi de (II, 158) başka bir isnadla rivaywet eder. 246 ve 249 nolu paragraflarda gelecektir.

435 Bu, Leys b. Ebu Selim'dir. Kendisi dürtüst olmakla birlikte hafızası zayıf olduğu için rivayetleri muztarib hadis kabul edilir.

436 Enfal 8/41.

437 haşr 59/7.

vakfedip bütün müs-lümanlara bırakmış olur, dilerse savaşta hazır bulunanlar arasında taksim eder. Bazı hukukçular feyde beşte bir hisse olmadığını söylediler. Bazıları ise başkan onu taksim ederse beşte bir hisse vardır, taksim etmez vakfederse, fey olur de-diler. Bazı hukukçular da şöyle dediler: Hz. Ömer, Küfe'nin Sevad arazisini vakfetti. Çünkü bu, müslümanların savaşta galip geldikleri zaman ellerine mülk olarak geçirmiş ol-dukları bir toprak değildir. Çünkü eğer müslümanlar bunu mülk olarak elde etmiş; buradaki esir ve malları toplamış olsalardı, bu ganimet olurdu. Allah için olan beşte bir hisse-yi ayırıp sonra geri kalan beşte dördünü fethiye katılanlar ara-sında taksim etmeden başkanın bu yeri vakfetmeye hakkı yoktur.

48-İsmail bize Hasan, Yahya ve Ebu Bekir b. Ayyaş yoluyla Hasan Basri'nin şöyle dediğini haber verdi: Düşman askerlerinin elinde bulunan menkul mallar onları mağlup eden müslüman askerlerin, toprak ise müslümanların olur.

49-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek ve İbn Lühey'a yoluyla Yezid b. Ebi Hubeyb'in şöyle dediğini haber verdi: Sa'd Irak'ı fethettiği zaman Hz. Ömer ona şu mektubu gönderdi: İmdi bundan sonra insanların senden ganimetleri ve Allah'ın kendilerine ihsan ettiği fey'i aralarında taksim etmeni istediklerini bildiren mektubunu aldım. Bu mektubum sana ulaştığı zaman insanların asker için topladığı at, silah ve mal gibi şeylere bak; bunları toplayıp orada hazır bulunan müslümanlar arasında taksim et. Toprakları ve ırmakları ise müslümanların bağışları arasında bulunması i-çin orada çalışanlara bırak. Eğer sen bunların hepsini orada hazır bulunanlar arasında taksim edecek olursan geriden ge-lecek olan kimselere bir şey kalmaz. Ben sana insanları İsla-m'a çağırmanı emretmişim. Kim savaşta önce senin dave-tini kabul ederek müslüman olursa, artık o müslümanlardan birisi olup müslümanların sahip olduğu aynı haklara sahip-tir ve o İslam'da bir hisseye sahip bulunmaktadır. Kim de senin teklifini savaş ve yenilgiden sonra kabul ederse o da yine müslümanlardan birisi olur. Malları ise müslüman hal-ka kalır. Çünkü o, mallarını müslüman olmadan evvel ka-zanmıştır.⁴³⁸

50-İsmail bize Hasan, Yahya, Süfyan b. Uyeyne ve İbn Ebi Nuceyh yoluyla Mücahid'in şöyle dediğini haber verdi: Savaşla alınan bir şehir halkı, malları taksim edilmeden önce müslüman olurlarsa, kendileri hür; malları ise müslümanların olur. Yahya şöyle dedi: Bunun köle mu-amelesi yapılmayan bir arap şehri halkı olduğu zaman böyle yapılması umulur. Bunlardan ancak cizye kabul edilir, ken-dileri de hür yapılır. Bunların nesillerine ise esir muamelesi uygulanır. İrtidat eden halk da aynı bunların durumundadır. Üzerinde kölelik sıfatı bulunanlara gelince, bunlar esir olduktan sonra müslümanlığı kabul ederlerse, köle olurlar. Allah'ın kullarından savaşta evvel müslüman olanların hepsi, hür müslüman olurlar. Bunların toprakları öşür ara-zisi yapılır. Çünkü bunlar, müslümanların kendilerine karşı savaş yapıp bir zafer kazanmadan ve üzerlerine harac vergisi tatbik edilmeden İslamiyet'i kabul etmiş kimselerdir.

51-Yahya şöyle dedi: Hz. Ali Beni Naciye'den irtidat edenlerin nesillerini, soylarını esir etmişti. Beni Kurayza ka-bilesi yaptığı sözleşmeyi bozduğu zaman Sa'd İbn Muaz askerleriyle savaşmak ve nesillerini esir etmek üzere karar ver-di. Bunun üzerine Hz. Peygamber Sa'd'a: "Bunlar hakkında Allah'ın istediği hükmü isabetle verdin", buyurdular.⁴³⁹

52-İsmail bize Hasan, Yahya, Şüreyk ve Ebu İshak yoluyla Amr b. Şurahbil'in şöyle dediğini haber verdi: Beni Kurayza hadisesi işte bundan ibarettir.

53-İsmail bize Hasan, Yahya, İsrail, Kays, Süfyan b. Uyeyne, Ammar ed-Dühni ve

438 Bu 121 nolu paragrafta gelecektir. Belazuri (s. 274) bu haberi muhtasar olarak rivayet eder. Ebu Yusuf da (Bulak, s. 13; Selefîyye, 3. baskısı, s. 24) rivayet etmektedir.

439 Bu hadisin başka bir varyantı Buhari tarafından rivayet edilmiştir: Hz. Peygamber şöyle buyurdular: "(Ey Sa'd) Yemin ederim ki, sen melik olan Allah'ın hükmettiği ile hükmettin". Bkz. Buhari, İstî'zan, 26; Tecrid-i Sarih, II, 407; X, 225-228.

Ebu't Tufeyl yoluyla Hz. Ali'nin şöyle dediğini haber verdi: Beni Naciye'nin haberi işte bu anlattığımız şeylerden ibarettir.

54-İsmail bize Hasan ve Yahya yoluyla Hasan İbn Salih'in şöyle dediğini haber verdi: Sözleşme yapmış olan kimselerden ahdini bozanlar hakkındaki hüküm, ya müslüman olmaları veya öldürülmeleridir. Artık sözlerini bozduktan sonra bunlardan cizye kabul edilmez. Başka alimler ise bunların eski hallerine dönebileceklerini (yani yeniden cizye verebileceklerini) söylemektedirler.

55-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Bekir b. Ayyaş, E-bu Hasayn⁴⁴⁰ ve Şa'bi yoluyla ömer b. el-Hattab'ın şöyle dediğini haber verdi: Bir arap üzerinde milk yoktur. (Arap köle olmaz). Fakat biz onların bir parmağı için elli deve kıy-met biçeriz.⁴⁴¹

56-İslam'dan irtidat eden her bir kimse, müşriklerle birleşerek müslümanların yanına gelir ve onlarla savaşırsa, sonra da müslümanlara esir düşerse, bunlardan İslam ile ölümden birini seçmeleri istenir. Eğer müslüman olursa, artık onun canı muhterem olup hayatı dokunulmazdır. Hasan b. Salih köle yapılır, başkaları ise köle yapılmaz dedi. Fakat bize göre o, İslam'a döndüğü zaman hür bir müs-lüman olmuştur. Bu, araplar için olan "İslam olmaktan başka bir şey kabul edilmez " hükmü ile eşdeğerdir.

57-Arkadaşlarımızdan bazıları, Basra toprakları hakkında şunları söylediler: Bu topraklar öşür arazileridir. Çünkü onlar harac ırmaklarının kapsamından çıkarılmıştır. Zira vadiler, bu topraklarla Dicle 'nin arasını kesmektedir. Bu topraklar bu vadiden ve denizden sulanmaktadır. Vadiler ile deniz ise harac ırmaklarından değildir.

58-Yahya, Hasan b. Salih'in arap ve araptan başkalarının toprakları hakkında şöyle dediğini haber verdi: Bu toprakların sahipleri müslüman oldukları zaman, kim ölü bir araziyi ihya eder veya ziraat için islah ederse, işte bu toprak öşür arazisi olur ve bundan sadaka vergisi (öşür) alınır. Eğer kendileriyle anlaşma yapılmış ve bu sebeple topraklarından harac alınmayan halktan müslüman olanlar çıkarsa bunların toprakları da öşür arazisi olur.

59-Yahya, bir öşür arazisi satın alan zımmi hakkında Hasan'ın şöyle dediğini bildirdi: Eğer bu zımmi, beni Tağlib kabilesinden ise, üzerinde artırılmış sadaka vergisi vardır. Eğer bu zımmi beni Tağlib'in dışında, anlaşma yapmış başka bir halktan ise, bunun arazisinden ne öşür ve ne de harac vergisi alınır.

60-İsmail bize Hasan, Yahya ve Hamid yoluyla Hasan'ın şöyle söylediğini haber verdi⁴⁴²: Zimmilerin elindeki bu topraklar aynı onların satın almış oldukları deve, koyun ve keçi gibi otlak hayvanlarına benzer: Onlar bu hayvanlardan vergi vermedikleri gibi sahip oldukları topraklardan da vergi vermezler.

61-Yahya, Hasan b. Salih ile Şüreyk'in, bir zımminin öşür arazisine sahip bir müslümandan toprak kiralayıp zira-at yapması hakkında şöyle dediklerini bildirdi: Elde ettiği ü-ründen zımmi üzerine harac değil, öşür vardır. Bu topraktan gelir elde eden müslüman üzerine ise öşür vermek gerek-mez.

62-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Muaviye ve Hasan b.Umare yoluyla Hakem'in, bir müşrikin müslümandan sa-tın aldığı öşür arazisi hakkında şöyle dediğini haber verdi: Bu

440 Bu ravinin lakabı Hasayn şeklinde olup ismi ise Osman b. Asım'dır.

441 Biz bu cümlenin manasını anlamadık. Şafii Umm'de (IV, 186) şu haberi rivayet etmektedir: Süfyan b. Şa'bi'den Hz.Ömer'in şöyle dediğini söyledi: Arap köle yapılmaz. Rabi'de Şafii'nin şöyle söylediğini bildirdi: "Temenni etmekte günaha girmiş olmasaydım, bunun şöyle olmasını isterdim". Şafii, arapların köle yapılmasına cevaz vermiştir. Muaz'ın şu rivayet ettiği "Gerçekten Peygamber Huneyn savaşında arapları köle yapmak caiz olsaydı, bugün olurdu; ancak onlar sadece esirdirler, buyurdu" hadisi ise cidden zayıf bir hadistir. Bu hadisin isnad zincirinde el-Vakidi vardır. Ahmed b. Hanbel, Hz.Ömer'in "Araplar üzerinde milk yoktur (Araplar köle yapılmaz) şeklindeki sözünü benimsemem. Zira Hz.Peygamber ve Hz.Ebu Bekir bir çok yerde arapları köle yapmışlardır. Hz.Ali de Naciye Oğullarını köle yapmıştır, der. Bak. neyl-ül Evtar, VII, 206.

442 Buradaki Hamid, İbn Abdurrahman er-Ruvasi'dir. Hasan ise müellif Yahya b. Adem'in hocası olan Hasan b. Salih'dir.

araziden humüs (beşte bir vergi) alınır. Ravi der ki: Ay-nı ticaret mallarının vergisinde olduğu gibi, bu şahıstan alı-nan veği artırılmış olarak alınır. Eğer müslüman olursa, ara-zisi öşür arazisi haline gelir. Beni Tağlib'den müslüman o-lan biri için de durum aynıdır; onun arazisi öşür arazisi halı-ne gelir; çünkü o topraklar üzerinde hiç harac vergisi olma-mıştır.

63-İsmail bize Hasan, Yahya ve İbn Mübarek yoluyla Ebu Hanife'nin öşür arazisinden toprak alan bir müahid (İslam devletinde yaşayan gayri müslim anlaşmalı vatandaşı) hakkında şöyle dediğini haber verdi: Bu toprak üzerine harac vergisi konulur. Eğer bu anlaşmalı vatan-daş, daha sonra bu toprağı müslüman birisine satarsa, daha önce olduğu gibi bundan yine harac vergisi alınır ve bu durum ebediyyen değışmez. Yahya, İbn Mübarek'ten Süfyan'ın "Bu toprak üzerinde harac vergisi yoktur," dediğini bildirdi.

64-Yahya, Hasan b. Salih'e anber, inci ve denizden çıkarılan diğere şeylerin vergisini sordum. O, bunlar hakkında bir vergi olmadığı görüşünde idi ve onları balık avcılığına benzetti, dedi.

65-İsmail bize Hasan, Yahya ve Mübarek b. Fudale yoluyla Hasan'ın balık avcılığında bir vergi yoktur, dediğini haber verdi.

66-Madenlerde ise ihtilaf edildi. Bazılarında madende beşte bir vergi olduğunu söyledi. Maden ister arap, ister acem topraklarında olsun aynıdır.

67-İsmail bize hasan, Yahya, İsmail ve Muğire yoluyla İbrahim'in şöyle söylediğini haber verdi: At, katır ve eşeklerde yani otlak olan bu hayvanlarda vergi yoktur.

68-Madende hür, köle, müslüman, anlaşmalı, çocuk ve kadın kim çalışırsa çalışsın birdir, madenden vergi alınır. Bazıları, beşte bir vergi alınır, bazıları da sadaka yani kırkta bir vergi alınır, dediler.

69-İsmail bize Hasan, Yahya, şüreyk ve Salim yoluyla Said b. Cübeyr'in şöyle dediğini haber verdi: Ticaret için ol-madıkça taştan vergi (zekat) yoktur. Altın ve gümüş müs-tesna, değerli taş, yakut, inci ve bu gibi şeylerden de vergi yoktur.

70-Bakır, demir ve kurşun hakkında bazı hukukçular bu ve bu gibi madenlerin altın ve gümüş durumunda olduğunu söylediler. Sürme taşı, antimon, zeberced (süs taşı) ve firuze (yüzük taşı) ise farklı taş ve çamur durumunda olup bunlardan vergi alınmaz.

71-İsmail bize Hasan, Yahya, Hüseyin b. Zeyd, Cafer b. Muhammed ve onun babası yoluyla Ali b. Huseyn'in balda zekat yoktur, dediğini haber verdi.

72-İsmail bize Hasan, Yahya, Eş'cai, Süfyan ve Mansur yoluyla Mücahid'in "Süs eşyası veya faydalanacak bir şey elde etmek için..."⁴⁴³ ayeti hakkında, süs eşyası altın ve gümüştür; faydalanacak şey ise demir ile kurşundur, dedi-ğini bildirdi.

73-İsmail bize Hasan vasıtasıyla Yahya'nın hasan b. Salih'e balın vergisi olup olmadığını sorduğunu, onun balda vergi olmadığı görüşünü taşıdığını haber verdi. Muaz'ın da baldan bir şey alınmadığını söylediğini anlattı. Balda ihtilaf edildi: Bazıları, öşür arazisinde bulunduğu zaman balda öşürün var olduğunu söylerken; bal harac arazisinde bulunduğu zaman bu konuda bilinen bir ihtilaf yoktur. Bundan hiçbir şey alınmaz.

74-Petrol, zift, cıva ve mumya⁴⁴⁴ gibi maddesi toprağın altında bulunan şeylerden vergi alınmaz. Bunlar ister öşür, ister harac arazisinde bulunsun vergi alınmaz.

443 Ra'd 13/ 17.

444 Kamusta "el-Mu" hakkında şöyle denir: "Eklem ve karaciğere ağırlarına iyi gelen faydalı bir ilaç olup içmek ve sürmek suretiyle uygulanır". Seyyid Murtaza yazma Kamustan naklederek bunun "mumya" olduğunu açıklar ki, doğrusu da budur. Feyumi Misbah'da mumya'nın yunanca bir kelime olduğunu, aslının mummy şeklinde olup kısaltmak için sonundaki "y" harfinin atıldığını ve mumya kaldığını söyler. Davud, Tezkire'de " Mumya yunanca bir kelime olup cesedleri koruyan manasındadır; bu, zift gibi siyah bir sıvı halindedir", der.

75-Ormanlık ve çalılıklar da böyle olup vergi alınmaz. Hz.Ali'den nakledilen bir hadis müstesna, bunlara bir vergi konulduğunu hiç duymadık. Hz.Ali Bürs ormanlarına senede dört bin dirhem vergi koydu.⁴⁴⁵ Bu konuda onlara Edem bölgesinde bir mektup yazdı.

76-Yahya, Hasan b. Salih'e "rikaz" 'ın ne olduğunu sordum, dedi. Hasan bunun arap olmayan kimselerin sak-ladığı türden normal (eski) bir hazine olduğunu ve bundan beşte bir vergi alınacağını söyledi. Hasan'dan başkaları ise rikaz'ın, toprakla beraber oluşan altın ve gümüş madenleri olduğunu ve bunlardan beşte bir vergi alındığını söyledi.

77-Yahya Hasan'ın şöyle söylediğini haber verdi: Müslümanların paralarından meydana gelen gömüleri, bilen bir kimse bulduğu zaman, bu gömü buluntu mal durumundadır. Yoksa onun hepsini tasadduk edip verir. Yahya, Ha-san'ın gömünün beşte dördü onu bulan kimsenin olur, gö-münün bulunduğu yerin sahibine bir şey verilmez, dediğini bildirdi. Ondan başkaları ise yer sahibi toprağın rekabe mülkiyetine sahip olduğu için gömüyü almaya daha çok hakkı vardır, dediler. Yahya, eğer maden, müslüman veya muahid bir adamın yerinden çıkarsa bunda ne beşte bir ve ne de başka bir vergi vardır; bundan vergi alınmaz görü-şüdedir.

78-İsmail bize Hasan, Yahya, Süfyan b. Uyeyne ve Amr b. Dinar yoluyla İkrime'nin "Yerlerini, yurtlarını, mallarını ve henüz ayağınızı dahi basmadığınız yerleri Allah size miras olarak verdi"⁴⁴⁶ ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Müslümanların kıyamet gününe kadar galip gelerek elde ettiği herşey.

79-İsmail bize Hasan, Yahya ve Süfyan b. Uyeyne yo-luyla Zühri'nin şöyle dediğini haber verdi: Beni Nadir kabi-lesinin malları, at ve deve ile hücum edilmeden Allah'ın elçi sine fey (ganimet) olarak ihsan ettiği mallardır. O nedenle bunlar, Peygamberin insiyatifine tahsis edilmiştir. Neticede Peygamber bu malları, ensardan fakir iki kişi, Semmak b. Hırşe Ebu Ducane ile Sehl b. Hanif müstesna, hiçbir kimse-ye vermeyip muhacirler arasında taksim etmiştir.⁴⁴⁷

80-İsmail bize Hasan, Yahya, Süfyan b. Uyeyne, Ebu Bekir b. Ayyaş ve Yahya b. Said yoluyla Enes b. Malik'in şöyle dediğini haber verdi: Rasülüllah, ensarı çağırıp size Bahreyn'den bir hisse ayırayım buyurduğunda hayır, dediler. Aynısını muhacir kardeşlerimiz için ayırmadıkça kabul etmeyiz. Peygamber, siz benden sonra fedakarlık yapma durumunda kalacaksınız (muhacirleri kendinize tercih edeceksiniz); onun için bana ulaşıncaya kadar sabrediniz, dedi.

81-İsmail bize Hasan, yahya ve İbn Ebi Zaide yoluyla Muhammed b. İshak'ın "Onların mallarından Allah'ın Rasülüne verdiği şeyler"⁴⁴⁸ ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Burada onlar, Beni Nadir demektir. "Onun üzerine siz ne at ve ne de deve ile hücum ettiniz, fakat Allah Peygamberlerine, dilediği kimselere karşı üstünkül verir"⁴⁴⁹ ayeti ile bu malların insanların dışında sadece peygambere tahsis edildiği bilinmektedir. Bu sebeple Peygamber onu muhacirler arasında taksim etti. Ancak Sehl b. Hanif ile Ebu Dücane fakir olduklarını belirttikleri için onlara da verdi. "Allah'ın fethedilen memleketler halkının mallarından Peygamberine verdikleri; Allah'ın ve Peygamberin."⁴⁵⁰ ayeti ise Allah'ın belirlediği şekilde

445 Bürs Babil topraklarında bir nahiyedir. Belazuri der ki, Hz. Ali'nin Bürs çalılıkları sahiplerine dört bin dirhem vergi koyduğu ve onlara bu konuda Edem bölgesinde bir mektup yazdığı rivayet edilir. Bunu Yakut söylemiştir Ebu Yusuf ise Kitabü'l Harac'da isnadsız olarak nakleder. Bulak sayfa 59 Selefiyye s. 88,103; Bunu Belazuri nakletmiştir. s. 283.

446 Ahazab 33/ 27.

447 Bu hadis mürseldir. Buhari ve Müslim onu malik b. Evs b. el-Hıdsan'dan Zühri yoluyla rivayet etmiştir. Orada ensardan iki adama verme diye bir şey yoktur. Belki bu İbn Hişam'ın Sire'sinde isnadsız olarak anılmaktadır. Bu, yazarın 81, 86 ve 87. paragraflarda anlatacağı üzere uzun bir hikayedir. Onu Tabakat'ında İbn Sa'd 'da rivayet etmiştir: (c. III, Varak, II, 40): "Fadl b. Dekkin bize İbn Uyeyne'nin Zühri'den şöyle rivayet ettiğini haber verdi: Peygamber, Beni Nadir mallarından Selh b. Hanif ve Ebu Dücane Semmak b. Hırşe müstesna, bunlar fakirdi, ensardan hiçbir kimseye vermedi. Belazuri, bu haberi mevsul ve mürsel olarak rivayet etmektedir (s. 26).

448 Haşr 59/ 6.

449 Haşr 59/ 6.

450 Haşr 59/ 7.

müslümanlar arasında yapılan ayrı bir taksimatı ifade etmektedir.⁴⁵¹

82-İsmail bize Hasan, Yahya, Yahya b. Ebi Zaide Şu'be ve Semmak el-Hanefi yoluyla, İbn Abbas'ın "Bundan başka sizin gücünüzün yetmediği ganimetler de var"⁴⁵² ayeti hakkında bunlar daha sonra elde edeceğiniz mallar diye açıkladığını haber verdi.⁴⁵³

83-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Bekir b. Ayyaş, Kelbi ve Ebu Salih yoluyla İbn Abbas'ın "Allah'ın sizin için ihata ettiği ganimetler"⁴⁵⁴ ayetinin, bunlar yakında sizin olacak demek olduğunu; bunun da sanki, Allah bunları ilmi ile ihata etti ki, o ganimetler sizin içindir, demekle eşdeğer olduğunu haber verdi.⁴⁵⁵

84-İsmail bize Hasan, Yahya ve Ebu Bekir yoluyla Kelbi'nin şöyle dediğini bildirdi: Peygamber Beni Nadir'i mağlub edip mallarını ele geçirince onlar, yurtlarından çı-karılanların ilki oldular. Bu durum ayette şöyle açıklanır: "İlk sürgünde kitap ehlinde inkarcı olanları yurtlarından çı-karan O'dur."⁴⁵⁶ Ravi, ayetteki "haşr" (sürgün) kelimesinin, yine "Allah onlara sürülmeyi tazmamış olsaydı"⁴⁵⁷ ayetinde geçen "el-Celaü" (sürülmek) manasına geldiğini söyler. Bu suretle anlaşılıyor ki, Beni Nadir'in mal ve toprakları, müs-lümanların at ve develeriyle üzerlerine yürümediği (savaş yapmadığı) yerlerdir. "Fakat Allah, Peygamberlerine dile-diği kimselere karşı üstünlük verir. Allah her şeye kadir-dir."⁴⁵⁸ Peygamber (savaş yapılmadığı için) ensara, muhacir kardeşlerinizin malları yoktur; dilerseniz bu malları ve sizin mallarınızı ikiniz arasında topluca taksim edeyim; dilerseniz siz mallarınızı elinizde tutunuz, ben bu malları sadece onlar arasında taksim edeyim, dedi. Ravi der ki, ensar hayır, dedi. Bu malları onlar arasında dağıt, ayrıca bizim mallarımızdan da ne kadar istersen onlara ver dediler. Ravi, bunun üzerine şu ayetin geldiğini söyler: "Ensar, kendileri zaruret içinde olsalar bile (muhacirleri) kendilerine tercih ederler."⁴⁵⁹ Ravi, Hz. Ebu Bekir'in ensara şöyle dediğini naklediyor: Ey ensar topluluğu, Allah size bunun karşılığı olarak hayırlar ihsan etsin. Allah'a yemin ederim ki, siz ve biz öyleyiz ki, ikimizin örneği, Tufeyl el-Ganevi'nin Beni Cafer'e söylediği şu şi-irden başka bir şey değildir:

"Allah Beni Cafer Kabilesi'nin mükafatını versin bizden yana. Çünkü biz de yollara düşenler arasına girdiğimizde ayaklarımız kayıp perişan olunca. Bizi sahip çıktılar. Eğer anamız duçar olsaydı, o bile usanırdı, onların bizden çektiği sıkıntılara. Her birimiz kavuştu soğuk ve sıcaktan koruyan yuvalara."⁴⁶⁰

85-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Ebi Zaide ve Avfu'l A'rabi yoluyla Hasan'ın "Peygamber size ne verirse onu alın, sizi neden men ederse ondan da geri durun"⁴⁶¹ ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Peygamber onlara ganimetleri verirdi ve onları (ganimet ve millet malına) hiyanet etmekten nehyederdi.⁴⁶²

86-İsmail bize hasa, Yahya, Süfyan b. Uyeyne, Mamer, Zühri ve Malik b. Evs b. el-Hıdsan yoluyla Ömer b. el-Hattab'ın şöyle dediğini haber verdi: Benu Nadir malları, Allah'ın Rasülü'ne fey olarak ihsan ettiği mallardır. Bunlar, müslümanların at sürerek, deve koşturarak savaşa elde ettikleri ganimet değildir. Bu sebeple Benu Nadir malları Rasülüllah'a mahsus

451 Bkz. İbn Hişam, es-Sire, s. 652; Belazuri, s. 25.

452 Feth 48/ 21.

453 Dürr-ül mensur'da (VI, 75) Abd b. Hamid, İbn-ül Münzir, İbn Ebi Hatem ve İbn Merdüye yoluyla, Beyhaki de Delail'de İbn Abbas'ın, "Bundan başka sizin gücünüzün yetmediği ganimetler" (Feth 48/ 21) ayetindeki fethi, bugün gerçekleşen fetihlerdir diye açıkladığını bildiriyorlar.

454 Feth 48/ 21.

455 Dürr-ül Mensur'da olduğu üzere bu haberi Beyhaki de rivayet eder. VI, 75.

456 Haşr 59/ 2.

457 Haşr 59/ 3.

458 Haşr 59/ 6.

459 Haşr 59/ 9.

460 Bunu Belazuri (s. 26) müellif Yahya b. Adem yoluyla rivayet eder.

461 Haşr 59/ 7.

462 Bak. 93 nolu paragraf.

idi. Peygamber, ailesinin bir senelik geçim masraflarını bundan karşıladı. Sonra bundan geri kalanını da Allah yolunda savaş hazırlığı olarak atlara ve silahlara sarfederdi.⁴⁶³

87-İsmail bize Hasan, Yahya, İbrahim b. Hamid er-Ruvasi, Üsâme b. Zeyd el-Leysi, İbn Şihab ve Malik b. Evs b. el-Hıdsan yoluyla Ömer b. el-Hattab'ın şöyle dediğini ha-ber verdi: Peygamber'in Hayber, Fedek ve Benu Nadir ol-mak üzere, üç yerde kendine mahsus ganimet yerleri vardı. Benu Nadir, başına gelecek afat ve felaketler için, Fedek yolcular için korunurken, Hayber'i de üçe ayırmıştı. Bunlardan iki parçasını müslümanlar arasında, diğer geri kalan bir parçayı ise kendi ev halkının nafakası için kullanırdı. Hane halkının ihtiyacından arta kalanları da fakir muhacirlere ve-rirdi. Hz. Ömer, Allah bu feyden (ganimetten) elçisine tah-sis ettiği şeyi, ondan başka hiçbir kimseye vermedi, diyerek şu ayeti okudu: "Allah'ın fethedilen memleketlet halkının mallarından Peygamber'ine verdikleri."⁴⁶⁴ Hz. Ömer bu a-yeti okuduktan sonra şöyle dedi: Bunlar Peygamber'in ken-disine mahsus olan mallardır. Bu sebeple Allah'a yemin ol-sun ki, o bu malları size ayıramaz. Geriye bu mal kalıncaya kadar Peygamber ganimeti sizin aranızda dağıttı. Kendi ev halkının nafakasını bu geri kalan mallardan karşıladı. Sonra bundan artan malları da Allah'ın malı haline getirdi. (Yani bütün müslümanlar için harcadı). Hz. Peygamber vefat edinceye kadar hep böyle davrandı. Sonra yönetimi Hz. Ebu Bekir ele aldı. O da bu malların kullanımında aynı Hz. Peygamber gibi hareket etti. Sonra Hz. Ebu Bekir vefat etti ve yönetim bana geçti. Ben de Peygamber'in yaptığı ve ondan sonra da Ebu Bekir'in devam ettirdiği şeyi yaptım.⁴⁶⁵

88-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdüsselam b. Harb, Şube ve Hakem yoluyla Abdurrahman b. Ebi Leyla'nın, "Allah onlara yakın bir zafer ihsan etti."⁴⁶⁶ ayetini hayber fethi ile; "Gücünüzün yetmediği başka ganimetler"⁴⁶⁷ ayetini de Furs ve Rum ile yorumladığını haber verdi.⁴⁶⁸

89-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Ebi Zaide, Muham-med b. İshak ve Zühri yoluyla Abdullah b. Ebi bekr ve Mu-hammed b. Mesleme'nin bazı çocuklarının şöyle söyledik-lerini haber verdi: Hayber'de kalan halk, kalelerde yaşı-yordu. Peygamber'e gelip sağlık ve giyim ihtiyaçlarını arzet-tiler. Peygamber de isteklerini yerine getirdi. Bunu duyan Fedek halkı da istedi ve aynı onlara da arzularına cevap verildi. Bu yerler Peygamber'in zatına mahsus idi. Çünkü bu aytlar at ve deve sürülerek savaşla alınmış yerler değildir.

90-İsmail bize Hasan, Yahya, Muhammed b. Seleme ve Yahya b. Said yoluyla Beşir b. Yesar'ın şöyle dediğini haber verdi: Peygamber Hayber'i 36 hisseye ayırdı. Peygam-ber'in ortaya çıkacak bazı hak-hukuk meselelerini ve insan-ların bazı ihtiyaçlarını gidermek için 18 hissesi vardı. Diğer 18 hisseyi ise yüz kişiye bir hisse vermek suretiyle taksim etti. O gün Peygamber'in yanında yüz adet at bulunuyor-du.⁴⁶⁹

91-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdüsselam b. Harb ve Yahya b. Said yoluyla Beşir b. Yesar'ın şöyle dediğini haber verdi: 36 parça hisseye ayrılan Hayber, iki grup hisseye ayrıldı. 18 hisse olan kısım, bütün müslümanlar arasında, yüz kişiye bir hisse olmak üzere dağıtıldı. Her hangi bir insan gibi Peygamber'in de bir hissesi vardı. Geri kalan 18 hisselik bölüm ise Peygamber'e gelen yabancı misafir, elçi ve felaketler için vakfedildi. Böylece bu kısmı

463 Buhari bunu Ali b. el-Medini'den, Müslim de Kuteybe b. Said'den, Muhammed b. Ubbad, Ebu Bekir b. Ebi Şeybe ve İshak b. Raheveyh'den, Nesai Ubeydullah b. Said'den, Ebu Davud İbn Ebi Şeybe ve Ahmed b. Abedet'ten rivayet ettiler. Bunların hepsi Süfyan b. Uyeyne, Amr b. Dinar ve Zühri yoluyla; Müslim ise Yahya b. Yahya ve İbn Uyeyne; Ebu Davud ise Muhammed b. Ubeyd ve Muhammed b. Sevr, bunların her ikisi de Mamer ile Zühri'den rivayet etti. 79, 81 ve 87 nolu paragraflara bak.

464 Haşr 59/ 7.

465 Ebu Davud bunu Sünen'inde (III, 103) Hatem b. İsmail, Abdülaziz b. Muhammed ve Safvan b. İsa (Bunların hepsi Üsâme'den) yoluyla muhtasar olarak rivayet etti. Bak. 79, 81 ve 86 nolu paragraflar.

466 Fetih 48/ 18.

467 Fetih 48/ 21.

468 Belazuri bunu müellif yoluyla rivayet etti. s. 23.

469 Belazuri bunu müellif yoluyla rivayet etti. s. 33. Bak. 91, 94 ve 95 nolu paragraflar.

Peygamber, bütün insanlara ayırmış oluyordu ki, bunda kendi hanımları da vardı.⁴⁷⁰ Yahya b. Said der ki: Burada Peygamber, hanımlarından her biri için 80 vask (yaklaşık 16 ton kadar) hurma ve 20 vask (4 ton kadar) buğday ayırmıştı.

92-İsmail bize Hasan, Yahya ve Ebu Bekir yoluyla Kelbi'nin şöyle dediğini haber verdi: Peygamber Benu Nadir mallarını taksim ett. Ancak bunlardan yedi bahçeyi ayırıp taksim etmedi.

93-İsmail bize Hasan ve Yahya yoluyla Süfyan b. Uyeyne'nin şöyle dediğini haber verdi: "Rasül size neyi verirse onu alın."⁴⁷¹ yani feyden, "ve size neyi yasak ederse ondan da geri durun."⁴⁷² yani ganimet malına ihanet etmekten, demektir diye iştirdik.⁴⁷³

94-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Şihab⁴⁷⁴ ve Yahya b. Said yoluyla Beşir b. Yesar'ın bir grup sahabinin şöyle söylediklerini duyduğunu haber verdi: Peygamber Hayber'i mağlup edip aldığı zaman onu 36 hisseye ayırdı. Her bir hisseyi 100 kişiye verdi. Böylece hisselerin yarısı bütün müslümanların olmuştu. Peygamber'in hissesi ile diğer yarının hisseleri, Peygamber'in başına gelecek afat ve fela-ketler için ayırmıştı.

95-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Fudayl,⁴⁷⁵ Yahya b. Said ve Mevla'l Ensar Beşir yoluyla bir grup erkek sahabi'nin şöyle dediğini haber verdi: Peygamber (s.a.), Hayber'e galip gelince onu 36 hisseye ayırdı. Her bir hisseyi yüz kişiye verdi. Bu hisselerin yarısı, Peygamber ve müslüman-ların idi. Diğer geri kalan yarı hisseler ise Peygamber'e gelecek misafirler, elçi, diğer işler ve insanların başına gele-cek musibetler için ayrılmıştı.⁴⁷⁶

96-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Ebi Zaide ve Muhammed b. İshak yoluyla Abdullah b. Ebi Bekr ve baş-kalarından rivayet ederek haber verdi: (Benu Nadir'den öl-dürülen bir adamın) diyeti hakkında yardımcı olmalarını sağlamak üzere Peygamber, Benu nadir kabilesine gitti. Bunlar hemen Peygamber'i öldürmek istediler. Bunun üzeri-ne Rasülüllah onlara savaş açınca savaşı göze alamayıp vaz-geçtiler. Sonra Peygamber'den canlarının bağışlanmasını, zırh ve silah gibi savaş alet ve edavatının bırakılarak, develerimin götürürebildikleri kadar mallar kendilerinin olmak üzere yurtlarından almaları hususunda Peygamber'den izin istediler. Böylece mallarını Peygamber'e bırakarak çıkıp gittiler. Bundan dolayı Benu Nadir'in mal-ları Peygamber'e kaldı. Çünkü bunlar üzerine ne at ve ne de deve sürüldü.⁴⁷⁷

97-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdüsselam b. Harb, Ubeydullah b. Ömer ve Nafi' yoluyla İbn Ömer'in şöyle dediğini haber verdi: Peygamber Hayber'le anlaştı. Onlar, tarla ve bahçelerden elde ettikleri tahıl ve meyvelerin yarısını Rasülüllah'a vereceklerdi. Bu sebeple Peygamber hanımlarına 80 vesk hurma ve 20 vesk arpa olmak üzere her yıl 100 vesk mal veriyordu. Hz. Ömer iş başına gelince Hayber'i taksim etti; Peygamber'in hanımlarını ya toprak almaları veya elde edilen ürüne ortak olmaları hususunda ken-dilerini serbest bıraktı. Onlar bu hususta farklı davrandılar; aralarında kendisine toprak verilmesini isteyenler olduğu gibi, kaldırılan mahsullerden hisselerine düşen ölçüğü is-teyenler de vardı. Mesela Aişe ile Hafsa, ölçükle mal almayı tercih edenler arasında bulunuyorlardı.⁴⁷⁸

470 Belazuri bunu müellif yoluyla rivayet etti. s. 33. ve olayı başka bir ifade ile (s.32) Amr en-Nakid, Yezid b. Harun, Yahya b. Said, Beşir b. Yesar yoluyla rivayet etti.Bak. 94 ve 95 nolu paragraflar.

471 Haşr 59/ 7.

472 Haşr 59/ 7.

473 Bak. 85 nolu paragraf.

474 Bu Ravi, Şihab el-Hannat es-Sağir'dir. İsmi abdi Rabbih b. Nafi el-Kinani olup 171/787 senesinde vefat etmiştir. Güvenilir bir ravi olup Buhari ile Müslim kendisinden rivayette bulunmuşlardır.

475 Bu Muhammed b. Fudayl b. Gazevan az-Zaby olup 195/810 yılında vefat etmiştir.

476 Bak. 90, 91 ve 94 nolu paragraflar.

477 104 nolu paragrafa bak. Ayrıca bak. İbn Hişam es-Siyre, s. 652-656; Belazuri, s. 23-27; Taberi, III, s. 36-39; Metinde geçen "el-Halkatü", zırh demektir, genel olarak silaha denir.

478 Buhari'de Muzaraa kitabında "Hz. Aişe toprağı seçti", denilmekte; Müslim'de de Müsakat ve Muamele babında "Aişe ve Hafsa toprağı

98-İsmail bize Hasan, Yahya, Cerir İbn Abdülhamid ve Leys yoluyla Nafi'nin şöyle dediğini haber verdi: Peygamber Hayber halkına topraklarını, ürünler yarı yarıya paylaşılmak üzere geri verdi. Hurmalıklardan da elde edilen hurmanın beşte birini verceklerdi. Hayber ile yapılan bu anlaşma Peygamber'in hayatı boyunca devam etti. Ebu Bekir ile Ömer dönemlerinde de aynı şey sürdürüldü. Daha sonra Abdullah b. Ömer bir ihtiyacı için Hayber'e geldiğinde Hayberliler gece baskını yaparak onu yaraladılar. Bunun üzerine Hz.Ömer Hayberlileri suçlayarak onları yurtlarından çıkardı ve Hayber topraklarını orada bulunan müslümanlar arasında taksim etti. Peygamber'in hanımlarına da ondan bir pay ayırdı. Onlara hanginiz bedel isterse onu alır ve hanginiz toprak isterse onu alır, dedi. Böylece bu topraklar onların kendilerinin ve evlatlarının olmuş oldu.⁴⁷⁹

Birinci Bölümün Sonu

Hamd, alemlerin rabbı olan Allah'a mahsustur. Allah'ın salat ve selamı onun Peygamber'i efendimiz Muhammed üzerine olsun.

ve suyu tercih ettiler", denilmektedir. Bu iki kaynak bu hadisi Ubeydullah, nafi' ve İbn Ömer yoluyla rivayet etmişlerdi. Ebu Yusuf (Selefiyye, s. 89) ise Nafi' ve Abdullah b. Ömer yoluyla şöyle rivayet eder: "hz. Aişe ölçekle mal almayı tercih edenler arasında bulunuyordu".

479 Buhari (V, 207, Fetih) Hayberlilerin sürülme kıssasını Malik, Nafi' ve İbn Ömer yoluyla uzun bir şekilde rivayet eder. Orada Hayber halkının Abdullah b. Ömer'in iki eli ve iki ayağını yaraladıkları- yani eklemelerinden ayırdıkları- bu sebeple Ömer'in bu işe önem vererek onları Hayber'den sürdürdüğü anlatılmaktadır. İbn Hacer, onların buradan sürülme sebeplerinden birisinin de Peygamber'in "Arap yarımadasında iki din bir arada bulunmaz" sözü olduğunu, müslümanların ellerinde hizmetçilerin çoğaldığını ve toprak hizmeti için oldukça yeterli olduklarını anlatır.

İKİNCİ BÖLÜM

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Üstad Ebu Abdullah el- Hüseyin b. Ali b. Ahmed b. el- Būsri, Allah ona başarı ihsan eylesin, bize haber verdi. Dedi ki: Ebu Muhammed Abdullah b. Yahya b. Abdülcebbar es-Sükkeri 416/1019 senesinin Muharrem ayında bize okuyarak, Ebu Ali İsmail b. Muhammed b. İsmail es- Saffar, Ebu Muhammed el- Hasen b. Ali b. Affan el-Küfi yoluyla Yahya b. Adem b. Süleyman el-Kureşî'nin şöyle dediğini haber verdi:

99-Süfyan b. Uyeyne bize Amr b. Dinar'ın ben Cabir b. Abdillah'ın şöyle söylediğini dinledim, dediğini haber verdi: Biz Hudeybiye Vak'ası'nda 1400 kişi idik. Peygamber buyurdu ki: Siz bugün yer yüzü halkının en hayırlı insanlarıdır.⁴⁸⁰

100-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Bekir b. Ayyaş, Kelbi⁴⁸¹ ve Ebu Salih yoluyla İbn Abbas'ın şöyle dediğini haber verdi: Hayber 1580 hisseye taksim edildi. Hudeybiye'de hazır bulunanlar 1540 kişi idi. Habeş topraklarında Cafer ile beraber olanların sayısı da 40 kişi idi.⁴⁸² O gün orada olanların yanında iki yüz civarında at bulunuyordu. Ata iki hisse, sahibine ise bir hisse veriliyordu. Ebu Bekir dedi ki: Sonra Peygamber Beni Nadir toprakları ile Beni Kurayza topraklarını taksim etti; fakat Fedek arazisini taksim etmedi. Ravi der ki: Ömer b. Hattab, bu Sevadımızı (yani Sevad topraklarını) taksim etmedi.

101-İsmail bize Hasan, Yahya ve Ebu Bekir yoluyla Hasan Basri'nin şöyle dediğini haber verdi: (Düşman) ordusunda bulunan şeyler (mal, eşya, alet ve edavat) galip gelen askerlerin, toprak ise müslümanların olur. Ebu Bekir der ki: Bu toprağı dağıtım meselesi başkana kalmış bir husustur; toprağı dilerse taksim eder, dilerse etmez.

102-İsmail bize Hasan ve Yahya el-Kelbi'nin⁴⁸³ şöyle dediğini haber verdi: Habeşe topraklarında Cafer ile beraber bulunan arkadaşları müstesna Hz. Peygamber Hudeybiye halkının dışında hiçbir kimse için Hayber'de vergi koymamıştır.

103-İsmail bize Hasan, Yahya, İsrail, Ebu İshak ve Harise b. Mudarrib⁴⁸⁴ yoluyla Hz. Ömer'in Sevad'ı müslümanlar arasında taksim ettiğini haber verdi. Böylece Hz. Ömer müslümanlara Irak'ın Sevad banliyösünden kendi hisselerine düşen paylarını almalarını emretti. Müslüman bir adam kendisine fellah yani güçlü ve kuvvetli üç kişi düştüğünü gördü. Bu sebeple Peygamber'in ashabıyla konuyu istişare etti. Hz. Ali ona, bırakın onları müslümanlara yardımcı olsunlar, dedi.⁴⁸⁵ Bundan sonra Ömer, Osman b. Hanif' i göndererek 48, 24 ve 12 şer dirhem olmak üzere onlar üzerine cizye vergisi koydu.⁴⁸⁶

104-İsmail bize Hasan , Yahya, Ziyad el-Bukai ve Muhammed b. İshak yoluyla Abdullah b. Ebi Bekr'in şöyle dediğini haber verdi: Peygamber Hayber halkını Vatih⁴⁸⁷ ve Sülalim⁴⁸⁸ kalelerinde kuşattı. Hayberliler bu suretle yok olup gideceklerini anlayınca,

480 Bu sahil bir isnaddir. Buhari (Fetih, V, 312) bunu Ali b. el-Medini ve Süfyan b. Uyeyne yoluyla rivayet etti. 108 nolu paragrafa bak.

481 Bu, Muhammed b. es-Saib el-Kelbi Ebu'n Nadr olup gerçekten zayıf bir ravidir. Bir grup alim bunu hadis uydurma ile suçlamıştır. 146/763 tarihinde ölmüştür.

482 Bunu Belazuri, (s. 35) Hüseyin b. el-Esvet ve Ebu Bekir b. Ayyaş yoluyla rivayet etti. Ancak "O gün orada onların yanında" ifadesini anmamaktadır.

483 Bu haberin isnad zincirinden müellifin kendilerinden rivayet ettiği Ebu Bekir b. Ayyaş ve İbn-ül Mübarek gibi Kelbi'nin talebelerinden ve yine müellifin hocalarından bazıları düşmüş olabilir. Bununla beraber yazarın, Muhammed b. es-Saib el-Kelbi'den vasitasız - doğrudan rivayet etme ihtimali de vardır. 204/ 819 yılında vefat eden Hişam b. Muhammed b. es-Saib, babasından rivayet etmekle ün yapmıştır. Hem bu zat, 203/818 yılında vefat eden müellif ile beraber çağdaş bulunmaktadır. Doğrusunu Allah bilir.

484 Bu ravi, Harise b. Mudarrib'dir. Ebu Yusuf'un Kitabü'l Harac'ında (Bulak, s. 21)

"Cariye" şeklinde cim harfi ile gelmiştir ki, yanlıştır.

485 Arapça metinde "yekunune" denilmektedir ki bu şekilde söylemek de caizdir. Belazuri ve Ebu Yusuf da "yekunune" şeklindedir.

486 Ebu Yusuf (Bulak, s. 21; Selefîyye, s. 36) bunu Muhammed b. İshak, Harise b. Mudarrib'den; Belazuri de Hüseyin b. el-Esvet ve Yahya b. Adem'den rivayet eder.

487 "Vatih", Hayber kalelerinin en büyüğü olup Semud'dan bir adam olan el-Vatih İbn Mazin'e izafeten bu adı almıştır. Ebu Ubeyd'in Kitabü'l Emval'inde "el-Vatihati" diye geçer. Yakut da onu böyle söylemektedir.

488 Sülalim, Yakut'un dediği gibi, Hayber kalelerinden biridir.

Peygamberden af dileyerek, can ve mallarının bağışlanmasını istediler. Peygamber de bu isteklerini kabul etti. Peygamber, onların bütün mallarını, yukarıda adı geçen iki kale müstesna, Şıkk (veya Şakka da denir) Natat ve Ketibe kaleleri ile diğer bütün kaleleri istila edip kuşattı.⁴⁸⁹ Fedek halkı, hayberlilerin başına gelen bu olayları duyunca Peygamber'e elçi göndererek, mallarını bırakacaklarını, ancak kendilerinin affedilip canlarının bağışlanmasını istediler. Peygamber de onların bu arzusunu kabul etti. Peygamber ile onlar arasında arabuluculuk yapan şahıs Muhaysa (Muhayyisa da denir) b. Mesud idi.⁴⁹⁰

105-İsmail bize Hasan, Yahya, Veki' ve Hamid b. Abdurrahman, Hişam b. Sa'd, Zeyd b. Eslem ve onun babası yoluyla Hz. Ömer'in şöyle dediğini haber verdi: Fey malları getirildiğinde Hz. Ömer, toplanın bakalım, bu mal kimin hakkıdır diye konuşalım, dedi. İnsanlar toplandığı zaman Ömer, "Allah'ın kitabından bazı ayetler okudum; artık onlarla iktifa ediyorum, dedi. Sonra "Allah'ın Rasülün'e verdiği fey"(Haşr 59/7) ayetini, "Fakir muhacirler içindir"(Haşr 59/8) ayetine kadar okudu. Sonra "Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler içindir"(Haşr59/ 9) ayeti ile "Onların arkalarından gelen kimseler içindir ki, onlar, Rabbimiz bizi ve iman ile daha önce bizi geçmiş olan din kardeşlerimizi bağışla...derler"(Haşr 59/10) ayetini okudu ve şöyle dedi: "Köle bir kişi müstesna, tek ferd dışarda kalmamak üzere, bu malda bütün müslümanların hakkı vardır".

106-İsmail bize Hasan, Yahya, İbnü'l Mübarek, Hi-şam b. Sa'd, Zeyd b. Eslem ve onun babası yoluyla Ömer b. Hattab'ın şöyle dediğini haber verdi: İnsanların sonu, hiçbir şeyi bulunmayan bir zavallı olarak, bırakılacak olmasaydı⁴⁹¹ Allah'ın müslümanlara fetihle verdiği bir şehri, Hayber'i taksim ettiğim gibi, hisselerine ayırıp taksim ederdim.⁴⁹²

107-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdullah b. İdris, Malik b. Enes, Zeyd b. Eslem, ve Eslem yoluyla Hz. Ömer'in buna benzer şey söylediğini haber verdi: İnsanların sonu, hiçbir şeyleri yok olarak bırakılacak olmasaydı, Allah'ın müslümanlara fethini müyesser kıldığı bir ülkeyi, Hayber'i hisselerine ayırıp taksim ettiğim gibi, paylara ayırıp dağıtırdım. Fakat ben insanların akıbetinin hiçbir şeysiz kalmalarından korkarım.⁴⁹³

108-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdullah b. İdris ve Husayn yoluyla Salim b. Ebi'l Ca'd 'in biz Cabir b. Abdillaha Hudeybiye vakasında kaç kişi idiniz diye sorduk. O da 1500 kişi idik diye cevap verdi diye haber verdi.⁴⁹⁴

109-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdüsselam b. Harb ve İsmail b. Ebi Halid yoluyla Kays

489 Şıkk, Yakut'ta olduğu gibi, Hayber kalelerinden birisidir. Zemahşeri, Natat'ın Hayber kalelerinden birisi olduğunu söyler. Doğrusu bunun, Hayber'de bir köyde hurmalıkları sulayan bir pınarın adı olmasıdır. Yakut, Ketibe'nin Hayber kalelerinden birisi olduğunu söyler. Hayber taksim edildiği zaman bu Natat, Şakk ve Ketibe kaleleri üzerine taksim yapıldı. Natat ile Şakk kaleleri müslümanların payına düştü. Ketibe ise Allah için humüs (beşte bir vergi) kabul edilip Peygamber'in, akrabasının, yetim ve miskin hissesi, Peygamber'in hanımlarının yiyeceği ve Allah elçisi ile Fedek halkı arasında barış için aracılık yapan adamların ihtiyaçları için ayrılmıştı. Ketibe, Ebu Ubeyde'nin Kitabü'l Emval'inde Kesibe şeklinde geçer.

490 Bak.96 Nolu paragraf, İbn Hişam, s. 764; Belazuri, s. 36-37; Taberi, III, 91-96.

491 Bizim *zavallı* diye tercüme ettiğimiz *bebbanen* kelimesi hakkında Lisan'da şöyle denilmektedir. Ebu Ubeyd, İbn Mehdî'nin bu kelimenin manasının bir tek şey demek olduğunu söylediğini bildirdi. Ve bu anlamın Ömer'in kasdettiği anlam olduğunu söyledi. Ben bu kelimenin arapça zannetmiyorum. Bu hadisin dışında onu hiçbir yerde görmedim. İbn Berri der ki: Bebban, fa'lan değil, fa'al kalıbındandır. Sonra Ezheri'den şöyle nakledilir: Bu meşhur bir hadistir, onu güvenilir raviler rivayet etmiştir. Sanki bu kelime Ma'd kelamında pek yaygın olmayan yemeni bir luğattır. İbn Hacer el-Fetih'de der ki: Sahih-ül Ayn, bu kelimeyi sahih sayar, harfleri tekrar edilmiştir. El-Bebban, hiçbirşeyi olmayan yoksul demektir. VII, 344

492 Buhari bunu Muhammed b. Cafer, Zeyd b. Eslem, onun babası ve Ömer'den rivayet eder: (Feth, VII, 344). Metni şöyle: Canım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, insanların sonunu hiçbir şeyi olmayan bir zavallı olarak bırakmış olmasaydım, Peygamber'in Hayber'i taksim ettiği gibi, hem de fethedilen her bir şehri, insanlara dağıtırdım. Fakat ben onlara gelirintaksim edecekleri bir hazine bırakıyorum. Matbu Buhari'de Feth'in kenarında "taksim edildiği gibi taksim edilir" denilmektedir ki, bu yanlıştır.

493 Bunu Buhari (Feth, VI, 138; VII, 344) Abdurrahman b. Mehdî ve Malik yoluyla rivayet etti. Hadisin metni şöyle: Müslümanların sonu (hayat endişesi) olmasaydı, Peygamber'in Hayber'i taksim ettiği gibi, ben de müslümanların fethettiği her bir köyü taksim ederdim. İbn Hacer, Ebu Ubeyd'in bunu İbn Mehdî, Hişam b. Sa'd ve Zeyd yoluyla rivayet ettiğini söyler.

494 Buhari bunu uzun olarak (Fetih, VII,311) İbn Fudayl ve Husayn yoluyla rivayet eder. 99 Nolu paragrafa bak. Cabir, bunların 1400 kişi olduklarını söyler. Her iki hadis de doğrudur. İbn Hacer (VII,310) derki: Bu ihtilafı şöylece telif etmek mümkündür: Onların sayısı, 1400 den daha fazla idi. Kim onların 1500 olduğunu söylerse ise hastaları sağlam saymıştır.1400 olduğunu söyleyen ise hastaları yok saymıştır. Onun üçüncü rivayetdeki sözü bunu teyit etmektedir. Yani Buhari'nin bu babdaki 1400 veya daha fazla şeklindeki rivayeti. İşte Nevevi, açıklamasını yaparken bu rivayetlerin tümüne dayanmaktadır.

b. Ebi Hazim'in şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer, Cerir ve aşiretine Sevad'ın dörtte birini verdi. Bunlar orayı iki veya üç yıl ellerinde tuttular. Sonra Cerir bir heyet halinde Ammar ile beraber Ömer'e geldiler. Ömer ey Cerir dedi: Eğer ben sorumlu bir taksim edici olmasaydım, siz elinizde tuttuğunuz şeyleri tutmaya devam ederdiniz. Fakat ben onları müslümanlara geri vermenizi istiyorum. Bunun üzerine geri verdiler. Ömer de onlara seksen dinar para verdi.

110-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Ebi Zaide ve İsmail b. Ebi Halid yoluyla Kays b. Ebi Hazım'ın şöyle dediğini haber verdi: Kadisiyye savaşında biz, insanların dörtte birini teşkil ediyorduk. Bunun için Ömer, Sevad'ın dörtte birini bize verdi. Biz burayı üç yıl elimizde tuttuk. Bundan Sonra Cerir, heyet olarak Ömer'e gitti. Ömer dedi ki: İmdi Allah'a yemin olsun ki, ben sorumlu bir taksim edici olmasaydım, size verilen şeyi elinizde tutmuş olurdunuz. Fakat ben onu müslümanlara geri vermenizi istiyorum. Böylece Ömer'in isteği yerine getirildi. Ömer de onlara 80 dinar bedel verdi.⁴⁹⁵

111-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek, Hammad b. Seleme ve Davud b. Ebi Hind yoluyla Şa'bi'nin şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer Cerir'e, Irak'a gelmeye gönlün varsa, her bir topraktan humüs (beşte bir vergi) alındıktan sonra geri kalandan senin için dörtte veya üçte bir vardır, ayrıca başka bir şey daha var, dedi.

112-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek, İsmail b. ebi Halid ve Kats b. Ebi Hazim yoluyla Hz. Ömer'in Becile Aşireti'ne Sevad topraklarının dörtte birini verdiğini, onların da burasını iki yıl ellerinde tuttuğunu, sonra Cerir'in heyet halinde Ömer'e geldiğini ve Ömer'in ona şöyle dediğini haber verdi: Eğer ben sorumlu bir taksim edici olmasaydım, size verilen yerler elinizde kalmış olurdu. Halbuki ben onları geri vermenizi istiyorum. Onlar da yerleri geri verdiler. Hz. Ömer de onlara seksen dinar bedel ödedi.

113-İsmail bize Hasan, Yahya, Amr b. Ebi'l Mikdam,⁴⁹⁶ Hubeyb b. Ebi Sabit ve Salebe b. Yezid el-Hammani yoluyla Hz. Ali'nin şöyle dediğini haber verdi: Ey insanlar, kendinize yardımcı olunuz. Çünkü köyde bulunan yedi (veya dokuz dedi) kişi, Allah'ın izniyle orasını ihya eder. Bazılarınız bazılarınızın yüzünü vurmuyacak olsaydı (kavga etmiyecek olsaydınız), bu Sevad topraklarını aranızda taksim ederdim.

114-İsmail bize Hasan, Yahya, Kays b. Rabi ve Hubeyb b. Ebi Sabit yoluyla Sa'lebe el-Cümmani'nin şöyle dediğini haber verdi: Biz Rahbe'de Hz. Ali'nin huzuruna girdik. Hz. Ali, bazınız bazınızın yüzüne vuracak olmasaydı, bu Sevad'ı aranızda taksim ederdim.

115-İsmail bize Hasan, Yahya, Şüreyk, el-Eclah,⁴⁹⁷ Hubeyb ve Salebe yoluyla Hz. Ali'nin şöyle dediğini haber verdi: Bazınız bazınızın yüzüne vuracak olmasaydı, bu Sevad'ı aranızda elbette taksim ederdim.

116-İsmail bize Hasan, Yahya, Kurran el-Esedi, Ebu Süfyan eş-Şeybani ve Umeyra yoluyla Hz. Ali'nin şöyle dediğini haber verdi: Sevad topraklarını taksim etmeye karar verdim. Ancak birisi şehre inip benim ihtiyaçlarımı kim görecektir veya bana kim yardım edecek (bu adamın ihtiyacı nereden karşılanacak) derse (ne cevap vereceğiz). Yoksa ben Sevad'ı taksim ederdim.

117-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Bekir, el-Eclah, Hubeyb b. Ebi Sabit ve Salebe b. Yezid yoluyla Hz. Ali'nin şöyle dediğini haber verdi: Eğer bazınız bazınızın yüzüne vuracak

495 Cerir, İbn Abdullah el-Büceli olup Kays b. Ebi Hazim Büceli ve İsmail b. Ebi Halid ile beraber Kadisiyye'de hazır bulunmuşlardır. Bak. Taberi Tarihi IV, 81-148; Belazuri, s.276, 277; Ebu Yusuf, Bulak, s. 18; Selefîyye, s. 31.

496 Bu ravi, Amr bin Sabit b. Hüzmüzdür. Gerçekten zayıf bir ravidir. İbn Hibban'ın dediğine göre "O, uydurma hadisleri sağlam ravilere isnad ederek rivayet ederdi."

497 Bu İbn Abdullah el-Kindi olup adı Yahya, lakabı Eclah olduğu söylenir. Doğru olmakla birlikte hafızası zayıftır. Bu haberi Belazuri (s. 225), Ebu'n Nasr et-Temmar ve Şüreyk yoluyla rivayet eder. 113, 114 ve 116 Nolu paragraflara bak.

olmasaydı, ben aranızda Sevad'ı mutlaka taksim ederdim.⁴⁹⁸ Ravi der ki: Sevad halkı Hz. Ali'ye şikayet etti. Bunun üzerine Hz. Ali, aralarında Salebe b. Yezid el-Hemmani'nin de bulunduğu yüz kişilik bir kabileyi oraya gönderdi. Salebe dönünce Hamman oğulları mescidinde orada görmüş olduğu kötülüklerden dolayı şöyle konuştu: Allah'a yemin olsun ki, bir daha Sevd'a asla dönmiyeceğim.

118-İsmail bize Hasan, Yahya ve İbn Mübarek yoluyla Süfyan b. Said'in şöyle dediğini haber verdi: Düşman mağlub edilerek şehirler ele geçirildiği zaman başkan muhayyerdir; dilerse toplum hakkı olan humüs (beşte bir) çıkarıldıktan sonra toprak, mal ve esirleri taksim eder, dilerse Hz. Ömer'in Sevad halkına yaptığı gibi, onlara iyilik yaparak toprak ve malları kendilerine bırakır, halk da müslümanlar için zimmi olur. Buna göre yeri onlara bırakırsa, kendileri anlaşmalı halk olmuş olur, artık toprakları tevarüs yoluyla intikal eder, hatta satarlar. Yahya, Hafs b. Gıyas'ın bu yer satılır, parası ile borçlar ödenir ve mirasçılara intikal eder, dediğini haber verdi.

119-İsmail bize Hasan, Yahya ve İbn Mübarek yoluyla Ebu Hanife'nin aynı Süfyan hadisinin anlamına benzer şeyler söylediğini haber verdi.

120-İsmail bize Hasan, Yahya, Süfyan b. Uyeyne ve İbn Ebi Nuceyh yoluyla Mücahid'in şöyle dediğini haber verdi: Her hangi bir şehir savaşla alındığı zaman, henüz taksim edilmeden önce halkı müslüman olursa, onlar hür müslümanlar olarak kabul edilir, malları ise müslümanlara kalır. Yahya, bir defa Süfyan'dan bu hadisin bir yerinde şüphe ettiğini dinlemiştim, dedi.

121-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek ve İbn Lühey'a yoluyla Yezid b. Ebi Hubeyb'in şöyle dediğini haber verdi: Sa'd Irak'ı fethettiği zaman Hz. Ömer ona şu yazıyı gönderdi: İmdi bundan sonra insanların senden ganimetleri ve Allah'ın kendilerine ihsan ettiği fey'i aralarında taksim etmeni istediklerini bildiren mektubunu aldım. Bu mektubum sana ulaştığı zaman insanların asker için topladığı at, silah ve mal gibi şeylere bak, bunları toplayıp orada hazır bulunan müslümanlar arasında taksim et. Toprakları ve ırmakları ise, müslümanların başlıklarında yer alması için oralarda çalışanlarına bırak. Eğer sen bunları orada hazır bulunanlar arasında taksim edecek olursan, geriden gelecek olan kimselere bir şey kalmaz. Ben sana insanları üç gün (İslam'a) davet etmeni emretmişim. Kim savaştan önce se-nin davetini kabul ederek müslüman olursa, artık o müs-lümanlardan birisi olup müslümanların sahip olduğu aynı haklara sahiptir ve o İslam'da bir hisseye sahiptir. Kim de senin teklifini savaş ve yenilgiden sonra kabul ederse o da yine müslümanlardan birisi olur. Malları ise müslüman hal-ka kalır. Çünkü o mallarını müslüman olmadan önce kazan-mıştır.

Benim sana emir ve sözüm bunlardır. Müslüman üzerinde öşür vergisi (onda bir ticaret vergisi) yoktur. Zimmiler üzerinde de yoktur. Müslüman malının zekatını ödedikten sonra zimmi de devletle anlaşmış olduğu cizye vergisini tediye ettikten sonra (mesele kalmaz.) Öşür vergisi ancak (vatandaş olmayan) harbiler (yabancılar) üzerindedir. Onlar bizim memleketimizde ticaret yapmak için izin istedikleri zaman öşür (ticaret mallarının onda birini) vermeleri gerekir.⁴⁹⁹

122-İsmail bize Hasan, Yahya ve İbn Mübarek yoluyla Muhammed b. Yesar'ın Dahhak'ı dinlediğini ve onun şöyle dediğini haber verdi: Her ne kadar askerle yüz yüze gelseler bile, savaş yapılmadan fidye olarak verilen her hangi bir kale, bütün müslümanlar arasında müşterektir. Dahhak, çünkü o feydir, der.

123-İsmail bize Hasan, Yahya, Şüreyk ve Cabir yoluyla Amir'in şöyle dediğini haber

498 Bu haberi Ebu Yusuf isnadsız olarak nakleder. Bak. Bulak, s.21; Selefıyye, s. 37; haberin geri kalan kısmını ise nakletmez. 113, 114 ve 115 Nolu paragraflara bak.

499 Ebu Yusuf bunun bir kısmını rivayet etti. Bulak, s. 13; Selefıyye, s. 24; Belazuri, s. 274 de rivayet etti. 49 Nolu paragrafa bak.

verdi: Sevad halkı için bir ahd (anlaşma) yoktur.⁵⁰⁰

124-İsmail bize Hasan ve Yahya yoluyla Şüreyk'in şöyle dediğini haber verdi: İnsanlar arasında Amir bu gibi şeyleri en çok haber veren bir şahıstır.

125-İsmail bize Hasan, Yahya, İsrail ve Cabir yoluyla Amir'in şöyle dediğini haber verdi: Sevad halkı ile bir anlaşma yapılmadı. Onlar yerlerini yönetimin bir gereği olarak bıraktılar.⁵⁰¹

126-İsmail bize Hasan, Yahya, Sult⁵⁰² b. Abdurrahman ez-Zübeydi ve Muhammed b. Kays el-Esedi yoluyla Ömer b. Abdiaziz zamanında Şa'bi'ye Sevad halkı ile bir anlaşma yapılıp yapılmadığı sorulduğunda onun şöyle dediğini haber verdi: Sevad halkı ile anlaşma yapılmadı. Onların harac vermeleri kabul edilince kendileriyle anlaşma yapılmış oldu.

127-İsmail bize Hasan, Yahya, Hatem b. İsmail ve arkadaşlarımızdan diğerleri, Muhammed b. Kays ve Şa'bi yoluyla yukarıdaki haberin aynısını bildirdi.

128-İsmail bize Hasan, Yahya, ve Hasan b. Salih yoluyla İbn Ebi Leyla'nın şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer onlara topraklarını geri verdi ve onlarla harac üzerinde anlaştı.

129-İsmail bize Hasan, Yahya, Hafs b. Gıyas ve İbn Ebi Zi'b yoluyla Zührî'nin şöyle dediğini haber verdi: Bahreyn halkından müslüman olan kimse hakkında Peygamber şöyle hüküm verdi: Bu adam canını ve malını korumuş olur. Ancak toprağı müslümanlar için bir fey (ganimet) olduğundan onu koruyamaz. Çünkü bunlar hiçbir şeyleri yok iken müslüman olmadılar.

130-İsmail bize Hasan, Yahya ve İsmail b. Ayyaş-- ben onun Abdullah el-Behrani⁵⁰³ olduğunu sanıyorum-- yoluyla Ömer b. Abdülaziz'in şöyle dediğini haber verdi: Memleket halkından kim müslüman olursa, müslüman olduğu zaman sahip bulunduğu ehl-i iyali veya malları kendisinin olur. Evi ve toprakları ise Allah'ın müslümanlara ihsan ettiği fey (ganimet) içersinde yer alır.

131-İsmail bize Hasan, Yahya, Muhammed b. Talha b. Musarrıf el-Yami, Muhammed b. el-Müsavir⁵⁰⁴ ve Kuryşli bir şeyh yoluyla, aralarında İbn Rufeyl'in de bulunduğu Sevad başkanlarının Hz. Ömer'e gelerek şöyle dediklerini haber verdi: Ey müminlerin emiri, biz Sevad halkından gelen bir heyetiz. Farşlılar bizi mağlup ederek zarar verdiler; şöyle şöyle yaptılar- hatta kadınlara ne yaptıklarını bile söylediler- Bu sebeple sizi duyunca buraya geldik ve bu maruzatta bulunduk. Onları bizim topraklarımızdan çıkarıp atıncaya kadar, her hangi bir şeyi yasaklamanızı sizden istemiyoruz. Sizin bize sahip olma arzunuz bize ulaştı. Bunun üzerine Hz. Ömer, şimdi dilerseniz müslüman olunuz, dilerseniz cizye veriniz dedi ve onlar da cizye vermeyi kabul ettiler.

132-İsmail bize Hasan, Yahya, Zübeyr b. Muaviye, Yezid b. Ebi Ziyad ve Zeyd b. Veheb yoluyla Ömer b. el- Hattab'ın şöyle dediğini haber verdi: Fellahlar (toprakla uğraşan ziraatçılar) hakkında Allah'dan korkun. Onlar size savaş ilan etmedikçe onları öldürtmeyiniz.

133-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdurrahman el-Kari,⁵⁰⁵ Eşas ve Ebu Zübeyr yoluyla Cabir'in şöyle dediğini haber verdi: Onlar, müşrik tüccarları öldürüyorlardı.

500 Cabir, İbn Yezid el-Ca'fi olup zayıf bir ravidir. Amir ise İbn Şurahbil eş-Şa'bi'dir.

501 Belazuri, s. 225 bunu müellif yoluyla Hüseyin b. el-Esved'den rivayet eder.

502 Bu isim Avrupa baskısı olan asıl nüshada "es-Sulb" diye geçer ki, bu yanlıştır.

Bak. Zehebi, el-Müştebeh, s. 316; Lisani'l Mizan, III, 196; 586 Nolu Paragraf.

Bu ravi Sult ile bir delil sağlanmış olmamaktadır. Bundan sonra gelen raviler zinciri, Şa'bi'ye kadar sağlamdırlar.

503 Bu, Abdullah b. Dinar el-Behrani el-Hummasi olup zayıf bir ravidir. Bu haber, bu ravi zinciri ile 193 nolu paragrafta gelecektir. Orada ravi İsmail'in şekki yer almamaktadır.

504 Uzun bir araştırma yapmış olmamıza rağmen bu ravinin biyografisini ve bir tenkidini bulamadık.

505 Bu ravinin biyografisini araştırdım, fakat bir şey bulamadım. Onun için bu şahsın kim olduğunu bilmiyorum Adı geçen Eş'as ise İbn Süvar'dır.

134-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Bekir b. Ayyaş ve Amr b. Meymun yoluyla Ömer b. Abdülaziz'in şöyle dediğini haber verdi: Rahip ve çiftçileri öldürmeyiniz.

135-İsmail bize Hasan, Yahya, Hammad b.Yezid, Vüheyb b. Halid, Eyyüb es-Sahtiyani ve bir adam yoluyla onun babasının şöyle dediği haber verdi: Peygamber, hizmetçi, çocuk ve işçileri öldürmeyi yasak etti.

136-İsmail bize Hasan, Yahya, Hasan b. Salih, Ebu Ali es-Saffar⁵⁰⁶ -Ben bunun Mansur olduğunu sanıyorum.- ve Ubeyd Ebi'l Hasen⁵⁰⁷ yoluyla Abdullah b. Muğaffel el-Müzeni'nin şöyle dediğini haber verdi: Dağın beri yü-zündeki yer satılmaz; ancak Beni Saluba⁵⁰⁸ toprağı ve Hire arazisi müstesnadır. Çünkü bunların halkı ile anlaşma yapılmıştır.

137-İsmail bize Hasan ve Yahya yoluyla Hasan b. Salih'in şöyle dediğini haber verdi: Biz, dağın beri tarafında olan yerlerin fey, arka tarafında bulunan yerlerin ise anlaşmaya bağı olduğunu (büyüklerimizden) dinlerdik.

138-İsmail bize Hasan, Yahya, Mufaddal b. Mühelhil, Mansur ve Ubeyd Ebi'l Hasen yoluyla Abdullah b. Muğaffel el-Müzeni'nin şöyle dediğini haber verdi: Beni Saluba toprakları ile Hire toprakları müstesna, dağın beri yüzünde olan yerleri satmak elverişli değildir⁵⁰⁹

139-İsmail bize Hasan, Yahya, Şüreyk, Haccac ve el-Hakem yoluyla İbn Muğaffel'in şöyle dediğini haber verdi: Hire, Ulleys ve Banikya halkları hariç Sevad halkı için anlaşma (ahd, ferman) yoktur. Şüreyk dedi ki: Gerçekten Banikya halkı Cerir b. Abdullah'a nehrin geçit yerini (veya nehrin iki geçit yerini, dedi) göstermişlerdi. Ulleys halkı ise Ebu Ubeyde'yi misafir edip ona (düşmana ait) bazı yerleri göstermişlerdi. Yahya bunun düşmana ait bazı gizli yerler olduğunu söyledi.⁵¹⁰

140-İsmail bize Hasan, Yahya, Hasan b. Salih ve Cabir yoluyla Şa'bi'nin şöyle dediğini haber verdi: Enbar halkı için ahd (anlaşma) vardı. (veya akd, sözleşme) dedi.

141-İsmail bize Hasan, Yahya, Hasan b. Salih ve Eş-as yoluyla Şa'bi'nin şöyle dediğini haber verdi: Halid b. Ve-lid, Hire ve Aynü't Temr halkları ile anlaşma taptı ve bu du-rumu bir yazı ile Ebu Bekir'e bildirdi, o da bunu kabul etti.

142-Yahya der ki: Hasan b. Salih'e bu durumda Aynü't Temr halkının aynı Hire halkı gibi olduğunu, insanların aynı vergiyi verdiklerini ve toprakları üzerinde bir vergi bulunmadığını söylediğim zaman o tasdik ederek, evet, dedi.⁵¹¹

143-İsmail bize Hasan, Yahya, Hasan b. Salih ve Esved b. Kays yoluyla babasının⁵¹² şöyle dediğini haber verdi: Hire'ye varlık ve halkla bin dirhem vergi ve bir binit (at veya deve) vermeleri üzerine anlaştık. Ravi, babama bu biniti ne yaptınız diye sorduğumda şöyle cevap verdi, der: Aramızda bir arkadaşın biniti yoktu, onun için aldık.

144-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdurrahim⁵¹³ ve Eş'as yoluyla el-Hakem'in şöyle

506 Bu raviyi tanımıyorum.

507 Bu ravi, Ubeyd b. el-Hasen el-Müzeni Ebu'l Hasan el-Küfi olup güvenilir bir ravidir.

508 Yakut, bunun Musul'un köylerinden birisi olup adının *Dir Saluba* olduğunu söyler.

509 Belazuri (bak. s. 254) bunu Huseyn b. el-Esved ve müellif yoluyla rivayet eder.

510 Bak. Ebu Yusuf, Kitabü'l Harac (Bulak, s. 16; Selefiyye, s. 28), Ulleys kelimesi

21 Nolu paragrafta geçti. Bu kelime Ebu Yusuf'un Kitabü'l Harac'ının her iki baskısında da "el-Leys" şeklinde sin harfi ile değil de s harfi ile geçer ki, bu yanlıştır. Ebu Mihcen es-Sakafi der ki: "Ülleys'de bekarlar ve sığınmacılar bırakıldı." Banikya, Küfe nahiyelerinden birisinin adıdır. Bak. Belazuri, s. 253-255.

511 Bak. Belazuri, s. 256.

512 İbn Sa'd Tabakat'ında (VI, 88) Kays el-Abdi'nin Halid b. Velid ile birlikte Hire anlaşmasında hazır bulunduğunu söyler. Bu haberi Belazuri de rivayet eder. Bkz. s. 254

513 Bu Abdurrahman b. Süleyman el-Mervezi el- Eşell'dir. Yazar bunu 305 nolu paragrafta "er-Razi" diye tavsif etmiştir.Bunun yanlıs

dediğini haber verdi: Hire halkı ile anlaşma yapıldığı için onlara Hire topraklarından satın almaları hususunda ruhsat verilmişti.

145-İsmail bize Hasan, Yahya ve Hasan b. Salih yoluyla Mücalid b. Said'in şöyle dediğini haber verdi: Hire halkı ile aralarında paylaşmaları üzere anlaşma yapıldı ve adam başına herhangi bir vergi yoktu.

146-İsmail bize Hasan, Yahya, Hasan b. Salih ve Eş'as yoluyla İbn Sirin'in şöyle dediğini haber verdi: Sevad halkından kimlerle barış yapıldı ve kimlerle yapılmadı ben bilmiyorum.

147-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn İdris ve Eş'as yoluyla İbn Sirin'in şöyle dediğini haber verdi: Sevad yurdunun bir kısmı savaş, bir kısmı da barış (anlaşma) ile alınmıştır.

148-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu zebid⁵¹⁴ ve Eş'as yoluyla İbn Sirin' in şöyle dediğini haber verdi: Sevad'ın bir kısmı savaş, bir kısmı da barışla alınmıştır. Savaşla alınan topraklar müslümanlarıdır; barışla alınan yerler ise kendi mallarıdır.

149-İsmail bize Hasan, Yahya b. Adem, İbn Mübarek, Mamer ve Ali b. Hakem yoluyla Muhammed b. Zeyd'in⁵¹⁵ şöyle dediğini haber verdi: İbrahim en-Nehai şöyle söyledi: Bir adam Hz. Ömer'e gelip ben müslüman oldum, arazimden haraç vergisini kaldır, dedi. Hz. Ömer hayır, dedi. Çünkü senin yerin savaşla alınmış bir topraktır.⁵¹⁶ Ravi der ki: Başka bir adam gelip şu ve şu arazilerin sahipleri vermekte oldukları haracdan daha fazlasını vermeye güçleri yeter, dediğinde Hz. Ömer yine hayır, dedi. Biz bunu onlara yapamayız. Çünkü biz onlarla bir anlaşma yapmış bulunuyoruz.

150-İsmail bize Hasan, Yahya, Ubeydullah el-Eşcai, Süfyan b. Said ve Zübeyr b. Adiy yoluyla Cüheyne bölgesinden bir adamın Peygamber şöyle buyurdu dediğini haber verdi: Kim Allah kendisini kurtardıktan sonra harac almaya devam ederse, Allah'ın, meleklerin, insanların ve hepsinin laneti onun üzerine olsun.⁵¹⁷

151-İsmail bize Hasan yoluyla Yahya'nın Şüreyk'e bir harac arazisi satın alma hususunda soru sorduğu zaman o-nun şöyle dediğini haber verdi: Küçük çocukları(n günahını) boynuna geçirme. Ve yine harac ancak harac üzerin-de anlaşma yapmış olan kimselere gereken bir vergidir, dedi

152-İsmail bize Hasan yoluyla Yahya'nın savaşla alınıp üzerine harac vergisi konan harac arazilerinin satın alınmasını Hasan b. Salih'e sordum, o bunun mekruh olduğunu söyledi, dediğini; ancak harac üzerinde anlaşma yapmış olan anlaşmalı halkın arazisini satın almada bir sakınca bulunmadığını haber verdi.

153-İsmail bize Hasan yoluyla Yahya'nın şöyle dediğini haber verdi: Hasan b. Salih'e sordum da o, savaşla elde edilip de üzerine harac vergisi konan harac arazilerinin satın alınmasını mekruh gördü. Fakat anlaşma ile vergilenen arazilerin satın alınmasında bir sakınca görmedi. Ravi der ki: Harac arazisini bir müslüman satın alırsa o yer öşür arazisi olur. Ancak sahipleri ile anlaşarak vergilendirilen harac arazileri öşür arazisi olmazlar. Yahya, eğer arazi üzerine harac vergisi konulmuşsa artık o harac arazisidir, başka bir şey değil, dedi.

154-İsmail bize Hasan, Yahya ve Zübeyr b. Muaviye yoluyla haber verdi: Küleyb b. Vail İbn Ömer'e şöyle dedi: Bir yer satın aldım. Ömer: Satın almak güzel bir şeydir, dedi. Ravi, ben seksen metre kadar bir yerden bir dirhem gümüş ve bir gafız (18 kg. kadar) yiyecek

olduğunu sanıyorum. 281 nolu paragrafa bak.

514 Bu, Absar b. el-Kasım ez-Zebidi olup güvenilir bir ravidir.

515 Bu, Merv kadısı İbn Ali el-Kindi'dir. İbn-ül Hakem ise el- Bünai olup Ebu'l Hakem'dir.

516 24 Nolu paragrafa bak. Belazuri (s. 277) bunu Hüseyin, Yahya, Abdüsselam b. Harb, Mamer, Ali b. el-Hakem ve en-Nahai yoluyla rivayet eder.

517 Ben bu hadisi bulamadım. Bak. Ebu Davud ve Şerh, III, 145.

veriyorum, dedim, Ömer ise küçük çocukların hakkını boynuna geçirme dedi diye rivayet eder.

155-İsmail bize Hasan, Yahya, İsrail, Ebu Bekir b. Ayyaş ve Küleyb b. Vail yoluyla İbn Ömer'in bunun bir benzerini rivayet ettiğini haber verdi.

156-İsmail bize Hasan, Yahya, Süfyan b. Said ve Davud yoluyla Muhammed b. Sirin'in şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer, ehl-i zimme kölelerinin ve arazilerinin satılmasını yasakladı.

157-İsmail bize Hasan, Yahya, Heşim ve Ebu Ukayl el-Ezdi⁵¹⁸ yoluyla Hasan'ın şöyle dediğini haber verdi: Ömer b. Hattab, ehl-i zimme arazilerinin ve kölelerinin satın alınmasını yasakladı.

158-İsmail bize Hasan, Yahya, Heşim, Yunus ve Hasan yoluyla benzer bir haberin geldiğini bildirdi. Ancak bunu Hz. Ömer'e izafe etmemiştir.

159-İsmail bize Hasan, Yahya, hafs b. Gıyas ve Hişam b. Hassan yoluyla Hasan'ın şöyle dediğini haber verdi: Ömer b. Hattab, ehl-i zimmenin tarlalarını ve beldelerinden herhangi bir şeyi satın almayınız, dedi.

160-İsmail bize Hasan, yahya, Sinan el-Bürcümi⁵¹⁹ ve Hişam b. Hassan yoluyla Hasan'ın şöyle dediğini haber verdi: Ehl-i zimmenin şehirlerinden ve tarlalarından satın almayınız. Ravi bunu Hz. Ömer'den naklederek rivayet ediyor.

161-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdurrahim, Hişam, Hasan ve Ömer yoluyla bunun bir benzerinin rivayet edildiğini haber verdi.

162-İsmail bize Hasan, Yahya, İsrail ve Cabir yoluyla Amir'in şöyle dediğini haber verdi: Ehl-i zimme arazisini alıp satmak uygun değildir.

163-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdüsselam b. Harb, Said b. Ebi Arube, Katade ve Şakik el-Ukayli yoluyla Ömer b. Hattab'ın bir kimsenin harac arazisinden veya kölelerinden satın almasını yasakladığını ve bir müslümanın küçük çocukların hukukunu boynuna geçirmesinin uygun olmadığını söylediğini haber verdi.⁵²⁰

164-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek, Cafer b. Berkan ve Meymun b. Mihran yoluyla İbn Ömer'in şöyle dediğini haber verdi: Bütün arazilerimden beş dirhem cizye alınması beni mesrur etmez. Buralarda küçük çocukların hakkı olduğu ve bunların bana geçtiğini itiraf ediyorum.

165-İsmail bize Hasan, Yahya, Süfyan b. Said, Cabir ve Kasım yoluyla Abdullah'ın şöyle dediğini haber verdi: Kim bir vergi⁵²¹ koyarsa o çocukların hakkını geçirdiğini itiraf etmiş olur.

166-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdüsselam b. Harb ve Haccac yoluyla Kasım b. Abdurrahman'ın şöyle dediğini haber verdi: Bir ziraatçı, Abdullah b. Mesud'a gelip benim arazimi satın al dedi. Abdullah, benim için onun haracını verirken alırım dedi. O da evet veririm dedi. Bunun üzerine Abdullah, ondan yerini satın aldı.

167-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Şihab, Haccac ve Kasım yoluya İbn Mesud'un bir

518 Bu, Haşim b. Sellal'dır. Tehzib, Takrib ve Hulasa'da "Belal" şeklinde geçer ki, bu yanlıştır. İbn Sellam ve Heşim denir ki, bu İbn Beşir b. el-Kasım es-Sülemi Ebu Muaviye'dir.

519 bu İbn Harun'dur. Kendisinde zayıflık bulunan, fakat güvenilir bir ravidir.

520 Bazı müslümanlar ve İslam ilimleri üzerine çalışan müsteşrikler, İslam dininin köleliği kaldırmadığını iddia ederek bunun bir eksiklik olduğunu ileri sürüyorlar.

Halbuki yabancıların anladığı manada İslam'da hiçbir zaman kölelik olmadı. İslam hukukunda açıklandığı üzere köleler medeni haklarını hiçbir zaman kaybetmemişlerdir.

521 Metinde "Task" olarak zikredilen bu kelime, arapçaya farsçadan geçmiştir. toprak üzerine konulan harac vergisi manasına gelir.

yer sahibinden haracını kendisinin vernesi şartıyla bir arazi satın aldığını haber verdi.

168-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdüsselam b. Harb ve Bekir b. Amir yoluyla Amir'in şöyle dediğini haber verdi: Utbe b. Ferkad, harac arazilerinden birisini satın aldı, sonra Ömer'e gelip durumu haber verdi. Ömer ona kimden aldı di-ye sordu. Utbe, sahibinden dedi. Ömer, o yerin sahiplerine (müslümanlara) siz bu adama bir şey sattınız mı, dedi. Onlar hayır dediler. Ömer, git malını koyduğün yerden iste dedi.

169-İsmail bize Hasan, Yahya, Kays, Ebu İsmail ve Şa'bi yoluyla Utbe b. Ferkad'in şöyle dediğini haber verdi: Fırat kenarında Sevad arazisinden kamışlık ve mataralık⁵²² için olan seksen metre kadar bir yer satın aldım. Bunu Hz. Ömer'e andım. Sahiplerinden mi satın aldın diye bana sor-du. Ben de evet dedim. Benimle gel dedi, ben de onunla git-tim. "Ey o kimseler, dedi, siz bu adama bir şey sattınız mı? Onlar da hayır dediler. Malını nereye koyduysan orada ara dedi.⁵²³

170-İsmail bize Hasan, Yahya, Hafs b. Gıyas ve Mücalid yoluyla Şa'bi'nin şöyle dediğini haber verdi: Abdullah, bir akar sahibinden haracını onun vermesi şartıyla bir harac arazisi satın aldı.

171-İsmail bize Hasan, Yahya ve Hasan b. Salih yoluyla İbn Ebi Leyla'nın şöyle dediğini haber verdi: Hasan b. Ali harac arazisinden tuzlak veya tuzlu bir yer satın aldı. Hüseyin ise iki hurmalık satın aldı. Ravi der ki: Hz. Ömer bu yerleri sahiplerine geri verdi ve onlar üzerine koymuş olduğu harac vergisi üzerinde onlarla anlaşma yaptı. Ravi, İbn Ebi Leyla'nın bu yerlerin satın alınmasında bir sakınca görmediğini, Hasan'ın ise bunu mekruh saydığını nakleder.

172-İsmail bize Hasan, Yahya, Hasan b. Salih ve Eş'as yoluyla el-Hakem'in şöyle dediğini haber verdi: Şüreyh'in Hire'den satın aldığı bir arazisi vardı.

173-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdurrahman, Eş'as ve Hakem yoluyla rivayet eder ki, Şüreyh Hire topraklarından bir arazi satın aldı, o yere Züba denirdi. Ravi, Hakem'in şöyle dediğini haber verdi: Hire halkı ile anlaşma yapıldığı için onların topraklarından satın almaya ruhsat veriyorlardı.

174-İsmail bize Hasan, Yahya ve Süfyan b. Said yo-luyla İsa b. el- Muğire'nin⁵²⁴ şöyle dediğini haber verdi: Şa-bi' ye harac arazisini satın almanın durumunu sordum. Ben bunun faiz olduğunu söylemiyorum, fakat yapın da demi-yorum.

175-İsmail bize Hasan, Yahya, Hasan b. Salih, Abdülmelik ve bir adam yoluyla İbrahim'in harac arazisini satın almayı mekruh saydığını haber verdi.

176-İsmail bize Hasan, Yahya, Yezid b. Abdülaziz,⁵²⁵ Muhammed b. Fudayl, Fudayl b. Gazevan yoluyla Ebu Hazim el-Ensari'nin⁵²⁶ şöyle dediğini haber verdi: Mücahid'e Sevad arazisinden satın almayı sordum. Ona ne sat, ve ne de satın al dedi. İkisinden birisi dedi ki: Onu ne satın alınız ve ne de satınız.

522 Bu kelimededen ne kastedildiğini bilmiyorum.

523 Bu ve bundan önceki haber, Zeylai'nin Nasbu'r Raye'de (II, 149) Beyhaki'nin el-Ma'rifet adlı kitabından onun da Ebu Yusuf'dan naklettiği rivayete ters düşmektedir. Ebu Yusuf der ki: Mücalid b. Said, Amir'den --bu Şa'bi'dir-- Utbe b. Fergad es-Sülemi'nin Hz. Ömer'e şöyle dediğini haber verdi: Ben Sevad arazisinden bir aldım. Hz.Ömer, sen bu yer için aynı onun sahibi gibisin, dedi. Şa'bi'den rivayet eden Ebu İsmail, daha önceki ravi zincirinde bulunan Amir b. Bekir'dir ki, zayıf bir ravidir. 612 nolu paragrafta bak.

524 Bu Ebu Şihab et-Temimi el- Küfi'dir. İbn Hibban bunu güvenilir raviler arasında sayar. Zehebi, bu raviden Sevri'den başka rivayet edeni bilmiyorum der. İbn Sa'd'ın Tabakat'ında bunun Muhammed b. Ubeyd ile karşılaştığı bildirilmektedir.

525 Bu ravi, İbn Siyah el-Esedi el-Hammani'dir.

526 Kitabın aslında Ebu Hazim el- Ensari bu şekilde geçer. Ancak ben bu ravinin biyografisini bulamadım. Çünkü rical kitaplarında biyografisi verilen Ebu Hazım el-Ensari bundan daha öncedir. Veya bunun sahibi olduğu ihtilafıdır. Ayrıca Fudayl b. Gazavan, ismi "selman" olan Ebu Hazım el-Eşcai el-Kufi'den rivayet etmekle bilinen bir ravidir.

177-İsmail bize Hasan, Yahya, Hafs, Eş'as ve İbn Sirin yoluyla Şurayh'ın şöyle dediğini haber verdi: Şurayh'a iki adam bir dava getirdiler. Birisi, bu arkadaş benden cizye arazisinden bir yer satın aldı ve yine benden o yerin tapu senedi gibi yazısını da aldı dedi. Fakat ne parasını verdi ve ne de o senedi verdi.⁵²⁷ Ravi, Kadı Şurayh onlar kalkıp gidinceye kadar onlara hiçbir şey söylemedi, dedi.

178-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdet,⁵²⁸ Said b. Ebi Arube ve Katade yoluyla Hz. Ali'den rivayet etti. Hz. Ali ha-rac arazisinden bir yer almayı mekruh görüyordu ve bu topraklar üzerinde müslümanların harac hakları vardır,diyordu

179-İsmail bize Hasan, Yahya, el-Eşcai ve Süfyan yoluyla İbn Sirin'den şöyle rivayet etti: İbn Sirin'e babasından bir yer miras kaldı. O yerin haracını eda ediyordu.

180-İsmail bize Hasan, Yahya ve Süfyan Yoluyla İbrahim'in, önce düşmanların istila edip sonra müslümanların kurtardığı Beriyye halkı hakkında "Onlar köle yapılamazlar" dediğini haber verdi. Ravi bunu İbrahim'den naklen Muğire mi diye sordum, o da evet dedi diye bildirdi.

181-İsmail bize Hasan, Yahya, Hasan b. Salih ve Kays b. Müslim yoluyla Tarık b. Şihab'ın şöyle dediğini haber verdi: Nehr-ul Melik⁵²⁹ halkından bir kadın müslüman oldu. Ravi, Hz. Ömer'in şöyle dediğini veya yazdığını söyledi: Eğer bu kadın arazisini tercih eder ve arazisinin üzerindeki vergiyi de öderse, toprağı ile kendisini başbaşa bırakın; yok eğer vermezse o zaman müslümanları toprakları ile başbaşa bırakın.

182-İsmail bize Hasan, Yahya, Kays b. er-Rabi ve Kays b. Müslim yoluyla Tarık b. Şihab'ın şöyle dediğini haber verdi: Nehr-ul Melik halkından akar sahibi bir kadın müslüman oldu. Hz.Ömer, Sa'd 'a veya amiline, bu kadının yerini kendisine veriniz, o da arazisinin vergisini versin diye mektup yazdı.

183-İsmail bize Hasan, Yahya, Şüreyk, Kays ve Cabir yoluyla Amir'in şöyle dediğini haber verdi: Rufeyl müslüman oldu, Hz.Ömer ona haracı karşılığında arazisini verdi ve kendisine iki bin dirhem de ulufe takdim etti.

184-İsmail bize Hasan, Yahya, Kays b. er-Rabi', İbrahim b. Muhacir, Şeyh, Beni Zühre ve Ömer b. el-Hattab'dan haber verdi ki, Hz.Ömer Sa'd 'a Said b. Zeyd'e bir toprak vermesi için mektup yazdı. Bunun üzerine ona Rufeyl oğullarının toprağından bir parça verdi. Bu sebeple İbn-ür Rufeyl Ömer'e gelip ey müminlerin emiri dedi, siz bizimle ne üzerine anlaşma yaptınız? Ömer, siz bize cizye vereceksiniz, bunun karşılığında araziniz, mallarınız ve evlatlarınız size kalacaktır, dedi. Adam, ey müminlerin emiri, sen benim yerimi Said b. Zeyd'e verdin, dedi. Ravi der ki: Bunun üzerine Hz. Ömer Sa'd'a onun yerini kendisine geri ver diye mektup yazdı, sonra onu İslam'a çağırdı, o da müslüman oldu. Bu sebeple Ömer ona yedi yüz dirhem hediye edip kızılıtlüylü bir keçi de bahşiş verilmesini emrederek, eğer yerini elinde tutarsan, orada ikamet edersen, daha önce vermekte olduğun vergiyi verirsin, dedi.⁵³⁰

185-İsmail bize Hasan, Yahya ve Hasan b. Salih yoluyla İsmail b. Ebi Halid'in şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer, Ahvaz'ın ziraatçısı Hürmüzan müslüman olunca ona iki bin dirhem ulufe verdi.

527 Metinde geçen "vısr" kelimesi, Lisan'da tescil diye açıklanmaktadır. Bu aslında Farsçadan Arapçaya geçmiş bir kelimedir. Sonra Şurayh'ın bu haberi zikredilmekte ve vısr'ın alış veriş yazısı manasına geldiği açıklanmaktadır. Biz ise buna tapu senedi demeyi uygun gördük.

528 Bu kelime aslında "ubdet" şeklinde geçer ki, yanlışır. Bu şahıs, İbn Süleymanel-Külabi'dir.

529 Yakut'un dediğine göre burası, Bağdad'da İsa nehrinin ötesinde geniş bir yerleşim merkezidir.

530 Toprağına sahip olmak veya toprağı paylaşırma işi özellikle tarım toplumunda insanlara epeyce güçlükler çıkarmıştır. Bugün de aynı şekilde uygulanan toprak kanunları ekonomiye birçok zararlara sebep olduktan başka hükümetlere de problemler çıkartmaktadır. Bu bilhassa devlet felsefesinden ve melkul ve gayr-i menkul mal mülkiyet anlayışından kaynaklanmaktadır. İslamda toprak mülkiyeti, menkul mal mülkiyetinden farklı olup kişi çalıştırdığı müddetçe toprağı elinde tutabilir. Bu sebeple yerlerini boş bırakanlara bedelleri ödenmek şartıyla arazileri ellerinden alınır.

186-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdüsselam b. Harb, Eş'as b. Sevvar ve bir adam yoluyla Rabi' b. Umeyle⁵³¹ el-Fizari'nin şöyle dediğini haber verdi: Rufeyl, Hz. Ömer zamanında müslüman oldu. Hz. Ömer de ona iki dirhem ulufe verdi. Hz. Ömer'e, toprağını benim emrime ver, onu imar edip koruyayım ve ondan vergi olarak ne veriliyor idiyse ben de size onu vereyim, dedi. Hz. Ömer de onun bu teklifini kabul etti.

187-İsmail bize Hasan, Yahya, Hafs b. Gıyas ve Muhammed b. Kays el-Esedi yoluyla Ebu Avni es-Sakafi'nin şöyle dediğini haber verdi: Sevad halkından bir adam müslüman olduğu zaman Hz. Ömer ile Hz. Ali, onun arazisinden harac vergisini vermesini sağladılar.

188-İsmail bize Hasan, Yahya, Heşim ve Seyyar Ebu'l Hakem yoluyla Zübeyr b. Adıyy'in şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ali zamanında Sevad halkından bir ziraatçı müslüman oldu. Hz. Ali ona eğer toprağını işlersen, senin üzerinden cizyeyi kaldırırım, (vergiyi) toprağından alırız. Eğer oradan başka bir yere göçersen, o toprakta senden daha fazla biz hak sahibi oluruz, dedi.

189-İsmail bize Hasan, Yahya, Veki' ve Mesudi yoluyla Ebu Avn'in⁵³² şöyle dediğini haber verdi: Aynüt' Temr halkından bir çiftçi müslüman oldu. Hz. Ali ona, senin üzerindeki cizye vergisine gelince biz onu kaldırabiliriz, sahip olduğun topraklar ise müslümanlara aittir. Dilersen sana ulufe veririz, dilersen seni bizim için idare memuru tayin ederiz. Ama Allah'ın topraktan yarattığı şeylerden bize vergi vermen lazımdır, dedi.

190-İsmail bize Hasan, Yahya, Hasan b. Salih ve Mansur yoluyla İbrahim'in Sevad halkından müslüman olan bir adam hakkında şöyle dediğini haber verdi: Eğer bu adam müslüman olup arazisinde oturur ve onu işlerse ondan harac vergisi alınır.

191-İsmail bize Hasan, Yahya, İsrail ve Mansur yoluyla İbrahim'in Sevad halkından müslüman olan bir adam hakkında şöyle dediğini haber verdi: Eğer bu adam müslüman olup arazisinde oturur ve onu işlerse ondan harac vergisi alınır.

192-İsmail bize Hasan, Yahya, Kays, Mansur ve İbrahim yoluyla da benzer bir haberi rivayet etti.

193-İsmail bize Hasan, Yahya, İsmail b. Ayyaş, eş-Şami ve Abdullah el-Behrani yoluyla Ömer b. Abdülaziz'in şöyle bir mektup yazdığını haber verdi: Memleket halkından kim müslüman olursa, müslüman olduğu zaman sahip bulunduğu ehl-i iyali veya malları kendisinin olur; evi ve toprağı ise Allah'ın müslümanlara ihsan ettiği fey (ganimet) içersinde yer alır.⁵³³

194-İsmail bize Hasan, Yahya ve Heşim yoluyla Husayn b. Abdurrahman'ın şöyle dediğini haber verdi: Ehl-i Sevad'dan bir grup insan Abdülhamid'den talepte bulundu. Bunun üzerine o, onlar için Ömer b. Abdülaziz'e ellerinde bulunan arazilerini hakkında, onlardan cizyeyi kaldırıp sadaka (zekat) koyması hususunda mektup yazdı. Ömer ona şöyle cevap verdi: İmdi bundan sonra Allah'ın müslümanlara fey (ganimet) olarak ihsan ettiği bu topraklardan onların maddi ve manevi ihtiyaç ve musibetlerine neyin en faydalı olduğu hususunda ben bir şey bilmiyorum. Onun için sen bak: Bunlardan kimin bir arazisi ve meskeni varsa, daha önce bunlar hakkında ne yapıldıysa sen de o yolda yürü. Kimin burada

531 Hazreci, Hulasa'da, İbn Hacer de Takrib'de bu ravinin oğlu olan "er-Rakin" in biyografisinde "Amile" diye tesbit eder. Bu iki kaynağa muhalif olan bir görüş sahibini bilmiyorum. Bunun yanlış olduğu kanaatindeyim. Doğrusu ise "Umeyle" şeklindedir. Çünkü Kamus'ta "Umeyle, Cüheyne gibi bir kabiledir" denilmektedir. Bu durumda eğer başka bir tesbitle bir isim olsaydı, müellifler onu zimmi kelimesinde yaptıkları gibi, benzer isimlerin tesbitinde mutlaka zikrederlerdi. Sonra Kitab-ül İştikak'ta (s. 98) İmam Ebu Bekir b. Düreyd bunu şöyle zikreder. "Onların adamlarından olan Umeyle, Amile'nin ism-i taşğiridir. Amile ise yorgunluğa karşı tahammül gücü olan deveye derler. Sonra adı geçen yazar yine (s. 164) "Ebu Seyyara Umeyle b. el-A'zel" den bahseder ki, burada da ism-i taşğir kalıbında Umeyle demektir, yoksa "Amile" dememektedir.

532 Bu ravi, Muhammed b. Ubeydullah b. Said es-Sakafi'dir.

533 130 nolu paragrafa bak.

yeri ve meskeni yoksa onları da kendi ailelerine geri ver⁵³⁴

195-İsmail bize Hasan, Yahya, Muhammed b. Talha b. Musarrif el-Yami ve Ebu Ubeyde b. el-Hakem⁵³⁵ yoluyla Ömer b. Abdülaziz'in şöyle yazdığını haber verdi: Sizden önceki eski arazilere bakınız; onları yarıcılık usulü ile ziraat ortaklığına veriniz, eğer ziraatçi bulunmazsa, üçte bir karşılığında veriniz; yine çıkmazsa onda bire varıncaya kadar veriniz. Yine ziraat yapacak bulunmazsa, emanet olarak veriniz. Bu defa da ziraat yapan olmazsa, müslümanların hazinesinden harcama yapınız. Sizden önceki bir yeri kesinlikle zorla almayınız.

196-İsmail bize Hasan, Yahya, Kays b. er-Rabi' ve Esed oğullarından bir adam yoluyla onun babasının şöyle dediğini haber verdi: Bir adam Hz. Ali'ye gelip dedi ki: Sahiplerinin aciz kaldığı çorak bir arazi buldum. Arık kazarak su götürdüm ve ziraat yaptım. Hz. Ali, sen bozucu değil, yapıcı; kurutucu değil, yeşertici bir adamsın. Her şeyin hayırlı ve mübarek olsun diye cevap verdi.

197-İsmail bize Hasan, Yahya Kays b. er-Rabi' ve E-sed oğullarından bir adam yoluyla onun babsının şöyle dediğini haber verdi: HUZeyfe, Kısra'nın ve yakınlarının topraklarını dağıtmayıp hazine arazisi yaptı. Hükümdarlık yapmış,⁵³⁶ ölmüş ve kaçmış olanların topraklarını ağaçlık arazileri ve su bulunan yerlerdeki arazileri hep hazine arazisi yaptı.

198-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdullah b. el-Mübarek, Abdullah el-Velid b. Abdullah b. Muakkal⁵³⁷ ve Abdülmelik b. Ebi Hurra⁵³⁸ yoluyla onun babasının şöyle dediğini haber verdi: Ömer b. el-Hattab şu Sevad'ı on sınıfa ayırıp hazine arazisi yaptı:

- 1- Harpte öldürülen kimselerin arazileri,
- 2- Müslümanlardan kaçıp kurtulanların arazileri,
- 3- Kısra'ya ait olan bütün araziler,
- 4- Kısra'ya yakın olan kimselerin bütün arazileri,
- 5- Su bulunan yerlerdeki bütün araziler,
- 6- Posta atlarının yayılması için ayrılmış olan bütün araziler⁵³⁹

534 Bu Abdülhamid, Abdülhamid b. Abdurrahman b. Zeyd b. Hattab olup Ömer b. Abdülaziz'in Küfe ve Irak'ta görev yapan vergi memurudur. Bak. İbn-ül Cevzi, Siret-ü Ömer b. Abdülaziz, s. 84; İbn Sa'd Tabakat, V, 263 satır: 22, 264/ 16, 269/ 25, 271/25, 272/ 10, 276/19, 219/25; Tezhibü't Tezhib , VI,119.

535 Bu raviyi tanımiyorum. Dolabî'nin el-Küna ve'l Esmâ'sında (II, 73) " Ebu Ubeyde Ümiyye b. el-Hakem" şeklinde gördüm. Lisan-ül Mizan'daki şu cümleden başka bir şey de bulamadım: "Ummiyetü b. el- Hakem Anî'l Hakem b. Cahl, ondan da bilinmeyen oğlu Mihca' rivayet eder". Bu nedenle bu Ebu Ubeyde'nin İbn-ül Hakem b. Cahl olma ihtimali vardır. Hakem, Ömer b. Abdülaziz ile aynı tabakadandır. Onun oğlunun Ömer'den rivayet etmesi de uzak bir ihtimal değildir. Gerçeği Allah saha iyi bilir.

536 Belazuri, Fütuhu'l Büldan (s. 282) da başka bir ifade vardır: "Kısra'nın kendisi için ayırdığı bütün toprak". Ayrıca bak. 199 Nolu paragraf.

537 Eserin matbu nushasında "Abdullah b. el-Velid, Abdullah b. el-Muğaffel'den rivayet etti," denilmektedir. Dipnotta "Muakkal kelimesinin asıl nushada "Muakkal" olarak geçtiği, fakat Dr. Juynboll'un bunu "Muğaffel" olarak düzelttiği bildirilmektedir ki, bu yanlıştır. Çünkü Abdullah b. Muğaffel bir sahabidir. Abdullah b. Velid ise sahabeye yetişememiştir. Çünkü o, Hicri II. asrın birinci yarısında vefat etmiş olan Asım b. Küleyb ile Asım b. Behdele'den rivayet etmektedir. Sonra burada Abdullah b. Velid, Abdullah b. Muakkal'den rivayet etmiyor. Belakis o, Abdullah b. Muakkal'in oğlu Velid'in oğlu Abdullah'dır. İbn-ül Mübarek, İbn Uyeyne ve diğerleri ondan rivayet etmektedirler. Tehzib'de (VI, 69) onun biyografisi vardır. Ebu Yusuf Harac'da (Bulak, s. 32; Selefîyye, s.46, Bulak (el-Medeni) nushasında ve Teymuriyye (el-Müzeni) rivayet ile yazılan Selefîyye baskısında) ondan rivayet etmiştir ki, bu doğrudur.

538 Bu ravinin ne kendisinin ve ne de babasının biyografisini bulamadım. Bunun adı Ebu Yusuf'un Harac'ında, her iki baskısında da "Abdullah" olarak geçer ki, bunun yanlış olduğunu sanıyorum. Belazuri, bu haberi Fütuhu'l Büldan'da (s. 281) İbn Mübarek, Abdullah b. Velid, Abdülmelik b. Ebi Hurra yoluyla rivayet etmektedir. Taberi tarihinin (V, 242; VI, 21, 41-42 ve 50) ravileri arasında Abdülmelik b. Ebi Hurra el-Hanefî bulunmaktadır. 170/786 yılından önce vefat eden Ebu Muhammed Lut b. Yahya el-Ezdi ondan rivayette bulunmuştur. Yalnız ben bunun o olup olmadığını bilmiyorum. Fakat ağırlıklı görüşüme göre bu o'dur. Gerçek bilgi ise Allah'ın yanındadır.

539 Bu haberler, bu eserin asıl nushasında, Ebu Yusuf'un Harac'ında Bulak baskısı ve Teymuriyye nushasında bu şekilde nakledilmektedir.

Ravi der ki: Geri kalan diğer dört sınıfı unuttum, hatırlamıyorum. Hz. Ömer'in ayırdığı arazilerin harac geliri yedi milyon tutuyordu. Cemacim olayı⁵⁴⁰ meydana gelince insanlar divan defterlerini yaktılar. Bu sebeple her topluluk kendileri ile ilgili şeyleri aldı.

199-İsmail bizr Hasan, Yahya, Abdüselam b. Harb ve Abdullah b. el-Velid el-Müzeni⁵⁴¹ yoluyla Beni Esad ka-bilesinden bir adamın şöyle dediğini haber verdi: (Ravi der ki: Küfe'de Sevad arazisini bundan daha iyi bilen bir adam tanımıyorum.) Hz. Ömer zamanında devlete intikal etmiş o-lan arazilerden elde edilen gelirlerin miktarı, dört milyon dirheme ulaşmıştı. Bu arazilere bugün "Savafü'l Estan" de-nilmektedir.⁵⁴² Bunun üzerine ravi adama "savafi" ne de-mektir deyince şöyle cevap verdi: Gerçekten Hz. Ömer, Kis-ra'ya ve ailesine ait arazilerin tümünü, savaşta ölmüş veya düşman içine kaçmış kimselerin⁵⁴³ arazilerini, su bulunan yerlerdeki arazileri ve posta atlarının yayılması için ayrılmış bulunan bütün arazileri halka dağıtmayıp devletin tekelinde tuttu. Ravi, adam ikiçeşit arazi daha söylemişti ama ben on-ları aklımda tutamadım dedi. Kays'ın haberinde ise ağaçlık arazilerin ve eskiden kısra (hükümdarlık yapmış) olan kimselerin topraklarının da devletleştirildiği bilinmektedir.

200-İsmail bize Hasan, Yahya ve Hasan b. Salih yoluyla İbn Ebi Leyla'nın şöyle dediğini haber verdi: Beni Tağlib hıristiyanlarına evleri hakkında (vergi almak için) elçi gönderilirdi. Hasan, Beni Tağlib zimmilerinden başkalarına hayvan ve davarları, topraklarında yetişen meyve, sebze ve diğer ziraat ürünleri için vergi almak üzere elçi gönderilmezdi. Beni Tağlib ve diğer bütün ehl-i zimmeden ticaret mallarından aşire (onda bir vergi alan memura) uğradıkları zaman vergi alınır.

201-İsmail bize Hasan, Yahya ve Hasan b. Salih yoluyla İbn Ebi Leyle'nın şöyle dediğini haber verdi: Beni Tağlib hıristiyanlarına evleri hakkında (vergi almak için) elçi gönderilirdi. Hasan, Beni Tağlib zimmilerinden başkalarına hayvan ve davarları, topraklarında yetişen meyve, sebze ve diğer ziraat ürünleri için vergi almak üzere elçi gönderilmezdi. Beni Tağlib ve diğer bütün ehl-i zimmeden ticaret mallarından aşire (onda bir vergi alan memura) uğradıkları zaman vergi alınır.⁵⁴⁴

201-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek ve Yunus yoluyla Zührî'nin şöyle dediğini haber verdi: Beni Tağlib hıristiyanları müstesna, (veya binek ve yemek için olan hayvanlar gibi malları bulunan bütün arap hıristiyanları dedi.) ehl-i kitabın binek ve yemek için olan hayvanlarında vergi yoktur.⁵⁴⁵

202-İsmail bize Hasan, Yahya, Şüreyk ve İbrahim b. Muhacir yoluyla Ziyad b. Hudayr'in şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer beni, Beni Tağlib hıristiyanlarına gönderdi. Onların mallarından 1/20 oranında vergi almamı emretti ve benim bir müslümandan ve harac vergisini ödeyen bir zim-miden ticaret mallarından onda bir vergi almamı yasak-ladı.⁵⁴⁶ Yahya, burada ravinin "müslüman" sözü ile gayr-i müslimlerden müslüman olmuş bir kimseyi

540 Cemacim olayı tarihte "Dir-ul Cemacim" diye bilinmektedir. Bu olay Küfe yakınlarında bulunan bir yerde meydana gelmiştir. Bu, zalim Haccac ile Abdurrahman b. Eşas arasında cereyan eden bir savaştı. Bu olay Emevi halifelerinden Abdülmelik b. Mervan zamanında meydana geldi. Savaş 103 gün sürdü. Halk, devlete ait bütün evrakları yaktı.

541 Asıl nushada "el-Medeni" denilmektedir ki, daha önce söylediğimiz gibi, bu yanlıştır.

542 "Estan", ağacın kökü demektir. Bu ifade Ebu Yusuf'un Harac'ında (Bulak, s.32; Selefîyye, s. 57) "Esmar" (Meyveler) olarak geçmektedir.

543 Burada ehl-i harba (düşmana) katılmış, kaçmış kimse denilirken, Ebu Yusuf'un Kitabü'l Harac'ında ise düşman topraklarına katılmış denilmektedir.

544 İslam'da gümrük vergisi yoktur, ticaret vergisi vardır. Gümrük vergisi, ülkeye mal ithalat ve ihracatını kısıtlamak amacıyla konulmuş olan bir vergidir. Bu sebeple ticaret malı olmayıp kişinin kullanması için kendi şahsi malı olan eşyadan da gümrük alınır. Bu konuda her hangi bir nisap da yoktur. Müslüman yöneticilerin "ticaret öşrü" adı altında yabancı tüccarlardan almış oldukları vergiye gümrük demek mümkün değildir. Çünkü bu vergi isminden de anlaşılacağı gibi ticari bir vergi olup sadece ticaret mallarından alınır ve belli bir nisap üzerinden alınır.200 dirhem gümüşün değerine ulaşmayan ticaret malından vergi alınmaz. Ayrıca kullanmak için olan şahsi mallardan da vergi alınmaz. Halbuki gümrüklerde böyle mallardan da vergi alınır ve bu konuda bir nisap da yoktur.

545 İslam hukukunda tüketim vergisi diye bir şeyin bulunmadığı buradan da açıkca anlaşılmaktadır. İslamda verginin sebebi üretimdir. Tüketimden vergi alınmaz; kişinin kendi oturduğu evden vergi alınmaz. Yani bina vergisi diye bir vergi yoktur.

546 Bak. Belazuri, s. 191.

kasdettiğini sa-nıyorum dedi. Çünkü o, Beni Tağlib hıristiyanlarına gön-derilmişti. "Harac vergisini ödeyen bir zimmi" sözü ile de zimmilerden hayvan ve davarlar, topraklarından yetişen meyve, sebze ve diğer ziraat ürünlerinden vergi alınmasını kasdettiğini sanıyorum. Beni Tağlib ise böyle değildir; onlardan vergi alınır, çünkü onlarla böyle bir anlaşma yapılmıştır.

203-İsmail bize Hasan, Yahya, İsrail ve İbrahim b. Muhacir yoluyla Ziyad b. Hudayr'ın şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer benim Beni Tağlin hıristiyanlarından 1/20 oranında vergi almamı, müslüman ve muahid (anlaşma yapmış) vatandaşlardan ise vergi almamamı bana yazdı.

204-İsmail bize Hasan, Yahya ve Süfyan b. Said yoluyla İbrahim b. Muhacir'in şöyle dediğini haber verdi: Ziyad b. Hudayr'dan, İslam'da ilk öşür memuru benim, dediğini dinledim. Ravi, bir adam bana onun Beni Tağlib hıristiyanlarından 1/20 oranında vergi aldığını söyledi, dedi.⁵⁴⁷

205-Yahya dedi ki: Beni Tağlib hıristiyanlarından müslüman olanların toprakları, öşür arazisi oldu. Çünkü onlar üzerine harac konulmadı. Eğer bir müslüman Beni Tağlib arazisinden bir yer almışsa, onun toprağı da yine öşür arazisidir. Bazıları ise bunun vergisi artırılıp katlanır, demişlerdir.

206-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Bekir, Ebu İshak eş-Şeybani ve Seffah⁵⁴⁸ yoluyla Davud b. Kürdüs'ün⁵⁴⁹ şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer, Beni Tağlib ile vergilerinin iki kat artırılması hususunda anlaşma yaptı; onlar kendilerinden birinin müslüman olmasına mani olmayacak ve çocuklarını hıristiyan yapmak için çalışmıyacaklardı.

207-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdüsselam b. Harb, Ebu İshak eş-Şeybani, Saffah ve Davud b. Kürdüs yoluyla Ubadet b. Numan'ın⁵⁵⁰ Hz. Ömer'e şöyle dediğini haber verdi: Ey müminlerin emiri, şüphesiz Beni Tağlib'in savaş gücünü bilirsiniz; aynı zamanda onlar düşmanla hudud komşusu bulunuyorlar. Eğer onlar sana karşı düşmana arka çıkar, yardımcı olurlarsa, düşmanla birlikte onlarla savaş yapmak oldukça güçleşir. Bu sebeple eğer onlara bir atıyye-de bulunmak ve bir şeyler vermek istersen ver. Ravi, bunun üzerine Hz. Ömer, onlarla çocuklarından hiç birisini vaftiz etmemek ve hıristiyan yapmamak ve vergilerini iki kat artırmak üzere anlaşma yaptı.⁵⁵¹ Ubadet, onların yapılan bu anlaşmaları uygulamamaları yüzünden, ahidleri ortadan kıldığı için, ehl-i harb durumuna düştüklerini söylüyordu, dedi.

208-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Muaviye, Ebu İshak eş-Şeybani, es-Seffah ve Davud b. Kürdüs yoluyla Hz. Ömer'in şöyle yaptığını haber verdi: Hz. Ömer, hiç bir sabi çocuğı kendi dinlerine çevirmemek, vaftiz yapıp hıristiyanlaştırmamak; vergilerini iki katına çıkarmak ve kendi dinlerinden başka bir din üzerinde olmamak üzere Beni Tağlib ile anlaşma yaptı. Davud, Beni Tağlib hıristiyanları sözlerinde durmadılar; sabi çocukları vaftiz edip hıristiyan yaptılar; bunun için onların zimmetleri (sözleşmeye dayanan korunmaları) kaldırıldı, yani ehl-i harb oldular, dedi.

209-Yahya der ki: Beni Tağlib'den kadın ve erkek barışta eşit idi. Çünkü onların kişi başına olan cizye vergisi (baş vergisi) yoktu; vergi onların arazilerinden alınıyordu. Üzerinde borcu olan ve olmayan kimseler de eşit sayılıyor-du. Çünkü bunların hepsinden vergi alınıyordu.

547 Bak. Ebu Yusuf, (bulak, s. 69; Selefıyye, s. 120). İbn Sa'd, Tabakat, VI, 89.

548 Bu, Seffah b. Matar eş-Şeybani olup İbn Hıbban onu güvenilir ravilerden sayar.

549 Zehebi, bu ravinin Hz. Ömer ile irtibatının olup olmadığı meçhuldür, der.İbn Hacer, İbn Hıbban'ın bunu güvenilir ravilerden saydığını söyler. İbn Ebi Şeybe bu haberi Ali b. Müshir ve Ebu İshak eş-Şeybani yoluyla rivayet eder. Bak. Avni'l Ma'bud, III, 132.

550 Ben bu ravinin biyografisini bulamadım ve başka bir yerde de adının geçtiğini görmedim. Ebu Yusuf, bunun Tağlib'den olduğunu söylüyor. Cassas ise Ahkam-ül Kur'an'da (III, 94) Yahya b. Adem'den naklederek ona İmare b. Numan adını verir.

551 Bak. Ebu Yusuf, Bulak, s. 68; Selefıyye, s. 120.

210-Beni Tağlib'in çocukları hakkında ihtilaf edildi: Toplumdaki bazı insanlar, müslümanların küçük çocuklarından öşür vergisi alınmadığı gibi, bunların çocuklarının arazilerinden ve hayvanlarından vergi alınmaz, dediler. Bazıları ise alınır, dediler. Çünkü müslümanların yetim çocuklarının mallarından zekat vergisi alınır. Müslümanların zekat verdiği mallardan Beni Tağlib topluca vergi ödedikleri için onlar iki kat vergi verirler. Böylece bu anlaşma diğerlerinden alınan harac vergisi durumundadır. Yani bunkardan deve, sığır, koyun, keçi, ziraat ürünleri ve meyve gibi müslümanlardan zekat alınan herşeyden müslümanlara göre iki kat vergi alınır. Onların, müslümanlara zekatın farz olduğu maldan (nisaptan) daha az olan mallarından vergi alınmaz. 5 deveden 2 koyun, 40 koyun (ve keçiden) 2 koyun, 30 sığırdan iki yaşında 2 dana, akar su⁵⁵² veya yağmurla sulanan yerleren elde edilen bir ton civarındaki mahsüllerden 1/5, eğer dolap (veya motorla) sulanan bir yer ise 1/10 nisbetinde vergi alınır. Bundan daha fazla olan mallardan ise vergi alınmaz. Daha fazla olan mallardan ise buna göre hesap yapılır.

211-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Bekir b. Ayyaş ve Ebu Hasan yoluyla Ziyad b. Hudayr'in şöyle dediğini haber verdi: Ben, Beni Tağlib'in tüccarları memleketimize her giriş ve çıkışlarında onda bir vergi alırdım. Bunun üzerine onlardan birisi Ömer'e gelip Ziyad bizden gelirken de giderken de onda bir vergi alıyor, buna mani olunuz, dedi. Bundan sonra Hz. Ömer bir topluluk ile beraber iken bu adam tekrar geldi. Ey müminlerin emiri, dedi ben hıristiyanların başkanımı. Bunun üzerine Hz. Ömer de ben de haniflerin başkanımı, dedi. Şikayet ettiğiniz verginin alınmasını kesinlikle yasakladım. Ravi, Hz. Ömer'in kendisine onlardan yılda sadece bir defa vergi al diye yazılı emir verdiğini söyler.⁵⁵³

212-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Bekir, Ebu İshak eş-Şeybani ve Cami b. Şeddat yoluyla Ziyad b. Hudayr'ın şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer bana Beni Tağlib'den yılda ancak bir defa vergi al diye yazdı.⁵⁵⁴

213-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Bekir ve Muğire yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Ehl-i zimme üzerine öşür vergisi ancak ticaret mallarından vardır.

214-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdullah b. el-Mübarek, Mamer ve Zühri yoluyla Sabit b. Yezid'in şöyle dediğini haber verdi: Biz Hz. Ömer zamanında Abdullah b. Utbe ile beraber öşür vergilerini (ticari mallardan alınan onda bir vergileri) toplardık. O, ehl-i zimme'den ticaret yapmakta oldukları mallardan öşürlerin yarılarını alırdı.

215-İsmail bize Hasan, Yahya, Mufaddal b. Mühel-hil, Süfyan ve Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Ehl-i zimmeden, ticaret malı olarak alıp sattıkları zaman şaraptan vergi alınır ve bu vergi iki misli katlanarak alınır.

216-İsmail bize Hasan, Yahya, Hafs b. Gıyas ve Eş'as b. Abdümelik yoluyla Hasan'ın şöyle dediğini haber verdi: Şaraptan öşür (onda bir oranında vergi) alınır. Yahya ile Hasan b. Salih, deve, sığır, koyun ve eşya gibi mallar, a-şirden (ticaret mallarından onda bir vergi alan memurdan) geçerken, eğer bunlar ticaret malı değilse, vergi alınmaz de-diler. Yahya da aşır, ister müslüman olsun ister zimmi ol-sun mal sahibinin sözünü kabul etmek durumundadır, dedi.

552 Metinde geçen "el-Feth" kelimesi akar su demektir. Burada mana ırmak veya başka sular için açılan arık, kanal demektir. 372 Nolu ve daha sonra gelen paragraflara bak.

553 Bu konu aynı zamanda Ebu Yusuf, Harac, s. 222; Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam, Ekvâl, s. 717-718, No: 1683; Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, II, 920; Osman Eskicioğlu, İslam Hukuku Açısından Serbest Piyasa Ekonomisi, Anadolu Matbaacılık, İzmir 1995, s. 149, geçmektedir.

554 Bak. Ebu Yusuf, Harac (Bulak, s. 87; Selefîyye, s. 136); 222, 646, 647 Nolu paragraflar.

217-İsmail bize Hasan, Yahya, Hasan b. Salih ve Leys yoluyla Tavus'un şöyle dediğini haber verdi: Vergi memuru bir adam, şüphelendiği zaman mükellefin yemin etmesini isteyemez. Başkaları ise vergi memuru, mükellefin yemin etmesini isteyebilir ve ettiği zaman sözlerini de kabul eder, dediler.

218-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Hammad el-Hanefi⁵⁵⁵ ve Leys yoluyla Tavus'un şöyle dediğini haber verdi: Aşir, onlara yol gösterir; yardımcı olur. Eğer kendisi ne bir hediye veren çıkarsa onu da kabul eder.

219-İsmail bize Hasan yoluyla Yahya'nın şöyle dediğini haber verdi: Beni Tağlib'den veya başkalarından olan bir zimmi, ticaret malı ile aşire uğrayıp da "Benim borcum var; bu borcum bütün malımın hepsini kapsayacak kadar çoktur" dese aşir, bu adamdan hiçbir vergi almaz.

220-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Şihab, Süfyan ve Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Zimmilerden şarapta iki misli vergi alınır.

221-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdüsselam, Yezid b. Abdurrahman ve Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Ehl-izimmenin mallarından 1/20, şaraplarından ise 1/10 oranında vergi vardır.

222-Yahya, Hasan b. Salih'in şöyle dediğini bildirdi: Aşir, zimmilerin şarap ve domuzlarına, ticaret malı oldukları zaman bir kıymet biçer, bunların onda bir vergilerini, kıymetleri üzerinden alır. Hasan der ki: Ben Ziyad b. Hudayr'dan⁵⁵⁶ duydum ki: O, Beni Tağlib'den bir hristiyanın atına 20 bin dirhem olarak kıymet biçti. Ve at sahibine tercih senin, istersen biz onu 20 bin dirheme alır, sattığımızda fazlasını sana veririz; istersen 20 bin dirhem üzerinden onun vergisini bize verirsin, dedi.

223-İsmail bize Hasan, Yahya, Muhammed b. Fudayl, İsmail b. Müslim⁵⁵⁷ ve Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Müşrik tüccarlarından her yirmi dirhemde bir dirhem vergi alınır. Ancak onların şaraplarından her on dirhemde bir dirhem alınır.

224-Yahya, Hasan b. Salih'in şöyle dediğini haber verdi: Müslümanlar, ehl-i harbin cizye vermelerini istediği zaman Hz. Ömer'in zimmilere yaptığı gibi, kendilerine senede 48, 24 ve 12 dirhem vergi konulmasına rıza gösterirlerse, onların öldürülmeleri haram olur. Başkanın (imamın) onların verdiklerini kabul etmesi gerekir. Eğer onlar bundan daha azını vermeye niyet ederlerse, başkan onlardan bunu kabul etmiyerek, onlara savaş açabilir.

225-Yahya dedi ki: Peygamber'in, kan dökülmesini istemeyen her bir harbiye, senede bir dinar cizye vergisi koyduğu bilinmektedir. Buna göre başkan eğer müslümanlar için bir iyilik olacağı görüşünde olup zimmilerden dinar ve benzerlerini kabul ederse, bunda bir sakınca yoktur. Başkan, haklarında İslam kanunlarını geçerli kıldığı zaman, sadece müslümanların ahkamına teslim olmayı kabul etmeleri gerekir görüşünü taşıyıp onlar üzerine isteği kadar, fakat onlar güçlerinin üzerindeki bir vergi ile asla mükellef tutulamazlar, cizye vergisi koyarsa, o bu yetkiye sahiptir. Bu sebeple eğer onlar bunu kabul ederlerse onları

555 Bu ravinin adı Mufaddal b. Sadaka olup İbn Main, onun hiçbir değeri olmadığını söyledi. Nesai ise metruk olduğunu, İbn Adıyy onun rivayet ettiği haberde bir sakınca görmediğini söyledi. Bu ravi 161/776 yılında vefat etmiştir.

556 Asıl nushada "Ziyad'dan başkasını dinledim" diye geçer ki, bu yankıdır. Çünkü Ebu Yusuf'un (Bulak, s. 78; Selefıyye, s. 135) es-Seriyye, eş-Şa'bi ve Ziyad b. Hudayr yoluyla rivayet ettiği haber bundan daha uzundur. Orada Hz. Ömer'in Ziyad'a Beni Tağlib Hristiyanlarından yılda sadece bir defa vergi al diye yazdığı mektup bulunmaktadır. Bak. 211 ve 222 nolu paragraflar.

557 Bu ravi, Ebu İshak el-Basri'dir. Mekke'de oturup orada mücavir olmuştur. Bu sebeple "el-Mekki" diye bilinir. Fakih müftü idi. Hadiste zayıflıkla itham edilmiştir. Onu İbn Uyeyne, Ahmed, İbn Main, İbn ül Medeni, Ebu Hatem ve diğerleri zayıf kabul ederler.

öldürmek haram olur. Eğer vergiden kaçınırlarsa, İslam'ın hükmüne teslim oluncaya kadar onlarla savaş yapmak helal olur.

İkinci Bölümün Sonu

Hamd Alemlerin Rabbi Olan Allah'ındır. Allah'ın Salat ve Selamı Onun Peygamberi Efendimiz Muhammed Üzerine Olsun.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1-Cizye ve Harac

Üstad Ebu Abdullah el-Hüseyn b. Ali b. Ahmed b. el-Büsri el-Bendar, Allah başarı ihsan etsin, bize Ebu Muhammed Abdullah b. Yahya b. Abdülcabbar es-Sükkeri'nin 415/1018 senesinin Zilhicce⁵⁵⁸ ayında okuyarak şöyle dediğini söyledi: Ebu Ali İsmail b. Muhammed b. İsmail b. Salih es-Saffar 340/954 senesinin Zilhicce ayının son beş günlerinden pazar günü okuyarak haber verdi ki: Küfe'de Hasan b. Ali b. Affan el-Amiri el-Küfi yoluyla Yahya b. Adem el-Kureşi'nin şöyle dediğini bildirdi:

226-Ebu Bekir b. Ayyaş bize Husayn b. Abdurrahman ve Amr b. Meymun yoluyla Ömer b. el-Hattab'ın (r.a.) yaralandığı zaman şöyle vasiyet ettiğini haber verdi: Benden sonra gelecek olan halifeye, eyaletler halkına iyi muamele etmesini tavsiye ediyorum. Çünkü onlar mala can, düşmana öfke verir; müslümanlara da yardım ederler. Hz. Ömer, onlar arasında ganimetleri adaletle taksim etmeyi ve yanlarında bulunan kimselere kendi istekleri dışında fazla bir yük yüklememeyi tavsiye etti.⁵⁵⁹

227-İsmail bize Hasan, Yahya, Zübeyr b. Muaviye, Süheyl b. Ebu Salih ve onun babası yoluyla Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini haber verdi: Rasülullah buyurdu ki: Irak, kendi

⁵⁵⁸ Zilhicce, ay aylarının sonuncusudur.

⁵⁵⁹ 232 ve 236 Nolu paragraflara bak.

dirhemini ve kafız denilen ölçęini men edip vermez olur. Şam, müdy denilen ölçęini ve dinarını men edip vermez olur. Mısır da irdebb denilen ölçęini ve dinarını vermez olur. Ve artık sizler başladığınız yerden geri dönersiniz. Başladığınız yerden dönersiniz. Başladığınız yerden dönersiniz.⁵⁶⁰ " Ebu Hüreyre'nin eti ve kanı buna şahiddir.⁵⁶¹ Yahya der ki: Ravinin bu hadisi zikretmekten maksadı, Hz. Ömer memlekette kafız ve dirhemi koymadan önce Peygamber'in onları söylediğini açıklamaktadır.⁵⁶²

228-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Bekir b. Ayyaş, Asım, Ebu Vail ve Mesruk yoluyla Muaz b. Cebel'in şöyle dediğini haber verdi: Rasülullah beni Yemen'e gönderdi ve bana (kan dökülmesini istemeyen) barışçı olan her kesten bir dinar veya onun bedeli olan bir elbise almamı emretti.⁵⁶³

229-İsmail bize Hasan, Yahya, Cerir b. Abdülhamid ed-Dabbi ve Mansur yoluyla Hakem'in şöyle dediğini haber verdi: Allah Rasülü Muaz b. Cebel Yemen'de iken ona herbir barışçı adam veya kadından bir dinar veya onun değerini alması ve yahudilere dinlerinden dolayı işkence edilmemesi için mektup gönderdi. Yahya, bu cizye vergisi ancak aynı zamanda arap kavmi olan Yemen halkı üzerine konulmuştur, dedi. Çünkü onlar ehl-i kitap idiler. Hem burada ravinin hiçbir yahudiye dininden ötürü işkence yapılmamasını naklettiği görülmektedir ki, bu onların yahudi olduklarını ortaya koyar. Ancak biz, kadınlar üzerinde cizye bulunduğunu başka yerde değil, sadece bu hadiste görüyoruz. Amr ve Hasan yoluyla gelen bir hadisten de mecusiler üzerinde de cizye bulunduğunu öğreniyoruz.⁵⁶⁴

230-İsmail bize Hasan, Yahya ve İbrahim b. Ebi Yahya⁵⁶⁵ yoluyla Ebu'l Huveyris'in⁵⁶⁶ şöyle dediğini haber verdi: Peygamber, Mekke'de bir hıristiyana her bir sene için bir dinar (cizye vergisi) koydu.

231-İsmail bize Hasan, Yahya, Züheyr b. Muaviye, Hasan b. el-Hurr ve Nafi' yoluyla Eslem'in Hz. Ömer'in cizye mükelleflerinin bulunduğu bölge emirlerine şu mektubu yazdığını rivayet etmektedir: Üzerlerine kılıç sallanmış kimselerden başkasına cizye vergisi koymayınız. Ravi, böylece kadın ve çocuklar üzerine cizye konulmadığını söyler. Yahya, cizye hakkında bizim arkadaşlarımızın yanında bulunup bilinen bilgiler bundan ibarettir,

560 Nevevi, bu hadisi, "İslam garip olarak başladı. Yakında başladığı gibi yine garip olarak dönecek" hadisi ile aynı manayı taşıdıklarını söyler.

561 Müslim, bu hadisi, Sahih'inde (Bulak baskısı, II, 365; Asıtane, s. 175) Ubeyde b. Yeis ve İshak b. İbrahim yoluyla onlar da müellif Yahya b. Adem'den bu isnad ve aynı lafızla rivayet eder.

562 Çünkü bu üç memleket (yani Irak, Şam ve Mısır) Peygamber zamanında henüz fethedilmemişti. Bu hadis bir nevi mucizedir. Hz. Ömer'in hilafeti zamanında bu üç bölge anavatan olan Hicaz'a katılmıştır. Böylece devlet büyük bir güç haline geldi. Devlet zayıfladı, bölgeler ayrıldı, ümmet dağılıp hiçbirinin Hicaz'la alakası olmayan memleketler haline geldi. Bunların her birinde İslam'la bağıni koparmak için (bugün) çalışmalar yapılmaktadır. Buralarda kendilerine "müceddidler-yenileyiciler" adı verilen kimseler oturur. Halbuki onlar, müceddid değil, mücerred yani bölücüdürler. İşte biz onların eserlerini görüyoruz. Allah onların fitnesinden bizi korusun. Gerçekten Allah Rasülü doğru söylemiş: "Hakikaten yılan deliğine sığındığı gibi iman Medine'ye sığınacaktır".

Kafız, eskiden kullanılmış, miktarı yer yer değişen bir ölçektir. (18 kg. kadar).

Müdy, Şam ve Mısır diyarına mahsus bir çeşit ölçektir. Bu, müdd dedikleri ölçekten farklıdır. (5 kg. kadardır). Bak. Kamus, ilgili mad.

İrdebb, Mısırlıların bir ölçęi olup 86 kg. kadardır.

563 Bu Asım, İbn Ebi'n Necud'dur. Dr. Juynboll onu (Asım b. Damra) sanmış ve indekse öyle geçirmiştir ki, bu yanlıştır. Çünkü İbn Damra sadece Ali'den rivayet eder. 373 Nolu paragrafa bak. Bu hadisi Ebu Davud (III, 131), Tirmizi, Nesai, İbn Mace, Hakim (I, 398), Darakutni (s. 203) ve Belazuri (s. 78) rivayet ederler. 364 Nolu paragrafa bak.

564 Mansur'un Hakem'den rivayet ettiği hadise gelince, Belazur (s. 78) bunu Yusuf b. Musa el-Fattan ve Cerir b. Abdülhamid yoluyla rivayet etti ki, orada "veya barışçı kadın" ifadesi bulunmaktadır. Bunun geri kalan kısmı tamamen 365 Nolu paragrafta gelecektir.

Hasan'ın rivayet ettiği hadis ise Belazuri (s. 78) onu rivayet eder: Hüseyin b. el-Esed, Yahya b. Adem, Şeyban el-Bürçümi ve Amr yoluyla Hasan'ın şöyle dediğini haber verdi: Allah'ın elçisi, Hecerli mecusilerle Yemen halkı mecusilerinden cizye aldı ve kadın olsun erkek olsun, Yemen mecusilerinden akıllı ve balığ olan herkese bir dinar veya onun değeri kadar elbise vermeyi farz kıldı".

Ebu Yusuf Kitabü'l-Harac'da (Bulak, s. 74; Selefıyye, s. 129) şu haberi rivayet eder: "Bana üstadlarımızdan birisi, Cabir el-Cafi yoluyla Amir eş-Şabi'nin şöyle dediğini haber verdi: Harac vergisini ilk koyan kişi, Peygamber'dir. O, Hecer halkından kadın erkek akıllı ve balığ olan herkese haracı vermeyi farz kılmıştır. Hz. Ömer de halife olunca Sevad halkına bu vergiyi koymuştur. Zeylai Nasburraye'de (II, 151) şunu söyler: Hadiste geçen "kadın" ı, Abdürrezzak Musanna'f'ında Mamer, Sevri, el-A'meş, Ebu Vail, Mesruk ve Muaz b. Cebel yoluyla rivayet etmektedir.

565 Bu ravi, İbrahim b. Muhammed b. Ebi Yahya el-Eslemi olup İmam Şafi'nin üstadıdır. Bu gerçekten zayıf bir ravidir. "Metruk-ül Hadis" sıfatına sahip olup rivayet ettiği hadisler kabul edilmez. 184/800 yılında öldü.

566 Bu ravi, Abdurrahman b. Muaviye b. el-Huweyris el-Ensari olup zayıftır. İbn Main, bu ravinin hadislerine ihtiyaç yoktur, demiştir. 130/747 senesinde ölmüştür.

dedi.⁵⁶⁷

232-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Bekir b. Ayyaş, Husayn b. Abdurrahman ve Amr b. Meymun yoluyla Ömer b. el-Hattab'ın şöyle dediğini haber verdi: Benden sonra gelecek halifeye zimmi halka iyi davranılmasını, onlara verilen sözün yerine getirilmesini, onların arkasındaki düşmanla savaşılması ve güçlerinin üzerinde olan şeyle zimmilerin mükellef tutulmamasını tavsiye ederim.⁵⁶⁸

233-İsmail bize Hasan, Yahya, Süfyan b. Uyeyne, Mamer, İbn Tavus ve onun babası yoluyla İbn Abbas'ın şöyle dediğini haber verdi: İbrahim yani İbn Sa'd, İbn Abbas'a, zimmi halkın mallarında ne kadar vergi vardır diye sordu. O da afiv yani ihtiyaç fazlası olan mal diye cevap verdi.

234-İsmail bize Hasan, Yahya, Cafer el-Ahmar⁵⁶⁹ ve Abdülmelik b. Umeyre, Sakif kabilesinden bir adamın şöyle dediğini haber verdi: Ali b. Ebi Talib, beni Büzürsabur'a amil (valiveya vergi memuru) tayin etti. Ve bana şöyle dedi: Bir dirhem vergi için onlardan hiç birinin eziyet görmesine sebep olma, onlara yiyecek malları, yazın ve kışın giyecek elbise ve taşıt için kullanacakları bir hayvanı alıp satma, bir dirhem para alacağım diye hiçbir kimseyi ayakta bekletme. Ben de ey müminlerin emiri öyleyse senin yanından nasıl ayrıldıysan sana öyle dönerim, dedim. O da gittiğin gibi gelsen de yine dediklerimi yap, dedi. Yazıklar olsun sana, biz onlardan ancak afvi yani ihtiyaç fazlası olan malı almakla emrolunduk, dedi.⁵⁷⁰

235-İsmail bize Hasan, Yahya, İbrahim b. Ebi Yahya ve Abbas b. Abdurrahman yoluyla Zeyd b. Rafi'den Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi: Kim bir muahide (kendisiyle anlaşma zimmi vatandaşa) zulmeder veya onu gücünün dışında birşeyle mükellef tutarsa, kıyamete kadar ben ona arka çıkarım.⁵⁷¹

236-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu'l Ahvas,⁵⁷² Husayn b. Abdurrahman ve Amr bin Meymun yoluyla Hz. Ömer'in şöyle dediğini Haber verdi: Benden sonra gelecek halifeye Peygamber'in ahd verdiği zimmilere iyi davranılması; onlara verilen sözün yerine getirilmesi, onların arka-sındaki düşmanla savaşılması ve zimmilerin güçlerinin üzerindeki bir şeyle mükellef tutulmamaları hususunda tavsiye ediyorum.

237-İsmail bize Hasan, yahya, Mufaddal b. Mühelhil, Ebu Avane,⁵⁷³ Mansur, Hilal b. Yisaf,⁵⁷⁴ Sekif kabilesinden bir adam yoluyla Peygamber'in ashabından Cüheyn kabi-lesinden bir adamın Rasülüllah'ın şöyle buyurduğunu riva-yet ederek haber verdi: Umulur ki siz bir kavim ile savaşa-cak ve onlara karşı galip geleceksiniz. Bu sebeple onlar sizden kendileri ve

567 Bak. Nasburraye, II, 151; İbn-ül Kayyim, Zadü'l Mead'da (I, 332), İbn-üt Türkmani, el-Cevheru'n Nakıyy'de (II, 21) Mesruk'un Muaz'dan rivayet ettiği ve "banşıcı kadın" ifadesiyle zikrettiği hadisin,munkatı' hadis olduğunu iddia etmektedir. Çünkü MesrukMuaz ile karşılaşmamıştır. O bu iddiasını Abdülhak'ın İbn Abdilber'den naklettiği görüşe dayanarak yapmaktadır. Oysa bu iddia İbn el-Kettan'ın nakli ile çürütülmüştür. Çünkü o bu iddiayı İbn Abdilber'in sözlerinde bulamamış, bilakis orada Mesruk'un Muaz'dan rivayet ettiği bu hadisin muttasıl olduğu kaydedilmektedir. Taberi, Tarihi'nde (III, 157) Abdullah b. Ebi Bekr b. Amr b. Hazm'dan Peygamber'in onu Beni'l Haris b. Ka'b'a gönderdiği zaman Amr b. Hazm'a yazdığı mektubu rivayet eder. Bu mektupta "İster kadın ister erkek; ister hür ister köle olsun, her barışsever kişi üzerine tam bir dinar vardır," denilmektedir. İbn İshak bunu Sire'de bu ibare ile rivayet eder.(s. 962) Bunun bir benzeri de Peygamber'in yine Amr b. Hazm'ı Yemen'e gönderdiği zaman Yemen idarecilerine yazdığı mektupta bulunmaktadır (s. 956). İbn Rüşd ve diğerleri ise kadınlar üzerinde cizye olmadığı hususunda ittifak edildiğini bildirir. Ebu Bekir el-Cassas da Ahkam-ül Kur'an'da (III, 90-103) anlaşma yaparak kadınlardan cizye almanın caiz olduğunu naslara dayanarak açıklamaktadır.

568 Ebu Yusuf bunu Husayn b. Abdurrahman ve Amr b. Meymun vasıtasıyla rivayet eder.(Bulak, s. 21, 72; Selefiyye, s. 37, 125). Bak. 226 ve 236 nolu paragraflar.

569 Bu ravi, Cafer b. Ziyad el-Ahmar'dır.

570 Ebu Yusuf bunu Harac'da (Bulak, s. 9; Selefiyy, s. 15) İsmail b. İbrahim b. el-Muhacir ve Abdülmelik b. Umeyr yoluyla başka bir ifade ile rivayet eder. Beldenin adını da "Ukbara" olarak kaydeder. Yakut, Hamza el-İsbahani'nin şu sözünü nakleder: Büzürsabur, vüzürk şafur kelimesinden bozularak arapçaya geçmiştir. Süryanicede buna Ukbara derler. Yakut, bu yer ile Bağdad arasında 58 km. kadar bir uzaklık bulunduğunu söyler.

571 Bak. Belazürî, s. 169; Ebu Yusuf (Bulak, s. 17,72; Selefiyye, s.125); Ebu Davud bunu Sünen'inde sahabeden merfû olarak rivayet etmektedir ki, raviler arasında meçhul olanlar da bulunmaktadır. Bak. Avni'l Ma'bud, III, 136

572 Bu ravi, Sellam b. Süleyman el-Hanefi el-Küfi'dir. 179/795 tarihinde öldü.

Bu haberi yazar Ebu Bekir b. Ayyaş'dan daha önce 232 nolu paragrafta nakletmişti.

573 Bu ravi, Vaddah b. Abdullah el-Yeşkürî olup 176/792 tarihinde vefat etti.

574 Bu isim Yisaf şeklinde yani "Y" harfinden sonra "i" harfi bulunmaktadır.

çocukları ile değil, malları sayesinde ko-runmaya çalışacaklar. Bunun üzerine onlarla barış anlaş-ması yapacaksınız. Bundan sonra sizin başınıza onlardan bir musibet gelmez. Yahya b. Adem, bu hadisin dile getirdiği şey, Küfe Sevadi'nın durumuna uygun düşmektedir, dedi.

238-İsmail bize Hasan, Yahya, İbrahim b. Ebi Yahya, Muhammedb. el-Münkedir yoluyla Abdurrahman b. el-Bilmani'den şöyle rivayet etti: Müslümanlardan bir adam, ehl-i kitaptan bir adamı öldürdü. Mesele Peygamber' götürülünce Allah Rasülü şöyle buyurdular: Ben bu adamın zimmetini (onun can, mal ve namusunu korumaya) ifaya daha hak sahibiyim. Sonra Peygamber emrett, adam ölüm cezasına çarptırıldı.⁵⁷⁵

239-İsmail bize Hasan, Yahya, Hasan b. Salih, Ali b. Ebi Talha, Kasım b. Abdurrahman yoluyla İbn Mesud'un, ahid ve zimmete sahip olan bir gayr-i müslimin diyeti, aynı müslümanın diyeti gibidir, dediğini haber verdi.

240-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Bekir b. ayyaş, Kays b. er-Rabi', Husayn b. Abdurrahman yoluyla Amr Meymun'un şöyle dediğini haber verdi: Saldırıya uğramadan üç beş gün evvel Hz. Ömer'in yanında idim. Huzeyfe b. Yeman ile Osman b. Huneyf de orada bulunuyorlardı. Hz. Ömer, Dicle nehrinin suladığı toprakların vergi memurluğuna Huzeyfe'yi, Fırat nehrinin suladığı toprakların vergi memurluğuna da Osman'ı tayin etmişti. Bu sebeple Hz. Ömer, "Ümit ederim ki siz, amili (vergi memuru) bulunduğunuz yerlerin halkına güç yetiremeyecekleri bir vergi ile mükellef tutmadınız. Bunun üzerine Huzeyfe, ben yeteri kadar aldım, fazlasını da onlara bıraktım, şeklinde ifade verirken; Osman b. Huneyf de ben de bir miktar aldım, kendilerine iki katını bıraktım, eğer isteseydim, onu da alırdım, dedi. Ravi bundan sonra Hz. Ömer'in şöyle dediğini rivayet ediyor: Allah'a yemin olsun ki, eğer ben bir müddet daha halife olarak kalırsam, Irak halkının muhtaçlarını (veya dul kadınlarını) benden sonra gelecek emire ihtiyaçları olmayacak şekilde varlıklı bir halde bırakacağım.⁵⁷⁶ Yahya dedi ki: Sevad halkının erkeklerine adam başına cizye vergisi konuldu.

241-İsmail bize Hasan, Yahya, Mündil⁵⁷⁷ el-Anzi, A'meş ve İbrahim b. Muhacir yoluyla Amr b. Meymun'un şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer, Dicle ile sulanan yerlere Huzeyfe b. el-Yeman'ı, Dicle'nin beri tarafındaki yerler için ise Osman b. Hunayf'ı memur tayin etti. Bu ili memur Ömer'e geldikleri zamar Ömer onlara sordu: Toprak sahip-lerine nasıl bir vergi uyguladınız? Her bir ay için adam başına dört dirhem koyduk, dediler. Bunun üzerine Ömer, si-zin vergileri artırdığınızı sanıyorum, dedi, buna kimin gücü yeter? Bu iki memur, onların yanlarında daha fazla malları ve başka şeyleri de var dedikten sonra Hz. Ömer sustu.⁵⁷⁸

2-Devletin Toprak Vermesi (İkta)

242-İsmail bize Hasan b. Ali b. Affan, Yahya b. Adem, Ebu Muaviye ve Hişam b. Urve yoluyla onun babasının şöyle dediğini haber verdi: Ebu Bekir (r.a.), Cürf ile Kanat'ın arasındaki toprakları Zübeyr'e ikta edip verdi.⁵⁷⁹

243-İsmail bize Hasan, Yahya, Yezid b. Abdülaziz ve Ebu Muaviye yoluyla Hişam b. Urvenin kendi babasının şöyle dediğini haber verdi: Ebu Bekir, Cürf ile Kanat'ın arasında bulunanyerleri Zübeyr'e ayırıp verdi.

575 Bu mürsel bir hadistir. İbn-ül Bilmani ise gerçekten zayıf bir ravidir. Münker-ul hadis olup sahabi bir kimseden hadis dinlediği bilinmemektedir. Bu ravinin sened silsilesindeki İbrahim, yazarın hocası olan Ebu Yahya'dan rivayet etmektedir ki, o da zayıf bir ravidir. Bu haberi Darekutni ile Beyhaki de rivayet etmektedir ki, bu hep İbn-ül Bilmani'ye varıp dayanmaktadır. Bir zimmiye karşılık bir müslümanın ölüm cezasına çarptırılması konusunda ne Peygamber ve ne de bir sahabiden bir şey gelmemiştir. Bu zimminin öldürülmemesi konusunda caydırmak için varid olmuş bir haberdir. Bu hususta Peygamber'den gelmiş olan sahih hadis ise şudur: "Bir kafire karşılık bir müslüman öldürülmez." Peygamber bu hadisi Mekke'nin fetih günü söylemiştir. Bu, kendisinden Hz. Ali'ye verilmiş bir sözdü. Buhari, Ahmed, Ebu Davud, Tirmizi ve Nesai bunu Hz. Ali'den rivayet etmektedirler. Ahmed, Ebu Davud, Tirmizi ve İbn Mace aynı anlamdaki bir hadisi Abdullah b. Amr yoluyla da rivayet ederler. Bak. Neyl-ül Evtar, VII, 150; Nasb-ur Raye, II, 337.

576 Ebu Yusuf bunu Husayn b. Abdurrahman'dan rivayet etti. Bak. Bulak, s.21; Selefiyye, s. 27.

577 Bu, Mündil İbn Ali el-Anzi el-Küfi olup hıfz bakımından zayıf bir ravidir. 103/722 tarihinde doğdu, 168/784 tarihinde vefat etti.

578 Ebu Yusuf bunu A'meş'den başka bir ifade ile rivayet eder. Bak. Bulak, s. 21; Selefiyye, s. 37.

579 Bunu Belazuri (s.19) ve Ebu Yusuf (Bulak, s. 34; Selefiyye, s. 61) rivayet etti. Belazuri ve Yakut'un açıklamasına göre, Cürf Medine'nin üç mil kuzeyinde bulunan bir yerdir. Kanat da yine Medine'ye yakın olan bir yerin adıdır.

244-İsmail bize Hasan, Yahya ve Hasan yoluyla Abdullah b. Hasan'ın şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ali, Hz. Ömer'den toprak istedi. O da ona Yenbu' arazisini bölüp verdi.

245-Yahya, Hasan b. Salih yoluyla Cafer b. Muhammed'in şöyle dediğini haber verdi: Rasülüllah (s.a.), Kays Kuyusunu ve ağaçlığını Hz. Ali'ye verdi.⁵⁸⁰

246-İsmail bize Hasan, Yahya, Ubbad b. el-Avvam yoluyla Avfu'l A'rabi'nin şöyle dediğini haber verdi: Ömer b. Hattab'ın Ebu Musa el-Eşari'ye gönderdiği mektubu okudum. Ebu Abdullah benden Dicle kıyısında atlarını güdeceği bir yer istemektedir. Eğer cizye arazilerinden⁵⁸¹ ve onlar üzerine cizye suları akıyorsa, sen bu yeri ona ver.⁵⁸²

247-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek ve Mamer yoluyla İbn Tavus'un Medine'li bir adamın şöyle dediğini haber verdi: Peygamber (s.a.) bir adama toprak verdi. Hz. Ömer halife olunca bu adamın elinde ancak kullanabileceği kadarını bıraktı. Bir kısmını ise bedelini vererek bir başka adama tahsis etti.

248-İsmail bize Hasan, Yahya, Kays b. er-Rabi', İbrahim b. Muhacir yoluyla Musa b. Talha'nın şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer Peygamber'in ashabından beş kişiye ikta yoluyla toprak verdi: Bunlar, Sa'd b. Ebi Vakkas, Abdullah b. Mesud, Habbab, Üsame ve İbn Zeyd'dir. Ravi, bu haberi Zübeyr'in söylediğini sanıyorum, Üsame kendi yerini daha sonra satmıştır, dedi.

249-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Muaviye ve Ebu İshak eş-Şeybani yoluyla Muhammed b. Ubeydullah es-Sakafi'nin şöyle dediğini haber verdi: Basra'da kendisine Nafi' Ebu Abdullah denen bir adam vardı. (İlk defa Basra'da kendisine otlak ayrılan şahıs budur). Bu Hz. Ömer'e gelip Basra'da harac arazisi olmayan ve müslümanlardan kimseye zararı dokunmayan bir yer var, dedi. Ravi der ki: Ebu Musa bu konuda Hz. Ömer'e bilgi verdi. Basra'da ilk olarak kendisine otlak tahsis edilen şahsın bu adam olduğunu söyledi ve bu yeri kendi atları için ziraat yapmak istediğini arzetti. Ravi, Hz. Ömer bunun üzerine Ebu Musa'ya şöyle yazdı dedi: Bu arazinin müslümanlardan hiçbir kimseye zararı yoksa ve aynı zamanda harac arazisi değilse, sen bu yeri Nafi' Ebu Abdullah'a ikta yoluyla ver.⁵⁸³

250-İsmail bize Hasan, Yahya, Şüreyk b. Abdullah ve Cabir yoluyla Amir'in şöyle dediğini haber verdi: Ne Hz. Peygamber, ne Hz. Ebu Bekir ve ne de Hz. Ömer ikta yoluyla toprak dağıttı. İlk defa ikta usulü ile toprak tahsis eden ve satan kimse Hz. Osman'dır.

251-İsmail bize Hasan, yahya ve İsrail yoluyla Cab-ir'in şöyle dediğini haber verdi: Amir'e toprakları ilk defa ikta ile kimin dağıttığını sordum. O, Hz. Osman diye cevap verdi. Toprakları Ebu Bekir, Ömer ve Ali ikta yapmadı.

252-İsmail bize Hasan, yahya, Ebu Muaviye, Yezid b. Abdülaziz, A'meş ve Şakik b. Seleme yoluyla Mesruk'un şöyle dediğini haber verdi: Abdullah, sizden evvelki zamanlardan birinde bir adam tarlasını sularken üzerinde bir bulut yükseldi, dedi. Adam, bu bulut benim tarlamı sular dediğinde, "Ben filan kimsenin arazisini sulayacağım" şeklinde bir ses duyuldu. Ravi, bu adam, dedi bulutun gölgesinde tarlasındaki suları sağa sola sevk etmek suretiyle arazisini sulamakta olan bir adamın yanına varıncaya kadar gitti. Bulut buraya gelince bir yağmur boşandı. Bunun üzerine adam, tarla sahibine bu tarlandan çıkan ürünleri nereye harcarsın diye sordu. Tarlamdan mahsül kaldırdığım zaman onu üç kısma ayırır, bir kısmını çocuk ve çoluğum için, bir kısmını sadaka olarak dağıtır, diğer geri kalan kısmını da tarlam için harcarım dedi. Ravi, Mesruk'un bu konuda şu sözünü nakleder: Abdullah beni Zebar'daki

580 Bunu ve bundan önceki haberi Belazuri rivayet etmiştir. s.20

581 Metnin arapça askında "yok" anlamına gelen "leyse" kelimesi bulunmaktadır. Muhakkik bunun yanlış olduğunu söylüyor. Biz de ona uyarak, "eğer cizye arazisinden varsa" diye tercüme ettik.

582 Bu isnad, rivayet zinciri daha önce 43 nolu paragrafta geçti.

583 Belazuri bunu kısa olarak rivayet eder, s. 358. 43 ve 246 nolu paragraflarda başka bir raviler zinciri ile de geçmiştir. Bunu aynı zamanda Tahavi de Ebu Bişr er-Rayk ve Ebu Muaviye yoluyla rivayet etmiştir. II, 158.

⁵⁸⁴ arazisine gönderir.(diğer ravi Salihayn'daki ⁵⁸⁵ yerine dedi). Ben de her sene aynı bu şekilde yapardım.

253-İsmail bize Hasan, Yahya, Züheyr ve Ebu'z Zü-beyr yoluyla Cabir'in şöyle dediğini haber verdi: Peygamber buyurdu ki: "Kimin bir ev veya hurma ağacında bir ortağı varsa ⁵⁸⁶ onun ortağından izin almadan bu ortak malı sat-maya hakkı yoktur. Eğer onun rızası varsa satar, yoksa sata-maz."⁵⁸⁷

254-İsmail bize Hasan, Yahya, Kays b. er-Rabi', Şimr b.Atiyye ve Muğire b. Sa'd b. el-Ahram'dan ⁵⁸⁸ babasının şöyle dediğini haber verdi: Abdullah'ı Peygamber'in şu sö-zünü nakledeken dinledim: "Büyük mal mülk (arazi) edinmeyin, dünyaya meyledersiniz." Ravi, Abdullah'ın bun-dan sonra şöyle dediğini bildirir: Medine ve Medine'de o-lanlar, Razan ve Razan'da olan (mallar olsa bile yine rağbet etmeyin)⁵⁸⁹

255-İsmail bize Hasan, Yahya, Kays, Berd Ebu'l Ula ve Mekhul yoluyla Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi: Ziraat yapmadıkları müddetçe buümmetin rızkı, atlarının tırnaklarının altı ile mızraklarının ucundaki demir-dedir. Ancak onlar ziraat yaparlarsa, artık diğer insanlar gibi olurlar.⁵⁹⁰

256-İsmail bize Hasan, Yahya, Süfyan b. Uyeyne ve Amr b. Dinar yoluyla İbn Ömer'in şöyle dediğini haber verdi: Peygamber'imiz öbür dünyaya intikal ettiğinden beri bir tek hurma ağacı dikmedim.

257-İsmail bize Hasan, Yahya, İbrahim b. Ebi Yahya, Halid b. Abdullah b. Harmele el-Müdlüci yoluyla bir adamın şöyle dediğini haber verdi: Ben cihadı ve hicret etmeyi seviyorum ama, benim benden başkasının bakamıyacağı mallarım var. Ravi, bunun üzerine Rasülüllah şöyle buyurdu, dedi: "Damad'da veya Cazan'da ⁵⁹¹ bulunsan bile Allah senin amelinden hiçbir şeyi eksik etmiyecektir".

3-Ağaç Dikmek ve Ekin Ekmek

258-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdüsselam b. Harb, İshak b. Abdullah b. Ebu Ferve Abdülaziz b. Ebi Seleme ve Ebu Üseyyid yoluyla Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi: Kim bir ziraat yapar ve ağaç dikerse bunlardan yiyecek ve ihtiyacını gideren her varlığın bu yiyecek içmesinin sevabı o kimse içindir.

259-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Muaviye, Hişam b. Urve, Ubeydullah b. Abdurrahman b. Rafi' ve Cabir b. Abdullah yoluyla Rasülüllah'ın şöyle buyurduğunu haber

584 Yakut, Zebar'ın Küfe nahiyelerinden bir yer olduğunu sanmaktadır. Abbasi halifelerinden el-Muktedir zamanında meydana gelen Karamita savaşları dolayısıyla adı geçer. Ben bunu aradım ve tesbit edemedim. Ancak Taberi Tarihi'nde (VIII, 14) zikredildiğini gördüm. İbn-ül Eşas, Küfe'ye geldiği zaman küfeliler onu karşılamak için yollara döküldüler ve onu Zebar Köprüsünü geçince yolda karşıladılar. Bu olay Emeviler zamanında 83/702 tarihinde meydana gelmiştir.

585 Yakut bu isme herkesin Salihayn dediğini ve bunun (sin ve sad ile) her ikisinin de yanlış olduğunu, doğrusunun ise Seylehayn olduğunu söyler. Onun bu sözlerinden anlaşılmaktadır ki, bu isim altında birkaç yer bulunmaktadır. Bu yerlerden birisi de Küfe ile Kadisiye arasında bulunmaktadır.

586 Şevkani'nin dediğine göre, arapça metinde geçen "rabatü" kelimesi ilkbaharda içinde oturulan ev demektir. Daha sonra bu kelime ev ve meskenler için kullanılmaya başlanmıştır.

587 Bu hadisi aynı manasıyla Müslim, Ebu Davud ve Nesai de rivayet etmektedir. Müslim bunu bu metinle Ahmed b. Yunus, Züheyr, Yahya b. Yhaya, Ebu Hayşet, Ebu'z Zübeyr ve Cabir yoluyla rivayet eder. Bunun metninde "Kimin bir şeriki yani ortağı varsa" şeklindedir.

588 Arapça aslında "Ahram" diye noktasız ha harfi iledir ki, bu yanlıştır. Bu Sa'd'ın sahabi olup olmadığı konusu ihtilafıdır.

589 Bu hadisi Tirmizi rivayet eder: Zühhd, 20. İmam Ahmed (I, 426), Ebu Muaviye, A'meş ve Şemr yoluyla ve Süfyan ve A'meş yoluyla rivayet eder (I, 443) Razan, Medine çevresinde bulunan köylerden birisidir.

590 Burada atların tırnaklarının altı yani kenarları demektir. Aslında atların sünbülleri yani başakları denilmektedir. Yine mızrak ucundaki demir de mızrak demektir.

591 Yakut'un dediğine göre Damad, Yemen'in çevresinde bulunan bir yerin adıdır.

Yemen'le Mekke arasında bulunmaktadır. Cazan ise San'a'da Mekke-Medine yolu üzerinde bir yerin adıdır. Bu hadisi İbn Münide de İbrahim b. Ebi Yahya yoluyla tahric etmiştir. Daha önce geçtiği üzere İbrahim gerçekten zayıf bir ravidir. Abdullah b. Harmele'nin sahabi olduğu hususunda ihtilaf vardır. İbn-ül Esir onun meçhul olduğunu söylemektedir. Onun oğlu halid ise tabiin ve diğerlerinden rivayet etmiştir. O, sahabiliği hakkında en az tevehhüm edilen küçük bir tabaka mensubudur. Bununla beraber onun sahabiliği hakkında ihtilaf edilmiştir ki, bu ihtilafın bir hadisin isnadında veya lafzında bazı ravilerin yaptığı hataya dayandığını sanıyorum. Bak. el-İsabe, II, 93; IV, 56; Üsdü'l Gabe, III, 144.

verdi: Kim ölü bir toprağı ihya ederse, o bunun için ecir kazanır. Ayrıca insan, hayvan ve kuşlardan ihtiyaçlarını giderenlerin yedikleri de onun için sadaka olur.⁵⁹²

260-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Muaviye, A'meş ve Ebu Süfyan yoluyla Cabir'den Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi: Kim bir ziraat yapar veya ağaç diker de onlardan bir insan, hayvan ve kuş yerse bu onun için sadaka olur.⁵⁹³

261-İsmail bize Hasan, yahya, Said b. Abdülcabbar eş-Şami ve Utbe b. Damra b. Habib yoluyla onun babasının şöyle dediğini haber verdi: Bir adam ya Rasülüllah dedi, hangi mal daha afdaldır? Peygamber, bereketli, yağmuru bol, sahibinin islah ettiği ve ürün kaldırma zamanında hakkı (vergisi) verilen bir akar (gelir getiren bir arazi) diye cevap verdi.⁵⁹⁴

262-İsmail bize Hasan, Yahya, Yezid b. Abdülaziz, Abdülmelik b. Ebi Süleyman, Ata ve Cabir b. Abdullah'dan Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi: Kim bir ağaç diker de ondan yenilen ve çalınan, hayvan ve kuşların yedikleri şeyler o şahıs için sadakadır. Her kim ki, bundan faydalanırsa, diken kimse için sadaka olur.⁵⁹⁵

263-İsmail bize Hasan, Yahya, Kays ve Abdullah b. Ata yoluyla Ebu Cafer'in şöyle dediğini haber verdi: Osman b. Affan öldürüldüğü zaman gelirlerin miktarı yüz bin dirheme ulaşmıştı.

264-İsmail bize Hasan, Yahya, Kays b. er-Rabi', Abdülmelik b. Umeyr, Amr b. Haris ve onun kardeşi Said b. Haris'den Rasülüllah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: Bir arazi ve evden kazanılıp da yine bir arazi veya eve harcanmıyan parada bereket yoktur.⁵⁹⁶

265-İsmail bize Hasan, Yahya, Mindel el-Anezi, Mis'ar ve Ebu Avn yoluyla Osman b. Maz'un'un şöyle dediğini haber verdi: Ehl-i kitabın şu sözünü hak buluyorum (veya az kalsın ehl-i kitabın şu sözünü hak bulayazdım): Tivratta şöyle yazılı: Kim babasından miras kalan bir akarı, tarlayı satar ve onun parasını yeni bir tarla almada harcamazsa sabah akşam ona bu paradan hayır görmesin diye beddua edilir.⁵⁹⁷

4-Ölü Toprakların İhyası ve Verimli Hale Getirilmesi

592 İbn-ül Esir'in dediğine göre metinde geçen "el-afiye" ve "el-afi" kelimeleri insan, hayvan ve kuş gibi rızık arayan her varlık demektir. Bu hadisi Ahmed, Yahya b. Said ve Hişam (III, 313); Ebu'n Nadr, Ebu Akil ve Hişam (III, 326); ve Hammad b. Üsâme ve Hişam (III, 381) yoluyla rivayet eder. Bak. 268 nolu paragraf.

593 Müslim bunu A'meş'den birçok yollarla rivayet eder. Buhari de aynı manada Enes hadisini rivayet etmiştir. Bak. el-Feth, V, 2; X, 268.

594 Said b. Abdülcabbar zayıf bir ravi olup yalancılıkla itham edilmiştir. Damra b. Habib ise tabii bir ravi olup 130/748 de vefat etmiştir.

595 Müslim bunu İbn Nümejr, onun babası ve Abdullah yoluyla rivayet eder. I, 457

596 Said b. Haris b. Amr el-Mahzumi Mekke'nin fethinden önce müslüman olmuş ve Mekke'nin fethinde bulunmuştur. Onun Kütüb-ü Sitte'de bundan başka rivayet ettiği bir hadis yoktur. Kardeşi Amr'dan daha yaşlı olup beraber bulunmuşlardır. Abdülmelik b. Umeyr güvenilir bir ravidir. Kays b. er-Rabi' ise zayıftır; fakat bu onu rivayette yalnız bırakmamıştır. Bu hadisi Ahmed b. Hanbel Müsned'inde İbn Nümejr, İsmail b. İbrahim b. el-Muhacir, Abdülmelik b. Umeyr, Amr ve Said yoluyla rivayet eder: III, 467; bu hadisi yine Veki', İsmail b. İbrahim, Abdülmelik ve Said yoluyla, Amr'ın adını anmadan rivayet eder. IV, 307. Bunu İbn Mace de Ebu Bekir b. Ebu Şeybe ve Veki' yoluyla Amr'ın adını anmadan rivayet eder: II, 51 ve Muhammed b. Beşşar, Ubeydullah b. Abdülmecid, İsmail, Abdülmelik, Amr ve Said yoluyla da rivayet eder. İbn Mace'nin metni şöyle: "Kim bir ev veya tarla satar da bunun parasını, bir benzerini almada harcamazsa, o para o şahıs için bereketli olmaz". Bu ibare Müsned'in ifadesine daha yakındır. İbn Ebi Asım, bunu Ebu'l Velid et-Tayalisi, Kays b. er-Rabi' ve Abdülmelik yoluyla rivayet eder. İbn-ül Esir bunu Üsdü'l Gabe'de nakletmektedir: II, 304. İsmail bi İbrahim hıfz bakımından zayıftır. Zehebi el-Mizan'da İsmail'in bu hadisi yalnız başına rivayet ettiğini sanarak, bunu rivayet ettiği münker hadislerden biri olduğunu kabul eder: (I, 99) ki, bunun yanlış olduğu görülmektedir. Bu iki ravi yani Kays ve İsmail, daha önce rivayet hususunda güvenilirlik bakımından zayıf kabul edilmemiş, ancak hafızalarının zayıflığı bakımından tenkit edilmişlerdir. Bu sebeple bu iki raviden her birinin bu hadisi başkaları gibi rivayet etmeleri, rivayette hata ettiklerini zanneden kimselerin bu şüphelerini ortadan kaldıracaktır. Bize göre hadisin isnadı hasendir. Bu hadisi Ahmed b. Hanbel Müsned'inde (I, 190) Said b. Zeyd yoluyla rivayet eder. Ahmed der ki: Ebu Said bize Kays b. Rabi', Abdülmelik b. Umeyr, Amr b. Haris'in şöyle dediğini haber verdi: Medine'ye geldim ve kardeşimle yeminleştik (veya malları bölüştük). Bu sebeple Said b. Zeyd, Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi: "Bir arazi veya bir evden kazanılıp da yine bir arazi veya eve harcanmıyan parada bereket yoktur."

597 Metnin arapça aslında "ev" atfı harfi bulunmamaktadır. Bunun manaya hiçbir katkısı yoktur. Bizce bunun hazfedilmesi daha doğrudur. Muhakkik Ahmed Muhammed Şakir'in bu sözlerine biz şunu ilave etmek istiyoruz:

Buradaki bu atf edatını yok saydığımız zaman mana bizim yazdığımız gibi, "Babasından miras kalan bir akarı" şeklinde olur. Yok eğer var kabul eder ve ona göre mana verirsek şöyle bir anlam ortaya çıkar: "Kim bir akarı satar veya onu babasından miras olarak alırsa.." Böylece birisi almak, diğeri de satmak gibi, iki zıt şeyin bir arada bulunması şeklinde bir çelişki ortaya çıkar ki, bu suretle olmayacak bir şeyi söylemiş oluruz ki, bunun yanlış olacağına şüphe yoktur. Yani biz de muhakkikin görüşüne katılıyoruz.(Çev.)

266-İsmail bize Hasan, Yahya, Kays b. er-Rabi' ve Hişam b. Urve yoluyla onun babasından Rasülüllah'ın şöyle buyurduğunu haber vermektedir: Kim ölü bir toprağı ihya ederse, onun rakabe mülkiyetine sahip olur. Sonradan gelip gasbeden bir zalim için hiçbir hak yoktur.

267-İsmail bize Hasan, Yahya, Süfyan b. Uyeyne, Hişam b. Urve'nin babası yoluyla Rasülüllah'a izafeten şöyle buyurduğunu haber verdi: Kim ölü toprakları ihya ederse, bunlar onun olur, sonradan gasbeden zalim kimsenin ise hiçbir hakkı yoktur.

268-İsmail bize Hasan, Yahya, Yezid b. Abdülaziz ve Hişam b. Urve'nin babası yoluyla Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi: Kim ölü bir toprağı ihya ederse o onun olur; sonradan gasbeden zalim kişinin hiçbir hakkı yoktur.⁵⁹⁸

269-İsmail bize Hasan, yahya, İbn İdris, Leys ve Tavus yoluyla İbn Abbas'ın şöyle dediğini haber verdi: Boş (sahipsiz) araziler Allah'ın ve Rasülünün, ondan sonra da sizindir. Buna göre kim ölü topraklardan bir şey ihya ederse, onun sahibi olmaya daha haklıdır.⁵⁹⁹

270-İsmail bize Hasan, Yahya, Muhammed b. Fudayl ve Leys yoluyla Tavus'dan Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi: Boş (sahipsiz) araziler Allah'ın, Rasülünün ve ondan sonra da sizindir. Buna göre kim ölü topraklardan bir şey ihya ederse, onun rakabe mülkiyetine sahip olur.⁶⁰⁰

598 Rivayetlerin çoğu, metinde geçen gasıp ile zalim kelimelerini sıfat mevsuf yapmışlardır. Fakat bunu izafet şeklinde okuyanlar da vardır. Bunları Hattabi, "Ravilerin Yanlıları" adlı kitabında anlatmaktadır. İbn-ül Esir, bunun sıfat olduğu görüşünü nakletmektedir.

el-Lisan'da yazar arapça metinde geçen "el-araka" kelimesini bir adam bir yere gelip orayı ihya eder; daha sonra başka birisi gelip gasbederek aynı yere ağaç dikmeye, ekin ekme veya orasını kendisinin olmasını gerektiren bir şey yapmaya başlarsa işte o "zalim arak" diye açıklanmaktadır. İbn-ül Esir ise burada izafetin hafzedildiğini (zi:sahip) böylece arak kelimesinin bizzat kendisinin zulüm sıfatı ile mevsuf olduğunu yani hakkın ise diğer şahsın olduğunu söylemektedir.

Urve b. Zübeyr bu hadisi sahabiye bazan zikretmek bazan da zikretmemek suretiyle mevsul ve mürsel hadis haline koymuştur. Böylece de ihtilafa sebep olmuştur. Bize göre bu hadisi Urve'nin birçok sahabelerden işittiğini gösteren delilleri ileride anlatacağımız üzere bu hadis sahihtir. Bunu İmam Malik Muvatta'ında (s. 311), Şafii de Ümm'de (III, 268) ve Muhammed b. el-Hasen Muvatta'ında (s. 357) rivayet ederler. Bu son ikisi Malik, Hişam ve Urve yoluyla mürsel olarak rivayet ederler. Yahya b. Urve'nin babasından mürsel olarak yapmış olduğu rivayet 274 nolu paragrafta gelecektir. 289 nolu paragrafta da Urve'nin birçok sahabelerden dinlediğini gösteren İbn-ül Mübarek'in rivayeti gelecektir ki, biz onu isnadını tamamlamak için zikretmekteyiz. Ebu Yusuf bunu Harac'da (Bulak, s. 36; Selefıyye, s. 64) Hişam b. Urve, onun babası ve Aişe yoluyla rivayet eder. Bu son derece sahih olan bir isnaddir. Çünkü Ebu Yusuf, müslümanların güvenilir hadis imamlarından birisidir. Nesai ve İbn Hibban da onu güvenilir kabul etmiştir. Bunu Ebu Yala el-Mevsuli de Müsned'inde (Nasburraye, II, 314) Züheyr, İsmail b. Ebi Üveys, onun babası ve Aişe yoluyla rivayet eder. Müslim'in şartına göre bu sahih bir isnaddir. Bunu Ebu Davud et-Tayalisi (s. 203) Zem'a b. Salih ez-Zühri, Urve ve Aişe yoluyla rivayet eder. Zem'a hafızası bakımından tenkid uğramıştır. Bu rivayetlerin hepsi Urve'nin bunu halası Aişe'den dinlediği görüşünün kuvvetlendirmektedir. Buhari'nin şu rivayeti de bunu teyid etmektedir: Buhari bu hadisin manasını Muhammed b. Abdurrahman yoluyla rivayet eder ki, Urve ve Aişe'den Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet edilir: Kimsenin malı olmayan bir araziye kim imar ederse o, o yeri almaya daha çok haklıdır. (Feth-ul Bari, V, 13). Urve bunu Said b. Zeyd'den dinlemiştir. Ebu Davud (Avn-ül Mabud, III, 142), Tirmizi (I, 259), Nesai ve Bezzar bunu Abdülvahhab es-Sakafi, Eyyüb, Hişam b. Urve ve Said yoluyla rivayet eder. Tirmizi buna hasen, garip hadis demiştir. Halbuki bu onun dediği gibi değildir. Çünkü bu Buhari ve Müslim'in şartına göre sahih bir isnaddir. Abdullah b. Amr b. el-As'dan Tabarani Mecmeu'l Evsat'ında (Nasburraye, II, 315). Müslim b. Halid ez-Zenci, Hişam, onun babası ve Abdullah b. Amr yoluyla rivayet eder. Ebu Yusuf'un Harac'ında (Bulak, s. 26; Selefıyye, s. 64) merfu olarak, Hacac b. Ertat, Amr b. Şüayb, onun babası ve dedesi Abdullah b. Amr yoluyla rivayet ettiği şu hadis de bunu teyid etmektedir: Kim ölü toprakları ihya ederse onlar onun olur. (Tirmizi, I, 259) Nesai bunu Abdülvahhab es-Sakafi, Eyyüb, Hişam, Vehb b. Keysan ve Cabir yoluyla merfu olarak rivayet eder. Metni şöyle: Kim ölü bir toprağı ihya ederse 0 onundur. Tirmizi buna hasen, sahih demiştir. İbn Hibban ise Sahih'inde bunu Hammad b. Seleme, Ebu'z Zübeyr ve Cabir yoluyla rivayet etmiştir. 259 nolu paragrafta Cabir hadisinde başka bir varyantla geçmiştir. Bütün bu yollar şunu gösteriyor ki, Urve b. Zübeyr bu hadisi bir çok sahabelerden dinlemiştir. Öyleyse onun Ebu Davud rivayetinde olduğu gibi şöyle söylemesi haklıdır: "Bu hadisi bize Peygamber'den beş vakit namazı getiren kimseler söylemiştir." Onun için ravi bu hadisi, bazan mürsel olarak zikrederken, bazan şu bazan da bu raviye izafe ederek rivayet eder. Bu sebeple insanlar bunun rivayetindeki bir ihtilaf olduğunu zannederek hadisin illetli olmasını ve tenkidini gerektirdiğini söylemişlerdir ki, bu doğru olmayan bir zandır. Bunu Faddale b. Ubeyd yoluyla Tabarani de rivayet etmiştir. (Nasburraye, II, 315). Ebu Üseyyid, Amr b. Avf el-Müzeni ve Semerete b. Cündüb hadisinde gelecektir. Ebu Davud (Avn-ül Mabud, III, 142) Esmer b. Mudris hadisinde rivayet ederek dedi ki: "Peygamber'e gelip biat ettiğimde şöyle buyurdu: Daha önce hiçbir müslümanın yapmadığı bir şeyi kim yaparsa, o onundur. Ravi der ki, bunun üzerine insanlar, (sahip olmak için sağa, sola) koşuşturmaya başladılar. İbn Sa'd'ın Tabakat'ında bunu rivayet eder (I, VII, 51). Bağavi, bu ravi zinciri ile ben bundan başka bir hadis bilmiyorum, demiştir. Ziya bunu Muhtara'da sahih kabul ederken İbn Hacer İsb'e'de hasen kabul etmiştir. (I, 39).

599 Bu Mevkuf bir hadistir. Tabarani ve İbn Adıyy onu Ömer b. Ribah, İbn Tavus, onun babası ve İbn Abbas yoluyla merfu olarak rivayet etti. Ömer b. Ribah gerçekten zayıf bir ravi'dir. Bu haberi Beyhaki Telhisu'l Habir'de (s. 256) olduğu gibi Ebu Kerib yoluyla rivayet etmektedir: Muaviye b. Hişam bize Süfyan, İbn Tavus, onun babası yoluyla İbn Abbas merfu olarak şöyle der: Ölü araziler Allah'ın ve Rasülünün. Bu sebeple kim onlardan bir yer ihya ederse o onun olur. Bu hadisin muttasıl olmasında Muaviye yalnız kaldı. Onun münker olan tarafı burasıdır". Bu Telhis'den alınmış bir parçadır.

600 Bu Leys, İbn Ebi Selim'dir. Ebu Yusuf ondan Harac'da (Bulak, s. 36; Selefıyye, s. 64) rivayette bulunmuştur. BU haberi Şafii Ümm'de (III, 268) Süfyan ve Tavus yoluyla başka bir ifade ile rivayet etti.

271-İsmail bize Hasan, Yahya, Muhammed b. Fudayl, Ebu İshak eş-Şeybani yoluyla Muhammed b. Ubeydullah es-Sakafî'nin şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer valilere, ölü arazileri kim ihya ederse onun sahibi olmaya daha haklıdır, diye yazdı.

272-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdullah b. İdris ve Hişam b. Urve yoluyla onun babasından Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi: Kim ölü bir araziyi ihya ederse o onu almaya daha hak sahibidir. Sonradan gelen zalim gaspçı için hiçbir hak yoktur. Ravi Hişam'ın şöyle dediğini haber verdi: Zalim gaspçı, başkasının toprağına gelir, orayı (sahip olmak için) kazmaya başlar.

273-İsmail bize Hasan ve Yahya yoluyla Ebu Şihab'ın şöyle dediğini haber verdi: Süfyan b. Said'e "el-Arak ez-Zalim" (yani zalim gaspçı) nın ne demek olduğunu sordum. O, toprağın üzerine oturur ve onu gasbeder, dedi.⁶⁰¹

274-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Şihab, Muhammed b. İshak, Yahya b. Urve, Zübeyr⁶⁰² ve onun babası yoluyla Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi: Kim daha önce hiçbir kimsenin malı olmayan bir araziyi ihya ederse o arazi onun olur. Sonradan gelen gasp edici zalim için hiçbir hak yoktur. Ravi, bu hadisin sahibi bana şunu anlattı dedi: Ben aralarındaki anlaşmazlığı, arsa anlaşmazlığını Peygamber'e götürün Beyada kabilesinden⁶⁰³ iki adam gördüm. Bu toprak birisinin olup diğeri buraya hurma dikmişti. Bu sebeple Rasûlullah, toprağı toprak sahibine vermiş, hurma sahibine de ağaçlarını sökmesini emretmişti. Ravi, ben adamı ağaçların köklerine balta ile vururken gördüm, der. Bu hurmalar da orta boy ağaçlardı. Yahya der ki: Bazıları bu ağaçların boylarının ne uzun ve ne de kısa olduklarını söyler. Bazıları da bu ağaçların eski, diğeri ise uzun olduklarını söyler.⁶⁰⁴

275-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdürrahim, Muhammed b. İshak, Yahya b. Urve ve onun babası yoluyla Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi: Kim çlü bir toprağı ihya ederse o onundur, sonradan gelip gasbeden zalim için ise hiçbir hak yoktur. Ravi der ki: Beyada kabilesinden iki adam gelip Peygamber'e şikayet ettiler. Onlardan birisi diğeri arazisine hurma ağacı dikmişti. Peygamber, toprağın sahibine verilmesini hükmetti. Ağaç sahibinin de diktiği hurma ağaçlarını adamın tarlasından söküp götürmesini emretti. Ravi, Urve'nin kendisine şöyle dediğini bildirdi. Bana hadisi anlatan kimse, ben o hurma ağaçlarını gördüm, adam baltayla köklerine vurup çıkarıyordu. Çıkardığı zaman hurmalar orta boylu ağaçlar halindeydi, dedi.⁶⁰⁵

276-İsmail bize Hasan b. Ali b. Affan, Yahya b. Adem, Abdüsselam b. Harb, İshak b. Abdullah b. Ebi Ferre, Abdülaziz b. Ebi Seleme ve Ebu Üseyyid yoluyla Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi: Kim ölü bir toprağı ihya ederse o onundur. Sonradan gelip gasbeden bir zalimin hiçbir hakkı yoktur.⁶⁰⁶

Bizim boş, sahihsiz diye tercüme ettiğimiz "el-adiyy" kelimesi eski şey manasınadır. Esas'da "Mecdün adiyün, bi-run adiyetün kadimani" yani eski şeref ve eski kuyu demek olur. Misbah'da da Ad, ilk araplardan bir adamın adıdır. Hud kavminden bir kabile de adını buradan almıştır,denilmektedir.ESki mülke adi denilmesi, eski olduğu için ade nisbet edilmesindedir.. Ölü arazi demek, ziraat yapılmamış, imar edilmemişve hiç kimsenin mülkiyeti altına girmemiş toprak demektir.(Çev.)

601 Burada başkalarının ihya ettiği yere birilerinin gelip onu sahibinin elinden alarak gasp ettikleri ve kendi malları gibi üzerine oturdukları açıklanmaktadır.

602 Bu Yahya güvenilir bir ravidir.Onun annesi, Ümmü'l Hakem olup el-Hakem'in kızı ve Mervan'ın kız kardeşidir. Bunun için o, "Ben arapların en şereflişiyim, çünkü araplar amcam ve dayımdan hangisinin halife olacağı hususunda ihtilafa düştüler", dedi. Yani Mervan b. el-Hakem ile Abdullah b. Zübeyr halife olmak için yarıştılar.

603 Beyada, Ensar kabilelerinden birisinin adıdır. Bak. Kamus, BYD maddes. (Çev.)

604 Lisan'da "Amime" (çoğulu ummün) kelimesinin, Ebu Ubeyd'den naklen, ağacın uzunluk ve genişlik bakımından normal demek olduğu açıklanmaktadır. Hattabi ve diğeri de aynı şeyi söylediler.

605 Hadisten anlaşıldığına göre, Urve'nin bunu ve hikayeyi bir sahabiden dinlediği bir gerçektir. Rivayette sahibinin bilinmemesi bir eksiklik sayılmaz. Buna göre haber muttasıl olup mürsel değildir. Bunu Ebu Davud da Ahmed b. Said ed-Darimi, Vehb b. Cerir b. Hazim, onun babası ve İbn İshak yoluyla aynı mana ve aynı isnad zinciri ile rivayet eder. Şu ibare orada da bulunmaktadır: Peygamber'in sahabilerinden birisi, ben adamı hurma ağaçlarının köklerine vururken gördüm,der. Bu da Urve'nin bu hadisi bir sahabiden dinlediğini açıkça göstermektedir.

606 Bana öyle geliyor ki, müellif bu hadisin rivayetinde yalnız kalmıştır. Ben bu hadisi başka bir ravinin rivayet ettiğini görmedim. Ahmed'in Müsned'inde de bulunmaktadır. İbn Hacer el-Fetih'de (V, 13) bunu sadece yazara isnad etmektedir ki, onun ravi zinciri

277-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Şihab, Leys ve Tavus yoluyla Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi: Kimsesiz boş araziler Allah'ın, Rasülünün ve ondan sonra sizindir. Buna göre kim ölü topraklardan birini ihya ederse, o arazinin rakabe mülkiyeti onun olur.

278-İsmail bize Hasan, Yahya, Hibban el-Anezi⁶⁰⁷ ve Leys yoluyla Tavus'un şöyle dediğini haber verdi: Kim vi-layetin (yönetimin) daveti üzerine ölü toprakları ihya ederse, onlar onun olur; ayrıca ona bunun için sevap da verilir.

279-İsmail bize Hasan, Yahya, Yezid b. Abdülaziz, Kesir b. Abdullah el-Müzeni, onun babası ve dedesi yoluyla Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi: Kim, hiçbir müslümanın hakkı (yeri) olmayan topraklardan ölü arazileri ihya ederse o onun olur. Sonradan gelip gasp eden zalim için ise hiçbir hak yoktur.⁶⁰⁸

280-İsmail bize Hasan, Yahya, İbrahim b. ez-Zeberkan et-Teymi⁶⁰⁹ ve Ebu İshak eş-Şeybani yoluyla Muhammed b. Ubeydullah es-Sakafi'nin şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer, insanlara (valilerine) şu emrini yazıp gönderdi: Kim ölü toprakları ihya ederse, ona sahip olmaya daha çok hak sahibi olur.⁶¹⁰

281-İsmail bize Hasan, yahya, Abdurrahman,⁶¹¹ Eş'as b. Sevvar ve Abbas b. Yezid yoluyla Ömer b. el-Hattab'ın şöyle dediğini haber verdi: Kim, hiçbir müslümanın ve muahidin (sözleşme yapmış zimmi vatandaşın) elinde olmayan ölü arazileri ihya ederse, onlar onun olur.

282-Yahya, bazı alimlerin⁶¹² şu sözlerini bildirdi: İmanın (Devletin) izni olmadıkça toprak, ihya edenin olmaz. Bazıları da adam toprağı ihya edinceye kadar devlet bilmez, (fakat ondan sonra bilirse) o toprak onun olur, dediler. Bu konuda hadisler gelmiştir: Kim bir müslüman ve muahidin malı olmayan ölü bir araziye ihya ederse o onun olur. Kim bir kuyu kazarsa, onun kırk zira (30, 35 metre kadar) çevresi onun olur. Hadiste imanın (devletin) izni şart koşulmamaktadır.

283-İsmail bize Hasan, Yahya ve el-Eş'cai yoluyla Süfyan b. Said'in şöyle dediğini haber verdi: Bir defa toprağı ihya ettikten sonra artık ebediyen o toprak onun olur.

284-Yahya dedi ki: Toprağın ihya edilmesi demek o-ıraya su götürülmesi, kuyu kazılması veya su çıkarılması de-mektir. Bu toprak ziraat edilen ve daha önce birisinin elinde olup da ziraata elverişli hale getirmek için üzerinde çalışılan ve su çıkarılan bir toprak değildir. Kim bu işleri yaparsa artık o toprak ebediyen onun olur. O toprak bundan sonra atıl bırakılsa bile bu sahibinin mülkiyetinden çıkarılmaz. Çünkü Peygamber şöyle buyurdular: "Kim bir toprağı ihya ederse o, onundur." Bu ifade Peygamber'in insanlar için toprak hakkında vermiş olduğu bir izindir. Bu yüzden sahibi ölürse toprak mirasçılarının olur. Dilerse onu satma hak-ki

arasında İshak b. Ebi Ferve bulunmaktadır. Ki bu ravi son derece zayıf bir ravi olup onun rivayetine güvenilmez.

607 Bu Hibban ve Anezi kelimeleri asıl nushada da böyle geçmektedir. Ancak Dr. Juynboll, bunları Hayyan ve Atari olarak değiştirmiştir ki, bu yanlıştır. Bu Hibban adlı ravi, İbn Ali el-Anezi el-Küfi olup zayıf bir ravidir.

608 Buhari bu hadisi isnad yapmadan muallak olarak zikreder. İbn Hacer Fetih'de (V, 13) belirtir ki: İshak b. Raheveyh bunu Ebu Amir el-Akdi ve Kesir tarafından rivayet etti. Bunu Tahavi de (II, 157) Salih b. Abdurrahman, Abdullah b. Mesleme ve Kesir'den rivayet eder. Kesir ise İbn Abdullah İbn Amr b. Avf el-Müzeni'dir. Dedesi Amr ise sahabidir. Hadisi zatıftır.

609 Hatib der ki: Bazı insanlar bu raviyi Beni Temim'e nisbet ederler. Güvenilir bir ravidir. İbn Main ve el-İclî de onu güvenilir bulur. 183/799 tarihinde vefat etti.

610 İbn Hacer bunu Fetih'de (V, 14) Yahya b. Adem'den nakletti. Dedi ki: "Kim ölü arazileri ihya ederse". Yazar bunu 271 nolu paragrafta Muhammed b. Fudayl ve Ebu İshak yoluyla rivayet etti. 286 nolu paragrafta İbn Ueyyne yoluyla, 293 nolu paragrafta ise İbn İshak yoluyla nakli gelecektir ki, bunların her ikisi de Zühri ve Salim'den rivayet ederler.

611 Dr. Juynboll burada ve 369 nolu paragrafta, yani yazarın kendisinden ve Eş'as'den rivayet ettiği yerde, Abdurrahman'ı İbn Ebi Leyla zannetmiş ve onu isimler listesinde İbn Ebi Leyla'nın yerine koymuştur. Bu bir yanlıştır. Çünkü İbn Ebi Leyla Tabiun'un büyüklerinden olup 80/699 tarihinde vefat etmiştir. Bu sebeple de yazar ona ulaşamamıştır. Bu şahsın, Abdurrahman b. Hamid b. Abdurrahman er-Ruvasi el-Küfi olma ihtimali vardır ki, bu Yahya b. Adem'in hocalarından birisidir. Benim kanaatime göre bunun Abdurrahman b. Süleyman el-Mervezi olması daha yakındır. İstisah eden "Abdurrahman"ı yazmasında hata etmiştir. Çünkü yazar, Abdurrahim ve Eş'as'den pek çok rivayette bulunmuştur.

612 Bu alim İmam Azam'dır. Bu konuda ona iki arkadaşı, Ebu Yusuf ile İmam Muhammed muhalefet etmiştir. Onlar, ilim ehlinin çoğunluğunun dediği gibi ölütoprakların mülkiyetini ihya yoluyla elde etmekte devletin iznini alma şartı yoktur.

da vardır.

5-Araziyi Taşla ve Duvarla Çevirme

285-İsmail bize Hasan yoluyla Yahya'nın şöyle dediğini haber verdi: Tahcir, yani yeri taşla çevirme, toprağı ihya etmekten başka bir şeydir. İbn Mübarek, tahcir, toprağa işaretler ve sınır taşları koymaktır, der. Böyle taşla çevrilmiş olan bir yer üç yıl işletilmeden tutulursa, artık burasını kim ihya ederse onun olur.

286-İsmail bize Hasan, Yahya, Sufyan b. Uyeyne, Zühri ve Salim b. Abdullah yoluyla onun babasının şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer zamanında insanlar tahcir yapıyorlardı, (yer çeviriyorlardı). Bunun üzerine Ömer, kim bir yer ihya ederse orası onundur, dedi.⁶¹³ Yahya der ki: Hz. Ömer, toprağı ihya etmedikçe, sadece onu çevirmekle sahip olunamayacağını ifade etmiştir.

İsmail bize Hasan, Yahya, Süfyan b. Uyeyne ve İbn Ebi Nüceyh yoluyla Amr b. Şüayb'in veya başka birisinin şöyle dediğini haber verdi: Peygamber, Müzeyne veya Cüheyne'den bir takım insanlara bir arazi ikta edip verdi. Fakat onlar bunu işlemeyip boş bıraktılar. Daha sonra başka insanlar gelip buraları ihya ettiler. Hz. Ömer bu konuda eğer bu topraklar benim tarafımdan veya Ebu Bekir tarafından ikta edilmiş olsaydı, onları geri alırdım, dedi. Ancak onlar Rasülullah tarafından verildiği için bir şey yapamam. Ravi, Hz. Ömer'in kim bir araziyi üç yıl boş bırakırsa, yani imar etmezse, başka bir adam gelip onu imar ederse, o arazi imar edenin olur, dediğini bildirdi.

288-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek, Mamer, İbn Ebi Nüceyh ve Amr b. Şüayb yoluyla şunu haber verdi: Hz. Ömer toprak çevirme hakkını üçyıl olarak belirlemiştir. Eğer bir adam çevirdiği bir yeri üç yıl metrük halde bıraktıktan sonra başka birisi gelip orasını ihya ederse artık o bu yerde daha çok hak sahibi olur.⁶¹⁴

289-İsmail bize Hasan ve Yahya yoluyla İbn Mürek'in şöyle dediğini haber verdi: Bir adam bir yeri taşla çevirdi ve orayı işlemeyip atıl bıraktı. Sonra bir başkası gelip orasını ihya ett. Bunlar anlaşmazlığa düşüp davayı Abdülmelik'e götürdüler. Abdülmelik, ben bu toprakta müminlerin emirinden başka daha çok hak sahibi bir kimseyi görmüyorum, dedi. Sonra Urve b. Zübeyr'e dönerek onun fikini sordu. O da bana göre müminlerin emiri bu yerde hak bakımından bu üç kişinin en sonucusudur, dedi. Abdül-melik niçin diye sordu. Urve de çünkü Peygamber, insanlar Allah'ın kulları, beldeler Allah'ın yerleridir; kim ölü bir yeri ihya ederse orası onun olur, buyurdular dedi. Ravi bu defa Abdülmelik'in şu adama bakın Peygamber'den duymadığı bir şeye şahitlik yapıyor dediğini bildirdi. Urve de şöyle ce-vap verdi: Ben Hz. Peygamber'den duymadığım bir şeyden dolayı nasıl inkar ediliyor veya nasıl yalanlanıyorum? Sen Peygamber'in öğle namazı dört rekattir; ikindi şu kadar, akşam ise bu kadardır, dediğini duydun mu? İşte bize bu haberi getirenler, namaz hakkındaki bilgileri getirenlerin ta kendileridir.⁶¹⁵

290-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek, Said b. Ebi Arube, Katade, Hasan ve

613 Bu konu 293 nolu paragrafta İbn İshak yoluyla gelecektir. Orada açıklama yapacağız. Ayrıca 271 ve 280 nolu paragraflarda Muhammed b. Ubeydullah es-Sekafi'den başka bir ifade ile gelmiştir.

614 Bu ve bundan önceki haberlerin isnadı munkatıdır. Çünkü Amr b. Şüayb, Ömer b. el-Hattab'a ulaşamamıştır.

615 Buradaki isnad munkatıdır. Ancak bunu Ebu Davud Sünen'inde mevsul olarak rivayet eder: "Ahmed b. Abedet el-Amili bize Abdullah b. Osman, Abdullah b. el Mübarek, Nafi b. Ömer ve İbn Ebi Melike yoluyla Urve'nin şöyle dediğini haber verdi: Peygamber'in şu şekilde hüküm verdiğine şahit oldum: Toprak Allah'ın yeri, insanlar Allah'ın kuludur. Kim ölü toprakları ihya ederse, o kimse bu yeri elde etmeye daha çok hak sahibi olur. Peygamber'den bunu bize getirip söyleyenler, yine ondan bize namazı getiren sahabilerdir" (Ebu Davud Şerhi, III, 143). Bu ibarenin sevki, olayın aynı olduğunu, fakat Ebu Davud'un onu kısa olarak rivayet ettiğini bize göstermektedir. Yine bundan Abdullah b. Mübarek'e kadar uzanan isnadın, Ebu Davud ve Münziri'nin zikretmemesine rağmen, gerçekten sahih bir isnad olduğu ortaya çıkmaktadır. Urve'nin kendisinden rivayet ettiği şahsın bilinmemesi buna zarar vermez. Bu konuda Urve "Bize bunu Peygamber'den nakledenler, yine ondan namazı getirenlerdir", demektedir ki, onlar sahabelerden başka insanlar değildir. Urve, Tabiun'un büyüklerindedir. Hadis usulü ilminde açıklandığı üzere sahabinin bilinmemesi zararlı değildir. 268 nolu paragrafın açıklamasına bak.

Semürte b. Cündüb yoluyla Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi: Her kim bir araziye duvarla çevirirse, o yer çevirenin olur.⁶¹⁶

291-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek ve Said yoluyla Katade'nin şöyle dediğini haber verdi: Ömer b. Abdülaziz (valilerine) şunu yazıp gönderdi: Kim suyu, bir şeye (toprağa) galip getirirse o şey onun olur.⁶¹⁷

292-İsmail bize Hasan, Yahya ve İbn Mübarek yoluyla Ruzejk b. Hukeym'in⁶¹⁸ şöyle dediğini haber verdi: Ömer b. Abdülaziz'in babama gönderdiği mektubu okudum. O, mektubunda insanlara bina yapmak veya ekin ekmek suretiyle ihya ettikleri yerleri kendilerine veriniz, diye yazıyordu.

293-İsmail bize Hasan, Yahya, Yunus,⁶¹⁹ Muhammed b. İshak, Zühri ve Salim b. Abdullah yoluyla Ömer b. el-Hattab'ın şöyle dediğini haber verdi: Kim bir toprağı ihya ederse o onundur. Çünkü insanlar bir yeri çeviriyorlar ve orayı öylece bırakıp ihya etmiyorlardı.⁶²⁰

294-İsmail bize Hasan, Yahya, Yunus ve Muhammed b. İshak yoluyla Abdullah b. Ebi Bekr'in şöyle dediğini haber verdi: Bilal b. el-Haris⁶²¹ Peygamber'e gelip kendisine bir toprak verilmesini (ikta) istedi. Rasülüllah ona uzun ve geniş bir arazi tahsis etti. Hz. Ömer veli (halife) olunca ona şöyle dedi: Ey Bilal, sen Peygamber'den uzun ve geniş bir arazi ikta yapmasını istedin; Peygamber de sana istediğini verdi. Zaten Peygamber kendisinden bir şey istenildiği zaman bunu geri çevirmezdi. Sen şimdi elinde bulunan toprağı işlemeye güç yetiremiyorsun değil mi dedi. Bilal, evet yetiremiyorum, dedi. Öyleyse dedi Ömer, gücü yetip işleyebildiğin toprakları elinde tut, fakat güç yetiremediğin arazileri ise bize bırak; biz de onu müslümanlar arasında dağıtalım. Bunun üzerine hayır dedi Bilal, Allah'a yemin ederim ki, hiçbir şey yapmam. Çünkü onu bana Rasülüllah ikta edip verdi. Hz. Ömer de Allah'a yemin olsun ki, bunu yapacaksın dedi ve onun imarından aciz kaldığı toprakları elinden aldı ve müslümanlar arasında dağıttı.⁶²²

295-İsmail bize Hasan, Yahya, Şüreyk ve Ebu İshak yoluyla Rafi Hudeyc'in merfu

616 Ebu Davud (III, 143) bunu Ahmed b. Hanbel ve İbn Ebi Arube yoluyla şu ibare ile rivayet eder: "Kim bir araziye duvarla çevirirse, onun olur." İbn Hacer bunu Telhis'de Ahmed'in Müsned'ine nisbet eder. Bu matbu nushada yok olup düşmüş olabilir. Ebu Yusuf bunu Harac'da (Bulak, s. 37; Selefîyye, s. 65) Ebu Davud'un ibaresiyle Said b. Ebi Arube'den rivayet eder. Tahavi (II, 157) ise yazarın ibaresiyle Yezid b. Zerî' ve Said yoluyla rivayet eder. Hasan'ın Semürte'den işitmesinde büyük bir çelişki vardır. Bir çok imam Hasan'ın ondan akika hadisinden başka işitmediği hakkında kesin görüş sahibidirler.

617 Bu ibareyi şöyle tercüme etmek de mümkündür: "Kim ölü bir araziye su götürürse, o toprak onun olur." (Çev.)

618 Bu isimlerin doğrusu, Ruzejk ve Hukeym şeklindedir. Asıl basımda "Hukeym b. Ruzejk" ve İbn Sa'd'ın Tabakat'ında (II-VII, 206) ise "Ruzejk b. Hakem" olarak geçer ki, bunların her ikisi de yanlıştır.

619 Bu, Yunus b. Yezid b. Ebi'n Neccad el-Eyli olup 159/781 yılında vefat etti.

620 Malik bunu Muvatta'da (s. 311) Zühri, Salim, onun babası ve Ömer yoluyla rivayet eder. Tahavi (II, 158) Malik, Yunus ve Zühri yoluyla Muvatta'nın isnadı ile rivayet eder. Ebu Yusuf (Bulak, s. 27; Selefîyye, s. 65) Muhammed b. İshak, Zühri ve Salim yoluyla rivayet eder: Ömer b. Hattab (r.a.) bir gün minbere çıkarak şunları söyledi: Kim ölü bir toprağı ihya ederse, o onundur. Taşla çevirenin ise üç yıldan sonra bir hakkı yoktur. Çünkü bir takım insanlar arazileri çeviriyorlar, fakat işlemiyorlardı. Salim'in, dedesi Ömer'den yaptığı rivayet mürsel, Muvatta ve Tahavi'nin rivayeti ise mevsul olduğunu açıklar. Salim bunu babası ve dedesi Ömer'den rivayet diyor. 286 nolu paragrafta mevsul olarak da geçmiştir.

621 Asıl nushada "el-Haris" olarak geçer ki, bu yanlıştır.

622 Bu mürsel bir haberdir. Malik de bunu Rabia b. Ebi Abdurrahman'dan mürsel ve muhtasar olarak rivayet etmiştir. Metni şöyle: "Bilal b. el-Haris el-Müzeni, Medine yakınlarında el-Fur'u nahiyelerinden birisi olan el-Kabeliyye madenlerini ikta yaptı. Bu madenlerden bu güne kadar zekattan başka bir şey alınmamıştır." Ebu Davud (III, 138) bunu Abdullah b. Mesleme, Malik yoluyla rivayet etti. Bezzar bunu Deraverdi, Rabia, Haris b. Bilal ve onun babası yoluyla mevsul olarak rivayet etti. Ebu Davud, Kesir b. Abdullah b. Amr b. Avf el-Müzeni, onun babası ve dedesi yoluyla rivayet etti: "Peygamber, Kabeliyye madenlerini, yüksek ve alçak yerlerini Bilal b. Haris el-Müzeni'ye ikta edip verdi. İyi ziraat yapılan bereketli yerleri ona verdi. Fakat ona hiçbir müslümanın hakkını vermedi. Peygamber onun için şunu yazdı: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu yazı Allah'ın Rasülü Muhammed'in Bilal b. Haris el-Müzeni'ye Kabeliyye madenlerini, yüksek ve alçak yerlerini ikta edip verdiğini beyan eder." Peygamber ona iyi ziraat yapılan bereketli yerleri verdi, fakat hiçbir müslümanın hakkını ona vermedi. Ebu Uveys bu hadisin aynıını Sevr b. Ziyad, İkrime ve İbn Abbas yoluyla rivayet eder: "Ebu Davud der ki: Muhammed b. Nadr bize Huneyni'nin (ki, bunun adı İshak b. İbrahim'dir.) Peygamber'in Bilal'e yaptığı toprak tahsis belgesini birçok defa okuduğunu haber verdi. Onun başka rivayetinde "Ubey b. Ka'b yazdı" ibaresi ilave edilmiştir. Bunu Hakim Müstedrek'inde (III, 517), Tabarani Mu'cem-ül Kebir'de, Yakut Mu'cem-ül Büldan'da (VII, 29), Hamid b. Salih, Haris, Bilal b. Yahya, Bilal b. Haris bunların babaları ve dedeleri Bilal b. Haris'den naklettiği gibi rivayet ederler. Yalnız Hakim sonunda "Bunu Muadiyye yazdı" sözünü ilave etmiştir. Hakim (I, 404) de bunu Rabia, Haris b. Bilal b. Haris ve onun babası yoluyla rivayet eder. "Kabeliyye", deniz sahillерinden bir nahiyenin adı olup Medine ile arasında beş günlük yol vardır. "Fur'u ise Medine'den 280 km. mesafede bulunan bir köydür. Bu hadisi Ebu Yusuf (Bulak, s. 35; Selefîyye, s. 62) isnadsız ve muhtasar olarak rivayet eder. Ahmed ise (I, 306) Huseyn, Ebu Üveys, Kesir ve Sevr b. Zeyd yoluyla Ebu Davud'dan naklettiğimiz her iki isnad ile de rivayet eder.

hadis olarak Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi: Kim başka insanların ara-zisine izinsiz olarak ziraat yaparsa, onun hakkı sadece yap-mış olduğu masraflardır. Ziraattan hiçbir şey hak edemez.⁶²³

296-İsmail bize Hasan, Yahya, Kays, Ebu İshak ve Ata yoluyla Rafi b. Hudeyc'in Peygamber'den aynı bu hadi-sin benzerini buyurdıklarını haber verdi.

297-Yahya der ki: Ben bu hadisi Hafs b. Gıyas'a anlattım. Bize göre bu adamın ziraattan hiçbir şey hakkı yoktur. Onun hakkı sadece nafakası (yani yapmış olduğu masrafları) dır, dedi. Peki dedim bu fazlalık kimin olacak? Sadaka olarak dağıtılır, dedi. Sonra da bu bize göre böyleydi, dedi.

298-İsmail bize Hasan, Yahya ve İbn Aliyye Halid el-Hazza yoluyla Ömer b. Abdilaziz'den şöyle haber verdi: Adamın birisi bir ev satın aldı ve oraya bazı ilave binalar yaptı. Sonra başka bir adam gelip burada hak iddia etti. Ravi bu durumun nasıl çözümleneceğini Ömer b. Abdilaziz'e yazıp sordu. O da şöyle cevap verdi: Arsa ve bina ayrı ayrı değerlendirilir. Arsa sahibi dilerse, binayı alır, isterse arsanın kıymetini alır.⁶²⁴

6-Başkalarının Toprağına İzinsiz Bina Yapmak ve Ağaç Dikmek

299-İsmail bize Hasan b. Ali b. Affan, Yahya b. Adem, Ebu Hammad, Süfyan ve Hamid el-A'rac yoluyla Mücahid'in şöyle dediğini haber verdi: Bazı insanlar başkalarının boş topraklarına gelip ağaç diktiler. Bunun üzerine insanlar anlaşmazlığı Ömer b. el-Hattab'a götürdüler. Hz. Ömer toprak sahiplerine şöyle dedi: Hurma ağacı diken bu kimselere ağaçlarının bedelini verin ve hurma ağaçlarını alın. Eğer bunu yapmazsanız onlar size toprağınızın boş olarak değerini ödesinler.

300-İsmail bize Hasan, Yahya, Şüreyk, Cabir, Kasım b. Abdurrahman ve onun babası yoluyla Abdullah'ın şöyle dediğini haber verdi: Kim, bir topluluğun arazisine izinlerini almadan bina yaparsa, onun hakkı ancak nafakasıdır,⁶²⁵ eğer izinlerini alarak bina yapmışsa, o binanın değeri kadar hak sahibi olur.

301-İsmail bize Hasan, Şüreyk ve Cabir yoluyla Amir'in şöyle dediğini haber verdi: Binanın, adamı çıkardıkları günkü kıymeti ne ise onu öderler. Yahya der ki, Şüreyk'e, belli bir vakte kadar adama izin vermişlerse o zaman ne olacak diye sordum. O zamandan sonra meydana gelecek kıymeti ödeme durumunda değildirler, görüşünde olduğunu bildirdi.

302-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu'l Ahvas, Tarık b. Abdurrahman ve Abdurrahman b.

623 Bunu Ebu Davud et-Tayalisi (s. 129) Şüreyk'den rivayet etmiştir. Ahmed Veki'den ve Ebu Kamil (III, 465) ve Esved b. Amir'den; Huzai de (IV, 141) hepsi Şüreyk'den rivayet etmişlerdir. Ebu Davud es-Sicistani (III, 271), Tirmizi (I, 256) Kuteybe yoluyla Şüreyk'den rivayet ederler. İbn Mace (II, 47) Abdullah b. Amir b. Zürra yoluyla Şüreyk'den rivayet eder. Tahavi (II, 263) de Yahya el-Hammani ve Ebu Bekir b. Ebi Şeybe yoluyla Şüreyk'den rivayet eder. Tirmizi der ki: "Bu, hasen, garib bir hadistir. Biz bunu Ebu İshak hadisinden değil, bu yönüyle Şüreyk b. Abdullah hadisinden tanıyoruz. Muhammed b. İsmail'e (yani Buhariye) bu hadisi sordum. Onun hasen hadis olduğunu söyledi ve "Ben onu İbn İshak hadisinden değil, Şüreyk'in hadisinden biliyorum", dedi. Sonra bunu Buhari, Makal b. Malik el-Basri, Ukbe b. el-Esamm, Ata ve Rafi b. Hadic yoluyla rivayet etti. Hattabi, Şüreyk'in bu hadisi yalnız olarak rivayet etmesi sebebiyle onu zayıflıkla tavsif eder ve rivayetinde onu vehimli bulur. Fakat yazarın bunun sonunda açıkladığı gibi, Kays b. er-Rabi ona tabi olmuştur. Halbuki Kays hafıza bakımından zayıf kabul edilir. Adalet bakımından ise her ikisi de tenkid edilmemişlerdir. Her iki ravinin hadisi Ebu İshak'dan rivayet etmeleri, bunun sahih olduğunu gösterir. Hattabi ve diğerlerinin sözlerinden anlaşılmuştur ki: Ata Rafi'den duymadığı için bunlar hadisi zayıf saymaktadırlar. Halbuki onlar, Ata'nın, Ata b. Ebi Rabah olduğunu zannetmişlerdir. Oysa benim tercih ettiğime göre bu Rafi'nin mevlası olan Ata b. Süheyb Ebu'n Necası el-Ensari'dir. Bu, altı yıl onun sobetinde bulunmuştur. Ben, Ebu Ubeyd'in Emval'inden nakleden Nasburraye (II, 255) müstesna onun rivayetlerinde vaki olan bilgilerde bunun İbn Ebi Rabah olduğunu gösteren bir açıklamaya rastlamadım. Belki bu Zeylai'den de ortaya çıkan bir zandır. Yoksa Buhari ile Tirmizi yanlarında munkatı olup mevsul olmayan bu Ata b. Ebi Rabah rivayeti bulunmuş olsaydı, bu hadise nasıl olup da hasen diyeceklerdi. Biz hadis ravileri hakkında şuзу biliyoruz ki, ravi vefat ettiği zaman çoğu durumlarında her hangi bir sebepten dolayı kendisinden rivayet eden birisine nisbet etmezler. Nitekim İbn Ömer için Nafi'in ve İbn Abbas için İkrime'nin isimlerinin hazfedilmesi (ta'lik yapılması) gibi. Allah daha iyi bilir.

624 Üzerinde bina bulunmayan, evler arasındaki geniş ve boş yerlere arsa adı verilir.

625 307 nolu paragrafta "Onun hakkı ancak masraflardır", denilmektedir ki, doğru olan da budur.

Sabit⁶²⁶ yoluyla Peygamber'in şöyle buyurdularını haber verdi: Sınır taşı hırsızlığı yapanlara Allah lanet etsin. Ravi der ki: Sınır taşı hırsızlığı ne demektir? Adam komşusunun yerinden kendi yerine katar, buyurdu.⁶²⁷

303-İsmail bize Hasan, Yahya, İbrahim b. Ebi Yahya, Davud b. el-Husayn ve İkrime yoluyla İbn Abbas'dan Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi: İslam'da zarar vermek ve zararlar mukabele etmek yoktur. İnsanların gelip geçtiği yollar yedi zira (6,7 metre kadar) dir.⁶²⁸

626 Bu Abdurrahman b. Abdullah b. Abdurrahman b. Sabit olup tabiidir, güvenilirdir, çok hadis rivayet etmiştir. 118/740 tarihinde vefat etmiştir.

627 Sınır taşı demek yer işaretleri demektir. Arapça olarak menar, yoldaki işaret denir. Tehzib'de sınır taşı, işaret, iki yer arasındaki sınır diye açıklanır. Bu hadis mürseldir, mevzul olarak varid olmuştur. Hakim (IV, 153) bunu Ali b. Ebi Talib'in mevlası Hani'nin hadisinden rivayet eder: Hz. Ali, ey Hani! dedi, insanlar ne söylüyorlar? Hani, senin yanında Rasûlullah'dan bizim mazhar olmadığımız bir ilmin var olduğunu söylüyorlar, dedi. Hz. Ali, insanlardan başka mı dedi. Evet dedim. Kılıcı bana getir, dedi. Kılıcı kendisine verdim. Kılıcın kınından üzerinde şu ibare yazılı bir sayfa çıkardı. Benim Rasûlullah'dan duyduğum şudur: Allah'dan başkası adına hayvan kesenlere Allah lanet etsin, mevlalarından başkasına veli olanlara, ana ve babalarına asi olanlara Allah lanet etsin, tarlaların anlarını eksiltene Allah lanet etsin". Hakim ve Zehebi bu hadis hakkında bir şey söylemedi. Bunun isnadı sahihtir. Hakim (IV, 356) Amr b. Ebi Amr, İkrime ve İbn Abbas yoluyla merfu olarak şu hadisi rivayet eder: "Hayvanı Allah'dan başkası adına kesene Allah lanet etsin, arazilerin kazıklarını değiştirene Allah lanet etsin, amayı yoldan sapıran kimseye Allah lanet etsin, anne ve babasına söven kimseye Allah lanet etsin, mevlalarından başkasına veli olana Allah lanet etsin, Lut kavminin yaptığı şeyi yapanlara Allah lanet etsin." Başka bir rivayette şu ilave de vardır: "Bir hayvanla ilişki kuranı Allah lanet etsin". Ravi dedi ki: "Bunun isnadı sahihtir, fakat Hakim ve Zehebi tahrir etmemiştir". Zehebi bu görüşe katılır. Tirmizi (I,275) bunu İbn İshak ve Amr b. Ebi Amr yoluyla rivayet eder. Münziri Terğib'de (III, 198) bunu İbn Hibban'ın Sahih'inde rivayet ettiğini ve Beyhaki'nin de rivayet ettiğini zikreder. Hakim (IV, 356), Harun b. Harun el-Kureşi et-Teymi yoluyla rivayet eder. Zehebi Mizan'da (III, 10) kardeşi Muhriz b. Harun, Ebu Hüreyre'den merfu olarak rivayet eder. Bu lanetlenen yedi sınıfa "Arazilerin sınırlarını değiştiren kimseleri de ilave etti. Harun ve kardeşi zayıfavidir. Münziri, bunu Muhriz yoluyla Tabarani'nin de rivayet ettiğini ve Harun yoluyla Hakim'den tashihi naklettiğini söylemektedir. Müstedrek'te bunun tashihi yoktur. Bu rivayetlerden anlıyoruz ki, bu hadisin Ali ve İbn Abbas hadislerinden gelen sahih bir yönü vardır. Abdurrahman b. Sabit'in bunu İbn Abbas'dan dinlemiş olması ümit edilir. Bu onun arkadaşları olan fukaha arasında zikredilmektedir.

628 Bu hadis iki kısma ayrılır: Birincisi yolu 7 metre yapan kısımdır. Ebu Hüreyre'den "Yol hakkında ihtilaf ettiğini zaman onu 7 metre yapınız", şeklinde merfu bir hadis varid olmuştur. Bu hadisi Ahmed, Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi İbn Mace ve diğerleri rivayet etmiştir. (Feth, V, 72; Şevkani, V, 287). İkincisi ise hadisin "Zarar vermek ve zararlar mukabele etmek yoktur", kısmıdır. Bu, İslam hukukunun dayandığı temel hadislerden birisidir. Ebu Davud der ki: Fıkıh şu beş hadise dayanır:

- 1- Helal ve haramlar bellidir.
- 2- Zarar vermek ve zararlar mukabele etmek yoktur.
- 3- Ameller niyetlere göredir.
- 4- Din nasihatten ibarettir.
- 5- Size yasakladığım şeylerden uzaklaşın, size emrettiğim şeyleri ise gücünüz yettiği kadar yapın.

Yazarın isnadında bulunan hocası İbrahim b. Muhammed b. Ebi Yahya zayıf biravidir. Darekutni (s. 522), İbrahim b. İsmail (ki, bu İbn Ebi Habibe'dir.) yoluyla Davud b. el-Usayn'dan rivayet eder. İbrahim'in kendisi güvenilirdir, ancak hıfzının zayıf olduğu hususunda biraz tenkid edilmektedir. Bunu İbn Mace (II, 30) de Abdürrezzak, Mamer, Cabir el-Cafi ve İkrime yoluyla rivayet eder: Cabir gerçekten zayıf biravidir. Ahmed (V, 327) ve İbn Mace (II, 30) Musa b. Akabe, İshak b. Yahya b. el-Velid ve Ubade b. Samit yoluyla rivayet eder: Peygamber, zarar vermek ve zararlar mukabele etmek yoktur, diye hükmetti. İshak sıkı biravidir. Ancak onun babasının dedesi olan Ubade'den işitmesinde çelişki vardır. Fakat Hakim Müstedrek'inde ondan rivayet ettiği hadisleri sahih bulmakta, Zehebi de Şeyheyn'in koşulları şarta göre ona bu sahih görüşünde katılmaktadırlar. Darekutni (s. 522) bunu Muhammed b. Ömer el-Vakidi (Bu ravi zayıftır.) Harice b. Abdullah b. Süleyman b. Zeyd b. Sabit, Ebu'r Rical, Amara yoluyla Aişe'den merfu olarak rivayet eder: "Zarar vermek ve zararlar mukabele etmek yoktur." Bu hadisi Ebu Bekir b. Ayyaş yoluyla da rivayet eder: İbn Ata, onun babası ve Ebu Hüreyre'den Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi: Zarar vermek yoktur, zarurete düşürmek de yoktur. Sizden biriniz komşusunu duvarının üzerine mertek koymasından men etmesin".

Bu hadiste şüphe vardır. İbn Ata'nın adı Yakub olup zayıf biravidir. Bunu Hakim Müstedrek'inde (II, 57) ve Darekutni (s. 231, 522) Osman b. Muhammed b. Osman b. Rabia b. Ebi Abdurrahman, Abdülaziz b. Muhammed ed-Deraverdi, Amr b. Yahya el-Mazini, onun babası ve Ebu Said el-Hudri yoluyla Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi: "Zarar vermek ve zararlar mukabele etmek yoktur. Kim zarar verirse Allah da ona zarar verir. Kim düşmanlık yaparsa Allah da ona düşmanlık yapar". Bu Hakim'in ibaresidir. O, der ki: Bu, Müslim'in şartına göre isnadı sağlam olan bir hadistir. Fakat bunu tahrir etmemişlerdir. Zehebi de ona muvafakat eder. Bunu Malik de Muvatta'da (s. 311) Amr b. Yahya el-Mazini ve onun babsından merfu olarak rivayet eder: "Zarar vermek yoktur, zararlar mukabele etmek de yoktur". Bu mürseldir. İbn Receb Erba'in Şerhi'nde (s. 219) der ki: "İbn-ü Abd'l Berr, bu hadisin mürsel olması konusunda İmam Malik tereddüt göstermedi der. Bu hadisin sağlam bir isnad yönünün bulunmadığını söyleyerek onu Abdülmelik b. Muaz en-Nasibi ve ed-Daraverdi rivayetleri ile mevzul olarak tahrir eder. İmam Ahmed, Deraverdi'yi hıfz bakımından zatıf bulunduğu için pek kendisine önem vermez, hadislerini de zayıf kabul ederdi. Ahmed'in sözüne karşı İmam Malik'in sözünün tercih edileceğinde şüphe yoktur."

Bu infaftan çok uzak bir sözdür. İbn Main'in dediği gibi, Deraverdi güvenilir, hüccet bir ravi olup bazı rivayetlerindeki hatası, onun bütün rivayetlerini iptal etmez. İmam Malik'in hadise mürsel demesi, sika olarak rivayet edildiğinde mevzul hadisi zayıf hale sokmaz. Çünkü o sika olmakla son derece makbuldür. Zaten İmam Malik Deraverdi'yi güvenilir kabul ederdi. İbn Receb, bu yolla hadisi Beyhaki'ye de nisbet eder. Nevevi ise Erba'in'de İbn Mace'ye nisbet eder. İbn Mace'nin Ebu Said hadisini tahrir etmemiş olması dolayısıyla İbn Receb, Nevevi'yi tenkid etmektedir. Ahmed (III, 453), Ebu Davud (III, 351), Tirmizi (I, 352) ve İbn Mace (II, 31) Muhammed b. Yahya b. Hibban, Lü'lüe (Ensar'ın vela kardeşi) ve Ebu Sirma yoluyla Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi: "Kim zararlar mukabele ederse Allah da ona zarar verir; ve kim düşmanlık çıkarırsa Allah da ona düşmanlık yapar".

Tirmizi der ki: "Bu, hasen, garib bir hadistir." İbn Receb der ki: Tabarani bunu Muhammed b. Seleme, İbn İshak, Muhammed b. Yahya b. Hibban, amcası Vasi' b. Hibban ve Cabir yoluyla Peygamber'in şöyle buyurduğunu tahrir eder: İslam'da zarar vermek ve zararlar mukabele etmek yoktur". Haber garib olduğu halde bu isnad normal bir isnaddir. Fakat Abdurrahman b. Mağra, İbn İshak, Muhammed b. Yahya b. Hibban ve amcası Vasi' yoluyla mürsel olarak rivayet edildiğinden Ebu Davud bunu mürsel hadisler içerisinde

304-İsmail bize Hasan, Yahya, Varaka ve İbn Ebi Nüceyh yoluyla Mücahid'in şöyle dediğini haber verdi: Bir adamın başka insanların duvarında bir hurma ağacı vardı. İnsanlar, adamdan bu ağacı kendilerine satmasını istediler. Adam kabul etmedi. Durum Peygamber'e anlatıldı da Hz. Rasül, "İslam'da zarar vermek yoktur." buyurdular.

305-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdürrahim er-Razi⁶²⁹ ve İsmail yoluyla Hasen'in şöyle dediğini haber verdi: Bir topluluk toprağı kendi aralarında paylaştıkları zaman onlar şufa hakkında da ortaklıklar.⁶³⁰ Yahya, sudan faydalanma hakkı aynı yoldan faydalanma hakkı gibi kabul edildi, dedi.

306-İsmail bize Hasan, Yahya, Kays, İsrail ve Eş'as b. Ebi'sh Şa'sa yoluyla Kadı Şurayh'ın, bir grup insanların arazisine izinlerini alarak bina yapan bir adam hakkında, bu binanın kıymeti ne ise o adamın hakkı da odur, dediğini haber verdi.

307-İsmail bize Hasan, Yahya, Kays, Cabir ve Kasım b. Abdurrahman yoluyla Abdullahın şöyle dediğini haber verdi: Kim bir topluluğa dayatarak izinlerini almadan toprakları üzerinde bina yaparsa, onun ancak masrafları kadar bir hakkı vardır.⁶³¹ Ancak bina yapmasına izin verilirse o zaman yaptığı binanın kıymeti ne ise o kadar hakkı vardır.

308-İsmail bize Hasan, Yahya, Hays, Cabir ve Kasım yoluyla Kadı Şurayh'dan bu haberin aynısını nakletti.

7-Kuyular ve Nehirler

Fazla Suyun Satılması

309-İsmail bize Hasan b. Ali b. Affan, Yahya b. Adem, Hafs b. Gıyas ve Cafer b. Muhammed yoluyla babasının şöyle dediğini haber verdi: Mehzur Deresinin⁶³² suyu hakkında Peygamber şöyle hüküm verdi: Su, ayak topuklarına varacak kadar yükseldiği zaman hurmalık sahiplerinin, nalın kayışlarına varacak kadar yükseldiği zaman ziraat sahiplerinin, sonra da suyu kendilerinden daha aşağı kesimlerde oturanlar için salıverirler.⁶³³

310-İsmail bize Hasan, Yahya, Yezid b. Abdülaziz, Muhammed b. İshak ve Ebu Malik

tahric etmiştir. Doğrusu da budur. Halbuki bunun müsned üzerine mürseli tercih etmesine bir sebep yoktur. Çünkü Muhammed b. Seleme el-Bahili, güvenilir, hafız ve ilavesi makbuldür.

İbn Mağra ise kendisinde zayıflık bulunan doğru bir ravidir. İbn-ül Medini, "O, hiçbir şey değildir", demiştir. Bu sebeple onun hadisi mürsel kabul etmesi, mevsul sika rivayete hiç tesir edemez.

Sözün özü şudur: Biz bu Ebu Said hadisini sahih kabul ediyoruz. Diğer rivayetler, bunun sahih olduğu hakkındaki sözün doğruluğuna delil teşkil ederler. Allah daha iyi bilir.

629 Bu Razi ismi benim kanaatıma göre yanlıştır; doğrusu "el-Mervezi" dir. 144 nolu paragrafın dipnotuna bak. Bu ravinin üstadı İsmail İbn Ebi Halid'dir. Dr.Juynboll, bunu İsmail b. Ayyaş zannetmiş, bu nedenle de fihristte bu şekilde koymuştur. 323 nolu paragrafta da böyle olup bu doğru değildir.

630 Şufa, satılmak istenen bir akarı, ona komşu olan kimselerin, satın almada öncelik hakkına sahip olmalarıdır.(Çev.)

631 300 nolu paragrafta "Onun hakkı nafakasıdır" şeklinde geçti ki, bu yanlıştır. Burada doğru olan ise şudur: Tahavi(II, 264) Amr b. Şüayb'den rivayet eder ki: Bir adam bir arsa üzerinde bir bina inşa etti. Sonra arsa sahipleri gelip hak iddia ettiler. İşte bu adam hakkında Hz. Ömer şöyle dedi: Eğer bu adam onların müsadese ile inşa etmişse, nafakası (yaptığı masraflar) kendisine verilir; eğer müsadese almadan yapmışsa yaptığı yıkma hakkına sahiptir. Sonra Ebu Avvane, Cabir el-Cafi b. Abdurrahman, Abdullah b. Mesud ve Şurayh yoluyla bunun bir benzeri rivayet edilmiştir.

Darekutni (s. 528) Hz. Aişe'den merfu olarak "Kim bir toplumun avlusunda izinleriyle bir bina yaparsa, onun kıymeti derecesinde bir meblağ kendisinin olur; kim de onların izinlerini almadan yaparsa yaptığı şeyi yıkma hakkına sahiptir", hadisini rivayet eder. Bu hadisin rivayet zincirinde bulunan Ömer b. Kays el-Mekki gerçekten zayıf bir ravidir. Zehebi bunu Mizan'da onun biyografisini anlatırken açıklamaktadır.

632 Mehzur Suyu, Medine yakınlarında Kurayza vadisinde özellikle yağmur suları ile beslenen bir dere idi. Hatta Hz. Osman'ın hilafeti zamanında bu suyun taşması sebebiyle Medine halkı büyük bir sel felaketi ile karşılaşmıştı. Bu yüzden Hz. Osman sele karşı set ve bendler yaptırdı. Bu, Yakut'dan bir özet olup tafsilat için bak. Belazuri, s. 17.

633 Belazuri, bunu yazar yoluyla rivayet eder. (s. 16). 312 nolu paragrafın dipnotuna bak.

b. Salebe b. Ebi Malik yoluyla onun babasının şöyle dediğini haber verdi: Beni Kurayza vadisinin Mehzur suyu hakkında Rasülullah katında dava açıldı. Peygamber, su topraklara varacak kadar yükselmedikçe üst taraftaki olanlar, alt taraftaki olanlar için suyu hapsedemezler, diye hüküm verdi.⁶³⁴

311-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Muaviye, Muhammed b. İshak ve Ebu Malik b. Salebe b. Ebi Malik yoluyla onun babasının şöyle dediğini haber verdi: Peygamber, Beni Kurayza vadisinin Mehzur suyu hakkında; su ökçelere varıncaya kadar üst tarafta olanlar, suyu alt tarafta olanlara (giymesin diye) hapsedemezler. Fakat alt tarafta olanlar, üst tarafta olanların suyu kullanmamaları için hapsedebilirler.

312-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdürrahim,⁶³⁵ Muhammed b. İshak ve Ebu Malik b. Salebe b. Ebi Malik yoluyla onun babasının şöyle dediğini haber verdi: Beni Kurayza vadisinin Mehzur suyu hakkında Rasülullah katında dava açıldı. Peygamber, su topuklara varacak kadar yükselmedikçe üst kısımlarda olanlar, alt kısımda olanlar almasın diye suyu hapsedemezler şeklinde hüküm verdi.⁶³⁶

313-İsmail bize Hasan, Yahya, Kays b. er-Rabi', Atabete b. Abdullah ve Kasım b. Abdurrahman yoluyla Abdullah b. Mesud'un şöyle dediğini haber verdi: Suyun alt tarafında oturan halk, içme suyunu kullanma hususunda üst tarafında oturan halka emir verme yetkisine sahiptirler.

314-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Muaviye, Hafs, Ebu'l Amis ve Kasım yoluyla Abdullah'ın şöyle dediğini haber verdi: İçme suyunu kullanma hususunda suyun alt tarafında oturan halk, üst tarafında oturan halka emir verirler.⁶³⁷

315-İsmail bize Hasan, Yahya ve Süfyan b. Said yoluyla Sevr b. Yezid'in merfu olarak Peygamber'den şöyle buyurduğunu haber verdi: Müslümanlar ot, su ve ateşte ortaklırlar.⁶³⁸

316-İsmail bize Hasan, Yahya, Süfyan b. Uyeyne, İbrahim b. Ebi Yahya, Ebu'z Zenad ve el-A'rac yoluyla Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini haber verdi: Peygamber, otların sulanmasına mani olacak diye fazla suyu (içmek için vermekten) mani olunamaz, buyurdu.⁶³⁹

634 Bunu Belazuri yazar yoluyla rivayet etmektedir (s. 16).

635 144 ve 305 nolu paragrafların dipnotlarına bak.

636 309 nolu paragraftaki ilk isnad mürsel; ondan sonraki üç isnad ise mevsuldür. Çünkü sahabenin küçüklerinden olan Salebe b. Ebi Malik el-Kurazi, Kurayza savaşında henüz daha bülüğ çağına gelmediği için savaşa katılmayıp geri bırakılanlardan birisidir. Bu haberi Belazuri (s.16) da, Hammad b. Seleme ve İbn İshak yoluyla rivayet eder. Ebu Davud (III, 352) ise Velid b. Kesir, Ebu Malik b. Salebe ve onun babası yoluyla rivayet eder ki: "O, büyüklerini konuşurlarken dinledi. Kureys kabilesinden bir adamın Beni Kurayza'da bir hissesi vardı. Bu adam Mehzur suyu, yani suyunu taksim ettikleri dere, hakkında Peygamber katında dava açtı. Peygamber de aralarında, su ökçelere varıncaya kadar, üst tarafta olanlar suyu alt tarafta olanlara (gitmesin diye) hapsedemezler, diye hükmetti." İsb'e'de (I, 209) İbn Ebi Asım, bunu Safvan b. Selim ve Salebe yoluyla rivayet etti, denilmekte ve ravilerinin güvenilir olduğu bildirilmektedir. Bunun benzerini Ebu Davud (III, 353) ve İbn Mace (II, 50) Amr b. Şuayb yoluyla onun babası ve dedesinden rivayet eder. Bunun ravileri de hep güvenilirlerdir. Malik bunu Muvatta'da (s. 311), Muhammed b. el-Hasen kendi Muvatta'ında (s. 358) Malik'den Abdullah b. Ebi Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm yoluyla munkatı olarak rivayet eder. Hakim (II, 62) Malik, Ebu'r Rical, Amarate ve Aişe yoluyla rivayet eder ve der ki: "Bu, Şeyhynin şartına göre sahih bir hadistir. Ancak onlar tahrir etmemişlerdir." Zehebi de ona bu görüşünde muvafakat eder. Zürkani (III, 206) Darekutni'nin bunu Malik'in garip hadisleri arasında rivayet ettiğini zikreder ve sahih sayar. 337 nolu paragrafa bak.

637 Bu ve bundan önceki haber munkatıdır. Çünkü Kasım, dedesi İbn Mesud'a idrak edememiştir. Ebu'l Amis ise Utbe b. Abdullah'dır. mis ise Utbe b. Abdullah'dır.

638 Bu, munkatı bir haberdür. Ebu Davud (III, 295), Hariz b. Osman, Ebu Hıdas Hibban b. Zeyd eş-Şer'abi el-Himsi yoluyla muhacirinden bir adamın şöyle dediğini haber verdi: Peygamber'le üç defa savaşa katıldım. Peygamber'in "Müslümanlar üç şeyde ortaklırlar: Su, ot ve ateşte" dediğini işittim. Bunun isnadı sağlamdır. Ebu Davud ve Münziri, bu hususta sükut etmiştir. İbn Hacer Büluğ-ul Meram'da (III, 117) "Bunun ravileri güvenilirlerdir", demiştir. Zeylai (II, 317) bunu Ahmed'in Müsned'ine ve musannıf İbn Ebi Şeybe'ye nisbet eder. Tabarani'nin bunu İbn Ömer hadisinden rivayet ettiğini söyledi. İbn Mace (II, 48) zayıf bir isnadla İbn Abbas hadisinden rivayet etti ve yine merfu olarak Ebu Hüreyre hadisinden rivayet etti: "Üç şeye mani olunamaz: Su, ot ve ateş". İbn Hacer'in Fetih'de (V, 21) dediği gibi, bunun isnadı sahihtir. Yazarın hadisi kendisinden rivayet ettiği Sevr b. Yezid er-Rahbi bunu Hariz b. Osman'dan dinlemiş olabilir. Çünkü bu ondan rivayet edenlerden birisidir. Ebu Yusuf da bunu Harac'da (Bulak, s. 55; Selefıyye, s. 96) Hariz b. Osman'dan (Burada yanlış olarak "Cerir" denilmiştir) Hibban b. Zeyd eş-Şer'abi'den (Burada da Zeyd b. Hibban eş-Şer'i denilmiştir ki, bu da yanlış) daha uzun bir ibare ile rivayet etmiştir.

639 Burada ottan maksad, yaş olsun kuru olsun, hayvanların otlatıldığı şeylerdir. Bu hadisi İmam Malik (s. 311), Buhari (V, 21), Müslim (I, 460), Tirmizi (I, 240), İbn Mace (II, 49), Ebu'z Zenad hadisinden rivayet etmişlerdir. Ebu Davud ise (III, 294) el-A'meş, Ebu Salih ve Ebu Hüreyre yoluyla gelen hadisten rivayet etmiştir.

317-İsmail bize Hasan, Yahya, Eşcai, Süfyan b. Said ve Ebu Sinan Şeybani yoluyla İbn Büreyde'nin şöyle dediğini haber verdi: Kişinin kendisi içip kandıktan sonra fazla suyu mani olup vermemesi büyük günahlardandır.

318-İsmail bize Hasan, Yahya, Heşim, Avfu'l A'rabi ve bir adam yoluyla Ebu Hüreyre'nin Peygamber'den şöyle buyurduğunu haber verdi: "Deve, sığır, koyun ve keçiler için açılan bir kuyunun dört bir tarafından harimi kırk ziradır. Yolcuların içmede öncelik hakları vardır. Otların sulanmasını engelliyecek diye fazla olan suyun verilmeyip mani olunması olamaz.⁶⁴⁰

319-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek, Avfu'l A'rabi yoluyla Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini haber verdi: Kim bir kuyu kazarsa, dört bir tarafından sınırı kırk ziradır. Hiçbir kimsenin bu kuyuya kabını daldırma hakkı yoktur. Ravi, Avf'ın şöyle dediğini haber verdi: İnsanlar bir kuyu kazdıkları zaman ilk yazdıkları şey, içmede yolcuların öncelik hakkına sahip olduklarıdır ve otların sulanması bahanesiyle fazla suyun (içenlere verilmesine) mani olunmamasıdır.

320-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Vakid el-Medeni,⁶⁴¹ Kesir b. Abdullah, onun babası ve dedesi yoluyla Hz. Ömer'in şöyle dediğini haber verdi: Yolcular, suya ve yardıma mukim olanlardan daha çok hak sahibidirler.⁶⁴²

321-İsmail bize Hasan, Yahya, İbrahim b. Ebi Yahya el-Medeni, Salih b. Keysan, Ebu'r Rical ve onun annesi Amre binti Abdurrahman yoluyla Hz. Aişe'den Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi: Kuyuda birikmiş olan suyun kullanılmasına kimse mani olamaz.⁶⁴³

322-İsmail bize Hasan, Yahya, Muhammed b.el-Fudayl b. Gazavan ve Muhammed b. İshak yoluyla Ebu Cafer'in şöyle dediğini haber verdi: Peygamber, kuyuda birikmiş olan suya mani olmayı yasakladı.

323-İsmail bize Hasan, Yahya, Ali b. Haşim ve İsmail yoluyla Hasan'ın Peygamber'den şöyle buyurduğunu haber verdi: Her kim bir kuyu kazarsa, çevresinden kırk zira mesafe onundur. Burada onun hayvanları dinlenir.⁶⁴⁴

324-İsmail bize Hasan, Yahya, Şüreyk, Kays b. er-Rabi' ve Sa'd el-Katip yoluyla Bilal el-Absi'nin⁶⁴⁵ Peygamber'den şöyle buyurduğunu haber verdi: Ancak üç şeyde kuru vardır:

640 Bunu Zeylai (II, 316) Ahmed'in Müsned'ine nisbet eder. Bu isnad, ravilerden birisi bilinmediği için zayıftır. Avf da Ebu Hüreyre'ye ulaşamamıştır.

641 Ben bu raviyi bilmiyorum.

642 el-Lisan'da şöyle denilmektedir: Yolcular, ortak bir kuyunun etrafında oturup oradan su almak için bekleyen kimselere uğradıkları zaman gelip geçen olan bu yolcular suya onlardan daha çok hak sahibidirler. Onun için su alma nöbeti yolcudan başlar, onlar kaplarını doldurup sırtlanırlar. Çünkü onlar yolda seyir halindedirler; yerliler ise eyleşiklidirler. Onlar su alma hakkını kaybetmezler ve onların yola çıkmak ve yolda yürümek gibi bir aceleleri de yoktur.

643 Ebu'r Rical onun lakabıdır. Künyesi Ebu Abdurrahman, ismi ise Muhammed b. Abdurrahman b. Harise'dir. İbrahim b. Ebi Yahya zayıf olduğu için bu isnad da zayıftır. Bunu İmam Malik (s. 311) rivayet etti. Muhammed (s. 359), Malik, Ebu'r Rical ve Amre yoluyla mürsel olarak rivayet eder. İbn Mace (II, 49) bunu Harise b. Ebu'r Rical, onun ninesi Amre ve Hz. Aişe yoluyla merfu olarak rivayet eder. Harise zayıf bir ravidir. Hakim (II,61) de Abdurrahman b. Ebu'r Rical, onun babası, Amre ve Hz. Aişe yoluyla merfu olarak rivayet eder ve der ki: "Bu isnadı, sahih olan bir hadistir; fakat o ikisi bunu tahrir etmemişlerdir". Zehebi de ona bu görüşünde muvafakat eder. Abdurrahman güvenilirdir, belki yanlış da olabilir. Onun rivayeti zayıf olsa bile, kardeşinin rivayeti ve yine zayıf olsa da Salih b. Keysan'ın rivayeti ile kuvvet kazanmaktadır. Çünkü bu iki ravi, işi sağlamlaştırma ve hata ihtimalini ortadan kaldırma bakımından yeterlidirler. Ebu Yusuf'un (Bulak, s. 55; Selefiyye, s. 97) da Muhammed b. İshak, Abdullah b. Ebi Bekr ve Hz. Aişe yoluyla merfu olarak, su satmanın yasaklığı konusunda rivayet etmesi de buna kuvvet vermektedir.

644 İnsanlar için vatan ne ise deve için de atan (devenin çöktüğü yer) odur. Hayvanlar genellikle havuz etrafında (su içtikten sonra) yatıp dinlenirler.

Ben 305 nolu paragrafın dipnotunda orada Hasen'den rivayet eden İsmail'in İbn Ebi Halid olduğunu söyledim. Bu nedenle doğru mu söyledim, yoksa yanlış mı söyledim bilmiyorum. Buradaki İsmail ise İsmail b. Müslim el-Mekki olan İsmail'dir.223 nolu paragrafta geçtiği üzere o zayıf bir ravidir. Hadis mürseldir. Darimi (s. 249) bunu İshak b. Rahaveyh, Arara b. el-Berind yoluyla rivayet eder. İsmail b. Müslim bize el-Hasen ve Abdullah b. Muğaffel yoluyla haber verdi ki, Peygamber şöyle buyurdular: Kim bir kuyu kazarsa, artık hiçbir kimsenin o kuyunun kırk zira çevresinde hayvanları için bir dinlenme yeri kurma hakkı yoktur. İbn Mace (II, 51) bunu Muhammed b. Abdullah el-Müsenna, Abdülvahhab b. Ata ve bu İsmail yoluyla rivayet eder. Zeylai (II, 316) ise bunu Müsned'inde Abdülvahhab b. Ata el-Hıraf'dan alıp İshak b. Rahaveyh'e nisbet eder. Sonra der ki: Onun İsmail b. Müslim sebebiyle bu hadisi zayıf kabul etmesine gelince, Eş'as de bu konuda ona tabi olur. Nitekim Tabarani bunu Mucem'inde Eş'as, el-Hasen ve Abdullah b. Muğaffel yoluyla Peygamber'den rivayet eder ve benzerini de.

645 Bu Sa'd, İbn Evs el-Absi'dir. Bilal ise İbn Yahya el-Absi olup tabiidir.

Kuyunun hariminde⁶⁴⁶ atın örkleğinde⁶⁴⁷ ve insanların (kabile veya topluluğun oturup kurduğu) halkada⁶⁴⁸ kuru vardır.

325-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek, Mamer ve İsmail b. Ebi Said⁶⁴⁹ yoluyla İkrime Peygamber'den şöyle buyurduğunu haber verdi: Gerçekten Allah Teala ziraat için bir ok atımı kadar mesafeyi harim (kuru) yapmıştır.⁶⁵⁰

326-Yahya dedi ki: Ok atımı kadar mesafe, 350 ile 400 zira arasında olan bir uzaklıktır. Mil ise 3500 ile 4000 zira arasındaki bir uzaklıktır.

327-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek, Yunus ve Zühri yoluyla Said b. el-Müseyyeb'in şöyle dediğini ha-ber verdi:Yeni kuyuların harimi, çevresinin tümünden 25 zira-radır. Eski kuyunun harimi ise çevresinin tümünden 50 zira-radır. Ziraî kuyunun harimi de çevresini tümünden 300 zira-dır. Ravi der ki, Zühri'nin insanlardan kuyuların hariminin 500 zira olduğunu söylediklerini dinledim dediğini işittim.

328-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn-ül Mübarek ve Mamer yoluyla Zühri'den bu hadisin benzerini haber verdi: Ravi, Zühri'den ben, kuyuların harimi 500 zira diye bildiren bir hadis duydum, dediğini haber verdi. Burada ravi, "hadis" diyor, aslında bundan maksadı, Peygamber'in hadislerinden birisi değil, hadise yakın bir söz demektir.

329-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Hammad, Süfyan b. Said ve İsmail b. Ümeyye yoluyla Zühri Peygamber'den şöyle buyurduğunu haber verdi: Eski bir kuyunun harimi 50 zira-radır. Yeni bir kuyunun hrimi ise 25 zira-radır. Ravi der ki: Said b. el-Müseyyeb, ziraat için olan kuyunun hariminin 300 zira olduğunu söyledi. Ravi yine Zühri'nin kuyu ve çevresi için 300 zira genişliğinde bir harimi olduğunu söylediğini bildirdi.⁶⁵¹

330-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Vakid el-Medeni ve Mamer yoluyla Zühri'nin şöyle dediğini haber verdi: İki kuyu arasındaki toprakların harimi 500 zira kadardır.

331-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn-ül Vakid el-Me-deni, İbrahim b. Yezid ve Zühri yoluyla Said b. el-Müseyyeb'in bu hadisin bir benzerini rivayet ettiğini haber verdi.

332-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdurrahman b. Ebi'z Zenad ve onun babası yoluyla Ömer b. Abdilaziz'in şöyle dediğini haber verdi: Hayvanlar için olan eski kuyulardan her birinin harimi, bütün yönlerden eşit olmak üzere, 50 zira kadardır ve yine hayvanlar için olan eski olmayıp yeni olan her bir kuyunun harimi ise 25 zira kadardır.

333-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Şihab ve Eş'as b. Sevvar yoluyla Şa'bi'nin şöyle dediğini haber verdi: Kuyu sahibi için onun çevresinden şuradan şöyle, buradan böyle olmak üzere kırk zira (harim) vardır. Hayvanların kuyudan su içtikten sonra dinlendikleri yer, bu alana dahil değildir.

646 Ebu Ubeyd der ki: Kuyunun hariminden maksad şudur: Adamın birisi hiçbir kimsenin olmayan bir yerde bir kuyu kazar. Kazarken kuyudan çıkan toprakların atılmış olduğu çevre, yani kuyunun etrafını çevreleyen bu toprak o adamın olur. Çıkan bu topraklar sanki kuyunun harimini meydana getirir ve artık kuyu sahibinden başka birinin bu harime girmeye hakkı yoktur. Bu bilgi el-Lisan'dan nakledilmiştir.

647 Otlaması için atı bir iple çayıra bağladığımız zaman at bu ipin uzandığı yere kadar gidip otlar.İşte bu atın otlamak için yetişebildiği yere kadar dört bir çevre at sahibi için bir kuru teşkil etmektedir.

648 Bu halka, o insanlar için bir kuru meydana getirmektedir. Bu sebeple hiçbir kimsenin onların yanına gidip ortalarına oturma hakkı yoktur.

649 Darekutni bunu "Süayr" diye tashih eder. Bu İsmail İbn Şerves es-San'ani Ebu'l Mikdam, Mamer'in dediği gibi hadis uydurdu. Onun biyografisi için Lisan-ül Mizan'a bak. I, 408, 411.

650 el-Ğalvetü, bir ok atımı kadar mesafe demektir.(Bu yaklaşık olarak 200 metre civarında bir uzaklıktır.)(Çev.)

651 Bu hadis mürseldir. Ravileri arasında bulunan Hammad el-Hanefi zayıftır. 218 nolu paragrafa bak. Hakim (IV, 98) bunu Yahya b. Yahya, Süfyan, İsmail, Zühri ve Said b. el-Müseyyeb yoluyla merfu olarak rivayet eder.Sonra dedi ki: "Ömer b. Kays, Zühri, Said b. el-Müseyyeb , Ebu Hüreyre ve Peygamber'den bunu rivayet ederek mevsul ve müsned hale sokmuştur." Ömer b. Kays zayıf bir ravidir. Darekutni (s.518) bunu iki isnad ile rivayet eder: Birincisinde Hasan b. Ebi Cafer vardır ki, o, Buhari'nin dediği gibi, münkr-ul hadistir. İkincisinde ise Muhammed b. Yusuf b. Musa el-Mukarri vardır ki, onu el-Hatib ve Darekutni hadis uydurmakla itham etmiştir. Darekutni der ki: Doğrusu bu hadis, İbn-ül Müseyyeb'den rivayet edildiği için mürseldir. Kim onu müsned yaparsa itham edilir. Bak. Zelai, II, 317.

334-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Hammad ve Cabir yoluyla Şa'bi'nin şöyle dediğini haber verdi: Kuyunu çevresinde bulunan avlu 40 zira kadardır.

335-İsmail bize Hasan, Yahya, İbrahim b. Ebi Yahya, Davud b. el-Huseyn ve İkrime yoluyla İbn Abbas'ın şöyle dediğini haber verdi: Kuyunun harimi 50 zira, pınarın harimi ise 200 zira kadardır.

336-İsmail bize Hasan, Yahya, Said b. Abdülcabbar eş-Şami, Muhammed b. Abdurrahman el-Yahsebi yoluyla onun babasının şöyle dediğini haber verdi: Habib b. el-Mesleme'nin eski kuyunun harimini 50zira, yenininise 25 zira olarak hükmettiğini gördüm.

337-İsmail bize Hasan, Yahya, İsmail b. Aliyye, Abdurrahman b. İshak el-Medeni ve Zühri yoluyla Urve b. ez-Zübeyr'in şöyle dediğini haber verdi: Ensar'dan Beni Ümeyye'den⁶⁵² bir adam, yanmış kara taşların arasından sızıp gelen sulardan birisi hakkında Zübeyr'i şikayet etti.⁶⁵³ Bunun üzerine Peygamber, ey Zübeyr, dedi sudan iç⁶⁵⁴ sonra da suyu yoluna bırak. Beni Ümeyye'den olan adam: Adalet ya Rasülellah, Zübeyr halanın oğlu olduğu için mi (böyle söylüyorsun) dedi.⁶⁵⁵ Söylediği şeyin adamın hoşuna gitmediğini Peygamber anlamış ve yüzü değişmişti. Bu sebeple "Ey Zübeyr, topuk yüklüklüğüne (veya duvara dedi) ulaşmıcaya kadar suyu tut,⁶⁵⁶ sonra suyu yoluna bırak dedi. Ravi, bunun üzerine şu ayet nazil oldu veya şu ayeti okudu, dedi: "Hayır, hayır, Rabbına andolsun ki, aralarında ihtilafa düştükleri şeylerde seni hakem tayin etmedikçe, iman etmiş olmazlar."⁶⁵⁷ Bu ayetin sonuna kadar okudu.⁶⁵⁸ Yahya der ki: Şerc yani su sızıntısının kara taşlardan oluşan küçük bir dere olduğunu sanıyorum.

338-İsmail bize Hasan, Yahya, Süfyan b. Uyeyne, Amr b. Dinar, Ebu'l Minhal Abdurrahman b. Mutim yoluyla İyas b. Abdülmüzeni'nin şöyle dediğini haber verdi: Suyu satmayınız. Çünkü ben Rasülüllah'dan işittim ki, O, su satışını yasaklıyordu.⁶⁵⁹

339-İsmail bize Hasan, Yahya, Zübeyr b. Muaviye, Ebu'z Zübeyr ve Amr b. Şüayb yoluyla onun babasından de-desinin şöyle dediğini haber verdi: Onların bir hizmetçisi vardı. Kendilerine fazla gelen bir pınar suyuna sahiptiler. Bu suyu 20 bin (dirheme) sattı. Bunun üzerine Abdullah b. Amr, o suyu satmayınız, çünkü suyun satışı helal olmaz, dedi.

340-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Bekir b. Ayyaş, Şüayb b. Şüayb⁶⁶⁰ Ahi Amr b.

652 Yani Beni Ümeyye b. Zeyd, Kureyşli Emeviler olmayıp Evs kabilesinden bir koldur. Bunu İbn Hacer ifade etmiştir.

653 eş-Şerc, kara taşların aralarından sızıp gelerek düzlüğe çıkan suya derler. Bu hadisteki ifade Kütüb-ü Sittede değişik kelimelerle gelmiştir.

654 Bu hadiste "iç" olarak gelen kelime, Kütüb-ü Sittede "sula" şeklinde ifade edilmiştir.

655 Asıl nushada vav harfi ziyade edilmiştir ki, bu yanlıştır. Kütüb-ü Sittede "Halanın oğludur", diye geçer ki halanın oğlu olduğu için onun lehine hüküm verdin, demek olur. Oralarda "adalet" kelimesi geçmemektedir.

656 Kütüb-ü Sittede "el-Cedr" kelimesi geçer. Bu duvarın suyu tuttuğu gibi ziraat yerinin sınırından biraz yüksekçe bir yerde suyu tutmayı ifade eder. İbn Hacer'in (V, 26) sözünden şu anlaşılmaktadır: Abdurrahman b. İshak'ın "duvar" diye rivayet etmesi, geri kalan rivayetler gibidir.

657 Nisa, 4/ 65.

658 Bu hadis, Urve'nin babası Zübeyr'den yapmış olduğu bir rivayettir. Buhari de onu Mamer yoluyla rivayet eder. İbn Cüreyc (V, 25), Şüayb (V, 195) ve yine Mamer (VIII, 191) bunların hepsi, Zühri, Urve ve Zübeyr'den rivayet ederler. Bunu yine Buhari (V, 22), Müslim (II, 221), Ebu Davud (III, 252), Tirmizi (I, 255) ve İbn Mace (II, 50) bunların hepsi Leys, Zühri, Urve, Abdullah ve Zübeyr yoluyla rivayet ederler. Nesai (II, 308) ve İbn-ül Carud ise (s. 453) Yunus b. Yezid ve Leys yoluyla rivayet eder ki, bu ikisi de Zühri, Urve, Abdullah ve Zübeyr'den rivayet ederler. Bana öyle geliyor ki, doğru olan bu rivayettir ve Urve bunu babasından değil, kardeşi Abdullah'dan o da bunu babaları Zübeyr b. el-Avvam'dan dinlemiştir. O bunu bazan şundan, bazan bundan ve bazan da her ikisinden rivayet etmiştir. Bu hadisi Süyuti, Dür-ül Mensur'da (II, 180) Abdürrazzak'a, Ahmed, Abd b. Hamid, İbn Cerir, İbn-ül Münzir, İbn Ebi Hatem, İbn Hibban ve Beyhaki'ye nisbet eder. Bana öyle geliyor ki bu olay, 309-312 nolu paragraflarda geçmiş olan Mehzür ve Müzeyneb hakkındaki ihtilafli meselenin kendisidir. Nitekim İbn Hazm da bunu el-İhkam'da açıklamaktadır.(IV, 101)

659 ahîh Bunu Ahmed b. Hanbel (III, 417; IV, 138), Darimi (s. 248), Ebu Davud (III, 296) ve Tirmizi (I, 240) rivayet etti ve sahih kabul etti. Nesai (II, 231) İbn Mace (II, 49), İbn-ül Carud (s.284) ve Hakim (IV, 44, 61) rivayet etti. Hepsini bu isnadla Amr b. Dinar yoluyla rivayet etti. Hakim, bunu Müslim'in şartına göre sbuldu, Zehebi de ona muvafakat etti.

İyas b. Abd sahibidir, o yalnız bu hadisi rivayet etmiştir. Nesai'nin rivayetinde şu ilave de vardır: "el-Vaht yöresinin hizmetçisi, el-Vaht'ın fazla suyunu sattı. Abdullah b. Amr bunu mekruh buldu." Bu gerçekten 339 ve 340 nolu paragraflar için güzel bir delil teşkil etmektedir.

660 Ben bu ravinin biyografisini bulamadım. Fakat İbn Sa'd (V, 180) onu Şüayb b. Muhammed b. Abdullah b. Amr'ın evlatları arasında anmaktadır.

Şüayb ve onun kardeşi Amr b. Şüayb yoluyla Abdullah b. Amr'ın⁶⁶¹ kölesi Salim'in şöyle dediğini haber verdi: Abdullah b. Amr'ın Vaht'daki⁶⁶² arazisinden çıkan suyun fazlası için bana 30 bin dirhem verdiler. Meseleyi sormak için Abdullah'a mektup yazdım. Bana şöyle cevap verdi: Fazla suyu satma. Fakat sen sulama (veya hayvanlarına su verme) sıranı mukayyed ol.⁶⁶³ Sonra yakın olan yani sırası gelen sulasın ve iş böyle devam edip gitsin. Çünkü ben Rasûlullah'dan, fazla suyun satılmasını yasakladığını işittim.⁶⁶⁴

341-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek, İbn Ebi Zi'b ve bir adam yoluyla Said b. el-Müseyyeb'in şöyle dediğini haber verdi: Hayvanların sulandığı bir kuyu satılmaz.

342-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdurrahman b. Ebi'z Zenad ve onun babası yoluyla Ömer b. Abdilaziz'in şöyle dediğini haber verdi: Kim hayvanların suyuna mani olup da bu suyu satarsa, bu alış verişe cevaz yoktur. Fakat bu su, bedelsiz olarak (karşılığı verilmeden) satıcıya yakın olan insanlar içindir. Eğer satıcı bu alış verişten dönerse suyuna kendisi daha layıktır.

343-İsmail bize Hasan, Yahya ve İbn Mübarek yoluyla Muhammed b. Yesar'ın şöyle dediğini haber verdi: Ben Ata'ya suyun satılmasını sordum. O suyun satılmasını yasakladı ve dedi ki, ben bunu Katade'ye danıştım. O, bu satışı yasak olan su, ancak ırmakta olan ve kuyuda duran sulardır. Ancaksuyu almış (ve kabına koymuş olan) bir kimsenin bu suyunu satmasında bir sakınca yoktur, dedi.

344-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek ve İbn Cüreyc yoluyla, tulum ve kaplarda bulunan suların satılması meselesi sorulduğu zaman Ata'nın şöyle dediğini haber verdi: Bu adam suyu alıp (kabına koyuyor) ve taşıyor. Böyle bir suyun satılmasında sakınca yoktur. Bu su, yerde akıp giden suyun fazlasını satmak gibi değildir.

345-İsmail bize Hasan, Yahya ve Yezid b. İbrahim et-Tüsteri yoluyla Ubeydullah b. el-İyzar'ın⁶⁶⁵ şöyle dediğini haber verdi: Badiye halkından (kırsal kesimden) bir kadın babasından veya dedesinden söz etti. O adam Peygamber'e gelip ya Rasûlellah dedi, men'i ve yasaklanması helal olmayan şey nedir? Peygamber buyurdular ki: Suya mani olmak helal değildir, tuza mani olmak helal değildir.⁶⁶⁶

346-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek, Mamer, Yahya b. Kays el-Me'ribi ve bir adam yoluyla Ebyad b. Hammal'ın şöyle dediğini haber verdi: Abyad Peygamber'den

661 Ben bu ravinin biyografisini bulamadım.

662 Vaht, Amr İbn-ül As'ın Taif'deki bir bağının adıdır. Burada 1 milyon civarında üzüm ağacı vardı. Ahmed Müsned'de (II, 205) Muaviye'nin burasını almak istediğini, Abdullah b. Amr'ın ise vermeyip dayattığını ve

663 Arapça metinde geçen "kıld" kelimesi ile birgün kendi mallarını böylece aralarında bir mücadele başladığını rivayet eder. Taberi Tarihi'nde (VI, 219) Muaviye'nin bu yer için Abdullah'la büyük bir mal karşılığında pazarlık yaptığını, Abdullah'ın ise burasını bir şey karşılığında satmaktan sulamakaçındığını yazmaktadır. k kasedildiği anlaşılmaktadır. Yani sen arazini suladıktan sonra, suyu senin arkandan gelene ver demektir. Aslında bu kelime, suyu başka bir su ile birleştirerek toplamak anlamına gelir.

664 Ebu Yusuf (Bulak, s. 55; Selefîyye, s. 96) bunu Muhammed b.

Abdurrahman b. Ebi Leyla, Amr b. Şüayb, onun babası ve dedesi yoluyla bundan daha uzun bir ifade ile rivayet etmektedir. Orada mal sahibinin Abdullah b. Ömer olduğu bildirilmektedir ki, nu yanlıştır. Yazarken teksir edenin yaptığı bir yanlıştır. Doğrusu Abdullah b. Amr'dır. Ahmed Müsned'de (II, 180) Ebu'n Nadr Muhammed b. Raşid ve Süleyman b. Musa'dan rivayet eder ki: "Abdullah b. Amr, kendi arazisinde çalışan hizmetçisine, sen suyun fazlasından insanları men etme diye yazdı. Çünkü ben dedi, Peygamber'in şöyle söylediğini dinledim: Kim fazla otların çıkmasına mani olmak için fazla suya mani olursa Allah kıyamet gününde ona kendi fazlından (vereceğine) mani olur. İşte bu, olay için sağlam bir delil teşkil etmektedir. Çünkü Süleyman b. Musa, Amr b. Şüayb, onun babası ve dedesinden rivayet etmekle meşhur, güvenilir bir ravidir. Ümit edilir ki, o bunu Amr'dan dinlemiştir. Ben Şevkani'nin şerhettiği Münteka'da (VI, 46) onun bunu, Amr, onun babası ve dedesi yoluyla rivayet edilen Ahmed'in Müsned'ine nisbey ettiğini gördüm. Bunun basılı Müsned'den sehven düştüğü umulur.

665 Ben bu ravini biyografisini bulamadım.

666 Bu haber'in ravileri meçhuldür. Ebu Davud (III, 295) ve ed-Dolabi Küna adlı eserinde (I, 19) rivayet eder ki: Büheyse adındaki kadın babasından bir hadis rivayet eder. Babası sordu: Ya Rasûlellah dedi yasaklanması helal olmayan şey nedir? "Sudur" diye cevap verdi. Ya Rasûlellah dedi, yasaklanması helal olmayan şey nedir? "Tuz" dedi. Ya Rasûlellah dedi, yasaklanması helal olmayan şey nedir? Peygamber, "Hayır işlemen senin için hayırlıdır", buyurdu. Büheyse meçhul olduğu gibi, ondan rivayet eden Manzur b. Seyyar ve onun oğlu Seyyar da meçhuldürler.

Me'rib'deki⁶⁶⁷ tuz (yataklarının) kendisine tahsis edilmesini istedi. Peygamber burasını ona tahsis etmek isteyince bir adam (ya Rasülellah dedi) bu tuz, devamlı akan su gibidir, (herkes ondan faydalanır). Bunun üzerine Peygamber, o yeri kişiye tahsis etmekten vazgeçti.⁶⁶⁸

347-İsmail bize Hasan, Yahya, Süfyan b. Uyeyne ve Mamer yoluyla Yemen halkından bir adam Peygamber'den buna benzer bir olayın cereyan ettiğini haber verdi.

348-İsmail bize Hasan, Yahya ve Süfyan b. Said yoluyla Yahya b. Said'in şöyle dediğini haber verdi: Bir adamın arazisi ile su arasında başka bir adamın tarlası vardı. Tarla sahibi adamın arazisine suyun geçmesine izin vermeyip dayatıyordu. Ravi der ki: (Mesele Hz. Ömer'e intikal etti). Hz. Ömer tarla sahibine, eğer senin karnından başka suyun geçeceği bir kanal bulamazsam, onu kesinlikle (senin karnından) geçirirdim, dedi.

349-İsmail bize Hasan, Yahya ve Süfyan b. Uyeyne yoluyla Yahya b. Said'in şöyle dediğini haber verdi: Ensar'dan bir adamın arazisine ancak Muhammed b. Mesleme'nin duvarından su geçebiliyordu. Muhammed, kendi yerinden suyu geçirmek istemedi. Ravi der ki: Hz. Ömer, bu suyun geçmesinde senin bir zararın var mı, dedi. O da hayır diye cevap verdi. Hz. Ömer, Allah'a yemin olsun ki, eğer suyun geçmesi için senin karnından başka bir yer bulamazsam elbette onu senin karnından geçirirdim.

350-İsmail bize Hasan, Yahya ve Abdüsselam b. Harb yoluyla Yahya b. Said'in şöyle dediğini haber verdi: Bir adam Hz. Ömer'e yağmur suyu ile tarlasını sulamak istediğini söyledi. Hz. Ömer de adamın dileğini kabul etti. Fakat adamın tarlası ile su arasında Muhammed b. Mesleme'nin yeri bulunuyordu. Muhammed suyun geçmesine izin vermeyip dayattı. Bunun üzerine Hz. Ömer ona dedi ki: Eğer senin karnından başka geçirecek bir yer bulamazsam, elbette onu senin karnından dahi geçirirdim.

351-İsmail bize Hasan, Yahya ve Ensar'dan bir adam youyla şunu nakletti: Bu suyun sahibi, Ensar'dan iki kişi, Dahhak b. Halife Ebu Sabit ile Ebu Cebire idi.

352-İsmail bize Hasan, Yahya, Hammad b. Zeyd, Yunus b. Ubeyd ve Hişam b. Hassan yoluyla Hasen'in şöyle dediğini haber verdi: Bir adam su sahiplerinin yanına gelip onlardan su istedi. Onlar da vermediler. Adam susuzluktan öldü. Bunun üzerine Hz. Ömer, su sahiplerine adamın diyetini ödettirdi.

353-İsmail bize Hasan, Yahya ve Abdullah b. İdris yoluyla Amr b. Yahya b. Umara'nın (Ben onu babasından rivayet ettiğini sanıyorum)⁶⁶⁹ şöyle dediğini haber verdi: Dahhak b. Halife el-Ensari (Bu Ebu Sabit ve Ebu Ebi Cebira olup Dahhak b. Halife'nin iki oğludurlar) der ki: Dahhak'ın bir yeri vardı. O bu yerine Urayd deresinden bir kanal açmak istedi. Ancak bu kanalı Muhammed b. Mesleme'nin yerinden geçirmedikçe açmaya kadir olamıyacaktı. Muhammed b. Mesleme ise buna izin vermekten kaçındı. Dahhak ona, bu sudan önce de sonra da sen içersin, faydalanırsın dedi ise de o yine kabul etmedi. Dahhak bu defa Ömer'e gelip durumu anlattı. Ömer Muhammed b. Mesleme ile konuşarak ona amcanın oğluna izin ver, dedi. O yine kaçındı. Bundan sonra Ömer ona şöyle dedi: Bu kanal, senin karnın üzerinden olsa bile yine geçecektir.⁶⁷⁰

667 Me'rib, Yemen'de Hadramavt ile San'a arasında bulunan Ezd beldesidir.

668 Bu hadisi Ebu Davud (III, 139), Tirmizi (I, 259), İbn Sa'd (V, 382) ve Darekutni (s. 519) Muhammed b. Yahya b. Kays el-Me'ribi, onun babası, Sümame b. Şurahil, Semiyye b. Kays, Şemir b. Abdülmedani ve Abyad b. Hammal yoluyla rivayet ederler. İbn Hibban ve Darekutni Muhammed b. Yahya'yı güvenilir bulur. Burada görüldüğü gibi Mamer de ona tabi olmaktadır. Bu hadisi İbn Mace (II, 49) ve İbn Sa'd (V, 382) ve Darekutni (s.321, 519) yine Fecr b. Said b. Alkame b. Said b. Abyad b. Hammal, onun amcası, yani babasının amcası, Sabit b. Said b. Abyad, onun babası ve dedesi yoluyla bundan daha uzun bir ibare ile rivayet ederler. Bu hadisin isnadı sabit ve sağlamdır. Yalnız bunların hepsinin ittifak ettiği şey şudur: Peygamber tuzluğu o şahsa tahsis etti. Sonra ona bir adam (Bu Akra b. Habis et-Temimi'dir) bunun devamlı akan bir su gibi olduğunu haber verdi. Bunun üzerine Peygamber yeri geri aldı, bunun yerine ona başka bir yer verdi. İbn Hacer İsabe'de (I, 14) bunu Nesai'nin ve İbn Hibban'ın rivayet ettiğini zikretmektedir.

669 Muvatta'da ravi şüpheye düşmemiş, dolayısıyla "babasından" diye rivayet edilmektedir.

670 Yazarın bunu hafızasından rivayet ettiği bellidir. Çünkü o, isnadda şüphe

etmiştir. Ayrıca Malik'in Muvatta'na (s. 311) ve Muhammed'in Muvatta'na (s. 358) göre olayı daha kısa anlatmıştır.

354-İsmail bize Hasan, Yahya, Yezid b. Abdülaziz, Muhammed b. İshak, Asım b. Ömer b. Katade ve Muhammed b. Lebid yoluyla Rafi b. Hadic Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: Sadaka (vergi) üzerinde, hak ve hakikatla çalışan bir memur, Allah yolunda çalışan bir gazi veya mücahid gibidir.⁶⁷¹

355-Yahya der ki: Bazı insanlar göçebe arapların yanına gelip su istediler. Fakat onlar ne kova, ne ip verdiler ve ne de onlara suyu gösterdiler. Hz. Ömer, bu kimseler hakkında şöyle söyledi: (Siz böyle yapacağınız) bunların arasına bir bomba atıverseydiniz ya ! Yahya der ki: Muhammed b. el-Hasen, Ebu Hanife ve Heysem⁶⁷² yoluyla Hz. Ömer'in bunun bir benzerini söylediğini bana haber verdi.

8-Toprak Ziraat ve Meyvelerin Vergileri

356-İsmail bize Hasan yoluyla Yahya b. Adem'in şöyle dediğini haber verdi: Toprak, ziraat ve meyvelerdeki vergilere (zekata) gelince; eğer torak şu üzerlerine harac konmamış olan arazilerden ise bu toprak öşür arazisidir. Öşür ise sadaka (vergi) dir. Sadaka da müslümanlar üzerine ziraat ve meyvelerden farz kılınmış olan vergi (zekat) dir.

357-Yahya der ki: Eğer toprak akar su veya yağmurla sulanıyorsa böyle arazilerden öşür (onda bir vergi) alınır. Eğer toprak, çekme ve dökme su ile sulanıyorsa bunlardan da öşürün yarısı alınır. Bu esaslar, topraktan yetişmiş olan buğday, arpa, hurma ve kuru üzüm gibi mallarda uygulanır. Bu malların dışında elde edilen ürünlerde ise vergi işi malın çeşidine göre değişir.

358-Bazı hukukçular dedi ki: Toprakta yetişen her şeyde, bir demet sebze olsa bile, öşür veya yarı öşür vardır. Bazıları da dediler ki: Toprakta yetişen bu ürünler, mesela susam, pirinç, mısır ve arpa gibi buğdaygiller ve fasulye, börülce ve bunlara benzer taneli olan baklagiller yani insanların erlinde bir yıl boyunca kalabilen ve ölçülebilir alınıp satılan mallar olursa bunlardan sadaka (vergi) vardır. Bunların dışındaki mallardan (mesela sebze ve meyveler gibi) ise yoktur. Bazı hukukçular da bu sadaka sadece buğday, arpa, hurma ve üzümden alınır, Peygamber'den gelen uygulama böyledir, dediler. Bazı hadislerde börülceyi de andılar.

359-Yine hukukçular kaldırılan ürünlerin vergi sınırlarında da ihtilaf etmişlerdir. Bazıları bunlar az olsun çok olsun hepsinde öşür veya yarı öşür vardır, demişlerdir. Bizim ekoldeki arkadaşlar ise beş vask'dan daha az olan mallarda zekat yoktur, dediler. Vask⁶⁷³ altmış sa'; bir sa' ise sekiz rıtıl'dır.⁶⁷⁴ Zekat verirken buğday arpa ile, hurma da kuru üzümle birleştirilmez. Bunlardan her bir çeşit mal beş vask oluncaya kadar zekat verilmez. Hiçbir mal da kendi çeşidinin dışında bir nevi ile birleştirilmez.

360-Yahya der ki: Medine ve Şam halkından bazıları-nın sebze ve meyvelerin zekatında esas alınacak miktarı iki yüz dirhemde beş dirhem oranına bağladıkları anlatılır. Medine halkının görüşüne göre, buğday ile arpa aynı olup bunlardan birisi ile diğeri birleşir ve hepsi buğdaymış veya hepsi arpaymış gibi muamele görür. Hurma ile kuru üzüm ise ayrı ayrı şeyler olup biri diğere katılmadığı gibi, buğday ve arpa ile de birleştirilmezler.

361-İsmail bize Hasan, Yahya, İsrail ve Simak b. Harb yoluyla Musa b. Talha'nın babasından şöyle rivayet ettiğini haber verdi: Peygamber ile beraber gidiyorduk. Hurma ağaçlarının tepelerinde insanlar gördük. Peygamber bunlar ne yapıyorlar diye sordu. Ravi,

671 Bunu Ahmed (III, 465), Ebu Davud (III, 93), Tirmizi (I, 126), İbn Mace (I, 285) ve Hakim (I, 406) rivayet ederler. Münziri bunu Abdurrahman b. Avf hadisinden alıp Terğib'de (I, 275) Sahih'inde İbn Huzeyme'ye ve Kebir'de de Tabarani'ye nisbet eder.

672 Bu el-Heysem b. Ebi'l Heysem Habib-üs Sayrafi olup güvenilir bir ravidir. Onun Hz. Ömer'i idrak ettiğini sanmıyorum. Münziri Terğib'de (III, 241) misafirin hukukuna saygı göstermenin vacip olduğu hususundaki hadisleri zikretmektedir.

673 Vask, küfelilere göre 200 kg.lık bir ölçek (60 sa'). Bir sa', şeri dirheme göre 2,917 kg., örfi dirheme göre ise 3,333 kg.lık bir ölçektir.(Çev.)

674 Rıtıl, Mısır'a göre 450,8 gram olan bir ağırlık ölçüsüdür.(Çev.)

erkekten alıp dişiye veriyorlar (yani tozlaşma yaptırıyorlar) dedi. Peygamber, bunun bir fayda vereceğini sanmıyorum, dedi. Peygamber'in bu sözü hurmacılara ulaştı ve böyle yapmayı bıraktılar. Onların bu işi bırakmaları Peygamber'e ulaştınca da Hz. Muhammed eğer bunun bir faydası oluyorsa yapsınlar; bu benim kendi kişisel görüşüm. Onun için ben "Allah buyuruyor", demedim. Ben Allah'a karşı kesinlikle yalan söylemem, buyurdular.⁶⁷⁵

362-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Bekir b. Ayyaş ve Süleyman et-teymi yoluyla Ebu Miclez'in şöyle dediğini haber verdi: Rasûlullah Ensardan birinin bahçesine girdi, onlar hurma ağaçlarını telkih yapıyorlardı. Peygamber, bunun ne faydası olacak dedi. Bunun için telkih yapmayı bıraktılar. Bu sebeple ağaçlarda hurma olmadı. Bundan dolayı Peygamber, eskisi gibi yapınız, ben size bilmeden söyledim, buyurdular.⁶⁷⁶

363-İsmail bize Hasan, Yahya, Hafs b. Gıyas ve Hi-şam b. Urve yoluyla onun babasının şöyle dediğini haber verdi: Peygamber sahabileri hurma ağaçlarını tohumlarken gördüğünde bu nedir diye sorup bunu bırakmanız ya dedi. Hemen bıraktılar ve hurma ağaçları hurma vermedi. Bunu peygamber'e söylediler. Bunun üzerine yapmakta olduğunuz şeyi yapınız dedi veya size fayda verecek şeyi yapınız dedi.⁶⁷⁷

9-Yağmur veya Tulumla Sulanan Yerler⁶⁷⁸

364-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Bekir b. Ayyaş, Asım b. Ebi'n Necud, Ebu Vailve Mesrk yoluyla Muaz b. Cebel'in şöyle dediğini haber verdi: Rasûlullah beni Ye-men'e gönderdi ve bana yağmurla sulanan ürünlerden ve su-larını toprağın derinliklerinden kökleriyle alan bitkilerin ürünlerinden öşür (onda bir vergi) almamı, kova ile sulanan bitkilerin ürünlerin bitkilerinden ise yarı öşür vergi almamı emretti.⁶⁷⁹

365-İsmail bize Hasan, Yahya, Cerir b. Abdülhamid ed-Daby ve Mansur yoluyla Hakem'in şöyle dediğini haber verdi: Rasûlullah, Yemen'de iken Muaz'a şöyle yazdı: Yağmurla veya akar sularla⁶⁸⁰ sulanan ürünlerden öşür al, tulumla sulanan ürünlerden ise öşürün yarısını (yirmide bir vergi) al.

366-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Bekir b. Ayyaş ve Eclah yoluyla Şa'bi'nin şöyle dediğini haber verdi: Peygamber Muaz'ı Yemen'e gönderdi ve ona yağmur suyu ile sulanan yerlerden öşür, tulumla sulanan yerlerden ise öşürün yarısını almasını emretti.

367-İsmail bize Hasan, Yahya, Mindel b. Ali el-Anezi ve Eclah yoluyla Şa'bi'nin şöyle dediğini haber verdi: Peygamber Muaz'ı Yemen'e gönderdiği zaman ona gökten sulanan ve (kökleriyle) yerin dibinden sulanan ürünlerden öşür; tulumla sulanan ürünlerden ise öşürün yarısını almasını emretti.

368-İsmail bize Hasan, Yahya, Hafs b. Gıyas, Mücalid b. Said ve Eşas b. Sevvar yoluyla Şa'bi'nin şöyle dediğini haber verdi: Rasûlullah Yemen halkına şunu yazdı: Öşürler (onda bir vergiler) yerin dibinden ve gökten sulanan ürünlerden alınır; tulumla sulanan ürünlerden ise öşürün yarısı alınır.

369-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdurrahman⁶⁸¹ ve Eşas b. Sevvar yoluyla haber verdi:

675 Bunu Tayalisi (s. 31), Ahmed (I, 162), Müslim (II, 223; VII, 95), İbn Mace (II, 48) ve el-Hazimi (s. 169) rivayet etmişlerdir.

676 Bu hadis mürseldir.

677 Bunu Müslim (II, 223; VII, 95) ve İbn Mace (II, 48), Hişam, onun babası ve Aişe yoluyla rivayet etti. Sabit ve Enes yoluyla da rivayet etti. Müslim bu hadisin benzerini Rafi' b. Hadic yoluyla; Hazimi de (s. 169) Cabir yoluyla rivayet etti.

678 İslam Hukuku, bu bölümün hadislerinde gördüğümüz gibi, kova ve su dolabı gibi aletlerle sulanan yerlerle, bu aletler olmadan sulanan yerleri ayırmıştır. Birincilerde öşürün yarısını, ikincilerde ise öşür alınmasını emreder. Çünkü birincide ziraatçiler kendilerinden ayrı bir harcama yaparken ikinciler bu harcamayı yapmazlar. Böylece bu vergideki azaltma, hikmetin kendisi ve adaletin gösterdiği hedef olmaktadır.

679 Bu hadis Darimi (s.151) ve İbn Mace (I, 286) yazardan Hasan b. Ali b. Affan yoluyla rivayet eder. Ahmed de (V, 233) Muaz, İbn Ayyaş, Asım ve Ebu Vail Yoluyla rivayet eder. Böylece Mesruk'u ravi zincirinden düşürmüştür. Yazar'ın isnadı sahihtir. Bu, baş tarafı 228 nolu paragrafta geçen hadisin bir kısmıdır.

680 Bu hadis, 229 nolu paragrafta geçen hadisin bir parçasıdır. Yazar bunu ayırmıştır; Belazuri ise (s. 78) tam olarak rivayet etmiştir.

681 144, 281 ve 305 nolu paragrafların dipnotlarına bak.

Amir'in yanında Şu yazıyı bulduk: Rasüüllah Yemen halkına gökten ve yerin dibinden sulanan ürünlerde öşür, tulumla sulanan ürünlerde ise öşürün yarısı vardır, diye yazdı.

370-İsmail bize Hasan, Yahya, Hatem b. İsmail ve Cafer b. Muhammed yoluyla onun babasının Şöyle dedidiğini haber verdi: Allah Rasülü yağmur, sel, nehir ve toprak altından kökleriyle sulanan ürünlerden öşür, hayvanlarla sulanan ürünlerden ise öşürün yarısını almayı farz kıldı.⁶⁸²

371-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Bekir b. Ayyaş ve Eban yoluyla Enes'in Şöyle dediğini haber verdi: Allah Rasülü, yağmurla sulanan ürünlerden öşür; kova, tulum, hayvan ve deve ile sulanan ürünlerden ise öşürün yarısını almayı farz kılmıştır.⁶⁸³

372-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Hammad el-Hanefi, EŞas b. Sevvar ve Muhammed b. Sirin yoluyla Peygamber'den, merfu olarak, Şöyle buyurduğunu haber verdi: Gökten veya akar su ile sulanan ürünlerden öşür, tulum veya kova ile sulanan ürünlerden ise öşürün yarısı vardır.⁶⁸⁴

373-İsmail bize Hasan, Yahya, yazarın arkadaşları, Ebu İŐhak, Asım b. Damra⁶⁸⁵ yoluyla Hz. Ali (r.a.) nin Şöyle dediğini haber verdi: Gökten sulanan ürünlerde öşür, tulumla sulanan ürünlerde ise öşürün yarısı vardır. Burada ravi, mana aynı olmakla beraber, diğerlerine göre farklı bir ifade kullanmıŐtır.

374-İsmail bize Hasan, Yahya, Şüreyk b. Abdullah, Ebu İŐhak ve Asım b. Damra yoluyla Hz. Ali'nin Şöyle dediğini haber verdi: Topraktan çıkan ürünlerde kova ve hayvanla sulananlarda öşürün yarısı, yağmur veya akar su ile sulananlarda ise öşür vardır.

375-İsmail bize Hasan, Yahya, Kays b. Ebi'r Rabi', Ebu İŐhak ve Asım b. Damra yoluyla Hz. Ali'nin Şöyle buyurduğunu haber verdi: Yağmur suyu ile veya akar su ile sulanan ürünlerde öşür vardır; su tulumu ile sulanan ürünlerde ise öşürün yarısı vardır.

376-İsmail bize Hasan, Yahya, Ammar b. Ruzayk, E-bu İŐhak ve Asım b. Damra yoluyla Hz. Ali'nin Şöyle dediğini haber verdi: Yağmurla veya akar sularla sulanan ürünlerde öşür; kova ile sulanan ürünlerde ise yarı öşür vardır.

377-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Bekir b. İyas, Ebu İŐhak ve Asım b. Damra yoluyla Hz. Ali'nin Şöyle dediğini haber verdi: Yağmurla sulanan ürünlerde öşür; kova ile sulanan ürünlerde ise yarı öşür vardır.

378-İsmail bize Hasan, Yahya, İsrail, Ebu İŐhak ve Asım b. Damra yoluyla Hz. Ali'nin Şöyle dediğini haber verdi: Yağmurla ve akar su ile sulanan ürünlerde öşür; su hayvanları ile sulanan ürünlerde ise yarı öşür vardır.

379-İsmail bize Hasan, Yahya, İsrail, Ebu İŐhak, Asım b. Damra yoluyla Hz. Ali'nin Şöyle dediğini haber verdi: Yağmur ile sulanan ürünlerde her bir on ölçekte bir ölçek vergi vardır. Tulumla sulanan ürünlerde ise her bir yirmi ölçekte bir ölçek vergi vardır.⁶⁸⁶

380-İsmail bize Hasan, Yahya, Ziyad b. Abdullah b. Tufeyl el-Bükai ve Muhammed b.

682 393 nolu paragrafta yazarın bu konuda bir açıklaması gelecektir.

683 Bu Eban, İbn Ebi Ayyaş olup zayıf ve metrük bir ravidir. Ebu Yusuf (Bulak, s. 31; Selefıyye, s. 54) bu hadisi Eban'dan rivayet etmiştir. İbn Hacer bu hadisi Telhis'te (s. 181) Harac'dan naklen zikreder ve bunu başka birine nisbet etmez.

684 365 nolu hadisten buraya kadar bütün hadisler mürsel ve zatıftır. Merfu olarak gelen İbn Ömer hadisi ise sahihtir: "Yağmur ve Pınar suları ile sulanan ürünlerde veya yağmur suyu ile biten ürünlerde öşür, hayvanla sulanan ürünlerde ise öşürün yarısı vardır". Bu hadisi Ahmed, Buhari, Ebu Davud, Tirmizi, Nesai, İbn Mace ve diğerleri Cabir yoluyla rivayet etmişlerdir. 381 ve 383 nolu paragraflara ve Őevkaniye (IV, 201) bak.

685 Asım b. Damra güvenilir bir ravidir. O, Ali b. Talib'den baŐkasından rivayet ettiği görülmez. Ancak (Asım, İbn Ebi Basir ve Übey b. Ka'b) diyerek bazı ravilerinde hataya düştüğü bir hadis müstesnadır. Bezzar, bununla ilgili olarak "Bu, onun hata ettiğinde Şüphe olmayan bir konudur", der.Bak. Tehzıb, V, 45.

686 Ebu Yusuf bu hadisi bu isnadla İsrail'den rivayet etti. (Bulak, s. 31; Selefıyye, s. 54). Aynı anlamdaki hadisi Hasan b. Umara ve Ebu İŐhak yoluyla da rivayet etmiştir.

İshak yoluyla Peygamber-r'in Himyer meliklerine şu mektubu yazdığını haber verdi: "Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla. Allah'ın elçisi Muhammed'den el-Haris b. Abd Külal'e, Nüaym b. Abd Kü-lal'e, Şarh b. Abd Külal'e,⁶⁸⁷ Numan'a, Zuruayn, Maafir ve Hemdan'a. İmdi bundan sonra, (İşte bu ondan bir hatırlat-madır). Hiç şüphesiz Allah sizi kendi yoluna hidayet etti ki, kendinizi düzeltiniz, Allah ve Rasül'üne itaat ediniz, namazı kılınız, zekatı veriniz, ganimetlerden Allah'ın hakkı olan beşte biri ve Peygamber'in hissesi (Safiyy: başkanın ganimet malından kendisine ayırdığı hissesi) ni veriniz, Allah'ın müminlere farz kıldığı sadakaları veriniz. Pınar suyu ile sulanan ve yağmur suyu ile sulanan ürünlerden öşür veriniz; tulumla sulanan yerlerden ise yarı öşür veriniz.⁶⁸⁸

381-İsmail bize Hasan, Yahya, Ziyad b. Abdullah ve Muhammed b. İshak yoluyla rivayet etti ki: Peygamber Amr b. Hazm'ı Necran'a gönderdiği zaman ona şu tebliği yolladı: Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu yazı Allah ve Rasül'ünden bir açıklamadır: Ey insanlar, sözleşmelerinizi tam olarak yerine getirin.⁶⁸⁹ Bu Allah'ın elçisi Peygamber Muhammed ile Yemen'e gönderdiği zaman Amr b. Hazm arasında bir anlaşmadır. Muhammed ona bütün işlerinde Allah'ın takvası ile olmasını emretti ve şunu şunu yapmasını emretti, ganimetlerden Allah'ın hissesi olan beşte biri almasını ve müminler üzerine zekatta farz olan toprağın altından kökleriyle sulanan ve yağmurla sulanan ürünlerin gelirlerinden öşür almasını, tulumlarla sulananlardan ise öşürün yarısını almasını emretti.⁶⁹⁰

382-İsmail bize Hasan, Yahya ve Yezid b. Abdülaziz yoluyla Amr b. Osman b. Mevhib'in şöyle dediğini haber verdi: Ben Musa b. Talha'nın şunu anlattığını dinledim: Rasülüllah Muaz'ı Yemen'e zekat üzerine amel (vergi memuru) olarak gönderdi. Ona hurma, buğday, arpa ve üzümünden (veya kuru üzüm dedi) öşür ve yarı öşür almasını emretti.⁶⁹¹

383-İsmail bize Hasan, Yahya, Zübeyr b. Muaviye, Musa b. Ukbe ve Nafi' yoluyla İbn Ömer'in şöyle dediğini haber verdi:(Sahabiler) meyvelerin ve zirai ürünlerin zekatı hakkında şöyle diyorlardı: Toprağın altından kökleriyle sulanan, ırmak, pınar veya yağmur suları ile sulanan ürünlerde öşür, her bir on ölçekte bir ölçek vardır; sulama hayvanlarıyla sulanan ürünlerde ise öşürün yarısı, yirmi ölçekte bir ölçek vardır.⁶⁹²

687 Ben bu ismi, Belazuri'nin yazar yoluyla rivayet ettiği hadisten başka hiçbir hadiste bulamadım. İbn Hişam'ın tertip ettiği Sire'de bunu İbn İshak da anmaktadır. Bu ancak "Şurahbil b. Abd Külal" rivayetinde Müstedrek'te bulunmaktadır.

688 Bak. İbn Hişam, Sire, s. 955-956; Taberi, III, 153; Belazuri, s. 77,78.

689 Maide 5/ 1

690 Bak. İbn Hişam, Sire, s. 961; Taberi, III, 157; Belazuri, S. 77. Amr b. Hazm'ın bu mektubu, akıle, diyet, sadaka ve zekat hakkında yazılanların en değerlilerinden birisidir. Bu, Şafii'nin dediği gibi, isnada ihtiyaç bırakmayacak kadar şöreti büyük olan bir haberdir. Hakim Ebu Abdullah Müstedrek'te bunun isnadını tashih ederken ciddi çalıştı ve gayret gösterdi; ve bu hadisi uzun bir şekilde anlattı.(I, 395). Bu hadisin onu destekleyen rivayetleri, pek çok lafızları ve şahitleri bulunmaktadır. Biz, İbn-ül Cevzi'nin tahkikine yapmış olduğumuz şerhte 42 nolu meselede bu konuda geniş açıklamalarda bulunduk. Daha sonra ben bunun Darekutni'de (s. 376, 377), Abdürrezzak, Mamer, Abdullah b. Ebi Bekr, onun babası ve dedesi yoluyla rivayet ettiği başka sahih bir isnadını buldum. Orada bu hadisin bir parçası zikredilmektedir. Hatta İbn Ömer hadisini de bunu destekler mahiyette buldum.

Darekutni de (s. 215) İbn Cüreyc yoluyla rivayet ediyor ki: Musa b. Ukbe bize Nafi' yoluyla İbn Ömer'in şöyle dediğini haber verdi: Rasülüllah Yemen halkına, Haris b. Abd Külal'e ve Yemen'den onunla beraber olan Maafir ve Hemdan'a, müminler üzerine gelirlerinin zekatını, pınar ve yağmur suları ile sulanan ürünlerin öşürünü, tulumla sulanan ürünlerin ise yarı öşürünü, vermek farzdır diye yazdı. Bu gerçekten sahih bir isnaddır. 383 nolu paragraf bunu desteklemektedir. Başarı ihsan eden Allah'a hamdolsun.

691 Belazuri (s. 77) bunu yazar yoluyla rivayet eder. O bu haberi Amr en-Nakid, Veki' ve Amr b. Osman yoluyla da rivayet eder. (s. 79). Ahmed (V, 228) Abdurrahman b. Mehdi yoluyla rivayet eder. Darekutni ise (s. 201) Abdurrahman, Süfyan, Amr b. Osman ve Musa b. Talha b. Ubeydullah yoluyla rivayet eder. Musa der ki: "Bizim yanımızda Peygamber'in Muaz'a gönderdiği mektup bulunmaktadır. O, zekatı ancak buğday, arpa, kuru üzüm ve hurmadan alırdı." Bu, Ahmed'in ibaresidir. Belazuri'nin ibaresi ise bundan daha uzundur. Onda bu maddelere ek olarak "börülce" kelimesi de bulunmaktadır. Ebu Yusuf bunu aynı mana ile Amr b. Osman yoluyla rivayet eder. (Bulak, s. 31; Selefiyye, s. 54) Darekutni (s. 201) ile Hakim (I; 401) bunu İshak b. Yahya, Talha, onun amcası Musa ve Muaz yoluyla uzun olarak rivayet ederler. Hakim bunu sahih bulurken Zehabi de onun görüşüne katılır. Zeylai (I, 408) Tenkih sahibinin bunu şu şekilde tekrar ettiğini nakleder: Musa'nın Ömer'den rivayet ettiği hadisler mürsel olduğu için Muaz'dan rivayet edilmesi daha iyidir. Çünkü o Ömer'in hilafeti zamanında vefat etmiştir. Benim için ise gerçek olan, Belazuri, Ahmed, Darekutni ve Ebu Yusuf rivayetlerinin de gösterdiği gibi, Musa b. Talha bunu Muaz'dan işitmemiştir. O sadece Muaz'ın zekatlar hakkındaki mektubunu onların yanında buldu ve böylece ondan rivayet edilir oldu. 512-522 nolu paragraflarda gelecek olan rivayetler de bu anlayışa dayanır.

692 Bu da bizim Amr b. Hazm'ın mektubu ve İbn Ömer'in bazıları için rivayeti hakkında söylediklerimizi desteklemektedir. Darekutni'nin daha önce geçen rivayeti de buna benzer. İbn Ömer'in burada isimlerini söylemeden "sahabiler diyorlar ki" demesi bu görüşümüzü zayıflatmaz. Çünkü o, Amr'ın mektubundaki ifadeye uyararak sahabenin yaptığı şeyi hikaye ediyordu. 372 ve 381 nolu paragrafların dipnotlarına bak. Yazar 535 nolu paragrafta bu isnadla yine İbn Ömer'in bu sözünü getirmekte, fakat orada "diyorlar" ifadesi bulunmamaktadır.

384-İsmail bize Hasan, Yahya, İsrail ve Muğire yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Yağmur, nehir ve akar sularla sulanmış olan ürünlerde on ölçekte bir ölçek vardır; dolap beygirleriyle sulanan ürünlerde ise her bir yirmi ölçekte bir ölçek vardır.

385-İsmail bize Hasan, Yahya, Cerir b. Abdülhamid ve Muğire yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Yağmurla veya akar sularla sulanan ürünlerde öşür vardır; kova ve tulumla sulanan ürünlerde ise yarı öşür vardır.

386-İsmail bize Hasan, Yahya, Cerir b. Abdülhamid ve Mansur yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Yağmurla ve akar sularla sulanan ürünlerde öşür vardır; tulum ve kovalarla sulanan ürünlerde ise yarı öşür vardır.

387-İsmail bize Hasan, Yahya, Mufaddal b. Mühelhil ve Mansur yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Yağmur veya akar sularla sulanan ürünlerde öşür vardır; tulumla sulanan ürünlerde ise yarı öşür vardır.

388-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Hammad el-Hanefi ve Muğire yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Yağmur ve su tulumu ile sulanan yerlerde hurma ve ağaç aynı zirai ürünler gibi muamele görür.

389-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Hammad el-Hanefi ve Mansur yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Yağmur suyu veya arık suyu ile sulanan ürünlerde öşür vardır; tulum veya kova ile sulananlarda ise yarı öşür vardır.

390-İsmail bize Hasan, Yahya Abdürrahim ve Eşas b. Sevvar yoluyla Ata'nın şöyle dediğini haber verdi: Yağmurun suladığında öşür, tulumların suladığında ise yarı öşür vardır.

391-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdürrahim, Seriy b. İsmail ve Şa'bi yoluyla şöyle anlattı: Ömer b. Hattab, Osman b. Hanifi (vergi memuru olarak) gönderdi. O, meyveleri kalemlere ayırıp yağmurla sulanan veya arık ile sulanan hurmalardan öşür; su kovaları ile sulananlardan ise yarı öşür vergi aldı.

392-İsmail bize Hasan, yahya, İbn Mübarek ve İbn Cüreyc yoluyla Ata'nın şöyle dediğini haber verdi: Ata'ya önce akar su ile sonra da kova ile sulanan veya önce kova ile sonra akar su ile sulanan bir arazinin zekatının neye göre verileceğini sordular. Ata, bu iki sulamadan daha çok hangisi ile sulanmışsa ona göre zekat alınır, dedi.⁶⁹³

393-Yahya der ki: Hatem b. İsmail'in yanında Cafer'in hadisi zikredildiği zaman⁶⁹⁴ şu açıklamayı yaptı: Hadiste geçen "ğayl" kelimesi, nehirle sulanan toprak, "ba'l" ise ancak yağmur suyu ile sulanabilen bir toprak demektir.

394-Yahya der ki: Ebu İyas'a sordum, şöyle cevap verdi: "ba'l, aseriy ve aziyy (kelimelerinden her biri akar suyu bulunmayan ve kendisine su ulaşmaz olduğu için) ancak yağmur suları ile sulanabilen yerler demektir."⁶⁹⁵

Yahya der ki: Bir arazinin bir kısmı akar sularla, diğer kısmı ise su tulumuyla sulanırsa, her iki taraftan elde edilen ürün beş vaska ulaşırsa, her bir taraf kendi hissesine göre zekat verir. Akar su ile sulanan taraf ürünün öşrünü, tulumla sulanan taraf ise ürünün yarı öşrünü verir. Aseriyy, sadece bulut ve yağmur ile ziraat yapılabilen bir toprak parçası olup burası

693 Asıl metinde "yaska" olan kelimeyi Dr. Juynboll "sakyen" olarak tashih etmiştir. Oysa buna hiç lüzum yoktu. Çünkü mana doğru olmakla beraber şekil yanlışdır.

694 Bu hadis, 370 nolu paragrafta geçti.

695 Bu Ebu İyas'ı tanımıyorum. Ebu Davud burada geçen bazı şeyleri el-Huseyn b. el-Esved el-İcili yoluyla rivayet eder (II, 22): "Yahya (yani Yahya b. Adem) der ki: Ba'l ne demek diye Ebu İyas el-Esvedî'ye sordum. Yağmur suyu ile sulanan yer diye cevap verdi." Burada şarih, Ebu İyas ismini zikretmedi. Ben bu konuda ed-Dulabi'nin el-Küna adlı eserinde (I, 115) şu bilgiyi buldum: "Ebu İyas Abdülmelik Ceviyye, Yahya b. Adem'e Abdülmelik b. Ceviyye'den hadis nakletti." Ancak ben onun biyografisini bulamadım. Bu sebeple Bu Ebu İyas o mudur veya başkası mıdır, bilmiyorum.

yağan yağmurdan başka bir şeyle sulanmaz. İşte böyle bir yere araplar *aseriyy* derler⁶⁹⁶ *Ba'l* ise üzüm bağları gibi yerler olup⁶⁹⁷ bu ağacın kökleri yerin derinliklerine gitmek suretiyle suya ulaşır ve bu sebeple beş altı yıl sulanma ihtiyacı duymaz. Sulama işi belki tamamen terkedilir, işte böyle yere *ba'l* denir. *Seyl*, dere aktığı zaman onun suyuna sel derler. *Ğayl* ise büyük selden aşağı olup dere saf ve berrak az bir su ile aktığı zaman buna da *ğayl* derler. *Aziyy* de yağmur suyu demektir.⁶⁹⁸

395-Yahya der ki: Meke ile Yemen arasında yılda iki defa ziraat yapılan yerler vardır. Bu hususta derler ki: Ülker yıldızı battığı zaman ekim dikim yapılır. Bu dönemin hasadı yapıp ürün kaldırıldıktan sonra beş altı ay kadar boş bırakılır. Daha sonra koç burcu vakti geldiği zaman yani Siriyus yıldızı doğduğunda tekrar ziraat yapılırdı. Ales adı verdikleri, bir kapçıkta iki tane bulunan küçük taneli, bir çeşit buğday ekerlerdi.⁶⁹⁹ Mayiye adı verdikleri yine küçük taneli bir buğday çeşidini daha ekerlerdi,⁷⁰⁰ sült dedikleri beyaz, küçük taneli ve kabuğu olmayan bir çeşit arpa ekerlerdi.⁷⁰¹ Bu (normal arpadan) daha yeşildi. Buğday gibi taneleri olan, ancak pirinç gibi yemek yapıp yedikleri, hatta aralarında pirinçten yaptıkları gibi, ekme yapıp yedikleri zerre (börülce) denilen şeyi de ekerlerdi.

Üçüncü Bölümün Sonu

Hamd alemlerin Rabbı Olan Allah'ındır. Allah'ın salat ve selamı O'nun peygamberi Efendimiz Muhammed Üzerine Olsun.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Üstad Ebu Abdullah el-Hüseyn b. Ali b. Ahmed b. el-Büsri, Allah ona başarı ihsan eylesin, bize, Ebu Muhammed Abdullah b. Yahya b. Abdülcabbar es-Sükkeri (okuyarak) 415/1018 yılının Zilhicce ayında (Ay aylarının sonuncusu) (okuyarak⁹, Ebu Ali b. İsmail b. Muhammed b. İsmail b. Salih es-Saffar (da okuyarak) ve Hasen b. Ali b. Affan yoluyla Yahya b. Adem'in şöyle dediğini haber verdi:

1-"Hasad günü onun hakkını veriniz", Ayetinin

Anlamı⁷⁰²

396-Şüreyk'e "Hasad günü onun hakkını veriniz"⁷⁰³ ayetini manasını sordum: Bu oşür ve yarı oşür demektir.

397-İsmail bize Hasan, Yahya, Hafs b. Gıyas, Haccac ve Hakem yoluyla İbn Abbas'ın "Hasad günü onun hakkını veriniz" konusunda şöyle dediğini haber verdi: Ben onu ö-şür ve yarı oşür diye istinsah ettim.⁷⁰⁴ Ravi, ve oşrü ve oş-rün yarısını demiş olabilir, dedi. Hafs'a mana nerede değışi-yor diye sordum, susup cevap vermedi. Muksim bunun hakkında bir şey

696 Elyazması aslında "yazrau Li's sahibi ve Li'l matari" denilmektedir.

Dr. Juynboll bunu, "Yazrau Li's sahibi ve Li'l matari" şeklinde tashih etmiş, biz ise bunu İbn Mace'ye dayanarak, "Ma yazrau Bi's sahibi ve'l matarié(bulut ve yağmurla sulanarak ziraat yapılan yer) olarak değıştirdik

697 .Hurma bahçeleri de buna dahildir. Bak. el-Lİsan.

698 İbn Mace Sünen'inde (I, 286) 364 nolu paragrafta geçen hadisi bu eserin yazarı yoluyla rivayet eder ve bundan sonra bu paragrafta geçen Yahya b. Adem'in sulanması bakımından açıkladığı toprak çeşitlerini açıklar.

699 Bu *ales* denilen buğday çeşidi San'a'lıların yiteceğı idi. Bak. Şafii, Ümm, II, 30.

700 Dr. Juynboll, bu "mayiyetün" kelimesini "maiyyetün" yapmış tır ki, bu yanlıştır. Biz aslına sadık kalarak "mayiye" diye yazdık. Çünkü bu el-Lisan'da açıklandığı gibi, beyazdan sarıya çalan bir buğday türüdür. Bürsücaniye denilen buğdaydan daha küçük tanelidir. Bürsücaniye Lisan'da açıklandığı üzere en beyaz, en güzel ve en pahalı bir buğday türüdür.

701 Cevheri, sült hakkında sanki buğdaydır, demiştir. Gor (Acem ülkesinde bir nahiyeye) ve Hicaz taraflarında yetişir. Saplarından yazın serinlemek için yelpaze yaparlar. Bu ilaveler, Sıhah'ın yazma ve baslı nushalarında bulunmaktadır.

702 Bu ayetin tefsiri için bak. Ebu Cafer en-Nahas, Nasih ve Mensuh, s. 138, 142; Cassas, Ahkam-ül Kur'an, III, 9-12; Kadı Ebu Bekir İbn Arabi, Ahkam-ül Kur'an, I, 312-315. Seleften birçok alim bu ayetin zekatla neshedildiğini iddia etmiştir. Oysa bu mensuh değil, manası muhkem, vacip olan zekat miktarı ile yine vacip olan harac miktarı mücmeldir. Sonra sünnet geldi; buradaki mücmel-kapalı olan yeri açıkladı. Nesh iddiası basit bir olay değildir.

703 En'am 6/ 141.

704 Nahhas (s. 138) bunu Muhammed b. Said, Haccac, Hakem, Muksim ve İbn Abbas yoluyla rivayet eder. Süyuti bunu Dürr-ül Mensur'da (III, 49) Said b. Mensur'a, İbn Ebi Şeybe, İbn-ül Münzir, İbn Ebi Hatem ve Sünen'inde Beyhaki'ye nisbet eder.

söylüyordu, sen onu dinledin mi, dedim. Hayır diye cevap verdi.

398-İsmail bize Hasan, Yahya, Muaviye, Haccac, el-Hakem ve Muksim yoluyla İbn Abbas'ın "Hasad günü onun hakkını veriniz" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Bu öşür ve öşrün yarısı demektir.⁷⁰⁵

399-İsmail bize Hasan, Yahya, Kays b. er-Rabi' ve Sa-lim el-Eftas yoluyla Said b. Cübeyr'in "Hasad günü onun hakkını veriniz" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Biçip devşirdiğiniz üründen verirsin. Ürünü ölçekle ölçtüğün zaman bunda zekat farz olur. Bu da öşür veya yarı öşür-dür.⁷⁰⁶

400-İsmail bize Hasan, yahya ve Şüreyk yoluyla Mü-cahid'in "Hasad günü onun hakkını veriniz" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Ürünü kaldırdığın zaman ondan verirsin, ürünü deste yaptığın, harmanladığın ve döğdüğün zaman verirsin, zekatını verdikten sonra da verirsin.

401-İsmail bize Hasan, Yahya, İsrail ve Cabir yoluyla Mücahid'in "Hasad günü onun hakkını veriniz" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Hasad ettiğin, harman yaptığın, döğdüğün ve yemek yaptığın zaman bundan verirsin.

402-İsmail bize Hasan, Yahya, Süfyan b. Uyeyne ve İbn Ebi Nuceyh yoluyla Mücahid'in "Hasad günü onun hakkını veriniz" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Bundan ektiğin gün bir avuç verirsin,⁷⁰⁷ bir avuç şöyle olur deyip yemek yer gibi, parmaklarıyla tutup avuçlamayı gösterdi. Ürünü devşirdiğin gün bir avuç verirsin. Bir avuç şöyle olur diyerek eliyle avuçluyor gibi gösterdi. Bir avuç verirsin. Sonra başak toplamak için gelenlere, kesimden arta kalanları almaları için izin verirsin dedi. Süfyan da hasad edenlerin arkasından giderek onların bıraktıkları başakları toplamaları için fakirlere izin verirsiniz, dedi.⁷⁰⁸

403-İsmail bize Hasan, Yahya, Fudayl b. İyad ve Mansur yoluyla Mücahid'in "Hasad günü onun hakkını veriniz" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Ürün hasad edildiği, harman edilip döğüldüğü zaman fakirler kendilerine verilecek olan başak tanelerini almak için hazır bulunurlar. Mükellef ürünün ölçeğini öğrendiği zaman bunun zekatını verir. Ağaçtan hurma toplandığı zaman orada hazır bulunan fakirlere, üç beş tanesi üzerinde kalmış olan hurma salkımlarından ve hurmalardan verir ve hurmanın ölçeğini öğrendiği zaman ise onun zekatını verir.⁷⁰⁹

404-İsmail bize Hasan, Yahya, İsrail ve Muğire yoluyla İbrahim'in "Hasad günü onun hakkını veriniz" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Zekat ayeti, bu ayet-i kerimeyi neshetmiştir.

405-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek, Süfyan, Muğire ve Şebak⁷¹⁰ yoluyla İbrahim'in "Hasad günü onun hakkını veriniz" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Öşür ve yarı öşür emri, bu ayeti neshetmiştir.

406-İsmail bize Hasan, Yahya ve es-Süddi⁷¹¹ yoluyla dedi ki: Bu ayet Mekke'de inmiş

705 Ebu Yusuf (Bulak, s. 32; Selefiyye, s. 65) bunu Haccac b. Ertat ve Hakem yoluyla kendi isnadı ile rivayet eder.

706 Ebu Yusuf (Bulak, s. 32; Selefiyye, s.57), bunu Kays'dan rivayet eder.

707 Kabz, parmakların uçları ile yemek demektir. Ferra der ki, kamz, bütün el ile avuçlamak, ve kamz, parmakların uçları ile tutmak demektir. Bak. el-Lisan.

708 Burada Süfyan'ın sözünü Nahhas (s. 139) Cafer b. Muhammed el-Enbari,

Hasan b. Affan ve Yazar Yahya b. Adem yoluyla rivayet eder.

709 Süyuti bunu Dürr-ül Mensur'da (III, 49) bundan daha geniş olarak zikreder. Ve

bunu Said b. Mansur'a, İbn Ebi Şeybe, Abd b. Hamid, İbn-ül Münzir, İbn Ebi Hatem İbn Ebi's Şeyh ve Beyhaki'ye nisbet eder.

710 Bu ravi, ed-Dabiy el-Küfi'dir. Dr. Juynboll bu ismi Şebak diye iki tane (b) harfi ile yazmıştır ki, buyanlıştır. Ahmed Muhammed Şakir, böyle söyleyerek Dr Juynboll'un yanlış yaptığını iddia etse de Müncid onu desteklemektedir. Bizce de bu isim "Şebbak" şeklinde olmalıdır.(Çev.)

711 Bu, asil basılı nushada (r) harfi ile Süri diye geçmektedir. Bu bütün yönleriyle yanlıştır. Çünkü Süri Yahya'nın üstadlarından biri

bir ayet olup onu zekat ayeti neshetmiştir. Ravi der ki: Bu bilgi kimden diye sordum, alimlerden diye cevap verdi.

407-İsmail bize Hasan, Yahya, Şüreyk ve Salim⁷¹² yoluyla Said'in "Hasad günü onun hakkını veriniz" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Bu zekat farz kınmadan önceydi, zekat emri gelince bunu neshetti. Ravi der ki: Buna göre üründen bir demet verir.

408-İsmail bize Hasan, Yahya, Mindel ve Leys yoluyla Mücahid'in "Hasad günü onun hakkını veriniz" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Yani vacip olan zekattan başka demektir.

409-İsmail bize Hasan, Yahya, İsrail ve Salim yoluyla Said b. Cübeyr'in "Hasad günü onun hakkını veriniz" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Senin yanına gelen fakir ve zayıf kimselere ne kadar ürün kaldırdığını öğrenmeden önce vermemdir.

410-İsmail bize Hasan, Yahya, İsrail ve Cabir yoluyla Ebu Cafer'in "Hasad günü onun hakkını veriniz" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Üründen bir demet verir-sin.

411-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek, Süfyan ve Hammad yoluyla İbrahim'in "Hasad günü onun hakkını veriniz" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Bir demet gibi. İbn Mübarek, belki bundan maksad, hayvan yemleri olabilir. Yahya, Urve'nin bir demet, bir bağ demektir, dediğini bildirir. "Ey Eyyüb, eline bir demet sap alıp onunla vur" ayetinde⁷¹³ olduğu gibi. Ravi, bir demet bir bağ demektir, dedi.

412-İsmail bize Hasan, Yahya, Hafs, Abdürrahim, Eşas b. Sevvar, Muhammed b. Sirin ve Nafi' yoluyla İbn Ömer'in "Hasad günü onun hakkını veriniz" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Sahabiler kendilerine bir şey istemek için gelen kimseye sadaka (ve zekatın) dışında bir şeyler verirlerdi. Ancak Hafs, sadakanın (zekatın) dışında dememiştir.⁷¹⁴

413-İsmail bize Hasan, Yahya ve Cüveyrbir yoluyla Dahhak'ın "Hasad günü onun hakkını veriniz" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Elde ettiği ürünü ölçekle ölçtüğü zaman zekatını versin.⁷¹⁵

414-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek, Mamer ve İbn Tavus yoluyla onun babasının "Hasad günü onun hakkını veriniz" ayeti hakkında, bundan maksadın zekat olduğunu söylediğini haber verdi.

415-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek, Muhammed b. Süleyman ve Hayyan el-A'rac yoluyla Cabir b. Zeyd'in "Hasad günü onun hakkını veriniz" ayeti hakkında bunun farz kılınmış olan zekat demek olduğunu söylediğini haber verdi.

416-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdürrahim ve Abdülmelik yoluyla Ata'nın "Hasad günü onun hakkını veriniz" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Hasad günü senin yanına gelip de senden isteyen kimseye avuç avuç vermemdir ve bu zekat değildir.

417-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek ve İbn Cüreyc yoluyla Ata'nın şöyle dediğini haber verdi: Kişinin ekin ve bu ekinin zekatını vermesi ve hasad günü onun hakkını

olmadığı gibi, burada onun anılmasına bir sebep de yoktur. Ancak biz bunu gördüğümüz gibi biraz zor olarak düzeltilmiş bulunuyoruz. Bizim ağırlıklı olarak katıldığımız görüş, bunun doğrusu, "Süddi yoluyla dedi ki..." şeklindedir. Bizim bu husustaki delilimiz ise, Süyuti'nin bunu Dürr-ül Mensur'da (III, 49) şöyle nakletmesidir: "Süfyan, Süddi'ye şu ayeti sordum..." dedi. "Hasad günü onun hakkını veriniz" ayetini, dedi ki, bu ayet Mekke'de gelmiştir. Öşür ve yarı öşür emri bu ayeti neshetmiştir. Ona bu bilgi nereden dedim. Alimlerden diye cevap verdi. Hem Süyuti bunu İbn Ebi Şeybe'ye, Abd b. Hamid, Ebu Davud ve İbn-ül Münzir'e nisbet etmektedir. Süddi, İsmail b. Abdurrahman b. Kerime es-Süddi el-Kebir olup 127/744 senesinde vefat etmiştir.

712 Bu Salim, Salim el-Eftas'dır. Said de Said İbn Cübeyr'dir. 69 ve 399 nolu paragraflara bakınız.

713 Sad 38/44

714 Bunu Nahhas (s. 139) Hafs yoluyla rivayet eder. "Şüayb bize Nafi ve İbn Ömer yoluyla haber verdi". Süyuti (III, 49) bunu İbn Ebi Şeybe, İbn-ül Münzir, Beyhaki ve diğerlerine nisbet eder.

715 Bu Cüveyrbir, tefsirin ravisi, İbn Said el-Ezdi olup gerçekten zayıf bir ravidir.

Dahhak ise müfessir İbn Müzahim el-Hilali olup güvenilir bir ravidir.

eda etmesi kadar dinini ve dindarlığını tanıtan birşey yoktur. Sadaka tahıl, üzüm ve hurmadan verilir. Sadece bunlardan değil, bundan başka şeylerden de onun hakkını ödemektir. Hatta ravi, nar meyvesini bile zikrederek ondan bile vereceğini söyledi. Eğer yanında verecek bir adam bulunmazsa ne olacak diye sordum. Onlar için ayırıp bekletir, dedi. Hasad günü bütün mallar toplandığı zaman bu çeşitli mallar bir tek kalem mal gibi hesap edilebilir mi diye sordum. Her sınıf malın zekatını ayrı ayrı vermek bana göre daha uygundur, dedi. Bu sadaka (zekat) olarak verilecek malı komşularıma göndersem olur mu, dedim. Eğer onlar fakir iseler elbette güzel olur dedi.

418-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek ve Abdülmelik b. Ebi Süleyman yoluyla Ata'nın "Hasad günü onun hakkını veriniz" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: O gün yanında bulunan kimseleri kolayına geldiği bir şekilde doyurursun. Tabii ki bu, bir zekat değildir.

419-İsmail bize Hasan, Yahya, Cerir b. Abdülhamid ve Muğire yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Sahabiler, sahip oldukları malların bizzat kendilerinden zekat vermek isterlerdi. Altından altın, gümüşten gümüş diye açıklama yaptı.

420-İsmail bize Hasan, Yahya, Mesud el-Cu'fi⁷¹⁶ ve Abdülmelik b. Süleyman yoluyla Ata'nın "Hasad günü onun hakkını veriniz" ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Elde edilen ürünlerden zekattan ayrı olarak avuç avuç vermektedir.

421-İsmail bize hasan, Yahya, Ömer b. Harun el-Horasani,⁷¹⁷ İbn Cüreyc ve İbn Ebi Nüceyh yoluyla Ömer b. Abdülaziz'in sadaka (zekat) hakkında şöyle yazdığını haber verdi: Zekat, portakaldan portakal, elmadan elma alarak alınır. Portakaldan elma, elmadan portakal alınmaz. Zekat, malın toplanıp kurutulduğu yerde teslim alınır ve zekatını burada teslim eden mükellef hiç bir risk taşımaz.

2-Gece Ekin Biçme ve Meyve Toplama Yasağı

422-İsmail bize Hasan, Yahya, Süfyan b. Uyeyne, Cafer b. Muhammed ve onun babası yoluyla Ali b. Hüseyin'in hurmaları geceleyin devşiren hizmetçisine şöyle dediğini haber verdi: Sen Allah Rasülü'nün geceleyin hurma toplama ve ekin kesmeden-veya hasad yapmaktan dedi- yasakladığını duymadın mı? Süfyan der ki: Hurmaları geceleyin değil, gündüz toplmalıdır. Hem fakirler de burada hazır bulunarak (haklarını) alırlar.⁷¹⁸

423-İsmail bize Hasan, Yahya, Hafs b. Gıyas, Cafer b. Muhammed ve onun babası yoluyla Ali b. Hüseyin'in şöyle dediğini haber verdi: Allah Rasülü, geceleyin hurma kesmeyi ve hasad yapmayı yasakladı.

424-İsmail bize Hasan, Yahya, Hafs b. Gıyas ve Eşas b. Abdülmelik youyla Hasan'ın şöyle dediğini haber verdi: O, gece meyve toplamak, gece hasad yapmak ve gece kurban kesmeyi yasakladı.⁷¹⁹ İnsanlar çok zor şartlar altında bulunurlarsa ancak o zaman bunu gece yapabilirler. Bu sebeple adam bunu geceleyin yapıyordu da nehyedildi. Sonra da buna izin verildi.⁷²⁰

716 Bu Mesud b. Sa'd olup Kufe'lidir ve güvenilir bir ravidir. Yahya b. Adem der ki: Bu ravi, Allah Teala'nın hayır kullarından birisidir.

717 Ömer b. Harun el-Horasani Belh'li olup zayıf bir ravidir. Yalancılıkla itham edilmiştir.

718 Bu haber mürsel olup İbn Kesir tefsirinde (X, 53) Beyhaki'ye nisbet eder. Ebu

Ubeyd der ki: Hurmaların geceleyin toplanması yasaklandı. Bunun espirisi devşirme zamanında fakirlerin oraya gelip yardımlarını almalarıdır. Gece ise onların o vakit gelmeleri mümkün değildir. Bunun için gece devşirme yasaklanmıştır. "Hasad günü onun hakkını veriniz" ayetinde belirtildiği üzere gündüz fakirler hazır bulunur ve onlara sadakaları verilir. Ama bu gece yapılırsa o zaman bu, sadaka vermekten kaçmak demektir. Hasad geceleyin yapılacak olursa insanların başına bela ve musibet gelir görüşü de vardır.

719 Bu haber mürsel olup Şevkani onu Beyhaki'ye nisbet eder.(V, 217)

720 Şafii Ümm'de (II, 188) der ki: Bizim geceleyin hurma kesmeyi mekruh gördüğümüz gibi, gece kurban kesmeyi de mekruh görüyoruz. Çünkü gece dinlenme, gündüz ise çalışıp kazanma zamanıdır. Onun için biz, kurban keserken muhtaçların oraya gelmesini istiyoruz. Çünkü böyle yapmak sadakayı veren açısından daha iyi ve daha uygundur. İnsanları iyi ve kötü diye ayırmaktansa, fakir ve diğerleri kim gelirse gelsin, gelen herkese vermek daha uygundur. Bununla beraber gündüz kurban kesmek daha kolay olurNe hayvan ve ne de kesen eziyet görür.

425-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu'l Ahvas ve Simak b. Harb yoluyla İkrime'nin "Bahçe sahipleri ürünlerini sabahleyin devşireceklerine yemin ettiler. Bu hususta istisna da yapmıyorlardı."⁷²¹ ayeti hakkında şöyle dediğini haber verdi: Onlar hiçbir fakirin karnını doyumayacaklarına ve (bahçeyi kendileri için devşireceklerine) yemin ettiler. "Bu sebeble (yani bahçeyi kendileri için devşirip fakirleri doyumayacaklarına yemin ettikleri için) bahçe, (yanmış ve) simsiyah kesilmişti."⁷²²

426-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn mübarek, Mamer ve kendisine Temim b. Abdurrahman denilen Yemen'li bir adam yoluyla⁷²³ Said b. Cübeyr'in şöyle dediğini haber verdi: Sen Daravan'ı biliyor musun, Daravan Yemen'de bir köyün adıdır.⁷²⁴ Evet dedim. "Bahçe sahiplerinin sabahleyin devşirmeye yemin ettiklerini" bildiren ayette adı geçen bahçe işte bu köyde bulunmaktadır.⁷²⁵

3-Ticaret Ziraat ve Hurma (Meyve) Fazlası

427-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdüsselam b. Harb, İbn Mübarek, Şu'b ve Hakem yoluyla Mücahid'in "Kazandıklarınızın iyilerinden hayır yapın" ayetini⁷²⁶ ticaret yoluyla kazandıklarınız diye tefsir ettiğini haber verdi.

428-İsmail bize Hasan, Yahya, Kays, Ebu Hasayn yoluyla Said b. Cübeyr'in "Eğer onlar...yapsalardı, elbette üst-lerinden ve ayaklarının altında yerlerdi" ayetini⁷²⁷ yeraltından çıkarılan şeyler diye yorumladığını haber verdi. Yahya der ki: Nafakanın Kur'an'da sadaka olarak geçtiği söylenir.

429-İsmail bize Hasan, Yahya ve Ebu Bekir yoluyla Kelbi'nin "Sizin için yerden çıkardığımız şeylerden hayır yapın" ayetini⁷²⁸ ekinlerden diye tefsir ettiğini haber verdi.

430-Yahya der ki: Verka bize İbn Ebi Nüceyh yoluyla Mücahid'in "Kazandıklarınızın iyilerinden hayır yapın" ayetini ticaret ile, "Sizin için yerden çıkardığımız şeylerden hayır yapın" ayetini ise hurma ile tefsir ettiğini haber verdi.⁷²⁹

4-Sadaka Olarak Verilmesi Mekruh Olan Mallar

431-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdullah b. İdris ve Hişam yoluyla İbn Sirin'in şöyle dediğini haber verdi: Ubeyde'ye "Ey iman edenler, kazandıklarınızın kaliteli olanlarından ve sizin için yerden yetiştirdiklerimizden Allah yolunda harcayın. Sizin göz yummadan alamıyacağınız adi şeyleri vermeye kalkışmayın" ayetinin⁷³⁰ manasını sordum: Bu, farz olan zekat hakkındadır. Fakat bir adamın kalitesiz hurmayı ve züyuf (değeri düşük) bir parayı sadaka olarak vermesinde bir sakınca yoktur, dedi.⁷³¹

432-İsmail bize Hasan, Yahya, Kays b. er-Rabi' ve Ata b. es-Saib yoluyla Abdullah b. el-Muğaffel'in "Adi şeyleri vermeye kalkışmayın" ayeti hakkında onların malları arasında habis (adi) olanı yoktu, onun için ayetteki habis, mal demek, züyuf, değersiz ve kötü para demektir., dediğini haber verdi. "Alıcı değilsiniz" demek, eğer senin bir adamda alacağın olsa,

721 Kalem 68 /17-18

722 Kalem 68 /20

723 Bu ravinin biyografisini bulamadım.

724 Yakut'un dediğine göre bu San'a'da bir köydür. Aralarında 4 fersah (23 km. kadar) bir uzaklık bulunmaktadır. Adını San'a tarafında bulunan bir vadiden almaktadır.

725 Süyuti bunu Dürr-ül Mensur'da (VI, 353) kısa olarak zikreder. Ancak şu kadar ilave eder ki, Daravan ile San'a arasında 6 mil (20 km. kadar) bir uzaklık bulunmaktadır ve bu haberi Abdurrazzak Abd b. Hamid ve İbn-ül Münzir'e nisbet eder.

726 Bakara 2/ 267.

727 Maide 5/ 66 .

728 Bakara 2 /267.

729 Süyuti bunu Dürr-ül Mensur'da (I, 341) zikreder. Burada hurma meyve yerine kullanılmış bir bedeldir. Bu haberi Said b. Mansur'a, Abd b. Hamid, İbn Cerir, İbn-ül Münzir, İbn Ebi Hatem ve Beyhaki'ye nisbet etmektedir.

730 Bakara 2/ 267.

731 Bu ravi, Ebu Amr es-Selmai el-Muradi'dir. Peygamber'in vefatından iki sene önce müslüman oldu; Peygamber'e kavuşamadı. 72/691 yılında vefat etti.

bu alacağını züyük, değersiz para ve kalitesiz hurma ile değil, iyi ve sağlam mal ve paradan alırsın demektir. "Ancak göz yumduğunuz" demek ise musamahalı davrandınız ve affettiniz demektir.⁷³²

333-Yahya der ki: "Adi şeyleri vermeye kalkışmayın" ayeti hakkında, sadaka verirken düşük kaliteli malları ara-mayın ve o mallara dayanmayın şeklinde bir yorum duydum

434-İsmail bize Hasan, Yahya, Süfyan b. Said, Cafer b. Muhammed ve onun babası yoluyla rivayet ediyor ki: Peygamber, sadaka vermeyi (veya fitre vermeyi dedi), emretti. Bir adam düşük kaliteli bir hurma ile çıkageldi Bunun üzerine "Adi şeyleri vermeye kalkışmayın" ayeti nazil ol-du.⁷³³

435-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek, Muhammed b. Ebi Hafsa ve Zühri yoluyla Ebu Emame b. Sehl b. Hanif'in şöyle dediğini haber verdi: Bazı insanlar, meyvelerin kötülerini, çürk çarık olanlarını ayırıp veriyorlardı. Bunun üzerine Allah, "Adi şeyleri vermeye kalkışmayın" ayetini indirdi. Ravi der ki: Bundan sonra Allah Rasül'ü iki çeşit hurmayı sadaka (zekat) olarak vermeyi yasakladı: Biri faydalanılmıyacak kadar küçük olan hurma, diğeri ise son derece düşük kaliteli hurmadır.⁷³⁴

436-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek ve Yunus yoluyla Zühri'nin şöyle dediğini haber verdi: Adi ve fayda vermeyecek kadar kalitesiz hurmaları Peygamber'in reddettiği yani sadaka kabul etmediği haberi bana ulaştı.

437-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek, Ubeydullah b. Huseyn b. Ali b. Huseyn, Mevlana Salim⁷³⁵ ve onun iki amcası Muhammed b. Ali ile Abdullah b. Ali rivayet ederler ki: Peygamber'e bir su ile yetişen hurma, bir de susuz yetişen hurma getirdiler; Peygamber susuz hurmalardan yemeye başladı. Ya Rasülellah, onu bırak, şundan al, bu daha temiz ve daha güzeldir, dediler. Ravi der ki, Peygamber buna şöyle cevap verdi: Hurma insanın karnını acıktırılmaz, bedenini üşütmez. (Tok ve sıcak tutar).

5-Vask Ölçeği ve Zekatı Gerektiren Mal Miktarı

438-İsmail bize Hasan, Yahya, Süfyan b. said, Amr b. Yahya el-Ensari ve onun babası yoluyla Ebu Said Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi: Beş vasktan daha aşağı olan malda zekat yoktur.⁷³⁶

439-İsmail bize Hasan, yahya,Süfyan b. Uyeyne, Mindel el-Anzi, Amr b. Yahya el-Ensari, onun babası ve Ebu Said el-Hudri yoluyla Rasülullah'dan şöyle buyurduğunu haber verdi: "Beş vasktan daha aşağı olan mallarda zekat yoktur."

440-İsmil bize Hasan,Yahya, Süfyan b. Said, İsmail b. Ümeyye, Muhammed b. Yahya b. Hibban, Yahya b. Umare ve Ebu Said yoluyla Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi: Beş vasktan az olan hurma ve tahılda zekat yoktur.

441-İsmail bize Hasan, Yahya, Şüreyk, İbn Ebi Leyla, Amr b. Mürrre ve Ebu'l Bahteri yoluyla Ebu Said el-Hudri'nin Peygamber'den merfu olarak şöyle buyurduğunu haber verdi:

732 Süyuti bunu Dürr'de (I, 346) Feryabi'ye, İbn Cerir, İbn-ül Münzir, İbn Ebi Hatem'e nisbet eder.Tirmizi (II, 163), Hakim (II, 285) ve el-Vahidi Esbab-ün Nüzul'de (s. 62) Bera hadisi ile bundan daha geniş bir şekilde rivayet eder. Tirmizi ve Hakim bunu sahih bulur. Süyuti (I, 345) bunu İbn Ebi Şeybe, Abd b. Hamid, İbn Mace, İbn Cerir, İbn -ül Münzir, İbn Ebi Hatem, İbn Merdüye ve Beyhaki'ye nisbet eder.

733 Bu mürsel bir haberdır. Süyuti bunu Abd b. Hamid'e nisbet eder.(I, 345). Hakim (II, 283) ve Vahidi (s. 61) ise Hatem b. İsmail el-Medeni el-Harisi, Cafer b. Muhammed, onun babası ve Cabir yoluyla rivayet eder. Hakim ve Zehebi bu hadisi sahih bulurlar. İbn Ebi Hatem güvenilir, emniyetli bir ravidir.

734 Bu hadisi Ebu Davud (II, 25), Nesai (I, 345), Darekutni (s. 216) ve Hakim rivayet etti. Hakim bunu sahih buldu. (I, 402; II, 284). Ebu Emame Peygamber'den hadis dinlememiştir. 453 nolu paragrafın dipnotuna bak.

735 Bu ravinin ve onun mevlası Salim'in biyografilerini bulamadım.

736 Bunu Buhari (III, 217, 245, 255, 277), Müslim (I, 267), Ebu Davud (II, 3), Tirmizi (I, 122), Nesai (I, 336), İbn Mace (I, 281), Malik (s. 103) Şafii, el-Ümm, (II, 25), Darimi (s. 147), Tayalisi (s. 292), Darekutni (s. 215) ve Tahavi (I, 314) Ebu Said hadisinden rivayet edler.

Beş vasktan daha az olan mallardan alınacak bir zekat yoktur.

442-İsmail bize Hasan, Yahya, Abedet, Muhammed b. İshak, Muhammed b. Yahya b. Hibban ve Yahya b. Umare yoluyla Ebu Said el-Hudri'nin şöyle dediğini haber verdi: Ben Allah Rasülünü şöyle derken dinledim: Beş vask'ten daha az olan hurmadan zekat yoktur.

443-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Şihab, İbn Ebi Leyla, Amr b. Mürre ve Ebu'l Bahteri yoluyla Ebu Said'in şöyle dediğini haber verdi: Beş vask'ten az olan malda zekat yoktur.

444-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdüsselam b. Harb, Leys, Nafi ve Abdullah b. Ömer yoluyla Rasülullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: Beş vask'ten daha az olan maldan zekat yoktur.⁷³⁷

445-İsmail bize Hasan, Yahya, Veki', İdris el-Evdiy, Amr b. Mürre, Ebu'l Bahateri ve Ebu Said el-Hudri yoluyla Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi: Beş vaskdan aşağı olan mallarda zekat yoktur.⁷³⁸

446-İsmail bize Hasan, Yahya, Kurranü'l-Esedî, Yah-ya b. Ebi Enise⁷³⁹ Amr b. Şüayb ve onun babası yoluyla dedesinin şöyle dediğini haber verdi: Allah Rasülü buyurdu ki: Beş vaskdan aşağı olan mallarda zekat yoktur.⁷⁴⁰

447-İsmail bize Hasan, Yahya, Hafs b. Gıyas, Eşas ve Ebu'z Zübeyr yoluyla Cabir b. Abdullah'ın şöyle dediğini haber verdi: Beş vaskdan aşağı olan mallarda zekat yotur.⁷⁴¹

448-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Bekir b. Ayyaş ve Muğire yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Beş vaskdan aşağı olan mallarda zekat yoktur.

449-İsmail bize Hasan, Yahya, Cerir b. Abdülhamid ve Muğire yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Beş vaskdan daha az olan mallarda zekat yoktur.

450-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdürrahim ve Muhammed b. Salim yoluyla⁷⁴² Şa'bi'nin şöyle dediğini haber verdi: Beş vaskdan aşağı olan mallarda zekat yoktur.

451-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Ebi Zaide ve Ebu Sehl yoluyla Amir'den bunun benzerini rivayet etti.

452-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Ebi Zaide ve Mübarek yoluyla el-Hasen'in bunun benzerini rivayet ettiğini haber verdi.

453-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek, Yunus, ez-Zühri ve Ebu Emame b. Sehl b. Hanif⁷⁴³ yoluyla Said b. el-Müseyyeb'in şöyle dediğini haber verdi: Hurma'nın miktarı beş vaska ulaşmadıkça zekatın alınmayacağı hususunda sünnet cari olmuştur.

737 Bu sahih bir isnaddır. Leys, İbn Ebi Salim'dir. Bunu Tahavi (I;315) de aynı yolla rivayet eder. Eyyüb b. Musa, Nafi ve İbn Ömer yoluyla mevkuf olarak rivayet eder.

738 Bunu Ebu Davud da rivayet eder.(II, 3), Darekutni (II, 2) ile beraber, İdris b. Yezid el-Evdiy ve Amr b. Mürre yoluyla rivayet eder ve sonuna şu ilaveyi tapar: "Vask, altmış mahtumdur". Bu ilaveyi sadece İbn Mace (I, 288) merfu olarak, bu isnadla Amr'dan İdris yoluyla rivayet eder: Bir vask, altmış sa'dır. Ebu Davud, Ebu'l Bahteri, Ebu Said'den dinlememiştir. der. İbn Ebi Hatem de Merasil'de (s. 28) bunu söylemektedir. 477, 513 ve 514 nolu paragraflara bakınız.

739 Yahya b. Ebi Enise, gerçekten zayıf bir ravidir.

740 Darekutni (s. 199) bunu İbn Ebi Leyla, Abdülkerim ve Amr b. Şüayb yoluyla rivayet eder. İbn Ebi Leyla, Muhammed b. Abdurrahman olup zayıf bir ravidir. Süyuti bunu Dürr'de (I, 341) yine İbn Ebi Şeybe'ye nisbet eder.

741 Bu Mevkuf bir hadistir. Bunu yazardan başka bir kimsenin mevkuf olarak rivayet ettiğini aradım bulamadım. Bunu Müslim (I, 268), Darekutni (s. 199), İyaz b. Abdullah el-Kureşi yoluyla; Tahavi ise Hammad b. Mesleme yoluyla ve her ikisi de Ebu'z Zübeyr ve Cabir'den merfu olarak rivayet ederler. Bunu İbn Mace (I, 281), Tahavi (I, 315) ve Hakim (I, 401), Muhammed b. Müslim et-Taifi, Amr b. Dinar ve Cabir'den merfu olarak rivayet ederler.Darekutni ise (s. 200) aynı yolla Amr, Cabir ve Ebu Said'den merfu olarak rivayet eder. Bu isnad sahihtir. Tahavi (I, 315) bunu sahih bir isnadla Ebu Hüreyre hadisinden rivayet eder. Zeylai de bunu Ahmed'in Müsned'ine nisbet eder (I, 407).

742 Bu ravi el-Hemedani olup Ebu Sehl el-Küfi'dir, zayıf bir ravidir. Rivayet ettiği hadisleri alınmaz, terk edilir.

743 Bu mürsel bir hadistir. Çünkü Ebu Emame b. Sehl (onun adı Esad'dır) Peygamber'in vefatından iki sene önce dünyaya gelmiştir. O nedenle Peygamber'den hadis işitmemiştir. 100/718 yılında vefat etmiştir.

454-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek ve Ya-kub b. el-Ka'ka yoluyla Ata'nın şöyle dediğini haber verdi: Beş vask olan malda zekat vardır; bu da 300 sa' kadardır.

455-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek ve Mamer yoluyla İsmail b. Ümeyye'nin şöyle dediğini haber verdi: Zühri'ye vasak'ı (çoğulu evsak) sordum. Onu bana sağlam, inandırıcı bir şekilde anlattı.

456-Yahya der ki: Hasan b. Salih ile Şüreyk, vasak-lardan (yani beş vasakdan fazla olan mallardan) zekat vardır, derlerdi. Bundan aşağı olanlardan ise bir şey verilmez görüşünde idiler. Ben bunu onlardan duydum.

457-İsmail bize Hasan, Yahya ve Eşcai yoluyla haber verdi ki: Süfyan b. Said de bu görüşü tutup beş vask olan maldan zekat alınmasını, daha aşağı olandan ise alınmamasını söylerdi.

6-Vask Ölçeğinin Sa' Ölçeği ile Mukayesesi ve

Miktari⁷⁴⁴

458-İsmail bize Hasan, Yahya, İsrail , Yunus ve Muğire yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Vask, altmış sa'dır.

459-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Bekir b. Ayyaş ve Muğire yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Vask, Haccac'ın koyduğu ölçeğe göre altmış sa' kadardır.⁷⁴⁵

460-İsmail bize Hasan, Yahya, Cerir b. Abdülhamid ve Muğire yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Vask, Haccac'ın koyduğu gafiz ölçeğine göre altmış gafiz eder.⁷⁴⁶

461-İsmail bize Hasan, Yahya, Süfyan b. Said ve Halid el- Hıza yoluyla Ebu Kılabe'nin vask, altmış sa'dır, dediğini haber verdi.

462-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdurrahim ve Muhammed b. Salim yoluyla Şa'bi'nin şöyle dediğini haber verdi: Haccac'ın ölçeğine göre vask, altmış sa' eder.

463-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Ebi Zaide ve el-Mübarek yoluyla el-Hasen'in şöyle dediğini haber verdi: Vask'ın tartısı Haccaciye göre altmış sa'dır.

464-İsmail bize Hasan, Yahya, Veki', Şüreyk, Leys ve Nafi yoluyla İbn Ömer'in Vaskın tartısının altmış sa' olduğunu söylediğini haber verdi.Yahya der ki: Ben bunu Şüreyk'e sordum; hafızasında olmadığını söyledi.

465-İsmail bize Hasan ve Yahya⁷⁴⁷ yoluyla haber ver-di. Ebu Said el-Hudri, vaskın altmış sa' olduğunu söyledi.

466-İsmail bize Hasan, Yahya İbn Mübarek ve Yakub b. el-Ka'ka, Katade yoluyla

744 Vask, (vask da denir) çoğulu evsak, evsuk ve vüsuk gelir. Aslında bir deve yüküne *vask* derler. Sonra altmış sa' hacminde olan mala vask denilmeye başlanmıştır. İleride sa' ve vask ölçeklerini ve bu konudaki farklı görüşleri anlatacağız.

745 Haccacî, Haccac'ın koyduğu ölçeğin adıdır. Haccac, kendi ölçeğini Hz. Ömer'in koyduğu sa' ölçeğine göre düzenlemiştir. İleride geleceği üzere bu konuda çeşitli rivayetler vardır.

746 Bu hadisi Ebu Davud (II, 3) Cerir yoluyla rivayet etmiştir. Metni şöyledir:

Vask, Haccaci ölçeğine göre altmış sa' yapar.

747 İsnad burada kesilmiştir. Bu hadis daha önce 445 nolu paragrafta Ebu Said hadisi olarak ve onun isnadı ile geçmişti. Biz orada Ebu Davud ve Darekuyni'nin şu cümleyi ilave ettiğini söylemiştik: "Vask, 60 ölçektir".Fakat bu hadis orada merfu, burada ise mevkuf olarak rivayet edilmiştir. Ümit ederim ki yazar, burada oradaki isnadla rivayet etmiştir. Fakat burada mevkuf olarak rivayet etmiştir.Darekutni (s. 201) merfu olarak Cabir hadisinden şöyle rivayet eder: Beş vaska ulaşılmadıkça toprak ürünlerinden zekat yoktur. Ürün beş vask olunca zekat vermek farz olur. Bir vask mal, altmış sa' gelir. Bu hadisin isnad zincirinde Muhammed b. Yezid b. Sinan ve onun babası vardır. Bu iki ravi zayıftır. Muhammed ise daha zayıftır.

Ata'nın vaskın altmış sa' olduğunu söylediğini haber verdi.

467-İsmail bize Hasan, Yahya ve Ebu Şihab yoluyla İbn Ebi Leyla'nın Vaskın altmış sa' olduğunu söylediğini haber verdi.

468-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek ve Yakub b. el-Ka,ka, Katade yoluyla Said b. el-Müseyyeb'in Vaskın altmış sa' olduğunu söylediğini haber verdi.

469-İsmail bize Hasan, Yahya ve Ebu Şihab yoluyla İbn Ebi Leyla'nın vaskın altmış sa' olduğunu söylediğini haber verdi.

470-İsmail bize Hasan ve Yahya yoluyla Hasan b. Salih ile Şüreyk'den ikisinin vaskın altmış sa' olduğunu söylediklerini haber verdi. Bunlar, beş vasktan aşağı olan mallarda zekatın farz olmayacağı görüşünde idiler

7-Sa' Ölçeğinin Miktarı

471-İsmail bize Hasan ve Yahya yoluyla haber verdi: Yahya der ki: Hasan b. Salih'e sa'ın miktarını sordum. Haccaci gafizi bir sa' olup o da sekiz rıtlı eder.

472-İsmail bize Hasan ve Yahya yoluyla haber verdi: Yahya der ki : Ben Şüreyk'e sa'ın miktarını sordum. Sa'ın sekiz rıttan daha az, yedi rıttan daha çok olduğunu söyledi.

473-İsmail bize Hasan, Yahya, Şüreyk ve Muğire yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Haccaci ölçeği Hz. Ömer'in sa'ına göre ona uygun olarak düzenlenmiştir.⁷⁴⁸

474-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Bekir b. Ayyaş, Cerir b. Abdülhamid ve Muğire yoluyla İbrahim'in haccaci, sa' ölçeğinin ta kendisidir, dediğini haber verdi.

475-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Şihab, Haccac ve Fudayl b. Amr yoluyla İbrahim'in, sa' ölçeği aynı haccaci ölçeği gibidir, dediğini haber verdi.

476-İsmail bize Hasan, Yahya, Zübeyr b. Muaviye, Ebu İshak ve adını söylediği bir adam yoluyla Musa b. Talha'nın şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer'in koyduğu sa' (veya Ömer b. Hattab'ın gafizi, dedi) haccaci ölçeği gibidir.⁷⁴⁹

477-İsmail bize Hasan, Yahya ve İsrail yoluyla Ebu İshak'ın şöyle dediğini haber verdi: Haccac bize Medine'den geldi ve dedi ki, ben sizin için Ömer b. Hattab'ın sa'ına uygun bir ölçek belirledim.⁷⁵⁰

478-İsmail bize Hasan, Yahya ve Züheyr yoluyla Yahya b. Said'in bu, evvelkine göre iki sa' kadardır, dediğini haber verdi. Züheyr der ki, Yahya onu ölçtü de haccaci ölçeğine göre, inşaallah iki ölçek geldi.

479-İsmail bize Hasan, Yahya ve Ebu Şihab Yoluyla İbn Ebi Leyla'nın şöyle dediğini haber verdi. Sa' ölçeği, haccaci ölçeği gibi ve biraz daha ağırdır.

480-İsmail bize Hasan, Yahya, Cerir b. Abdülhamid ve Yezid b. Ebi Ziyad yoluyla Abdurrahman b. Ebi Leyla'nın, bir sa' haccaciye göre bir ölçek daha fazladır, dediğini haber

748 Tahavi (I, 324) bunu Şüreyk, Muğire, Ubeydet ve İbrahim yoluyla rivayet ederek der ki:Haccac, gafiz ölçeğini Hz. Ömer'in sa'ına uygun olarak koydu. Tahavi bunu Veki', onun babası, Muğire ve İbrahim yoluyla rivayet ederek dedi ki: Biz Hz. Ömer'in sa'ını değiştirip haccaci yaptık. Onların yanında haccaci, bağdadi ölçeğine göre sekiz rıtlı yapar.

749 Tahavi (I, 324) bunu Veki', Ali b. Salih, Ebu İshak ve Musa b. Talha yoluyla rivayet etti ve "el-Haccaci ölçeği aynı Hz. Ömer'in sa'ı gibidir". Bunun isnadında burada olduğu gibi "Adını söylediği bir adam" ifadesi bulunmamaktadır.

750 Bu haber gösteriyor ki, Haccac'ın koyduğu ölçek, Hz. Ömer'in koyduğu sa'ına uygundu. Bu ölçeğin ismi Hz. Peygamber zamanında verilmiş değildir. Böylece 445 nolu paragrafın dip notonda Ebu Davud'dan nakletmiş olduğumuz rivayetin yanlışlığı ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple onun ravisinin mana itibarıyla rivayet etmiş olduğu ümit edilir. Çünkü diğer bütün rivayetlerde "Vask, altmış sa'dır", denilmektedir.

verdi. Cerir, onun bu sözü ile ölçęi kastedtiğini zannediyorum ve dörtte biri (kadar) dedi diye bildirir.

481-İsmail bize Hasan ve Yahya yoluyla Yahya'nın şöyle dediğini haber verdi: Ebu Cafer zamanında Hasan b. Salih ile Süfyan'ı dinledim. Bunlar yemin keffareti hakkında bana on fakire haşimi ölçęine göre bir gafiz ve dörtte bir gafiz, her halde buğday dedi, vermeme emrettiler. Bu miktar ise otuz iki rıtl meblağ tutuyordu.⁷⁵¹

8-Toprak Ürünlerinin Zekatı

İbrahim ve diğerleri, topraktan çıkan ürünlerde, az olsun çok olsun, zekat vardır derken, bu konuda İbrahim ve Ata'dan farklı görüşte olanlar da bulunmaktadır.

482-İsmail bize Hasan, Yahya, Hasan b. Salih ve Mansur yoluyla İbrahim'n şöyle dediğini haber verdi: Toraktan yetişen ürünlerde öşür veya yarı öşür vardır.

483-İsmail bize Hasan, Yahya, Hasan ve Eşas yoluyla Ata'nın aynı bunun benzerini söylediğini haber verdi.

484-İsmail bize Hasan, Yahya, Şüreyk ve Mansur yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Toprakta bitip yetişen herşeyde öşür veya yarı öşür vardır.

485-İsmail bize Hasan, Yahya, Hfs b. Gıyas, Eşas, el-Hakem ve Hammad youyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Toprağın bitirip yetiştirdiği ürünlerde, az olsun çok olsun, öşür veya yarı öşür vardır.

486-İsmail bize Hasan, Yahya, Hasan b. Ayyaş,⁷⁵² Eşas, Hakem ve Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Toprakta bitip yetişen herşeyde öşür veya yarı öşür vardır. Onda bir veya yirmide bir zekat vardır.

487-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdurrahim, Eşas ve Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: İster az, ister çok olsun, toprağın yetiştirdiği her şeyde öşür veya yarı öşür olarak zekat vardır.

488-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Ayyaş, Abdurrahim ve Eşas yoluyla Ata'nın aynı bunun benzerini söylediğini haber verdi.

489-İsmail bize Hasan, Yahya, Eyyüb b. Cabir ve Hammad yoluyla İbrahim'in aynı buun benzerini söylediğini haber verdi.

490-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Ebi Zaide ve Mücalid yoluyla Ebu Bürde'nin şöyle dediğini haber verdi: Sebze ve meyvelerde zekat vardır. Bazıları, bir bağ, bir demet olsa bile yine zekat vardır, dediler.

491-İsmail bize Hasan, Yahya, Said b. Salim b. Ebi'l Hayfa⁷⁵³ ve Salt b. Dinar yoluyla Ebu Reca el-Attaridi'nin şöyle dediğini haber verdi: İbn Abbas Basra'da halktan zekat topluyordu. Hatta pırasa destelerinden bile vergi alıyordu.

492-İsmail bize Hasan, Yahya, Yunus, Ebu Hanife ve Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Toprakta bitip yetişen her şeyde, sebze bir demet veya daha fazla olsa

751 Iraklılarla Hicazlılar sa'n miktarını tayinde anlaşmazlığa düştüler: Iraklılar bunun bağdadi ölçęi ile sekiz rıtl yaptığını ileri sürerken hicazlılar ise bunun beş ve üçte bir rıtl yaptığını söylüyorlar. Ebu Yusuf da Medine'ye geldikten,Tahavi (I, 324) ile Zeylai'nin (I, 431) Beyhaki'den naklettikleri gibi ve Peygamber'in sa'nı gördükten sonra bu görüşe dönmüş bulunmaktadır. Darekutni, Malik'in sa'yı açıklayan iki cümlesini bildirmektedir. (s. 224) Zeylai de onu izler. Nevevi Mecmu'da (I, 122; V, 458; VI, 128) Bağdat rıtlının 128, 4/7 dirhem olduğunu tesbit etti. 130 dirhem olduğunu söyleyenler de vardır. Sonra Nevevi (VI, 129) sa'n miyarını da tartı ve ölçekle (ağırlık ve hacim olarak) tesbit etti bir bilginler topluluğundan bunun normal elli bir adamın avucuna göre dört avuç kadar olduğunu nakletti. Sonra İbn Hazm'ın şöyle dediğini nakletti: Medine halkında iki şeyin değişmediğini gördük: Hz. Peygamber'in sadakaları tediye ettiği müd ölçęi, 1,5 rıtdan fazla değil, 1, 1/4 den de az değildi. Bazıları bunun 1, 1/3 rıtl olduğunu söyledi. İbn Hazm, bunun bir farklılık değil, fakat buğday, hurma ve arpa gibi şeylerin ölçülüp tartılmasına göre meydana gelebilecek bir şey olduğunu söyledi.

752 Bu ravi, Ebu Bekir b. Ayyaş'ın kardeşidir. Güvenilir bir ravi olup 172/788 tarihinde vefat etmiştir.

753 Bu ravinin biyoğrafisini bulamadım. Bunun hocası (şeyhi) es-Salt b. Dinar zayıf bir ravi olarak tanınmaktadır.

bile, zekat vardır.

493-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek ve Yunus yoluyla Zühri'nin şöyle dediğini haber verdi: Buğday, arpa, hurma, yulaf (ekşi arpa) ve zeytinin dışında kalan malların değerlerinden zekat alınması görüşünü taşıyorum. Ravi der ki: Medinelilerin kutniyye, Şamlıların ise katani adını verdikleri nohut, mercimek ve hububat gibi evde saklanabilen mallarda da zekat vardır.

494-İsmail bize Hasan, Yahya, İsmail b. Ayyaş eş-Şa-mi yoluyla Ata el-Horasani'nin şöyle dediğini haber verdi: Yeşil bitkilerde, ceviz, badem ve meyvelerin hiç birisinde öşür yoktur. Ravi der ki: Eğer bunlar satılırsa ve elde edilen para 200 dirhem gümüşe ulaşırsa ancak buparadan zekat vardır.

495-İsmail bize Hasan, Yahya, İsmail b. Ayyaş ve Abdülaziz b. Ubeydullah⁷⁵⁴ yoluyla Şa'bi'nin aynı bunun benzerini söylediğini haber verdi.

496-Yahya der ki: Bizim arkadaşlarımız arasında bunu Şa'bi'nin sözünden öğrenen bir tek kişi dahi tanımıyorum. Biz ondan bunun hilafına olan sözler işittik. Bunlar bu kitabın içindedir.⁷⁵⁵

9-Buğday Arpa Hurma ve Kuru Üzümde Zekat

Var Yeşil Bitkilerde Yoktur

497-İsmail bize Hasan vasıtasıyla Yahya'nın şöyle dediğini haber verdi: Bize göre yeşil bitkiler, yonca, kokulu bitkiler, sebzeler ve meyvelerdir. Mesela armut, ayva, şeftali, erik, elma incir, zerdali, kayısı, nar, salatalık, acur, kiraz, bakla, havuç, muz, sedir ağacının meyvesi, ceviz, badem, karpuz ve bunlara benzer şeylerdir.

498-Yahya Hasan b. Salih'in şöyle dediğini haber verdi: Zekat, buğday, arpa, hurma ve kuru üzümüdür. Ravi, biz Allah Rasülünün zekatı bunlarda farz kıldığını duyduk dedi. Hasan bu kalemlerin dışında ister bürülce ister başka bir şey olsun, zekatın gerekli olmadığı görüşündedir.

499-Yahya der ki: Eşcai bize Süfyan yoluyla aynı bunun benzerini, bu gibi bir haberi bildirdi.

500-Yahya der ki: Şüreyk'e fasülye ve bürülce gibi hububatın zekatı olup olmadığını sordum. İbrahim bu gibi şeylerin hepsinde zekatın var olduğunu söyledi, dedi.

501-Yahya Şüreyk yoluyla Musa b. Talha'nın şöyle dediğini haber verdi: Amr b. Hazm'a gönderilen mektupta şu dört çeşit malda; arpa, buğday, hurma ve kuru üzümde zekatın gerekli olduğu yazılmaktadır.

Yahya der ki: Haccac bunu doğru buldu ve insanlara bu usule göre uygulama yaptı.

502-İsmail bize Hasan, Yahya ve Ebu Bekir b. Ayyaş yoluyla Muğire'nin şöyle dediğini haber verdi: Haccac'ın vergi memuru olan Musa b. el-Muğire Haccac'a şu mektubu yazdı: Musa b. Talha, sebzelerden her hangi birinde ve insanların elinde bir yıl boyunca kalamayan mallarda zekatın bulunmadığını söyledi. Ravi, Haccac'ın ise zekat vardır, dediğini bildirdi.

503-İsmail bize Hasan, Yahya ve Abdüsselam b. Harb yoluyla Ata b. es-Saib'in şöyle dediğini haber verdi: Musa b. el-Muğire, Musa b. Talha'nın arazisinden yetişen yeşil bitkilerden zekat almak istedi. Musa b. Talha ona yeşil bitkilerden zekat olmadığını söyledi ve bu hükmü Peygamber'den rivayet etti. Ravi der ki: Bunlar durumu Haccac'a yazdılar. Haccac bunlara Musa b. Talha'nın Musa b. el-Muğire'den daha alim olduğunu

⁷⁵⁴ Bu Abdülaziz zayıf biravidir.

⁷⁵⁵ Bak. 527-530 nolu paragraflar.

bildirdi.⁷⁵⁶

504-İsmail bize Hasan, Yahya, Hafs b. Gıyas, Amr b. Osman b. Abdullah b. Mevhib yoluyla Musa b. Talha'nın şöyle dediğini haber verdi: Allah Rasülü, buğday, arpa, hurma ve kuru üzümde zekatı farz kıldı. Amr b. Osman, kuru üzüm veya yaş üzüm dediğini söyledi.

505-Hafs der ki: Bu ikisinden birisi yaş üzüm veya kuru üzümdür. Tane yaş üzüm tanesidir.

506-İsmail bize Hasan, Yahya, Hafs b. Gıyas, Leys ve el-Hakem yoluyla Musa b. Talha'nın şöyle dediğini haber verdi: Zekat, buğday, arpa, hurma ve kuru üzümdedir.

507-İsmail bize Hasan, Yahya, Veki' ve Talha b. Yahya yoluyla Musa b. Talha'nın şöyle dediğini haber verdi: Abdülhamid ona zekatı sordu. Musa b. Talha, zekatın ancak buğday, arpa, hurma ve kuru üzümde olduğunu söyledi.

508-İsmail bize Hasan, Yahya, Yezid b. Abdülaziz ve Amr b. Osman b. Mevhib yoluyla Musa b. Talha'nın şöyle dediğini haber verdi: Rasülullah, Muaz'ı Yemen'in zekatları üzerine memur olarak gönderdi ve ona buğday, arpa, hurma ve üzümde (veya kuru üzüm dedi) oşür veya yarı oşür almasını emretti.

509-İsmail bize Hasan, Yahya, Veki' ve Amr b. Osman yoluyla Musa b. Talha'nın şöyle dediğini haber verdi: Muaz Yemen'e geldi ve zekatı sadece buğday, arpa, hurma ve kuru üzümde aldı.

510-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdürrahim ve Amr b. Osman b. Mevhib yoluyla Musa b. Talha'nın şöyle dediğini haber verdi: Peygamber Muaz'ı Yemen'in zekatları üzerine memur olarak gönderdi ve ona zekatı buğday, arpa ve hurmadan almasını emretti.

511-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Ebi Zaide ve Amr b. Osman yoluyla Musa b. Talha'nın şöyle dediğini haber verdi: Rasülullah Muaz'ı Yemen'e gönderdi ve ona zekatı buğday, arpa, hurma ve üzümde alınmasını emretti.

512-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdürrahim, Haccac b. Ertat ve Amr b. Osman b. Mevhib yoluyla Musa b. Talha'nın şöyle dediğini haber verdi: Rasülullah Muaz'ı Yemen'e gönderdi ve ona zekatı buğday, arpa, hurma ve kuru üzümde alınmasını emretti.⁷⁵⁷

513-İsmail bize Hasan, Yahya, Şüreyk, İbn Ebi Leyla, Amr b. Mürre ve Ebu'l Buhteri yoluyla Ebu Said el-Hudri'nin merfu olarak Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi: Beş vaskdan daha az olan buğday, arpa, hurma ve kuru üzümde alınacak bir zekat yoktur.

514-İsmail bize Hasan, Yahya, Şihab, İbn Ebi Leyla, Amr b. Mürre ve Ebu'l Buhteri yoluyla Ebu Said el-Hudri'nin merfu olarak Peygamberden şöyle buyurduğunu haber verdi: Beş vaskdan daha az olan buğday, arpa, hurma ve kuru üzümde zekat yoktur.⁷⁵⁸

515-İsmail bize Hasan, Yahya, Süfyan b. Uyeyne, Amr b. Ubeyd yoluyla Hasan'ın şöyle dediğini haber verdi: Hz. Peygamber Deve, sığır, koyun, keçi, altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve kuru üzüm. İbn Uyeyne der ki: Ben onun börülce dediğini de duydum.⁷⁵⁹

516-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Bekir b. Ayyaş ve Eclah yoluyla Şa'bi'nin şöyle

756 Talha b. Nadr'ın biyografisini bulamadım. Ancak Taberi Tarihi'nde (v, 211) onu Osman b. Süleyman ve Abdullah b. Zübeyr'den rivayet eden bir ravi olarak anıldığını gördüm. Muasır olduğundan dolayı Talha'nın bu şahıs olma ihtimali vardır.

757 502-512 ve 542 nolu paragraflarda geçen hadis ve haberlerin hepsinin kaynağının Musa b. Talha ailesinin yanında olan Muaz'ın mektubuna dayandığı görülmektedir. 382 nolu paragrafın dipnotundaki açıklama da buna benzemektedir.

758 Bu ve bundan önceki hadiste zekat alınan mal çeşitleri anıldığı halde 441, 443 ve 445 nolu paragraflarda geçen hadislerde mal çeşitleri açıklanmamıştır. Biz orada Ebu'l Buhteri'nin Ebu Said'den hadis dinlemediğini söylemiştik. Burada İbn Ebi Leyla Munammed b. Abdurrahman olup zayıf bir ravidir.

759 Bu mürsel bir hadis olup Zeylai (I, 410) onu Beyhaki'ye nisbet eder.

dediğini haber verdi: Peygamber, Yemen halkına zekat hakkında şöyle yazdı: Zekat ancak buğday, arpa ve hurma ve kuru üzümden alınır.

517-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdurrahim ve Eclah yoluyla Şabi'nin şöyle dediğini haber verdi: Peygamber, Yemen halkına zekat hakkında buğday, arpa ve hurmadan alınır diye yazdı.⁷⁶⁰

518-İsmail bize Hasan, Yahya, Attab b. el-Cezeri⁷⁶¹ ve Husayf⁷⁶² yoluyla Mücahid'in şöyle dediğini haber verdi: Peygamber zamanında zekat sadece şu beş kalem maldan alınır: Buğday, arpa, hurma, kuru üzüm ve börülce.⁷⁶³

519-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Hammad (yani el-Hanefi) ve Eban yoluyla Enes'in şöyle dediğini haber verdi: Peygamber zekatı sadece buğday, arpa, hurma ve üzümden farz kıldı.⁷⁶⁴

520-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdürrahim ve Eşas yoluyla Şa'bi'nin şöyle dediğini haber verdi: Zekat, topraktan bitip yetişen buğday, arpa, hurma ve kuru üzümden alınır. Amir der ki: Börülcenin de zekat mallarından olduğu görüşünde idiler(alimler).

521-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdürrahim ve Leys yoluyla Mücahid'in şöyle dediğini haber verdi: Zekat ancak buğday, arpa ve hurmadan alınır.

522-İsmail bize Hasan, Yahya, Hasan b. Salih ve Muğire yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Zekat, arpa (ekşi) ve börülcede de vardır.

523-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdurrahman b. Hamid er-Ruvasi, Ebu İshak ve el-Haris yoluyla Hz. Ali'nin şöyle dediğini haber verdi: Zekat buğdaydan alınır. Buğday yoksa arpadan, arpa yoksa kuru üzüm, kuru üzüm yoksa hurmadan alınır.⁷⁶⁵

524-İsmail bize Hasan, Yahya, Karran el-Esedi, Yahya b. Ebi Enise, Amr b. Şuayb ve onun babası yoluyla dedesinin şöyle dediğini haber verdi: Hz. Peygamber, dört çeşit maldan başka diğer mallardan zekat yoktur. Bu dört kalem mal, buğday, arpa, hurma ve kuru üzümdür, buyurdular.⁷⁶⁶

525-İsmail bize Hasan, Yahya, Süfyan b. Uyeyne, Amr b. Dinar ve Tavus yoluyla Muaz'ın Yemen'de şöyle dediğini haber verdi: Bana (para değil) elbise gibi eşya getirin,⁷⁶⁷ ben sizden börülce ve arpa yerine onu alırım. Böyle elbise almak hem sizin için bir kolaylık, hem de Medine'deki göçmenler için daha faydalıdır.

526-İsmail bize Hasan, Yahya, Süfyan b. Uyeyne, İbrahim b. Meysere ve Tavus yoluyla Muaz'ın Yemen'de şöyle dediğini haber verdi: Bana ister beş endazeli bir elbise, ister giyilmiş bir elbise getirin,⁷⁶⁸ ben onu sizden zekat yerine kabul ederim. Çünkü bu sizin için daha kolay ve Medine'deki göçmenler için daha faydalı olur.

527-İsmail bize Hasan, yahya, İbn Ebi Zaide ve Eşas yoluyla Şa'bi'nin şöyle dediğini haber verdi: Peygamber zamanında zekat, buğday, arpa, kuru üzüm ve hurmadan alınır.

528-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Zebid ve Muhammed b. Salim yoluyla Şa'bi'nin şöyle dediğini haber verdi: Zekat toprağın yetiştirip bitirdiği şeylerden sadece buğday, arpa,

760 Bu da mürsel bir hadis olup Zeylai (I, 410) onu da Beyhaki'ye nisbet eder.

761 Bu İbn Beşir olup güvenilir bir ravidir ve 190/805 yılında vefat etmiştir.

762 Bu İbn Abdurrahman el-Cezeri Ebu Avn olup güvenilir, fakat hafızası zayıftır. Attab'ın ondan rivayet ettiği hadisleri kabul etmemişlerdir.

763 Bu mürsel bir hadis olup Zeylai (I, 410) bunu Beyhaki'ye nisbet eder.

764 Ebu Hammad zayıf birravî olduğu için bu hadis de zayıftır.

765 Bu hadisin ravi zincirinde bulunan el-Haris el-A'var gerçekten zayıf bir ravidir.

766 Bu hadisin ravi zincirinde bulunan Yahya b. Ebi Enise 446 nolu paragrafta geçtiği üzere gerçekten zayıf bir ravidir.

767 Buradaki eşya (arz) tabiri, para dışındaki malları ifade eder.

768 Beş zira elbisenin Yemen'de bir melike nisbet edildiği de söylenmektedir.

hurma ve üzümde vardır.

529-İsmail bize Hasan, Yahya, Kays ve Muhammed b. Salim yoluyla Şa'bi'nin şöyle dediğini haber verdi: Zekat sadece dört şeyde buğday, arpa, hurma ve kuru üzümde vardır. Ravi der ki: Eğer mükellef üzümü yaş olarak satarsa ne olacak diye sordum. Parasından oşür veya yarı oşür olarak hesap eder verir, diye cevap verdi.

530-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Ebi Zaide ve Eşas yoluyla Amir'in şöyle dediğini haber verdi: Peygamber zamanında zekat, buğday, arpa, hurma ve kuru üzümde alınır.⁷⁶⁹

531-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn-ül Mübarek ve İbn Cüreyc yoluyla Ata'nın şöyle dediğini haber verdi: Zekat sadece hurma, üzüm ve hububatta vardır. Yeşil bitkilerde yani meyvelerde zekat yoktur. Bunlar, (bekletilmediği ve hemen hemen yenilip dağıtıldığı için) hepten sadaka sayılır.

532-İsmail bize Hasan, Yahya ve İbn Mübarek yoluyla Yunus'un şöyle dediğini haber verdi: Zühri'ye hububatın zekatını sordum. Bana zekatın sadece buğday, arpa, hurma, üzüm, tadı ekşi olan arpa ve zeytinden alınacağı ulaştı, dedi.

533-İsmail bize Hasan, Yahya, Hasan ve Muğire yoluyla İbrahim'in tadı ekşi olan arpa türünden de zekat alınır dediğini haber verdi.

534-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Bekir b. Ayyaş ve Muğire yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Zekat buğday, arpa, hurma, kuru üzüm ve ak darıdan alınır. Bunlardan beş veske ulaşamamış olan şeylerde zekat yoktur.

535-İsmail bize Hasan, Yahya, Züheyr b. Muaviye, Musa b. Ukbe ve Nafi yoluyla İbn Ömer'in meyve ve ziraat ürünlerinin zekatı hakkında şöyle dediğini haber verdi: Hurma, üzüm, ziraat ürünü, buğday, arpa veya tadı ekşi arpa türü gibi olan mallardan oşür veya yarı oşür vergi alınır.⁷⁷⁰

536-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek, Musa b. Ukbe ve Nafi yoluyla İbn Ömer'in tadı ekşi olan arpa türünden zekat alındığını söylediğini haber verdi.

537-İsmail bize Hasan, Yahya, Eşcai, Süfyan b. Said ve Talha b. Yahya, yoluyla Ebu Bürde'nin şöyle dediğini haber verdi: Ebu Musa el-Eşari ile Muaz Yemen'e gönderildikleri zaman zekatı yalnız buğday, arpa, hurma ve kuru üzümde aldılar.⁷⁷¹ Eşcai der ki: Süfyan'ın toprağın bitirip yetiştirdiği ürünlerden sadece şu dört malda buğday, arpa, hurma ve kuru üzümde zekat vardır, dediğini duydum. Yahya der ki: Bu söz bizim arkadaşlarımızın (mezhebimi zin) görüşüdür.

538-İsmail bize Hasan, yahya, Veki', Talha b. Yahya ve Ebu Bürde yoluyla Ebu Musa el-Eşari'nin şöyle yaptığını haber verdi: Ebu Musa Yemen'e geldiği zaman zekatı yalnız buğday, arpa, hurma ve kuru üzümde aldı.

539-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Bekir b. Ayyaş ve Muğire yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Zekat buğday, arpa, hurma, kuru üzüm ve ak darıdan alınır. Bunlar beş vesk miktarına ulaşmadıkça zekat alınmaz.⁷⁷²

769 495 ve 496 nolu paragraflara bak.

770 383 nolu paragrafa bak.

771 Hakim bunu Müstedrek'te (I, 401) Ebu Huzeyfe ve Süfyan Sevri yoluyla rivayet eder. Talha b. Yahya ve Ebu Bürde'den rivayet ediliyor ki: Peygamber, Musa ile Muaz b. Cebel'i, insanlara din işlerini öğretmek için gönderdiği zaman buyurdular ki: Şu dört çeşitten başka mallardan zekat almayınız. Yalnız arpa, buğday, kuru üzüm ve hurmadan alınır. Zehebi bu hadisi sahih bulmuştur.

772 Sebze ve meyvelerde zekatın vacip olup olmadığı konusundaki ihtilaf çok eskidir.

Bu hususta taraflardan birisinin görüşünü destekleyen sahih bir hadis de yoktur.

Bunun geniş açıklaması şu kaynaklarda geçer: Nasburraye, I, 408, 410; Cassas,

Ahkam-ül Kur'an, III, 11,12; Neyl-ül Eytar, IV, 203-205; Mecmu', V, 452-456;

Tirmizi(I,124) bu konuda şunları yazar: Bu hususta Peygamber'den gelen sahih bir

hadis mevcut değildir. Musa b. Talha'dan rivayet edilen bu hadis ise peygamber'den

10-Ölçekle Ölçülen Yıl Boyunca Duran Taneli ve Benzeri Mallar

540-İsmail bize Hasan, Yahya, Mufaddal b. Mühelhil ve Muğire yoluyla Mücahid'in şöyle dediğini haber verdi: O, sebze, armut ve benzeri meyvelerde ve bir yıl bekleyemeyen mallarda zekatın farz olmadığı görüşünü tutuyordu.

541-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Hammad el-Hanefi ve Muğire yoluyla Mücahid'in şöyle dediğini haber verdi: Elma, armut ve benzeri gibi, bir yıl duramayan meyvelerde zekat yoktur.

542-İsmail bize Hasan, Yahya ve Ebu Bekir b. Ayyaş yoluyla Muğire'nin şöyle dediğini haber verdi: Musa b. el-Muğire, Haccac'a Musa b. Talha'nın kendisine sebze cinsinden olan mallarla insanların elinde bir kalamayan mallarda zekatın bulunmadığını bildirdiğini yazdı.⁷⁷³

543-İsmail bize Hasan, Yahya, Kays b. er-Rabi' ve Husayf yoluyla Mücahid'in şöyle dediğini haber verdi: Yaş incirde zekat yoktur. Ancak inciri toplar ve kurutursa vardır.

544-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Hammad ve Husayf yoluyla Mücahid'in şöyle dediğini haber verdi: Yeşil, yaş bitkilerde zekat yoktur. Ancak bunlar kurutulmuş, toplanmış ürün haline getirilirse o zaman vardır.

545-Yahya der ki: Bu söz, ölçülebilen mallardan insanların elinde bir yıl boyunca kalabilen mallarda zekat sözüne benzemektedir.

546-İsmail bize Hasan, Yahya ve İbn Mübarek yoluyla Mamer'in şöyle dediğini haber verdi: Zühri'ye zeytini sordum; zeytin ölçükle alınıp satılıyor onun için onda öşür vardır, dedi.

547-Yahya der ki: Zühri sanki zekatın ölçülebilen mallarda olduğu görüşündedir, halbuki sahabiler Hz. Ali ile Hz. Ömer'in yeşil ve yaş bitkilerde zekatın farz olmadığı görüşünde olduklarını bildirmişlerdir.

548-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdurrahman b. Hamid er-Ruvasi, Cafer b. Nuceyh es-Sadi el-Medeni⁷⁷⁴ yoluyla Bişr b. Asım Osman b. Abdullah b. Evs'in şöyle dediklerini haber verdi: Süfyan b. Abdullah es-Sakafi Hz. Ömer'in Taif'te vergi memurluğunu yapıyordu. Sakafi Hz. Ömer'e şu mektubu yazdı: Buralarda benden önce üzüm bahçeleri varmış. Şimdi ise bu bahçelerde üzümden kat kat daha fazla gelir getiren şeftali, erik ve nar yetiştirilmektedir. Bunlardan öşür almam konusunda bana bir emir yazıp gönderseniz de bunlardan öşür alsam daha iyi olmaz mı ? Ravi der ki: Hz. Ömer ona şöyle cevap verdi: Bu mallardan öşür alınmaz. Ravi, bunların dikenli bitkiler olduğu ve bunlardan zekat alınmadığını söylemektedir.

549-İsmail bize Hasan, Yahya, Hafs b. Gıyas, Lets ve Mücahid yoluyla Hz. Ömer'in yeşil bitkilerde zekatın farz kılınmadığını söylediğini haber verdi.

550-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Muaviye, Leys ve Mücahid yoluyla Hz. Ömer'in yeşil bitkilerde zekatın farz olmadığını söylediğini haber verdi.

551-İsmail bize Hasan, Yaya, Abdurrahim, Leys b. Salim⁷⁷⁵ ve Mücahid yoluyla Ömer b. el-Hattab'ın yeşil bitkilerde zekat olmadığını söylediğini haber verdi.

mürsel olarak rivayet edilmektedir. Bu konuda ilim sahiplerinin uygulaması, sebze ve meyve gibi yeşil, taze bitkilerden zekat almanın gerekmediği şeklindedir.

773 Bak. 382 ve 502-512 nolu paragraflar

774 Ben bu ravinin biyografisini bulamadım. Lisan-ül Mizan'da Cafer b. Nuceyh el-Medeni'yi Ebu Cafer et-Tusi, şii raviler arasında zikretmektedir. Ben bu ravinin o ravi olup olmadığını bilmiyorum.

775 Bu asıl nushada "Süleyman" olarak geçmektedir ki, yanlıştır.

552-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu'l Ahvas ve Muğire yoluyla Mücahid'in yeşil bitkilerde zekatın olmadığını söylediğini haber verdi.

553-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdüsselam b. Harb ve Leys yoluyla Mücahid'in yeşil bitkilerde zekatın olmadığını söylediğini haber verdi.

554-İsmail bize Hasan, Yahya, Kays b. er-Rabi, Ebu İshak ve Asım b. Damra yoluyla Hz. Ali'nin sebze ve yeşil bitkilerde zekatın olmadığını söylediğini haber verdi.

555-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Zebid ve Eclah yoluyla Şa'bi'nin yaz ziraatında zekatın olmadığını söylediğini haber verdi.

556-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Zebid, Eclah, Ebu ishak ve Asım b. Damra yoluyla Hz. Ali'nin bu haberin benzerini söylediğini bildirdi.

557-Yahya b. Adem der ki: Arkadaşlarımız, Eclah ve Şabi yoluyla aynı bunun benzerini haber verdiler. Bunlar lafız bakımından farklı olmakla beraber mana bakımından aynıdır.

558-İsmail bize Hasan, Yahya, Hasan b. Salih ve Eclah yoluyla Şa'bi'nin yaz ziraatında⁷⁷⁶ zekat olmadığını söylediğini haber verdi.

559-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Bekir b. Ayyaş ve Eclah yoluyla Şa'bi'nin şöyle dediğini haber verdi: Keten, tohumları ve yaz bitkilerinde zekat yoktur.

560-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdürrahim ve Eclah yoluyla Şa'bi'nin keten, tohumları ve buna benzer yaz ürünlerinde zekatın olmadığını söylediğini haber verdi.

561-İsmail bize Hasa, Yahya, Mindel Anezi, Ebu Şihab ve Eclah yoluyla Şa'bi'nin yaz ziraatında zekatın olmadığını söylediğini haber verdi.

562-İsmail bize Hasan, Yahya, Hafs b. Gıyas ve Eclah yoluyla Şa'bi'nin yaz ürünlerinde zekatın olmadığını haber verdi.

563-İsmail bize Hasan, Yahya ve İbn Mübarek yoluyla Mamer'in şöyle dediğini haber verdi: Tavus ve İkrime'nin Yemen zaferanı ve pamukta zekatın olmadığını söyledikleri haberi bana geldi.

564-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Ebi Zaide ve Eşas yoluyla Amir'in yeşil ve yaş bitkilerde zekatın olmadığını söylediğini haber verdi.

565-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Hammad ve Eban yoluyla Enes'in şöyle dediğini haber verdi: Bu yeşil bitki ve sebzelerde zekat yoktur.

566-İsmail bize Hasan, Yahya, Hasan b. Salih ve Muğire yoluyla Mücahid'in sebzelerde zekat olmadığını söylediğini haber verdi. Rabi, ben bunu İbrahim'e söyledim, o bu sözde bir kusur bulmadı dedi.

567-İsmail bize Hasan, Yahya ve Ebu Bekir b. Ayyaş yoluyla Muğire'nin şöyle dediğini haber verdi: İbrahim'e Mücahid'in elma, armur ve yaz bitkilerinde zekat olmaz, dediğini söyledim. Buna karşı susup hiç bir şey söylemedi.

568-İsmail bize Hasan, Yahya, Cerir b. Abdülhamid ve Muğir'e yoluyla Mücahid'in şöyle dediğini haber verdi: Elma, armut, karpuz ve sebzelerde zekat yoktur. Muğire der ki: Bunu İbrahim'e söyledim, o bu hususta sustu ve hiçbir şey söylemedi.

569-İsmail bize Hasan ve Yahya yoluyla Mesud el-Cüfi'nin Muğire'den şöyle yazdığını haber verdi: Buğday, arpa, hurma, kuru üzüm, börülce, mercimek, sütleğen, el-maş

776 Dr. Juynboll "ziraat" kelimesini "zirraat" şeklinde şeddeli olarak tesbit etmiştir ki, bu yanlıştır. Çünkü Lisan'da belirtildiği üzere bu ziraat yapılan toprak manasına gelir ki, burada bunun bir manası olamaz, kastedilen bu değildir. Burada söylenmek istenen toprak değil, toprağa ekilip dikilen şeylerdir.

(mercimek gibi fakat yuvarlak bir bitki), susam ve nohut, miktar olarak, beş vaske ulaşınca zekat vardır. Ravi der ki: Bu maddelerin dışındaki diğer mallardan zekat alınacağı görüşünde değilim.

570-İsmail bize Hasan, Yahya ve Hasan b. Salih yoluyla İbn Ebi Leyla'nın şöyle dediğini haber verdi: Sebzelede zekat yoktur. Hasan'a susam sebze mi diye sordum; evet susam sebzedir, diye cevap verdi.

571-Yahya der ki: Zekatta malların çeşitleri, biri diğere katılarak, birleştirilmez.

572-İsmail bize Hasan, Yahya ve Yahya yoluyla Hasan b. Salih ile Şüreyk'in şöyle dediklerini haber verdi: Buğday arpa ile birleştirilmez; hurma ile kuru üzüm de birleştirilmez; bu çeşit mallardan hiçbir sınıf diğeri ile birleştirilmez. Beş vaska ulaşmadıkça bu sınıf malların hiç birisinde zekat yoktur.

573-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Ebi Zaide, Davud b. Abdurrahman ve İbn Cüreyc yoluyla Ata'nın şöyle dediğini haber verdi: Zekatta buğday ile arpa; hurma ile kuru üzüm; bunlardan her hangi bir sınıf mal beş vaska ulaşmadığı zaman bir diğeri ile birleştirilmezler.

574-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek, Mamer ve Amr b. Müslim⁷⁷⁷ yoluyla İkrime'nin şöyle dediğini haber verdi: Bir ölçek buğday, bir ölçek arpa ve bir ölçek mısır birleştirildikleri zaman zekat nisabına ulaşıyorlarsa; eğer birleştirilmedikleri zaman ulaşmıyorlarsa, İkrime birleş-tirilir, dedi. Mamer, ben bunun doğru olup olmadığını Ey-yüb es-Sahtiyani'ye sordum, o bu görüşü tutmadığını söy-ledi, dedi.⁷⁷⁸

575-Yahya der ki: İkrimenin bu sözünde olduğu gibi bazı alimler, ölçekle ölçülen malların aynı dirhem ve dinar gibi olduğunu bu nedenle biri diğeri ile birleştirilebileceğini söylediler. Yahya, bu görüş pek bizim ilgimizi çekmedi dedi.

576-İsmail bize Hasan, Yahya, Eyyüb b. Cabir el-Hanefi ve Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Bir mükellefin çeşitli sınıflardan malları olsa, bu sınıflardan hiçbirisi zekat nisabına ulaşmasa, bu adamın üzerine zekat vermek borç olmaz.

577-Yahya der ki: Ben Malik b. Enes'in arkadaşları olan medineli bazı insanların şöyle dediklerini duydum: Zekatta altın ile gümüşün birleştirildiği gibi, buğday ile arpa da birleştirilir. Bunlardan birisi hurma ve kuru üzüme katılmaz; hurma ile kuru üzüm birleştirilmez. Özel olarak arpa ile buğday müstesna olmakla birlikte, hiçbir çeşit mal ile diğeri bir mal birleştirilmez. Buğday ile arpa ise biri diğeri ile birleştirilir. Fakat bunlardan her hangi birisi bu iki çeşit malın dışında her hangi bir malla birleştirilmez.

578-Yahya der ki: Alimlerin görüşüne göre buğday ile arpa ancak misli misline olur. Caiz değil..⁷⁷⁹

579-Şüreyk der ki: Deve, sığır, koyun ve keçiler hak-kında hüküm geldiği gibi, buğday, arpa, hurma ve kuru ü-züm hakkında da gelmiştir. Altın ve gümüş de böyledir. Her bir sınıf mal, zekat vacip olacak miktara ulaşınca kadar yalnız başına mütaala edilir. Bunun üzerine Sult⁷⁸⁰ b. Ab-durrahman ez-Zebidi Şüreyk'e şunu söyledi: Bu sebeple bir sınıf malı diğeri bir sınıf mala katmak uygun olmaz. Şüreyk de ona sen uygun olmaz dediğin zaman geriye hiçbir şey kalmaz, dedi.⁷⁸¹

777 Bu Amr b. Müslim el-Cenedi olup güvenilirdir. Ancak tenkit edilmiştir.

778 Nevevi, Mecmu'd (V, 513) İbn ül- Münzir, Tavus ile İkrime'den hububatın şartsız olarak birbirine katılması hususunda nakil yaptıktan sonra şöyle dedi: Eğer bu rivayet doğru ise ben, malların birbirine katılmasını söyleyen bu iki zattan başka bir kimseyi bilmiyorum.

779 Bu cümlede bir eksiklik var. Kitap basılırken sanki bir satır düşmüş gibidir.

Çünkü neyin caiz olmadığı açıklanmamıştır. (Çev.)

780 Bu kelime asıl basımda "Sulb" şeklinde geçer. Dr. Juynboll yanlışmıştır.

Bak. 126 nolu paragraf.

781 Zekat verilecek mal çeşitlerinden birini diğeri ile birleştirme konusundaki ihtilaf hakkında bak. Nevevi el-Mecmu, v, 511-512. Tercih edilen görüşe göre mal çeşitlerinden biri diğere katılmaz; her bir sınıf yalnız başınadır. Mal beş vaska ulaşınca kadar da zekat

580-Yahya der ki: Şüreyk'e bölgelerden birinde yeri o-lup beş vaska ulaşmayan bir ürün kaldıran, başka bir bölge-de de yine yeri bulunup oradan da beş vaskdan az ürün kal-dıran ve bu bölgeler arasında da iklim farkından dolayı biri-sinde erken ziraat yaparken diğesinde geç ziraat yapan ada-mın durumunu sordum. Eğer bu iki ürün, bir senenin içinde kaldırılır ve ikisinin toplamı beş vaska ulaşırsa, bu mükellef üzerine zekat vermek borç olur, diye cevap verdi.⁷⁸²

581-Yahya Şüreyk'e şöyle soru sorduğunu söyledi: Bir adam tarlasını elindeki tohumuyla ekip dikeyor. Sonra hasad zamanı ürünü kaldırıyor. Bu adam üründen borcunu (tohumu ve bu gibi şeyleri) çıkarır, geri kalan maldan zekatını verir, ne dersiniz? Hayır dedi Şüreyk, elde ettiği ürünün tümünden zekat verir.

582-İsmail bize Hasan, Yahya ve Veki' yoluyla İsmail b. Abdülmelik'in şöyle dediğini haber verdi: Ben Ata'ya sordum yeri ekiyorum dedim. Üründen masraflarını çıkar, geri kalan maldan zekatını verirsin diye cevap verdi.

583-Yahya der ki: Şüreyk'e öşür arazisinden bir buğ-day tarlasını belli bir yiyecek karşılığında kiralayan ve oraya tahıl eken adamın durumunu sordum. Dedi ki: Borcu olan yiyeceğini üründen ayırır, geri kalan malın zekatını verir, öşür veya yarı öşür verir. Sonra nitekim üzerinde borcu olan bir adam malından önce borcunu çıkarır, arkasından geri kalan maldan zekatını verir, dedi. Bundan önce ben ona borçları bütün malını kapsayan bir adamı sordum, o zekat verecek mi? Ben bu adamın borcunu ödemedem malını elinde tutmasını ve zekatını da vermemesini uygun bulmam.

584-Yahya der ki: Hasan b. Salih, borcu malından çok olsa bile adamın zekat vermesi gerektiği görüşünde bulunuyordu.

585-Yahya der ki: Onun sözünde ziraatın durumu böyle idi.

586-İsmail bize Hasan, Yahya ve Ebu Bekir en-Nehşeli yoluyla Hammad b. Ebi Süleyman'ın şöyle dediğini haber verdi: Kişinin borcu malını kapatsa bile malının zekatını verir. Çünkü o malından yemekte ve ondan ailesine nafaka sağlamaktadır.

587-İsmail bize Hasan, Yahya,⁷⁸³ Abdüselam ve Mis'ar yoluyla el-Hakem İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Malı kadar borcu olsa da kişi zekatını verir. Ravi, bu konudaki görüşlerimi İbrahim'e anlattığım zaman o bu fikrinden döndü dedi.

588-İsmail bize Hasan, Yahya, İsrail, Muğire ve Fudayl yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Senin üzerindeki olan borcun zekatı, onun sahibi yani alacaklı üzerinedir.

589-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Avane, Cafer b. İyas, Amr b. Herm ve Cabir b. Zeyd yoluyla İbn Abbas ile İbn Ömer'in ödünç para bulup da onu tarlasına ve ailesine harcayan bir adam hakkında şunu söylediklerini haber verdi: İbn Ömer ödünç alan bu adamın ilk defa borcunu ödeyeceğini ondan sonra da geri kalan malının zekatını vereceğini söyledi. İbn Abbas ise bu adamın önce tarlası için yaptığı harcamaları ödeyeceğini sonra da geri kalan malın zekatını vereceğini söyledi.⁷⁸⁴

590-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek, İbn Cüreyc ve Ebu'z Zübeyr yoluyla Tavus'un bu adamın zekat borcu yoktur dediğini haber verdi.

yoktur. Bu husus, Sevri, Şafii, Ebu Hanife ve diğerlerinin görüşüdür. Mallar birbirine katılır diyenlerin bu konuda sağlam bir delilleri de yoktur.

782 Bak. el-Mecmu, v. 459; er-Rafii, el-Aziz, v. 574-577.

783 Buradaki ravi Yahya asıl nushada bulunmamaktadır. Halbuki bu ravinin bulunması zaruridir.Çünkü Hasan b. Ali b. Affan yazarın öğrencisi olup Abdüselam b. Harb'a ulaşmamıştır. Abdüselam 187/802 tarihinde vefat etmişken, Hasan ise 270/883 tarihinde vefat etmiştir.

784 Bu, sahih, doğru ve sağlam bir isnaddir.

591-İsmail bize Hasan, Yahya ve İbn Mübarek yo-luyla Yunus'un Zühri'ye tarlasının ihata duvarı ve ekimi için, bu yerden çıkan ürünü kaplıyacak kadar bir borç alan adamın durumunu sorduğunu onun da şöyle dediğini haber verdi: Biz sünnette tarlası veya meyvesi için borç alıp da sonra çıkan üründen zekat vermeyen bir adamın örneğini bilmiyoruz. Onun için bu adam üzerinde borcu varken zekatını verir. Ravi der ki: Altın ve gümüş yani para borcu olan kimsenin sahip olduğu paradan boçlarını çıkarıp ödemedikçe bu paranın zekatını vermez.

592-Yahya der ki: İbn Mübarek ve Talha b. Nadr, İbn Sirin'in şöyle dediğini haber verdi: Sahabi alimler, borçta mahsülü nazar-ı itibara almıyorlardı. İbn Sirin ise fetva verenin borcu dikkate alması gerektiğini söyledi.

593-İsmail bize Hasan, Yahya ve Eşcai yoluyla Süfyan b. Said'in şöyle dediğini haber verdi: Topraktan bitip yetişen ürünlerde harac vergisi vardır. Ravi der ki: Borç ve harac çıkarıldıktan sonra geriye kalan ürün beş vaska ulaşırsa ancak o zaman zekat verilir.

594-İsmail bize Hasan, Yahya, Süfyan b. Uyeyne, Zühri ve Saib b. Yezid yoluyla Osman b. Affan'ın şöyle dediğini haber verdi: Bu ay sizin zekat verme zamanınızdır. Kimin üzerinde bir borcu varsa onu ödesin. Mallarınızın geri kalanından ise zekatlarınızı veriniz.⁷⁸⁵

595-İsmail bize Hasan, Yahya, el-Eşcai, Süfyan,⁷⁸⁶ ve Abdülaziz b. Karir⁷⁸⁷ yoluyla İbn Sirin'in şöyle dediğini haber verdi: Ben kendi yerimi üçte bir ile kiraya veriyorum ve bundan haracını da veriyorum. Yahya der ki: Bizde ariyetin durumu budur. Mesela o yeri ekip diyecek bir adama verse, haracını arazi sahibi verir. Çünkü o adam bu yeri ortağa vermemiş olsaydı haracını yine kendisi ödiyecekti. Eğer bu toprak öşür arazisi ise o takdirde öşürünü vermek arazi sahibine düşer. Çünkü arazi sahibi yerini ekip dikmediği zaman kendisinin birşey vermesi lazım gelmez.

596-İsmail bize Hasan, Yahya, Mindel b. el-Anezi, Hafs b. Gıyas, Abdürrahim b. Süleyman ve Leys yoluyla Tavus'un şöyle dediğini haber verdi: Üzerinde bulunan borcu, bütün malını kaplayan bir adamın bu maldan zekat vermesi olmaz.

597-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek, Hişam ve Hasan yoluyla bunun benzerini bildirmiştir.

598-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Ebi Zaide, İbn Mübarek, Malik b. Enes, Yezid b. Musayfa ve Süleyman b. Yesar yoluyla bunun benzerini bildirmiştir.

11- Harac Bölümü

599-Yahya der ki: Şüreyk ile Hasan b. Salih'e harac arazisinden bir toprağı kiralayıp da ekip diken adamın durumunu sordum. Toprağın haracını vermek toprak sahibine düşer. Kiracı müslüman ise kaldırdığı üründen öşür veya yarı öşür olarak vergisini verir.

600-Şüreyk der ki: Harac arazisine sahip olup da onu işleten kimse aynı toprak kiralayan kimse gibidir. (Harac vergisi, kiraya benzer). Yahya der ki: Şüreyk'in bu sözünü şöyle açıklamak mümkündür: Çünkü sahabilere, imar etsin etmesin, ekip diksin veya dikmesin, ziraat yapabilecek herkese Hz. Ömer, ölçerek toprak tahsis etmiştir. Bu yerin sahibi

785 Malik bunu Muvatta'da (s.107) Zühri'den rivayet eder. Şafii, Ümm'de II, 42) Malik'den rivayet eder. İbn Hacer Telhis'te der ki: Beyhaki bunu Zühri'den başka bir varyant ile rivayet eder. Hz. Osman Rasülüllah'ın minberinde bir gün hutbe okurken şöyle söylediğini Saib b. Yezid dinlemiştir: Bu ay zekat verme ayınızdır. Ravi der ki: Bu ayın hangi ay olduğunu Saib bana anlatmadı, ben de ona sormadım. Hz. Osman devamla, kimin üzerinde bir borcu varsa o kimse borcunu ödesin, taki mallarınız borçtan kurtulsun da onların zekatını veresiniz. İbn Hacer'in bu tasarrufundan anlaşılmalıdır ki, bu ay muharrem ayıdır. Fakat ben bunu araştırıp gördüğüm rivayetlerden hiç birisinde görmüş değilim.

786 Buradaki Süfyan, Süfyan Sevri'dir.

787 Bu ismin Karir veya Kurayr olduğu hususunda rivayetler vardır. İbn Hacer ve Kamus sahibi bunu Zübeyr gibi Kurayr olarak tesbit etmişlerdir. Seyyid Murtaza Şerh'de Abdülaziz b. Karir demiştir, emir kalıbında. Ama ben bunu destekleyen birşey bulamadım. Buradaki Abdülaziz, Abdülaziz el-Basri'dir.

toprağını ister işlesin ister işlemesin, haracını vermek onun boynunun borcudur.

601-İsmail bize Hasan, Yahya ve Süfyan b. Said yo-luyla Amr b. Meymun b. Mihran'ın şöyle dediğini haber verdi: Ömer b. Abdilaziz'e elinde harac arazisi bulunan bir müslümanın zekat verip vermeyeceğini sordum. Bu mü-kellef harac verecek mi? Ravi, Ömer b. Abdilaziz'in toprağa harac, mahsüle ise zekat düşer diye cevap verdiğini söyledi. Ravi der ki, ona bu soruyu tekrar tekrar sordum, hep aynı şekilde cevap verdi.

602-İsmail bize Hasan, Yahya ve Attab b. Beşir⁷⁸⁸ yoluyla Amr b. Meymun b. Mihran'ın şöyle dediğini haber verdi: Ömer b. Abdilaziz'e harac arazisine sahip olan bir müslümanın durumunu sordum. Eliyle toprağa işaret ederek haracı buradan al; ve yine eliyle masule işaret ederek zekatı da buradan al, dedi.

603-Yahya b. Adem, Şureyk'e elinde harac arazisi bu-lunan ve onun harac vergisini ödeyen adamın durumunu sordum; haracını verdikten sonra elde ettiği üründen ze-katını da verecek mi dedim. Evet dedi, eğer bu mal beş vas-ka ulaşmışsa bunun zekatını verecektir. Sonra dedi ki: Amr b.Meymun b. Mihran bana Ömer b. Abdilaziz'in bunu söy-lediğini veya emrettiğini bildirdi. Şüreyk der ki: Ben Ö-mer'in bu sözü söylemediğini ümit ederim.⁷⁸⁹ Belki bu ko-nuda ona soru sorulmuş veya bir görüş aktarılmış olabilir. Çünkü o kendisine uyulan bir adam konumunda bulunu-yordu.

604-İsmail bize Hasan, Yahya ve Eşcai yoluyla Süf-yan b. Said'in şöyle dediğini haber verdi: Topraktan yetişen ürünlerde harac vardır. Bu sebeple borç ve harac çıkarıl-dıktan sonra geri kalan ürün beş vaska ulaşırsa bundan zekat verilir ve bu ziraattan elde edilen kazanç hesap edilir.

605-Yahya der ki: Hasan b. Salih'e harac arazisi bulu-nan bir müslümanın durumunu sordum. Bu mükellefin arzi-sinden harac vermesi gerekir; toprağın yetiştirdiği üründen ise zekat vermesi yani öşür veya yarı öşür vermesi gerekir, diye cevap verdi. Ravi, ayrıca ben Ömer b. Abdilaziz'in, bu mükellefin öşür ve harac ödemesi gerekir, dediğini de duy-dum dedi.

606-İsmail bize Hasan, Yahya ve İbn Mübarek yoluy-la Mamer'in şöyle dediğini haber verdi: Ben Zühri'ye ehl-ül ahd (sözleşmeli vatandaş) ların arazisinden bir yeri ekip diken adamın durumunu sordum. Bu adamın müslüman ol-duğu bilinirse ondan zekat alınır, diye cevap verdi.

607-İsmail bize Hasan, Yahya ve Cerir b. Abdülhamid yoluyla Muğire'nin harac arazisinde ziraat yapan bir müslüman hakkında şöyle dediğini haber verdi: Bu mükel-lefin öşür ve harac ödemesi gerekir.

608-İsmail bize Hasan,Yahya ve İbn Mübarek yoluyla Mamer'in şöyle dediğini haber verdi: Üzerinde cizye vergisi bulunan bir toprağın zekatının nasıl ocağını Zühri'ye sor-dum. Hem Peygamber zamanında hem ondan sonra müslü-manlar, toprak üzerinde ortakçı olarak çalıştılar ve onu kira-ya verdiler, elde ettikleri üründen de zekatlarını verdiler. İşte biz bu toprak meselesini böyle görüyoruz, diye cevap verdi.

609-İsmail bize Hasan, Yahya ve Heşim yoluyla Yunus b. Ubeyd'in şöyle dediğini haber verdi: Meymun b. Mihran Ömer b. Abdilaziz'e zimmi bir kimsenin arazisine ziraat yapan bir müslüman hakkında mektup gönderdi. Ömer b. Abdilaziz de buna şu cevabı verdi: Zimmiden borcu olan vergiyi al, (veya toprağın üzerindeki vergiyi al dedi). müslü-mandan da elde ettiği üründen öşür al.

610-İsmail bize Hasan ve Yahya b. Adem yoluyla şöyle anlattı: Ebu Bekir b. Ayyaş'a

788 Bu Attab b. Beşir el-Cezeri olup 518 nolu paragrafta geçti. Asıl nushada Attab b. Bişr olarak geçmektedir ki, bu yanlıştır.

789 Asıl nushada Ömer kelimesi tenvin ile gelmiştir. Bu yanlıştır. Belki tashihci, bunu Amr b. Meymun olduğunu zannetmiştir. Halbuki bu doğru değildir. Doğru olan, bu şahsın, Ömer b. Abdilaziz olduğudur.

harac arazisinden boş bir toprağı kiralayan bir mülümanın durumunu sordum. Toprak sahibine harac düşer, kiracı müslüman üzerine ise ziraatından dolayı bir şey düşmez. Sonra ravi, Hasan'ın şöyle dediğini anlattı: Müstecir (kiracı) bir tüccar gibidir. Onun için öşür vermek onun görevi değildir. Ebu Bekir b. Ayyaş'a bunu Hasan'dan kim nakletti, dedim. Basralılardan bazı arkadaşlarımız diye cevap verdi.

611-Yahya der ki: Arkadaşlarımızdan bir topluluk şöyle dedi: Harac arazisinin bitirip yetiştirdiğı ürünlerde öşür yoktur. Bu toprak üzerine ancak harac vardır. İster müslüman ister başka birisi olsun bu toprağın ziraatından ve bitirdiğı ürünlerinden bir şey yoktur.⁷⁹⁰

612-Yahya der ki: Bu konuda onların delilleri şudur: Utbe b. Fergad Hz. Ömer'e bu benim arazinin üzerindeki sadakayı (vergiyi) kaldır, dedi. Hz. Ömer ona ya vermekte olduğun vergiyi vereceksin veya tarlayı sahiplerine terkeceksin diye cevap verdi.⁷⁹¹ Bir adam Hz. Ömer'e gelip ben müslüman oldum; onun için benim arazinin üzerinden harac vergisini kaldır, dedi. Hz. Ömer senin yerin savaşla alınmış olan topraklardan biridir.⁷⁹² (O nedenle vergiyi kaldırama-yız dedi.) Hz. Ömer'in Nehr-ul Melik halkından müslüman olan bir kadın hakkında söylediğı şu söz de onlar için bir delil teşkil eder. Eğer bu kadın toprağının üzerindeki borcu ödemişse mesele yok, eğer ödemediyse, müslümanların top-raklarını kendilerine veriniz.⁷⁹³ Hz. Ali'nin Sevad halkın-dan müslüman olan bir adama söylediğı şu söz de delil olur: Eğer sen yerinde oturmak (ve toprağını kullanmak) istiyor-san, daha önce verilmekte olan vergiyi vermen gerekir. Yok-sa o araziye senin elinden alırız.⁷⁹⁴ Rufeyl müslüman olduğu zaman Hz. Ömer ona toprağının haracını ödemek şartıyla vermişti.⁷⁹⁵ Böylece bu hadis ve haberlerde sadece harac açıklanmakta, ondan başka bir şey bulunmamaktadır.

613-Yahya der ki: Bu harac hakkındaki hükümler bizce böyledir. Çünkü onlar, harac bırakılsın, sadece öşür kalsın istiyorlar. Bu ise Hz. Ömer'in yapmadığı bir şeydir. O, haracı kaldırmadığı gibi, öşür hakkında da ne kaldırmamanın ve ne de başka bir şeyin adını andı. Çünkü öşür, her müslümanın boynunun borcu olan bir zekattır.

614-Yahya der ki: İbrahim en-Nahai, kişi müslüman olup kendi toprağında kalmak ve onu işlemek istediğı zaman ondan harac alınır.⁷⁹⁶

615-Yahya der ki: Şu husus Hz. Ömer ve Hz. Ali'den nakledilmiş bulunmaktadır ki, kişi müslüman olup kendi yerinde kaldığı zaman (arazisini işlediğinde) ondan harac alınır.⁷⁹⁷

616-İsmail bize Hasan, Yahya, Hasan b. Sabit⁷⁹⁸ Ebu Talk⁷⁹⁹ ve onun babası yoluyla Hz. Ali'nin şöyle dediğini haber verdi: Harac arazisinden, haracdan başka bir şey alınmaz. Onun manası budur.

617-Yahya der ki: Ebu Bekir b. Ayyaş şöyle söyledi: Kim öşür arazisinde ziraat yaparsa, toprağın hakkı olarak, yerin bitirdiğı ürünlerden öşür veya yarı öşür vardır. Eğer bu

790 Bu hüküm Ebu Hanife'nin görüşüdür. Alimlerin çoğu ise öşür ile beraber haracın da vacib olduğunu söylediler. Bak. Memu, V, 543-559; ve 34, 35, 149-179 nolu paragraflar.

791 Bak. 35, 168 ve 169 nolu paragraflar.

792 Bak. 149 nolu paragraf.

793 Bak. 181 ve 182 nolu paragraflar.

794 Bak. 188 ve 189 nolu paragraflar.

795 Bak. 183, 184 ve 186 nolu paragraflar.

796 Bak. 190-192 nolu paragraflar.

797 Bak.187 nolu paragraf.

798 Bu, İbn-ür Ruzkar adıyla tanınan Ebu Ali el-Ahvel es-Salebi el-Küfi'dir. Takrib'de zikredilmektedir. İbn Sa'd Tabakat'ta (VI, 275) Tağlib Oğullarından olduğunu ve İbn-ür Ruzkar lakabıyla anıldığını söyler. Bu güvenilir bir ravidir.

799 Ben bu raviyi tanıyorum. Dulabi'nin Küna'sında (II, 18) şu bilgiler bulunmaktadır. Ebu Talk Ali b. Hanzala ve Ebu Talk Amr b. Hassan . Sonra evvelkinin yoluyla onun babası ve Evs b. Süveyb'den Cerir b. Abdullah ile Ömer'in bir kıssası rivayet edilmektedir. Bu Evs adlı raviyi de tanıyorum ve onun hakkında bilgi bulamadım. Tacil-ül Menfaat'ta Amr b. Hassan et-Temimi'nin biyografisini buldum. Ancak onun künyesini söylememiştir. Veki'nin ondan rivayet ettiğini anlatmaktadır. Her ne kadar Ebu Talk diye künye vermişse de gerçekten onun bu olması ihtimal dahilindedir. Çünkü Veki' yazarın üstadıdır. Buna göre onun da üstadı, burada kendisinden bahsetmekte olduğumuz Ebu Talk'ın tabakasındandır.

ziraatı yapan bir yetim, borcu bütün malını kuşatan bir adam, bir mükatep köle,⁸⁰⁰ sözleşmeli vatandaş, bir müslüman, bir kadın veya bir adam ise bu şahıslardan kim harac arazisini ziraat yaparsa, bu kimse üzerine sadece harac vermek gerekir.

618-Yahya der ki: Şüreyk'e sorduğumda o, ziraatın zekatının ancak o ziraatı yapan kimse üzerine olacağını söyledi.

619-Yahya, Şüreyk, Cabir ve Muhammed b. Zeyd yo-luyla Muaz b. Cebel'in şöyle dediğini haber verdi: Allah Ra-sülü beni arap köylerine gönderdi. Ben onlara toprağın hissesini paylaşıyordum.Ravi, Muaz bunları bize anlattı,dedi

620-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Hammad el-Hanefi, Cabir,⁸⁰¹ Abdurrahman b. el-Esved ve Muhammed b. Zeyd⁸⁰² yoluyla Muaz b. Cebel'in şöyle dediğini haber verdi: Allah Rasülü beni arap köylerine gönderdi ve bana toprağın hissesini almamı emretti.

621-İsmail bize Hasan, Yahya, Eşcai, Süfyan b. Said, Cabir, Abdurrahman b. el-Esved ve Muhammed b. Zeyd yoluyla Muaz b. Cebel'in şöyle dediğini haber verdi: Allah Rasülü beni arap köylerine gönderdi ve bana toprağın hissesini almamı emretti. Eşcai der ki: Süfyan bundan maksadın üçte bir ve dörtte bir olduğunu söyledi.

622-İsmail bize Hasan, Yahya, İbn Mübarek, Mamer ve Eyyüb yoluyla Said b. Cübeyr'in "Görünen köyler"⁸⁰³ hakkında arap köyleri dediğini bize haber verdi⁸⁰⁴ Yahya der ki: Burada arap köyleri denince tamamiyle arap arazisi kastedilmiştir ki, bu arap köyleri olarak ifade edilmiştir.

623-Yahya der ki: Hasan b. Salih'e bir müslümanın sahip olduğu oşür arazisinden bir toprağı ahd halkında (sözleşmeli vatandaşlardan) bir adamın ziraat yapması durumunu sordum. O, şöyle cevap verdi: Eğer bu adamın ortaklığı üçte bir veya yarı ise müslümanın kendi hissesine düşen mal eğer beş veska ulaşırsa, oşür veya yarı oşür vermesi gerekir. Eğer beş veska ulaşmazsa birşey vermesi gerekmez. Bu zımmi vatandaşın hissesi beş veska ulaşsın veya ulaşmasın birşey vermesi lazım gelmez.

624-Yahya Hasan'ın şöyle dediğini bildirdi: Eğer zim-mi, toprağı bir müslümandan belli bir ücret karşılığında ka-ralamış ise, bunlardan hiçbirinin toprağın bitirip yetiştirdiği üründen birşey vermesi lazım gelmez. Hasa der ki: Çünkü oşür, zekattır; zekat vermek zımmi üzerine düşmez. Toprak sahibi de kendisinin olmayan bir üründen dolayı zekat ver-meye mecbur değildir, ve böylece bu iki kişiden hiçbirisi topraktan zekat vermez.

625-Diğer alimler de şöyle dediler: Topraktan beş vesk kadar ürün elde edilirse bunda oşür vardır. Eğer bu toprak iki kişinin malı ise bunlardan her biri oşrün yarısını verir. Yahya biz bu görüşü kabul etmiyoruz, dedi.

626-Yahya der ki: Şüreyk'e oşür arazisinden boş bir yeri bir müslümandan kiralayıp da

800 Velisi ile şu zamanda özgür olacağım diye bir anlaşma yapmış olan köleye İslam hukukunda mükatep adı verilir.(Çev.)

801 Bu İbn Yezid el-Cufi'dir. Gerçekten zayıf bir ravidir.

802 Dr. Juynboll bunu, Mrv kadısı Muhammed b. Zeyd b. Ali el-Kindi sanmıştır. Bu 149 nolu paragrafta geçti. İsim fihristinde de ayrı bu iki şahsı tek şahıs yapmıştır, halbuki bu böyle değildir. Çünkü Kindi daha sonra olup 96/714 yılında vefat eden İbrahim en-Nahai'den rivayet eder. Buradaki şahıs ise 98/716 veya 99/717 yılında vefat eden Abdurrahman b. el-Esved b. Yezid b. Kays ondan rivayet eder. Ben bunun ya Muhammed b. Zeyd b. Abdullah b. Ömer b. el-Hattab veya Muhammed b. Zeyd b. el-Muhacir b. Kunfuz olduğunu sanıyorum. Doğrusunu Allah bilir. Her ne olursa olsun, Cabir el-Cu'fi zayıf olduğu için bu hadis de zayıftır. Ben bu hadisin başka bir isnadla rivayet edilmiş bir benzerini bulamadım.

803 Sebe 34/ 18.

804 Bu haberin İbn Cüreyc'e isnadı sahih olmakla birlikte keidisi gariptir. Ben bu haberi Dürr-ül Mensur'da bulamadım. Tefsirlerde ve luğat kitaplarında bu ayeti tefsir eden bir şey de bulamadım. Ancak İbn Kesir'in (VIII, 159) rivayet ettiği şu haber bulunmaktadır: Avfa, yine ondan yani İbn Abbas'dan bunun Medine ile Şam arasında yolcuların bildiği ve gördüğü meydana köyleri olduğunu rivayet etti. Bu konuda hata olarak ğarbiyye yani batıda olan köyler anlamını veren kelime de bulunmaktadır. Yazarın bunu, bu isimle isimlendirilmiş bizzat köyler şeklinde anlaması zoraki bir anlayıştır. Çünkü burada veya isnadı zayıf olmasına rağmen Muaz hadisinde güdülen mana, bundan muradın gayr-i arap değil, arap beldelerinden köyler olduğu hususunda gerçekten açıktır. Mucem-ül Büldan, luğat kitapları veya Ceziret-ül Arap, Taberi ve Eğani gibi geniş fihrist kitaplarında Yahya b. Adem'in zannettiği gibi arap köyleri denen beldelerin ismini bulmak için çok gayret sarfettim. Fakat onu destekleyebilecek hiçbir şeye rastlamadım. İlim Allah'ın yanındadır.

ziraat yapan bir zimminin durumunu sordum, bunun öşürünü kim verecek? Bu bir zimmidir, onun üzerine zekat düşmez, dedi. Bu durumda toprak sahibi olan müslümana öşür vermek düşer mi diye sordum. Düşer dersem, ziraat başkasının olduğu halde, müslümanın kendi malı olan toprak onun aleyhine çalışmış olur, diye cevap verdi.

627-Yahya der ki: Bu görüşü tutan kimse, öşürü, zimminin otlaklarda güttüğü koyun, keçi, deve ve sığırın yerine koymuş olur. Halbuki bunlardan hiçbir şey lazım gelmez. Öşür müslüman üzerine lazım gelir diyen kimse de toprağın hissesini katlıyarak artırmış olur. Böylece bunu, zimmilerin ticaret mallarındaki farklı konumlarına koymuş olur ve bu suretle ondan öşür katlanmış olarak alınmış olur.

628-Yahya der ki: Ticari vergilerde farklı bir konuma sahip olan zimmi köleden toprak vergisi alınmaz. Bu görüş, zimminin öşür arazisinde ki vergisi ticarete yapıldığı gibi, iki kat artırılarak alınır diyenlerin aleyhine delil teşkil etmektedir.

629-Yahya der ki: Şüreyk'e öşür arazisinden boş bir yeri müslüman bir adamdan belli bir buğday karşılığında kiralayan ve oraya buğday eken müslümanın durumunu sordum, bunun zekatını kim verecek? Bunun zekatı kiracı üzerindedir, diye cevap verdi. Öyleyse toprak sahibine almış olduğu buğdaydan zekat vermek düşer dedim. Hayır dedi ve ekledi: Bu durumda aldığı buğday, aynı tarlayı para ile kiraya verdiği zaman eline geçen para durumundadır. Peki dedim eğer üçte bir ve dörtte bir karşılığında ekip dikseydi durum ne olacaktı? Öşür vergisi ortadan verilecektir, çünkü bunlar iki ortak oldukları için üzerlerine düşen, öşürü birlikte ödemektir diye cevap verdi.

630-Yahya der ki: Hasan b. Salih şöyle söyledi: Eğer bu iki ortaktan her birisinin hissesi, beş veska ulaşırsa, bu ikisi üzerine öşür düşer ve ortadan verirler. Bunlardan birisinin hissesi beş veska ulaşmazsa onun üzerine hissesinden birşey vermek gerekmez.

631-İsmail bize Hasan, Yahya ve İbn Mübarek yoluyla Süfyan b. Said'in öşür arazisinden boş bir yeri bir müslümandan kiralayan adam hakkında şöyle dediğini haber verdi: Toprak sahibinin üzerine birşey lazım gelmez, kiracıya ise öşür vermek düşer.

632-İsmail bize Hasan, Yahya, Ebu Muaviye, Hasan b. Umare ve Hakem yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Öşür vermek toprak sahibine düşer. Elinde öşür arazisi olup da bunu başka bir adama kiralayıp ektiren adam hakkındaki bu görüşü Yahya, Ebu Hanife'den rivayet ettiklerini ve bu sözü onun söylediğini bildirmektedir.

633-İsmail bize Hasan, Yahya ve Eşcai yoluyla Süfyan'ın şöyle dediğini haber verdi: Bir insan başka bir insanın arazisine ziraat yapsa, bu toprak üzerine üçte bir oranında harac gerekmez. Ravi, kendisine düşen hissesinden kişinin zekat vermesi gerekir, dedi.

634-Yahya der ki: Şüreyk'e kendi görüşüne göre, istediği gibi kullanmak üzere, mudarebe yoluyla (kar-zarar ortaklığı) para bulan ve bir toprak kiralayıp ziraat yapan kimsenin durumunu sordum. Topraktan ürün kaldırıldıktan sonra mala zekat gerekir mi? O, üründen öşür veya yarı öşür zekat vermek gerekir kanaatında olduğunu söyledi. Bundan sonra iki yıl bu malı satmasa, bunun zekatını verecek mi? diye sordum. Bu konuda bir görüş bildirmedim. Ben sonra yine sordum. Eğer bu malı satar ve parasını beş ay yanında tutarsa, sonra bu malından zekat verir mi? Bu para, faydalandığı malı durumunda olup diğer malı ile birleştirerek zekatını verir, dedi.

635-İsmail bize Hasan, Yahya, Kays b. er-Rabi', Muğallis, Mukatil b. Hayyan ve Ebu Miclez yoluyla Ziyad b. Hudayr'in şöyle dediğini haber verdi: Ben Hz.Ömer'e ehl-i harpten bazı insanların bizim topraklara, İslam diyarına gelip de orada ikamet etmeleri hakkında yazdım. O da bana şöyle cevap verdi: Eğer onlar, altı ay oturlarsa, onlardan öşür al, eğer bir

yıl otururlarsa yarım öşür al.⁸⁰⁵

636-Yahya der ki: Bir harbi, İslam diyarına girdiği zaman ondan öşür alınır. Bir yıl tamamlanmadan önce malıyla beraber memleketine dönerse, artık yıl içerisinde ondan bir defadan başka bir şey alınmaz. Eğer İslam diyarında tam bir yıl ikamet ederse, ona bildirilir: Ya memleketine döneceği veya üzerine cizye vergisi konularak zimmi sayılacağı söylenir, böylece iki şeyden birisini tercih edeceği zaruri olup kendisinden bundan başka birşey kabul edilmez.

637-Yahya der ki: Bana göre bu adam bir sene boyunca İslam diyarına gelip gidip durdukça mallarından sadece bir defa öşür alınır. Buna göre bu adam diyar-ı harbe gider, sene tamamlanmadan önce tekrar izinle dar-İslama gelirse, ve bu geliş ve gidiş yılda birkaç defa tekrar etse bile bundan vergi alınır. Çünkü bu adam dar-ı harbe gittiği zaman kendisinde bulunan izinli olma vasfı sona ermiş olur. Bundan dolayı bu şahıs tekrar geldiğinde hiç gelmemiş gibi yeniden muamele görür.

638-İsmail bize Hasan, Yahya, Kays b. er-Rabi', ve Asım el-Ahvel yoluyla Hasan'ın şöyle dediğini haber verdi: Ebu Musa Hz.Ömer'e "Müslüman tüccarlar dar-ı harbe gittikleri zaman gayri müslimler onlardan öşür (onda bir vergi) alıyorlar," diye yazdı. Ravi, Hz.Ömer'in şöyle cevap verdiğini söyledi: Onlar bizim memlekete geldikleri zaman sen de onlardan aynı şekilde öşür al, ehl-i zimme tüccarlarından yarı öşür al; müslüman tüccarlardan ise iki yüz (dirhem kıymetindeki mal) dan beş dirhem al, daha fazla olan maldan da her kırk dirhemden bir dirhem al.⁸⁰⁶

639-İsmail bize Hasan, Yahya, Abdürrahim ve Asım yoluyla Hasan'ın şöyle dediğini haber verdi: Ömer b. el-Hattab, Ebu Musa el-Eşari'ye şöyle yazdı: Müslüman tüccarlardan her iki yüz dirhemden beş dirhem; ili yüz dirhemden fazla olan mallardan ise her kırk dirhemden bir dirhem al; ehl-i harac tüccarlarından yarı öşür, harac vermeyen müşrik tüccarlardan yani ehl-i harb tüccarlarından ise öşür al.

640-İsmail bize Hasan, Yahya, Süfyan b. Said, Abdullah b. Halid el-Absi⁸⁰⁷ ve Abdullah b. Muğaffek yoluyla Ziyad b. Hudayr'ın⁸⁰⁸ şöyle dediğini haber verdi: Biz hiçbir müslüman ve muahidden öşür almazdık. Ravi, öyleyse kimden öşür alıyordunuz diye sordu. Ehl-i harbin tüccarlarından alıyorduk. Biz onlara gittiğimiz zaman bizden öşür aldıkları gibi, biz de onlardan alıyorduk, dedi.

Kitabü'l-Harac'ın sonu

Hamd âlemlerin rabbı olan Allah'ındır.

Allah'ın salat ve selamı Onun peygamberi Efendimiz Muhammed üzerine olsun.

805 41 nolu paragrafta aynı bu isnadla bu ifadeye yakın bir haber geçmiştir.

Oraya bakınız.

806 Ebu Yusuf bunu Asım b. Süleyman el-Ahvel ve Hasan yoluyla rivayet etti.

Bak. Bulak, s. 78; Selefîyye, s. 135.

807 Ben bu ravinin biyografisini ve onunla ilgili bir açıklamayı bulamadım.

808 Bu, bir sahabinin bir tabiiden rivayetidir. Çünkü İbn Muğaffel sahabidir. Âlemlerin rabbı olan Allah'a hamd olsun.